

О.М. Вержиховська

Ю.Ю. Бугера

О.М. Опалюк

**СПЕЦІАЛЬНА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ**

Навчально-методичний посібник

Кам'янець-Подільський

2023

Рецензенти:

Боряк О. В., доктор педагогічних наук, завідувач – професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Товстоган В. С., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти навчально-наукового інституту менеджменту та психології Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти».

Бахмут Н., доктор педагогічних наук, професор, завідувач, професор кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Схвалено засіданням ради з науково-методичної роботи і забезпечення якості вищої освіти факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 7 від від 22.06.2023 р.)

Вержиховська О.М., Бугера Ю.Ю. Опалюк О.М. Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Кам'янець-Подільський : СОПСР, 2023. 290 с. (Електронне видання)

Пропонований навчальний посібник в узагальненій формі висвітлює теоретико-практичні та методичні положення щодо організації та проведення різних напрямків корекційно-виховної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Навчально-методичний посібник складається: із змісту навчальної та робочої програми освітнього компоненту; конспектів лекцій; планів та методичних вказівок до практичних та лабораторних занять, самостійної та індивідуальної науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти; пакету контрольних тестових завдань, завдань вхідного і поточного контролю з відповідного модуля, програми семестрового екзамену освітнього компоненту; списку основної та додаткової літератури, додатків.

Посібник призначено для використання здобувачами освіти напряму підготовки 016 Спеціальна освіта. Олігофренопедагогіка для методичного забезпечення освітнього компоненту “Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями”, використання педагогами та вихователями закладів спеціальної освіти, закладів освіти з інклюзивним навчанням, батьками дітей з інтелектуальними порушеннями.

УДК 376 (075.8)

ББК 74.30я73

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

РОЗДІЛ 1. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

1.1. Зміст і структурні компоненти комплексу навчально-методичного забезпечення освітнього компоненту

1.2. Інформаційний обсяг та структурно-логічна схема навчальної освітнього компоненту

1.3. Структура та зміст навчальної освітнього компоненту

1.4. Критерії та норми оцінювання знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти з навчальної освітнього компоненту.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Змістовий модуль 1 Сучасні проблеми виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням , характеристика основних напрямків виховання молодших та старших школярів з інтелектуальними порушеннями.

2.2. Змістовий модуль 2 Методики вивчення та формування особистості учнів з інтелектуальними порушеннями. Організація і методика позакласної виховної роботи у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Зміст практичних занять

3.2. Методичні вказівки до організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти

3.3 Методичне забезпечення індивідуальної науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти

РОЗДІЛ 4. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЗАВДАННЯ

4.1. Завдання вхідного і поточного контролю з відповідного модуля

4.2. Пакет контрольних тестових завдань

4.3. Програма семестрового екзамену

ДОДАТКИ

Додаток А. Тематика етичних бесід

Додаток Б. Схема психолого-педагогічного аналізу виховних занять у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

Додаток В. Орієнтовна схема аналізу виховного заходу в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

Додаток Г. Схема аналізу педагогічної ситуації

Додаток Д. Орієнтовна схема аналізу виховного заходу в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

ПЕРЕДМОВА

У даному навчально-методичному посібнику зроблена спроба звести в єдину систему різноманітні факти і часткові закономірності, що отримані в дослідженнях з різних питань виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

На сучасному етапі система корекційного виховання переживає ряд нововведень з критичним переосмисленням традиційних ціннісних основ загальної та спеціальної педагогіки, труднощами матеріального забезпечення навчальних закладів різного рівня, відставання розвитку корекційної допомоги від змін соціальних потреб.

Найбільш складною в спеціальній педагогіці є проблема виховання дитини з інтелектуальними порушеннями. Складність цієї проблеми визначається тим, що ця категорія дітей відрізняється досить різноманітними порушеннями психофізичного розвитку, які складають труднощі при їх навчанні та вихованні, саме тому необхідно використання системи спеціальних педагогічних форм, методів та засобів для подолання або послаблення таких недоліків. У цьому полягає і суть корекційної-виховної роботи, яка розглядається у даному навчально-методичному посібнику.

Навчально-методичний посібник **«Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями»** є логічним продовженням і важливим чинником психолого-педагогічної підготовки фахівців в галузі спеціальної освіти.

Основним орієнтиром педагогічного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями є особистісно-зорієнтоване виховання, яке дає змогу розвинути відповідний рівень вихованості, а саме особистісно-вольові та особистісно-моральні якості, що є загальноприйнятими цінностями у суспільстві і характеризують особистість як неповторну індивідуальність. Педагог повинен бачити чітку модель виховання кожної окремої дитини відповідно до зони її найближчого та актуального розвитку.

Навчально-методичний посібник складається: із змісту навчальної та робочої програми освітнього компоненту; конспектів лекцій; планів та методичних вказівок до практичних та лабораторних занять, самостійної та індивідуальної науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти; пакету контрольних тестових завдань, завдань вхідного і поточного контролю з відповідного модуля, програми семестрового екзамену освітнього компоненту, програми ознайомчої практики з освітнього компоненту; списку основної та додаткової літератури, додатків.

Інформаційний обсяг освітнього компоненту включає 3 змістових модуля: сучасні проблеми виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, характеристика її основних напрямків; методики вивчення та формування особистості учнів з інтелектуальними порушеннями, планування виховної роботи; організація і методика позакласної виховної роботи та позаурочної навчальної діяльності учнів.

Мета навчально-методичного посібника спрямована на теоретико-практичне узагальнення та систематизацію матеріалу щодо організації та проведення корекційної-виховної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Завданнями навчально-методичного посібника є визначення головних проблем з теорії та методики виховання учнів з інтелектуальними порушеннями; розкриття специфіки взаємодії педагога, сім'ї та вихованців, основних методів виховного впливу на особистість і колектив учнів, умов їх ефективності; виділення провідної ролі особистостно-зорієнтованого виховання учнів у процесі корекційної-виховної роботи.

У навчально-методичному посібнику «Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями» чітко визначено компетентності якими повинні оволодіти здобувачі вищої освіти у процесі вивчення курсу «Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями».

Знання: корекційної спрямованості виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням; основних завдань, форм, методів, засобів, методичного забезпечення виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями; напрямків педагогічної діагностики особистості, планування виховної роботи в школі; основних положень методик переконання, педагогічного та емоційного стимулювання дітей з інтелектуальними порушеннями, особливості їх впровадження; сутності та специфіки організації та проведення корекційно-виховної позакласної роботи в школі тощо.

Уміння: аналізувати і доводити основні положення Концепції громадянського і національного виховання, основні завдання виховання учнів з інтелектуальними порушеннями ; організовувати, проводити і аналізувати корекційно-виховні заходи; виявляти рівень вихованості учнів, розробляти її показники і критерії оцінки, застосовувати результати діагностики при плануванні і проведенні корекційно-виховної роботи; втілювати основні методи морального переконання, проводити і складати етичну бесіду і різні види дискусії; розрізняти види вимог, перспектив, визначати типові помилки при застосуванні заохочень і покарань; аналізувати основні методи педагогічного стимулювання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням; формувати моральну готовність до праці; складати і проводити заходи, спрямовані на профорієнтацію учнів з інтелектуальними порушеннями ; розробляти плани роботи гуртка (секцій), позакласних заходів; давати критичний аналіз виховного значення самопідготовки; складати план самопідготовки різних

вікових груп; порівнювати динаміку працездатності учнів під час уроків і під час самопідготовки; диференційовано та індивідуально працювати з дитиною з інтелектуальними порушеннями.

Навички: правильного застосування різних форм, методів, засобів і методичних прийомів корекційної-виховного впливу; написання і проведення масових, групових, індивідуальних заходів; розробки планів, конспектів виховних заходів; правильного складання психолого-педагогічних характеристик на учня і групу учнів, визначення рівня розвитку вихованості; проведення етичних бесід, дискусій, оцінки відповідних виховних заходів; написання різних видів вимог, перспектив; опису заохочень і покарань, практичне використання методів педагогічного стимулювання в спеціальній школі; розробки і проведення виховних заходів з профорієнтації учнів з інтелектуальними порушеннями ; формування моральної готовності до професійної діяльності; розробки плану роботи гуртка, секції; організації і проведення позакласних виховних заходів і самопідготовки тощо.

Матеріали навчально-методичного посібника «Методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями» мають навчальну пізнавальну, дидактичну, довідкову, практичну спрямованість і адресовані не лише здобувачам вищої освіти з напрямку підготовки 016. Спеціальна освіта Олігофренопедагогіка при вивченні курсу «Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями» , але й педагогам, вихователям закладів спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням, батькам, які займаються розвитком та вихованням дітей з інтелектуальними порушеннями.

РОЗДІЛ 1. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

1.1. Зміст і структурні компоненти комплексу навчально-методичного забезпечення освітнього компоненту.

Програма вивчення освітнього компоненту «Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями» укладена відповідно до освітньої (освітньо-професійної /освітньо-наукової) програми підготовки фахівців першого (бакалаврський) рівня вищої освіти 01 Освіта / Педагогіка, 016 Спеціальна освіта за освітньою програмою Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка).

Тип освітнього компоненту (віднесеність до певного циклу освітнього компоненту згідно з навчальним планом) освітній компонент належить до вибіркових освітніх компонентів, освітніх компонентів професійної підготовки.

Предметом вивчення освітнього компоненту є: теорія і методика виховання молодших і старших школярів з порушеннями інтелекту.

Міжосвітні компонентні зв'язки: «Психологія», «Спеціальна психологія», «Педагогіка інклюзивної освіти», «Вступ до спеціальності», «Корекційна психопедагогіка».

Програма навчальної освітнього компоненту складається з таких змістових модулів:

1. Основні напрямки виховання дітей з порушеннями інтелекту.
2. Основні методики формування вихованості у дітей з порушеннями інтелекту.

1.2. Мета та завдання освітнього компоненту

1.1. Метою викладання навчальної **освітнього компоненту** «Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями» є дати здобувач вищої освіти теоретичні та практичні знання про основні етапи та напрямки виховання молодших і старших школярів з порушеннями інтелекту; розкрити організацію та зміст методик вивчення, формування та корекції особистості дітей з інтелектуальними порушеннями в виховній роботі в спеціальних закладах освіти, в закладах освіти з інклюзивним та інтегрованим навчанням, в інклюзивно-ресурсних та реабілітаційних центрах, в сім'ї; сформувати у здобувачів вищої освіти знання, уміння та навички з даного освітнього компоненту.

1.2. Основними завданнями вивчення освітнього компоненту «Спеціальна методика виховної роботи» є ознайомлення здобувачів вищої освіти з базовими науково-теоретичними та практичними поняттями виховання дітей з нормотиповим розвитком та особливими освітніми потребами; визначення та порівняння основних положень різних методик виховання учнів з нормотиповим розвитком та особливими освітніми потребами молодшого та старшого шкільного віку; розкриття сутності, змісту та напрямків виховання дітей з інтелектуальними порушеннями в закладах спеціальної освіти, в закладах освіти з інклюзивним та інтегрованим

навчанням, в інклюзивно-ресурсних та реабілітаційних центрах, в сім'ї; визначення напрямків взаємодії освітнього закладу та сім'ї щодо виховання дитини з порушеннями мовлення; виділення вирішальної ролі особистості вихователя в розвитку кожної окремої дитини.

1.3. Анотація курсу. Зміст курсу розкриває та знайомить з основними науково-теоретичними та практичними аспектами проблеми розвитку та виховання дітей з порушеннями мовлення; розкриття організації, змісту та особливостей проведення психолого-педагогічної, корекційно-виховної та розвивальної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями в закладах спеціальної освіти, в закладах освіти з інклюзивним та інтегрованим навчанням, в інклюзивно-ресурсних та реабілітаційних центрах, в сім'ї; формування в здобувач вищої освіти знань, умінь та навичок з даного освітнього компоненту.

1.4. Заплановані результати навчання відповідно до освітньої (освітньо-професійної /освітньо-наукової) програми : знання, уміння, навички, інші компетентності, набуті у процесі вивчення освітнього компоненту:

Знання: корекційної спрямованості виховної роботи в закладах спеціальної освіти, в закладах освіти з інклюзивним навчанням; основних завдань, форм, методів, засобів, методичного забезпечення виховного впливу на дітей з порушеннями інтелекту; напрямків педагогічної діагностики особистості, планування виховної роботи в закладах спеціальної освіти, в закладах освіти з інклюзивним навчанням; основних положень методик переконання, педагогічного та емоційного стимулювання дітей з порушеннями мовлення, особливості їх впровадження; сутності та специфіки організації та проведення корекційно-виховної позакласної роботи в школі з інклюзивним навчанням тощо.

Уміння: аналізувати і доводити основні положення Концепції громадянського і національного виховання, основні завдання виховання учнів в закладах спеціальної освіти та закладах освіти з інклюзивним навчанням; організувати, проводити і аналізувати корекційно-виховні заходи; виявляти рівень вихованості учнів, розробляти її показники і критерії оцінки, застосовувати результати діагностики при плануванні і проведенні корекційно-виховної роботи; втілювати основні методи морального переконання, проводити і складати етичну бесіду і різні види дискусії; розрізняти види вимог, перспектив, визначати типові помилки при застосуванні заохочень і покарань; аналізувати основні методи педагогічного стимулювання в школі з інклюзивним навчанням; формувати моральну готовність до праці; складати і проводити заходи, спрямовані на профорієнтацію учнів школи з інклюзивним навчанням; розробляти плани роботи гуртка (секцій), позакласних заходів; давати критичний аналіз виховного значення самопідготовки; складати план самопідготовки різних вікових груп; порівнювати динаміку працездатності учнів під час уроків і під

час самопідготовки; диференційовано та індивідуально працювати з дітьми з особливими освітніми потребами.

Навички: правильного застосування різних форм, методів, засобів і методичних прийомів корекційно-виховного впливу; написання і проведення масових, групових, індивідуальних заходів; розробки планів, конспектів виховних заходів; правильного складання психолого-педагогічних характеристик на учня і групу учнів з порушеннями інтелекту, визначення рівня розвитку вихованості; проведення етичних бесід, дискусій, оцінки відповідних виховних заходів; написання різних видів вимог, перспектив; опису заохочень і покарань, практичне використання методів педагогічного стимулювання в спеціальній школі; розробки і проведення виховних заходів з профорієнтації учнів в закладах спеціальної освіти, в закладах освіти інклюзивним навчанням; формування моральної готовності до професійної діяльності; розробки плану роботи гуртка, секції; організації і проведення позакласних виховних заходів і самопідготовки тощо.

Інтегральна компетентність (ІК) – Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти у процесі корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної, дослідницької та культурно-просвітницької діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування основних теорій і методів дефектології і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК - 1. – Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК.-9. Здатність до міжособистісної взаємодії.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК) :

СК-1. – Усвідомлення сучасних концепцій і теорій функціонування, обмеження життєдіяльності, розвитку, навчання, виховання і соціалізації осіб з особливими освітніми потребами.

СК – 5. Здатність реалізовувати ефективні корекційно-освітні технології у роботі з дітьми, підлітками, дорослими з особливими освітніми потребами, доцільно обирати методичне й інформаційно-комп'ютерне забезпечення.

СК-6. Здатність працювати в команді, здійснювати комплексний корекційно-педагогічний, психологічний та соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю, у різних типах закладів.

СК- 11. Здатність дотримуватися основних принципів, правил, прийомів і форм суб'єкт-суб'єктної комунікації.

СК-12. Здатність організувати дитячий колектив, створювати в ньому рівноправний клімат і комфортні умови для особистісного розвитку вихованців та їхньої соціальної інтеграції.

СК- 13. Здатність будувати гармонійні відносини з особами з психофізичними порушеннями, їхніми сім'ями та учасниками спільнот без упередженого ставлення до їх індивідуальних потреб.

На вивчення навчального освітнього компоненту відводиться 120 годин / 4 кредитів ЄКТС.

1.3. Інформаційний обсяг освітнього компоненту

Змістовий модуль 1. Основні напрямки виховання дітей з порушеннями мовлення.

Тема 1. Виховання – цілеспрямована система формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями.

Характеристика процесу виховання. Зумовленість мети виховання соціальним умовам. Мета виховання, її різноманітна характеристика згідно до станів особистісного розвитку дитини. Чітке визначення мети виховання у закладі спеціальної освіти, закладах освіти з інклюзивним навчанням. Сфери процесу виховання (когнітивна або пізнавальна, афективна або емоційно-вольова, психомоторна або рухова маніпуляція діяльності), регулятивна або самовиховання, психомоторно-регулятивна. Основні категорії виховних цілей у когнітивній галузі діяльності (формування свідомості особистості): знання, розуміння, аналіз, синтез, оцінка, застосування. Категорії виховних цілей в афективній галузі: чуттєве сприйняття, реагування (емоційний відгук); засвоєння ціннісних орієнтацій, вироблення ціннісних орієнтацій, поширення ціннісних орієнтацій чи його комплексу на діяльності. Принципи виховання дітей з інтелектуальними порушеннями різних вікових груп та умови ефективного здійснення виховного впливу на особистість. Роль колективу у вихованні особистості. Взаємодія і взаємовплив у колективі учнів. Зміст виховного процесу. Характеристика понять: „свідомість”, „світогляд”, „самосвідомість”, „сформованість свідомості”. Галузі виховного процесу, їх характеристика.

Характеристика понять: „виховання”, „вихованість”. Підходи у системі виховання (діяльнісний, науковий, системний). Аспекти формування особистості (психологічний і педагогічний). Основні компоненти системи виховного процесу (мета, суб'єкт, об'єкт, умови, зміст, форми, методи, засоби, методичні прийоми, технологія (конструювання, результативність), їх характеристика.

Тема 2. Характеристика провідних напрямків виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзії.

Актуальність громадського виховання. Суть громадянського виховання. Основне визначення понять „громадянське виховання”,

„громадянськість”, „громадянська освіта”. Підходи громадянського виховання. Принципи громадянського виховання. Мета громадянського виховання. Завдання громадянського виховання. Форми громадянського виховання. Інститути, що забезпечують громадянське виховання. Основні шляхи реалізації концепції громадянського виховання.

Характеристика основних понять: „виховання”, „національне виховання”, відмежування національної освіти від „національного виховання”. Характеристика елементів народності (природний і духовний) за К. Ушинським. основні положення народознавчого підходу. Компоненти, що синтезують соціальний досвід народу. Народна педагогіка. Характеристика понять: „народність”, „загальнолюдські цінності”. Засоби втілення в життя ідей народності.

Спрямованість розумового виховання. Характеристика понять „розумове виховання”, „інтелектуальний розвиток”, „інтелектуальна культура”, „культура мислення”, „навички мисленнєвої діяльності”. Основні засоби розумового виховання. Форми організаційно-педагогічного впливу (в інтелектуальному розвитку). Навчальна мотивація дітей з інтелектуальними порушеннями. Шляхи стимулювання мотивації навчання. характеристика понять „розумове виховання” та „інтелектуальне виховання”. Зміст розумового виховання. Вимоги до виховного впливу у процесі розумового виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Основна сутність професійно-прикладного фізичного виховання (ППФВ), його характеристика. Напрямки ППФВ (за М. Козленко). Профіль трудової підготовки в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Вправи, які визначаються ефективними для вирішення завдань ППФВ. Засоби і методи ППФВ. Розвиток психомоторних функцій у процесі ППФВ. Засоби та методичні прийоми, що активізують пізнавальну діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями, сприяють вдосконаленню і розвитку у них необхідних рухів (фізичні вправи на стимуляцію довільного регулювання рухів; методичні прийоми, які сприяють виникненню і розвитку в учнів пізнавальних інтересів до фізичних вправ; методичні прийоми, які спонукають до сприймання власних рухів і їх характеристик (напрямок, амплітуда, швидкість тощо); педагогічні прийоми, що стимулюють розвиток в учнів мовлення, пов'язаного з руховою діяльністю).

Значення трудового виховання в корекції психофізичних недоліків учнів. Завдання трудового виховання. Зміст і форми трудового виховання на весь період навчання учнів. Види трудової діяльності. Методика формування моральної готовності до праці. Трудове виховання – основна умова соціальної і трудової адаптації випускників спеціальної школи. Методика індивідуального й диференційованого підходу в процесі трудового виховання. Врахування особливостей психофізичних порушень в організації трудового виховання.

Поняття профорієнтації. Соціально-економічне значення профорієнтації. Шляхи й способи врахування вікових і індивідуальних

особливостей учнів у профорієнтаційній роботі. Методика вивчення професійного напрямлення; професійних інтересів учнів. Вибір професій і особистість. Адекватність вибору професії.

Зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Працевлаштування учнів. Катамнестичне вивчення працевлаштування випускників та його значення.

Дати визначення понять „етика”, „мораль”, „норми моральності”, „моральні цінності”, „моральний ідеал”, „моральна поведінка”, „моральне виховання”, „моральна вихованість”, „моральні принципи” тощо.

Характеристика процесу морального виховання. Структура морального виховання, характеристика його компонентів (моральна свідомість (інтимний компонент), моральні почуття (емоційно-вольовий компонент), моральна діяльність (поведінковий компонент (відносини, поведінка, дії, мотиви, стани, моральний етикет), моральна культура, моральний досвід, моральна зрілість).

Характеристика поняття „гендерне виховання”. Особливості статевого виховання учнів старших і молодших класів закладів спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням. Засоби тендерного виховання.

Естетичне виховання, його сутність. Засоби естетичного виховання. Сутність і особливості естетичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. Музичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями в процесі навчання і в позаурочний час. Робота з наочним матеріалом на уроках музики. Музико-ритмічні заняття на уроках музики.

Тема 3. Характеристика основних галузей виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Характеристика основних галузей виховання дітей з інтелектуальними порушеннями в інклюзивних закладах. Сфери процесу виховання (когнітивна або пізнавальна, афективна або емоційно-вольова, психомоторна або рухова маніпуляція діяльності), регулятивна або самовиховання, психомоторно-регулятивна. Основні категорії виховних цілей у когнітивній галузі діяльності (формування свідомості особистості): знання, розуміння, аналіз, синтез, оцінка, застосування. Категорії виховних цілей в афективній галузі: чуттєве сприйняття, реагування (емоційний відгук); засвоєння ціннісних орієнтацій, вироблення ціннісних орієнтацій, поширення ціннісних орієнтацій чи його комплексу на діяльності. Принципи виховання дітей з інтелектуальними порушеннями різних вікових груп та умови ефективного здійснення виховного впливу на особистість. Роль колективу у вихованні особистості. Взаємодія і взаємовплив у колективі учнів школи з інклюзивним навчанням. Зміст виховного процесу. Характеристика понять: «свідомість», «світогляд», «самосвідомість», «сформованість свідомості». Галузі виховного процесу, їх характеристика.

Тема 4. Взаємодія освітнього закладу та сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями.

Параметри та умови виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї. Завдання і принципи взаємодії спеціальної школи з родиною з метою вдосконалення корекційно-виховної і соціально-адаптаційної роботи. Умови спільної роботи школи і сім'ї і установалення єдності діяльності, забезпечення наступності, погодженості, установалення єдиного режиму, залучення батьків до проведення позакласної й оздоровчої роботи. Врахування умов при роботі родини з закладом спеціальної освіти (психофізичні особливості дитини з інтелектуальними порушеннями, своєрідність положення дитини з інтелектуальними порушеннями в родині, специфіка методів виховання і навчання, своєрідність соціально-культурних умов життя родини, територіальна віддаленість родин від спеціальної школи). Ефективність консультиування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями та надання їм методичної допомоги. Психологічна і соціальна допомога сім'ям дітей з інтелектуальними порушеннями.

Тема 5. Корекційно-виховне значення організації самопідготовки.

Визначення поняття «самопідготовка», її сутність. Корекційно-виховне значення самопідготовки учнів з порушеннями інтелекту при підготовці навчальних завдань. Наступність навчальних занять і самопідготовки школярів. Взаємо інформованість вчителя й вихователя про уроки, методикау їх проведення, викладання навчального матеріалу – виконання домашніх завдань, їх обсяг, труднощі. Методи взаємозв'язку вчителя й вихователя. Раціональна організація самопідготовки учнів (динаміка розумової працездатності, кількість оптимального часу). Фази зміни працездатності (впрацьовуваність, оптимальна і найбільш продуктивна навчальна праця, зниження працездатності). Особливості використання цих фаз під час самопідготовки з учнями школи з інклюзивним навчанням.

Працездатність і перевтома дітей з інтелектуальними порушеннями різних вікових груп. Етапи виконання домашніх завдань : підготовча частина (спеціальна підготовка до нервово-психічних напружень); самостійна робота (інструктування про майбутню роботу, керування самостійною роботою, формування культури розумової праці, стимулююча допомога, формування особистісних якостей учнів); підведення підсумків (аналіз і оцінка самостійної роботи школярів і групи в цілому, об'єктивність, коректність, врахування потенційних можливостей дітей при оцінці їхньої діяльності). Форми організації самопідготовки (індивідуальна, фронтально-індивідуальна, фронтальна, фронтально-самостійна, самостійна).

Змістовий модуль 2 Основні методики формування вихованості у дітей з порушеннями мовлення.

Тема 1. Вплив результатів діагностики дітей з інтелектуальними порушеннями на планування виховної роботи в школі за умов інклюзивної освіти.

Особливості діагностики дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивної освіти. Вплив результатів діагностики дітей з інтелектуальними порушеннями на планування виховної роботи в школі за умов інклюзивної освіти. Планування виховної роботи. Види планів. Завдання планування у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Характеристика перспективного плану. Характеристика календарного плану. Характеристика поточного планування. Характеристика плану-графіку, плану-сценарію тощо

Тема 2. Методика формування та корекції когнітивної сфери особистості дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзії.

Сутність методики формування свідомості і переконання. Основне призначення методики переконання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Роль методики переконання при роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями. Мета методичного переконання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Особливості використання методів заохочень, покарань з урахуванням інтелектуальних і емоційно-виховних порушень у вихованні учнів усіх вікових груп. Урахування порушення абстрагуючої, узагальнюючої і конкретизуючої функції мислення; зниження критичності й самокритичності, авторитетності мислення. Переконання й навіювання. Різні прийоми опору навіювання. Типи психічних бар'єрів (Г. Лазанов); критично-логічний; інтуїтивно-ефективний; етичний.

Встановлення контактів з учнями в процесі переконання й навіювання. Два аспекти психологічного контакту-емоціональний та інтелектуальний (смісловий). Умови активного оволодіння учнями соціальними знаннями і досвідом.

Практичні завдання переконання, система методів переконання й специфіка їх використання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Інформаційний метод: розповідь, бесіда, власний приклад, перегляд кінофільмів, телепередач, читання книг і газет. Завдання інформаційного методу. Функції інформаційного методу. Виховання пізнавального інтересу до інформації. Характеристика методу переконання

Методика проведення з учнями бесід. Методика проведення етичної бесіди. Послідовність запитань в етичній бесіді. Пошуковий метод: практичні роботи в гуртках, колекціонування, збирання краєзнавчих матеріалів. Дискусійний метод: диспут, дискусія, збори. Основні види пошукової діяльності. Основні етапи пошукової діяльності. Форми проведення дискусії. Рекомендації щодо підготовки до диспуту. Метод взаємоосвіти: стінгазети, шкільне радіо, шкільні музеї тощо.

Тема 3. Методика формування та корекції емотивної і поведінкової сфери особистості, стимулюючої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями.

Характеристика методів педагогічного стимулювання. Особливості методів стимулювання учнів закладів спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивними навчанням (опора на стимулюючі можливості діяльності (педагог — діяльність — вихованець); звернення стимулювання до особистості вихованця не лише зі сторони педагога, але й колективу (педагог — колектив — особистість); перевтілювання зовнішніх стимулів діяльності у внутрішні стимули поведінки особистості (педагог — внутрішня позиція особистості (спрямованість інтересів, суспільна думка колективу) — вихованець). Загальні правила застосування методів педагогічного стимулювання.

Педагогічне стимулювання й індивідуальність дитини. Особливості методів стимулювання й загальні правила їх використання. Основні методи педагогічного стимулювання. Метод привчання і тренування, педагогічна вимога, перспектива, громадська думка, виховуючі ситуації. Метод привчання і тренування формує знання, вміння і навички. Прямі й непрямі вимоги, позитивні, нейтральні й негативні. Непрямі вимоги: прохання, схвалення, довіра, порада, натяк, умовна вимога й вимога в ігровому оформленні, осуд, висловлення недовіри й попередження. Громадська думка, її фактори впливу (індивідуально-психологічні особливості, колектив, мікро-, макросередовище.

Перспектива (метод програмування) – тип педагогічного стимулювання. Особливості постановки й виховного значення близької, середньої й далекої перспективи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Виховуючі ситуації, їх види (вербальні, уявні, конфліктні, ігрові, ситуативні завдання тощо). Емоційне стимулювання. Вербальні методи стимулювання. Гра, змагання.

Поняття „емоційне стимулювання”. Методи емоційного стимулювання, які можливо використовувати в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Засоби стимулювання інтенсивної сфери особистості (вербальні). Методи стимулювання різнопланової діяльності школярів. Види методів емоційного стимулювання і постановка питань, аналіз проблемних питань і протилежних висловлювань, міркувань, різні види мистецтва, вербальні ігри, творчі ігри, ігри за правилами, змагання, романтика, заохочення і покарання). Стимулювання вольових зусиль.

Характеристика методів заохочення і покарання. Типові помилки і основні вимоги використання методів заохочень і покарань в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Умови використання методів заохочень. Умови використання методів покарань. Види заохочень і покарань

Тема 4. Методика вивчення колективу та особистості учнів з інтелектуальними порушеннями.

Взаємозв'язок психології виховання з спеціальною методикою виховної роботи. Мотиваційна сфера учня з інтелектуальними порушеннями. Стадії саморегуляції і самоуправління. Аспекти стійкості особистості за

В. Чудловським. Компоненти світогляду. Співвідношення психологічних механізмів морального виховання з механізмами формування свідомості учнів з інтелектуальними порушеннями. Види педагогічної дії в педагогічній діагностиці. Основні завдання педагогічної діагностики особистості і колективу учнів закладу спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням, їх характеристика.

Дати визначення понять „показник”, „критерій”, „вихованість”. Вихованість учнів і її характеристики. Показники й критерії оцінки вихованості учнів 1-9 класів. Принципи, методи й програми виявлення вихованості школярів. Методи спостереження, аналіз документації, рейтингу, анкетування, тестування та ін.

Методи обробки даних і отримання надійних результатів. Складання характеристики на учня й колектив. Визначення виховних завдань і педагогічне прогнозування їх розв'язання. Напрямки діагностичних завдань, їх використання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Використання різних прийомів при роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями молодших і старших класів.

Поняття про виховний колектив, його основні ознаки. Індивідуальний і диференційований до учнів залежно від психофізичних особливостей, структури дефекту й стадії розвитку колективу. Єдині педагогічні вимоги в школі й охоронно-педагогічні заходи.

Основні форми й методи організації життя й діяльності колективу учнів. Методика управління роботою дитячих організацій. Учніське самоуправління (структура органів самоуправління, форми і зміст роботи, шляхи поглиблення самостійності й активності учнів). Значення роботи дитячих організацій в демократизації шкільного життя.

Виховання в учнів потреби спілкування один з одним. Роль мікро колективу у формуванні соціально-морального досвіду дітей. Умови посилення корекційного впливу на особистість школяра з інтелектуальними порушеннями.

Тема 5. Організація і методика виховної роботи в позаурочний час.

Організація й методика виховної роботи в позаурочний час. Цілі корекційного завдання позакласної діяльності учнів (масові, групові, індивідуальні). Організація позакласної роботи в молодших класах. Предметні гуртки, їх особливості і організація. Методика організації роботи гуртків в молодших класах.

Форми організації позакласної діяльності учнів (масові, групові, індивідуальні). Методика організації гуртків, секцій, художньої самодіяльності, дитячих театрів тощо. Організація й методика проведення екскурсій, загальношкільних зборів і заходів, групових заходів, відвідування театрів, кінотеатрів. Умови, які обов'язково потрібно виконувати при організації роботи гуртків, секцій, театрів тощо.

Форми організації позакласної роботи (система). Режим дня, його особливості для нормального розвитку дітей з інтелектуальними

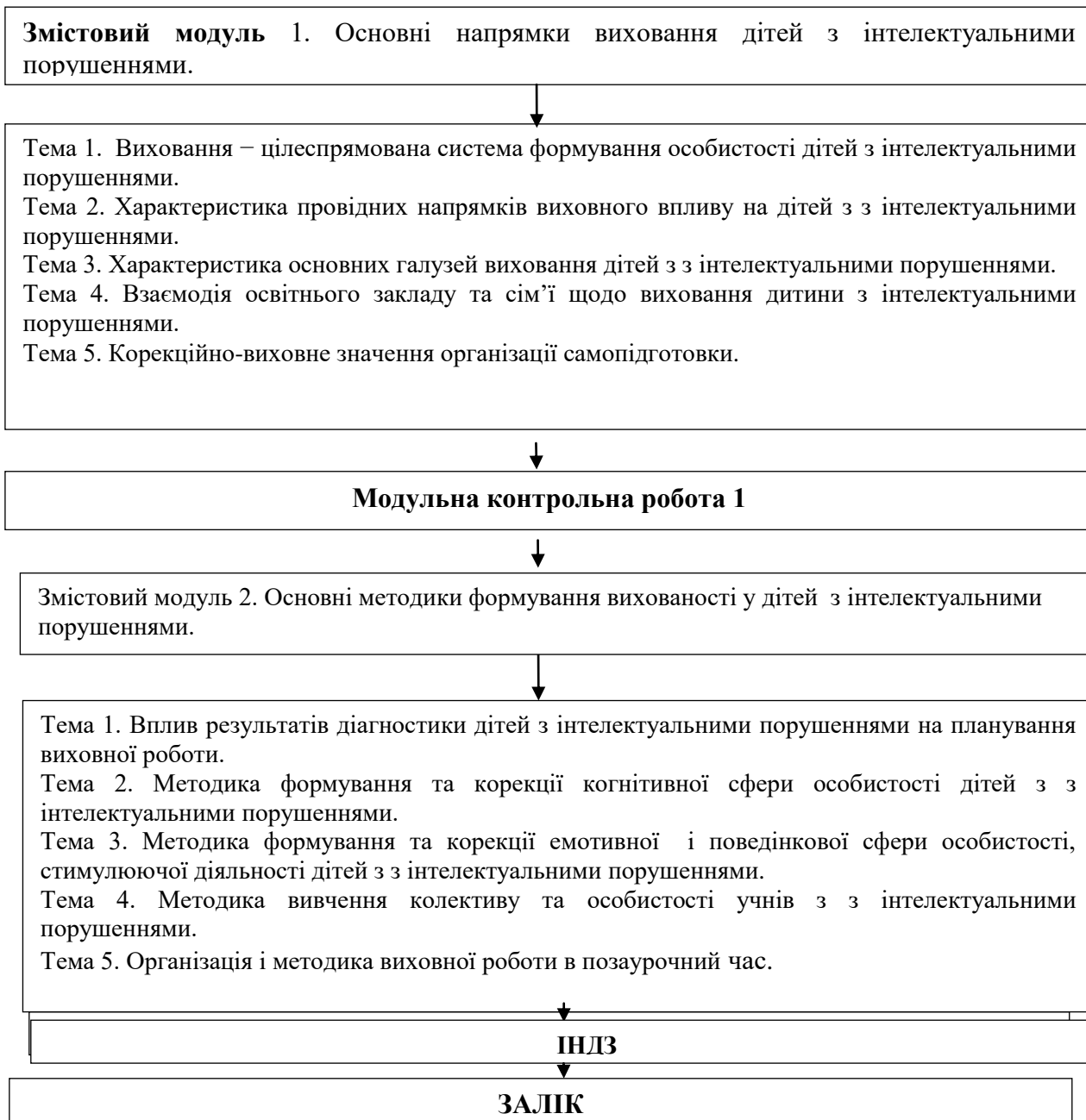

порушеннями. Виконання режимних моментів в позаурочний час, в позакласній виховній роботі. Індивідуальний режим дня дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку.

Урахування фізіологічних, вікових і генологічних особливостей, структури дефекту учнів при визначенні розумових і фізичних навантажень в позаурочний час. Система охоронно-педагогічних засад у позаурочний час.

1.4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

1.5. Структурно-логічна схема освітнього компоненту

1.6. Засоби діагностики успішності навчання

Засобами діагностики успішності навчання з освітнього компоненту є: завдання вхідного і поточного контролю, модульної контрольної роботи, пакет комплексної контрольної роботи

Форми та види проведення навчальних занять : лекційні заняття, практичні заняття, індивідуальні завдання, самостійна робота (відповідно до навчального плану).

Методи та форми контролю : Методи контролю: опитування на практичних заняттях, участь в дискусіях, вирішення проблемних кейсів, тощо. Форми контролю: розробка презентацій, індивідуальних або групових проєктів, тощо

Необхідне технічне та програмне забезпечення, обладнання : Технічне комп'ютерне забезпечення для показу презентацій, відео матеріалів (схеми, малюнки, таблиці).

1.7. Опис навчальної освітнього компоненту

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної освітнього компоненту	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Рівень вищої освіти перш (бакалавр)	Освітній компонент належить до обов'язкових освітніх компонентів, освітніх компонентів професійної підготовки.	
	Ступінь вищої освіти бакалавр		
Загальна кількість годин – 120	Назва галузі знань 01Освіта / Педагогіка	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1	1,2
		Семестр	
		2	2,3
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних –3 самостійної роботи здобувача вищої освіти – 5,7	Спеціальність 016 Спеціальна освіта за освітньою програмою Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка) .	Лекції	
		20 год	6 год.
		Практичні	
		28 год	8 год.
		Семінарські	
		Лабораторні	
			-
		Самостійна робота	
72	106		
Модульні контрольні роботи			
2	2		
Вид підсумкового контролю: залік			

5. Структура навчальної освітнього компоненту

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	разом	у тому числі				разом	у тому числі			
лекцій		практ. зан.	лабор. зан.	самостійна робота	лекцій		практ. зан.	лаб. зан.	самост. роб.	
Змістовий модуль 1. Основні напрямки виховання дітей з порушеннями мовлення.										
Тема 1. Виховання – цілеспрямована система формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями	14	2	4		8	12	2			10
Тема 2. Характеристика провідних напрямків виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями	14	2	4		8	12	2			10
Тема 3. Характеристика основних галузей виховання дітей з інтелектуальними порушеннями	12	2	2		8	12		2		10
Тема 4. Взаємодія освітнього закладу та сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями	10	2	2		8	12				12
Тема 5. Корекційно-виховне значення організації самопідготовки	8	2	2		8	10				10
Разом за змістовим модулем 1	58	10	14	34	40	58	4	2		52
Змістовий модуль 2. Основні методики формування вихованості у дітей з інтелектуальними порушеннями										

Тема 1. Вплив результатів діагностики дітей з інтелектуальними порушеннями на планування виховної роботи в школі за умов інклюзивної освіти.	10	2	2		6	12			13
Тема 2. Методика формування та корекції когнітивної сфери особистості дітей з інтелектуальними порушеннями	14	2	4		8	12		2	10
Тема 3. Методика формування та корекції емотивної і поведінкової сфери особистості, стимулюючої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями	12	2	2		8	12		2	10
Тема 4. Методика вивчення особистості учнів з інтелектуальними порушеннями	12	2	2		8	12	2		10
Тема 5. Організація і методика виховної роботи в позаурочний час	14	2	4		8	14		2	12
Разом за змістовим модулем 2	62	10	14		38	80	2	4	79
Разом годин	120	20	28		72	120	6	8	106

ПРОГРАМА ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
(зміст лекційного курсу) для здобувачів вищої освіти денної форми навчання

№ з/п	Назва змістового модуля. Темі і підтеми	К-сть годин	Література	Наочні посібники, ТЗН
Змістовий модуль 1. Основні напрямки виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.				
1	Тема 1. Виховання – цілеспрямована система	2	Основна: 1 - 75	Таблиця «Основні компоненти системи

	<p>формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями.</p> <p>1. Виховання, його сутність.</p> <p>2. Особливості виховання дітей з інтелектуальними порушеннями</p>			виховання учнів школи»
2	<p>Тема 2. Характеристика провідних напрямків виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями.</p> <p>1. Громадянське та національне виховання учнів.</p> <p>2. Розумове виховання учнів.</p> <p>3. Фізичне та трудове виховання учнів.</p> <p>4. Моральне та музично-естетичне виховання учнів..</p>	2	Основна: 1 - 75	Схема плану, плану-конспекту виховних заходів різних типів Електронні варіанти виховних заходів .
3	<p>Тема 3. Характеристика основних галузей виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.</p> <p>1. Категорії виховних цілей у когнітивній галузі.</p> <p>2. Категорії виховних цілей у емотивній галузі.</p> <p>3. Категорії виховних цілей у психомоторно-регулятивній галузі.</p>	2	Основна: 1 - 75	Схема «Категорії виховних цілей у когнітивній, емотивній та психомоторно-регулятивній галузях»
4	<p>Тема 4. Взаємодія освітнього закладу та сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями.</p> <p>1. Параметри та умови виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї.</p> <p>2. Ефективність консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями та надання їм методичної допомоги</p>	2	Основна: 1 - 75	Комп'ютерні програми , фільми, практичні матеріали з питання взаємодії школи і сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями

5	<p>Тема 5. Корекційно-виховне значення організації самопідготовки.</p> <p>1.Організація навчально-виховної діяльності учнів під час самопідготовки</p> <p>2.Специфіка структури, форм та умов проведення самопідготовки.</p>	2	Основна: 1-75	Схема аналізу самопідготовки у школі. Структура сапідготовки. Форми організації та проведення самопідготовки у школі з інклюзивним навчанням.
Змістовий модуль 2. Основні методики формування вихованості у дітей з інтелектуальними порушеннями				
1	<p>Тема 1. Вплив результатів діагностики дітей з інтелектуальними порушеннями на планування виховної роботи в школі.</p> <p>1. Застосування результатів діагностики у плануванні та проведенні корекційно-виховної роботи.</p> <p>2.Планування роботи вихователя, види планів.</p> <p>3. Планування роботи класного керівника, види планів.</p>	2	Основна: 1 -75	Типологія планів виховної роботи . Програми виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. Види планів та їх змістова характеристика
2	<p>Тема 2. Методика формування та корекції когнітивної сфери особистості дітей з інтелектуальними порушеннями.</p> <p>1.Роль і головне призначення методики переконання у роботі вихователя.</p> <p>2.Основні методи формування свідомості та переконання у дітей з з інтелектуальними порушеннями</p>	2	Основна: 1 - 75	Таблиці «Основні методи формування свідомості та морального переконання» Схема написання етичної бесіди Схема написання диспутів для учнів
3	<p>Тема 3. Методика формування та корекції емотивної і поведінкової сфери особистості, стимулюючої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями.</p> <p>1. Особливості, класифікація та характеристика методів організації педагогічної стимулюючої діяльності школярів з інтелектуальними</p>	2	Основна: 1 - 75	Схема аналізу методів емоційного та педагогічного стимулювання, які застосовуються у школі. Таблиця «Методи педагогічного стимулювання» Таблиця «Методи емоційного стимулювання»

	порушеннями. 2. Особливості, класифікація та характеристика методів емоційного педагогічного стимулювання.			
4	Тема 4. Методика вивчення колективу та особистості учнів з інтелектуальними порушеннями. 1. Завдання педагогічної діагностики особистості та колективу. 2. Вихованість учнів , її характеристика . 3. Система самовиховання особистості	2	Основна: 1 - 75	Схема аналізу методів вивчення особистості та колективу учнів з інтелектуальними порушеннями. Таблиця « Основні методи вивчення особистості та колективу учнів з інтелектуальними порушеннями»
5	Тема 5. Організація і методика виховної роботи в позаурочний час. 1. Особливості позакласної роботи у школі з інклюзивним навчанням 2. Форми і види позакласної діяльності учнів .	2	Основна: 1 - 75	Схема плану, плану-конспекту виховних заходів різних типів Електронні варіанти виховних заходів Програми виховання учнів з інтелектуальними порушеннями молодших і старших класів.
Разом за семестр		20		

ПРОГРАМА ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
(зміст лекційного курсу) для здобувачів вищої освіти заочної форми навчання

№ з/п	Назва змістового модуля. Теми і підтеми	К-сть годин	Література	Наочні посібники, ТЗН
Змістовий модуль 1. Основні напрямки виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.				
1	Тема 1. Виховання – цілеспрямована система формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями. 1. Виховання, його сутність. 2. Особливості виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.	2	Основна: 1 - 13	Таблиця «Основні компоненти системи виховання учнів »
2	Тема 2. Характеристика провідних напрямків виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями.	2	Основна: 1 - 75	Схема плану, плану-конспекту виховних заходів різних типів Електронні варіанти виховних заходів .

	1. Громадянське та національне виховання учнів. 2. Розумове виховання учнів. 3. Фізичне та трудове виховання учнів . 4. Моральне та музично-естетичне виховання учнів .			
Змістовий модуль 2. Основні методики формування вихованості у дітей з інтелектуальними порушеннями				
3	Тема 5. Організація і методика виховної роботи в позаурочний час. 1. Особливості позакласної роботи у школі. 2. Форми і види позакласної діяльності учнів .	2	Основна: 1 - 75	Схема плану, плану-конспекту виховних заходів різних типів Електронні варіанти виховних заходів Програми виховання учнів з інтелектуальними порушеннями молодших і старших класів
Разом за семестр		6		

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ, СЕМІНАРСЬКИХ, ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Для здобувачів вищої освіти денної форми навчання

Тематика практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1. Основні напрямки виховання дітей з інтелектуальними порушеннями		
1	Тема 1. Виховання – цілеспрямована система формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями	2
2	Тема 2. Характеристика провідних напрямків виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями.	8
3	Тема 3. Характеристика основних галузей виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.	2
4	Тема 4. Взаємодія освітнього закладу та сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями.	
5	Тема 5. Корекційно-виховне значення організації самопідготовки.	
Змістовий модуль 2. Основні методики формування вихованості у дітей з інтелектуальними порушеннями		
1	Тема 1. Вплив результатів діагностики дітей з інтелектуальними порушеннями на планування виховної роботи.	2
2	Тема 2. Методика формування та корекції когнітивної сфери особистості дітей з інтелектуальними порушеннями.	4
3	Тема 3. Методика формування та корекції емотивної і поведінкової сфери особистості, стимулюючої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями.	2
4	Тема 4. Методика вивчення колективу та особистості учнів з інтелектуальними порушеннями.	2
5	Тема 5. Організація і методика виховної роботи в позаурочний час	4

Для здобувачів вищої освіти заочної форми навчання
Тематика практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1. Основні напрямки виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.		
1	Тема 3. Характеристика основних галузей виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.	2
Змістовий модуль 2. Основні методики формування вихованості у дітей з порушеннями мовлення		
1	Тема 2. Методика формування та корекції когнітивної сфери особистості дітей з інтелектуальними порушеннями.	2
2	Тема 3. Методика формування та корекції емотивної і поведінкової сфери особистості, стимулюючої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями.	2
3	Тема 5. Організація і методика виховної роботи в позаурочний час	2

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота з освітнього компоненту передбачає дослідження здобувач вищої освіти актуальних теоретичних і практичних проблем в теорії та методиці виховної роботи спеціальних шкіл та реабілітаційних центрів; розробку матеріалів виховних заходів (масових, групових, індивідуальних); розробку екскурсії для учнів з інтелектуальними порушеннями з метою ознайомлення з позакласною діяльністю школи; самостійне вивчення практичного досвіду роботи в спеціальних школах, що дасть змогу закріпити знання, розширити вміння і розвинути навички самостійної виховної діяльності з даною категорією дітей. Завданн самостійної роботи подані у розділі 3.

10. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Мета індивідуальних завдань спрямована на дослідження теоретичних і практичних проблем з освітнього компоненту «Спеціальна теорія і методика виховання»; розробку комп'ютерних програм та відео матеріалів виховних заходів (масових, групових, індивідуальних); розробку екскурсій в спеціальних школах з метою ознайомлення з позакласною діяльністю школи; самостійне вивчення здобувач вищої освітиами практичного досвіду роботи у школі з інклюзивним навчанням, що дасть змогу закріпити знання, розширити уміння і розвинути навички виховної самостійної діяльності з учнями з інтелектуальними порушеннями.

Науково-дослідна робота здобувач вищої освітиів з освітнього компоненту «Спеціальна теорія і методика виховання» полягає в розвитку в них умінь пошукової, дослідницької діяльності, а також у формуванні вмінь ефективного використання методів наукових досліджень на практиці. Дослідження, пов'язані з виконанням індивідуальних завдань, що формують у здобувач вищої освітиів досвід наукового проведення лабораторних робіт,

збирання теоретико-практичного матеріалу для практичних занять. Одночасно здобувачі вищої освіти здобувають досвід вивчення та критичного аналізу наукової літератури.

Видами науково-дослідної роботи здобувач вищої освіти є: написання рефератів, доповідей, складання анотацій з прочитаної літератури, виконання діагностичних досліджень із залученням до них зібраних здобувач вищої освіти матеріалів.

Орієнтовні види індивідуально-науково-дослідних завдань:

I. Реферування літератури

1. Характеристика системи позакласної корекційно-виховної роботи.
2. Комплексний підхід до виховання учня з інтелектуальними порушеннями.

3. Особливості реалізації методів виховання у школі з інклюзивним навчанням.

4. Використання методів заохочення і покарання у вихованні дітей з інтелектуальними порушеннями.

5. Трудове навчання та виховання - засіб підготовки учнів до суспільно корисної практичної діяльності.

II. Складання анотацій з прочитаної літератури

1. Професійна орієнтація учнів .
2. Шляхи формування професійних інтересів в учнів.
3. Соціально-трудова адаптація випускників.
4. Формування особистості учня в процесі навчання та виховання у школі.

III. Тематика курсових робіт

1. Інтереси учнів та можливості їх корекції при організації дозвілля.
2. Особливості морального виховання учнів.
3. Особливості формування моральних якостей у молодших і старших школярів з інтелектуальними порушеннями.
4. Роль художньої літератури у формуванні поведінки учнів.
5. Методика проведення етичних бесід в старших класах.

IV. Розробка позакласних виховних заходів

1. Гурткова робота у школі з інклюзивним навчанням, її корекційно-розвивальна роль.

2. Виховання дитини з інтелектуальними порушеннями в сім'ї.

3. Залежність корекційно-виховної роботи від індивідуальних особливостей розвитку та структури дефекту дитини з інтелектуальними порушеннями.

4. Особливості виховної роботи у спеціальному закладі для дітей з інтелектуальними порушеннями.

5. Роль логопеда у формуванні і розвитку особистості школярів з інтелектуальними порушеннями.

V. Діагностичне дослідження питань щодо виховання дітей з інтелектуальними порушеннями

1. Організація та виховання класного колективу у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
2. Система естетичного виховання школярів з інтелектуальними порушеннями.
3. Корекція емоційної сфери учнів школи з інклюзивним навчанням засобами естетичного виховання.
4. Особливості фізичного виховання у школі з інклюзивним навчанням.
5. Правове виховання у школі з інклюзивним навчанням.
6. Моральна підготовка учнів школи з інклюзивним навчанням до сімейного життя.
7. Екологічне виховання учнів школи з інклюзивним навчанням.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ:

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

- словесні – бесіда, лекція, розповідь, пояснення, дискусія тощо;
- наочні – спостереження, демонстрація тощо;
- практичні – лабораторні, практичні і дослідницькі роботи тощо.

Методи стимулювання і мотивації навчальної діяльності (метод успіху у навчанні, метод створення пізнавальних ситуацій, навчальної дискусії, використання життєвого досвіду).

Методи за характером пізнавальної діяльності, які використовуються під час теоретичної і практичної підготовки:

- пояснювально-ілюстративний;
- репродуктивний;
- проблемного викладу;
- частково-пошуковий;
- пошуковий.

Методи контролю і самоконтролю навчально-пізнавальної діяльності:

- метод усного контролю (фронтального та комбінованого опитування);
- метод письмового контролю (контрольні роботи, написання рефератів, конспектування літератури, виконання практичних завдань, ведення конспектів лекцій тощо);
- метод тестового контролю (комп'ютерні, усні, письмові тести);
- метод програмованого контролю (програмовані завдання, програмовані методи тощо).

Окрім цього, контрольними заходами виступає: поточний, тематичний та підсумковий контроль.

Поточний контроль дає змогу виявити рівень знань, вмінь і навичок здобувач вищої освіти з певної теми змістового модуля (бесіда, опитування, перевірка творчих завдань, реферування літератури тощо). Тематичний контроль передбачає перевірку засвоєної в процесі навчальних занять і самостійної діяльності інформації, індивідуальної роботи здобувач вищої освіти з певного змістового модуля (атестація, колоквиум, контрольна робота, тестові та програмовані завдання). Підсумковий контроль – це

перевірка рівня знань, вмінь і навичок з даної освітнього компонента (залік, екзамен, модульний рейтинг).

12.РОЗПОДІЛ БАЛІВ за змістовими модулями (розділами).

Критерії та норми оцінювання знань, умінь і навичок здобувач вищої освіти з навчальної освітнього компонента. Розподіл балів, які отримують здобувач вищої освіти

Поточний і модульний контроль (50 балів)				Залік	Сума
Змістовий модуль 1 (25 балів)		Змістовий модуль 2 (35 балів)		50	100
Поточний контроль	МКР	Поточний контроль	МКР		
10 балів	15балів	15 балів	15 балів		

Таблиця відповідності шкал оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Рейтингова оцінка з кредитного модуля	Оцінка за шкалою ЄКТС	Рекомендовані системою ЄКТС статистичні значення (у %)	Екзаменаційна оцінка за національною шкалою	Національна залікова оцінка
90-100 і більше	A (відмінно)	10	відмінно	зараховано
82-89	B (дуже добре)	25	добре	
75-81	C (добре)	30	задовільно	
67-74	D (задовільно)	25		
60-66	E (достатньо)	10	незадовільно	не зараховано
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)			
34 і менше	F (незадовільно з обов'язковим проведенням додаткової роботи щодо вивчення навчального матеріалу кредитного модуля)			

Критерії та норми оцінювання знань, вмінь і навичок здобувач вищої освіти з предмету «Спеціальна методика виховної роботи»

Оцінка	Знання	Уміння	Навички
«12-10» Відмінно (90-100 балів) Високий	Має всебічні та глибокі знання навчального предмету за програмою	Вміє вміло і точно аналізувати і доводити основні положення концепції громадянського і	Демонструє навички правильного застосування різних форм, методів, засобів і методичних прийомів

<p>(творчо-професійний) рівень</p>	<p>освітнього компоненту. Добре засвоїв сутність понять про корекційну спрямованість виховної роботи у школі; про основні завдання, методи і засоби виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями. Має чіткі уявлення про завдання педагогічної діагностики особистості, планування виховної роботи у; види і структуру планів. Досконало знає призначення методики переконання у школі; основні методи морального переконання, методик проведення етичних бесід, дискусій, диспутів. Вдало володіє теоретичною і практичною інформацією про педагогічне та емоційне стимулювання і особливості застосування даних методів. Має уявлення про значення трудового виховання в корекції мовленнєвих порушень та затримок у розвитку особистісно-вольової сфери учнів з інтелектуальними порушеннями; знає зміст, форми, методи</p>	<p>національного виховання, основні завдання виховання учнів. Може чітко організувати, написати, провести, аналізувати корекційно-виховні заходи, виявляти вихованість учнів школи; скласти показники і критерії оцінки рівня вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями; застосовувати результати діагностики при плануванні і проведенні корекційно-виховної роботи; планувати виховну роботу. Вміє вільно і досконало скласти різні види планів; застосовувати основні методи морального переконання, різні джерела морального переконання. Вміє проводити і скласти етичну бесіду і різні види дискусій; розрізняти види вимог, перспектив, вказати типові помилки при застосуванні заохочень і покарань. Вміє вільно і точно застосовувати основні методи педагогічного стимулювання у школі з інклюзивним навчанням, формувати моральну готовність до праці, скласти і проводити заходи, спрямовані на профорієнтацію учнів</p>	<p>виховного впливу на учнів з інтелектуальними порушеннями. Показує навички написання і проведення масових, групових, індивідуальних заходів. Виявляє навички розробки правильних конспектів виховних заходів, правильного написання характеристики на учня і групу учнів, виходячи з психолого-педагогічної методик. Демонструє навички визначення рівня розвитку вихованості, проведення етичних бесід, диспутів, оцінки відповідних виховних заходів. Виявляє навички написання різних видів вимог, перспектив опису заохочень і покарань, практичного використання методів педагогічного стимулювання у школі. Показує навички правильної розробки і проведення виховних заходів з профорієнтації учнів школи; формування моральної готовності до професійної діяльності; складання та проведення виховної роботи з трудового виховання. Має навички розробки плану роботи гуртка, секції, навички організації і проведення позакласних виховних заходів; навички організації і проведення самопідготовки; навички проведення роботи з батьками учнів; навички проведення різних форм з батьками учнів з інтелектуальними порушеннями.</p>
------------------------------------	--	---	---

<p>трудового виховання у школі з інклюзивним навчанням. Володіє чіткими знаннями про методику індивідуального і диференційованого підходу; про корекційно-розвиваючу і виховну спрямованість позакласної роботи у школі з інклюзивним навчанням; форми і види позакласної діяльності; методику організації роботи гуртків (секцій, проблемних груп); методику проведення екскурсій. Володіє диференційованими знаннями про вимоги до організації учнів з інтелектуальними порушеннями при виконанні домашніх завдань; структуру і форми самопідготовки; особливості працездатності дітей; тривалість самопідготовки, її корекційно-виховне значення. Має знання про принципи і взаємодії з родиною, функції батьків у вихованні дитини з інтелектуальними порушеннями; форми роботи з батьками, роботу школи з батьківським активом тощо. Досконало знає основну літературу, вказівки, положення, нормативні матеріали</p>	<p>школи з інклюзивним навчанням; складати плани виховної роботи з трудового виховання учнів школи з інклюзивним навчанням; розробляти плани роботи гуртка (секцій); розробляти і проводити позакласні заходи. Вміє давати чіткий критичний аналіз виховного значення самопідготовки; порівнювати динаміку працездатності учнів з типовим розвитком та інтелектуальними порушеннями під час самопідготовки; диференційовано та індивідуально працювати з даною категорією дітей. Вміє правильно і чітко проводити роботу з батьками учнів школи з інклюзивним навчанням. Вміє використовувати довідникову літературу. Грамотно подати програмовий матеріал.</p>
--	---

	<p>з спеціальної теорії та методики виховання даної категорії дітей. Ознайомився з додатковою літературою, рекомендованою навчальною програмою з виховання учнів молодших і старших класів з ООП.</p>		
<p>«9-7» Добре (75-89 балів) Достатній (алгоритмічно дієвий) рівень</p>	<p>Показує повні знання навчального матеріалу з предмету за програмою освітнього компоненту. Засвоєнні основні положення, які торкаються сутності понять про корекційну спрямованість виховної роботи у школі; про основні завдання, методи і засоби виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями. Наявні достатні уявлення про завдання педагогічної діагностики особистості, планування виховної роботи у школі з інклюзивним навчанням; види і структуру планів. Знає призначення методики переконання у школі з інклюзивним навчанням; основні методи морального переконання, методику проведення етичних бесід,</p>	<p>Вміє успішно аналізувати і доводити основні положення концепції громадянського і національного виховання, основні завдання виховання учнів. Може організувати, написати, провести, аналізувати корекційно-виховні заходи, виявляти вихованість учнів; складати показники і критерії оцінки рівня вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями; застосовувати результати діагностики при плануванні і проведенні корекційно-виховної роботи; планувати виховну роботу. Вміє складати етичну бесіду і різні види дискусій; розрізняти види вимог, перспектив, вказати типові помилки при застосуванні заохочень і покарань. Вміє застосовувати основні методи педагогічного</p>	<p>Наявні навички правильного застосування різних форм, методів, засобів і методичних прийомів виховного впливу на учнів з інтелектуальними порушеннями. Демонструє поверхневі навички написання і проведення масових, групових, індивідуальних заходів. Виявляє навички розробки правильних конспектів виховних заходів, правильного написання характеристики на учня і групу учнів, виходячи з психолого-педагогічної методик. Наявні навички визначення рівня розвитку вихованості, проведення етичних бесід, диспутів, оцінки відповідних виховних заходів. Наявні навички поверхового написання різних видів вимог, перспектив опису заохочень і покарань, практичного використання методів педагогічного стимулювання у школі. Показує навички розробки і проведення виховних заходів з профорієнтації учнів</p>

	<p>дискусій, диспутів Володіє знаннями про вимоги до організації учнів при виконанні домашніх завдань; структуру і форми самопідготовки; особливості працездатності дітей з інтелектуальними порушеннями; тривалість самопідготовки, її корекційно-виховне значення. Знає достатньо основну літературу, вказівки, положення, нормативні матеріали з спеціальної методики виховання.</p>	<p>стимулювання у школі з інклюзивним навчанням, формувати моральну готовність до праці, складати і проводити заходи, спрямовані на профорієнтацію учнів школи з інклюзивним навчанням; складати плани виховної роботи з трудового виховання учнів школи з інклюзивним навчанням; розробляти плани роботи гуртка (секцій); розробляти і проводити позакласні заходи. Вміє давати аналіз виховного значення, самопідготовки; порівнювати динаміку працездатності учнів під час самопідготовки; диференційовано та індивідуально працювати з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Вміє проводити роботу з батьками учнів. Вміє на практиці використовувати програмовані знання, розв'язувати задачі, практичні рекомендації, успішно виконувати передбачені програмою практичні роботи без істотних зауважень.</p>	<p>школи; формування моральної готовності до професійної діяльності; складання та проведення виховної роботи з трудового виховання. Виявляє поверхневі навички розробки плану роботи гуртка, секції, навички організації і проведення позакласних виховних заходів; навички організації і проведення самопідготовки; навички проведення роботи з батьками учнів школи; навички проведення різних форм з батьками учнів з інтелектуальними порушеннями.</p>
--	---	--	--

<p>«6-4» Задовільно (60-74 балів) Середній (репродукт ивний) рівень</p>	<p>Має знання тільки основного матеріалу в обсязі необхідного для подальшого навчання і наступної роботи. Ознайомлений з основною літературою, рекомендованою програмою. Допускає помилки у відповідях на теоретичні запитання освітнього компоненту і при виконанні практичних завдань, але володіє необхідними знаннями для виправлення помилок під керівництвом науково-педагогічний працівника. Має поверхневі положення про сутність понять, корекційну спрямованість виховної роботи у школі; про основні завдання, методи і засоби виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями. Має недостатні уявлення про завдання педагогічної діагностики особистості, планування виховної роботи у школі; види і структуру планів. Дуже погано орієнтується у призначенні методики переконання у школі з інклюзивним</p>	<p>Вміє поверхнево, неповно і неточно аналізувати і доводити основні положення концепції громадянського і національного виховання, основні завдання виховання учнів школи. Робить спробу аналізувати корекційно-виховні заходи, виявляти вихованість учнів школи; складати показники і критерії оцінки вихованості; застосовувати результати діагностики при плануванні і проведенні корекційно-виховної роботи; планувати виховну роботу. Вміє за допомогою педагога складати різні види планів; застосовувати основні методи морального переконання, різні джерела морального переконання. Може іноді застосовувати основні методи педагогічного стимулювання у школі, формувати моральну готовність до праці, складати і проводити заходи, спрямовані на профорієнтацію учнів; складати плани виховної роботи з трудового виховання учнів; розробляти плани роботи гуртка (секцій); розробляти і проводити позакласні заходи. Уміти давати поверховий,</p>	<p>Недостатньо володіє навичками правильного застосування різних форм, методів, засобів і методичних прийомів виховного впливу. Недостатньо, неповно, поверхово володіє навичками написання і проведення масових, групових, індивідуальних заходів. Неповно виявляє навички визначення рівня розвитку вихованості, проведення етичних бесід, диспутів, оцінки відповідних виховних заходів. Самостійно не виявляє навички написання різних видів вимог, перспектив опису заохочень і покарань, практичного використання методів педагогічного стимулювання у школі з інклюзивним навчанням. Самостійно, без додаткових інструкцій, не демонструє навички розробки і проведення виховних заходів з профорієнтації учнів з інтелектуальними порушеннями; формування моральної готовності до професійної діяльності; складання та проведення виховної роботи з трудового виховання. За допомогою педагога виявляє навички розробки плану роботи гуртка, секції, навички організації і проведення позакласних виховних заходів; навички організації і проведення самопідготовки; навички проведення роботи з батьками учнів; навички проведення різних форм з</p>
---	---	---	---

	<p>навчанням; при характеристиці основних методів морального переконання, методики проведення етичних бесід, дискусій, диспутів з учнями інтелектуальними порушеннями. Має неповні уявлення про знаннями та методику індивідуального і диференційованого підходу; про корекційно-розвиваючу і виховну спрямованість позакласної роботи у школі; форми і види позакласної діяльності; методику організації роботи гуртків (секцій, проблемних груп); методику проведення екскурсій. За допомогою науково-педагогічний працівника може вибрати основну літературу, вказівки, положення, нормативні матеріали з спеціальної теорії та методики виховання. Може іноді називати додаткову літературу, рекомендовану навчальною програмою з програми виховання.</p>	<p>неповний і не чіткий аналіз виховного значення, самопідготовки; порівнювати динаміку працездатності учнів під час самопідготовки; диференційовано та індивідуально працювати з дітьми із інтелектуальними порушеннями. Може іноді провести методично не організовану роботу з батьками учнів. Виконує практичні завдання в межах програмних вимог. Допускає неточності і помилки при розв'язанні ситуацій. Не володіє навичками системного обґрунтування запропонованих рішень з питань вторинної затримки психічного розвитку у дітей із інтелектуальними порушеннями. Виявляє труднощі при застосуванні знань у практичній діяльності.</p>	<p>батьками учнів інтелектуальними порушеннями. 3</p>
--	---	---	---

«1-3» Незадовільно (59 і менше балів) Початковий (понятійний) рівень	Не володіє системою знань навчального матеріалу освітнього компоненту. Допускає грубі помилки у відповідях. Має недостатні знання для самостійного оволодіння програмним матеріалом без додаткової підготовки.	Не вміє вирішувати передбаченні програмою практичні завдання або допускає принципові помилки у їх виконанні. Демонструє неуміння орієнтуватися в основній літературі і нормативних матеріалах.	Не володіє навичками, які передбачені програмою курсу.
--	--	---	--

Критерії оцінювання знань, умінь, навичок здобувач вищої освіти на навчальних заняттях

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Здобувач вищої освіти володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих термінів, мовних фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді «так» чи «ні».
	2	Здобувач вищої освіти не достатньо усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спробу знайти способи дій, розповісти суть заданого, проте відповідає лише за допомогою науково-педагогічний працівника на рівні «так» чи «ні»; може самостійно знайти в підручнику відповідь.
	3	Здобувач вищої освіти намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі закономірності; робить спроби виконання вправ і завдань репродуктивного характеру; за допомогою науково-педагогічний працівника виконує прості вправи за готовим алгоритмом.
Середній (репродуктивний)	4	Здобувач вищої освіти володіє початковими знаннями, здатний виконати вправи і завдання за зразком; орієнтується в термінах, поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі.
	5	Здобувач вищої освіти розуміє суть навчальної освітнього компоненту, може дати визначення понять, категорій (однак з окремими помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацьовувати частину навчального матеріалу; виконує прості вправи і завдання за алгоритмом, але окремі висновки є нелогічними та непослідовними.

	6	Здобувач вищої освіти розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати мовні явища, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання під час виконання вправ і завдань за алгоритмом, послуговуватися додатковими джерелами.
	7	Здобувач вищої освіти правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, оперує базовими поняттями, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок, застосовувати теоретичні знання у стандартних ситуаціях; самостійно користуватися додатковими джерелами; правильно використовувати термінологію; складати таблиці, схеми.
	8	Знання здобувач вищої освіти досить повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати, може підготувати реферат і обґрунтувати його положення.
	9	Здобувач вищої освіти вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання у дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить лінгвістичні поняття, категорії; формулює правила; може самостійно опрацювати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички.
Високий (творчо-професійний)	10	Здобувач вищої освіти володіє глибокими і міцними знаннями та використовує їх у нестандартних ситуаціях; може визначати особливості мовних процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні здобутки лінгвістичної науки; самостійно визначає мету власної діяльності; виконує творчі завдання; може сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні освітнього компоненту; використовує знання, аналізуючи різні мовні явища, процеси.
	11	Здобувач вищої освіти володіє узагальненими знаннями з навчальної освітнього компоненту, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний за допомогою науково-педагогічний працівника підготувати виступ на здобувач вищої освітиську наукову конференцію; самостійно вивчити матеріал; визначити програму своєї пізнавальної діяльності; оцінювати різноманітні мовні явища, процеси.
	12	Здобувач вищої освіти має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності в навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні ситуації та завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; займається науково-дослідною

		роботою; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й схильності; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах.
--	--	---

Якщо здобувач вищої освіти не відпрацював пропущені навчальні заняття, не виправив оцінки 0,1,2,3, отримані на навчальних заняттях, не виконав модульної контрольної роботи (МКР), завдання самостійної та індивідуальної роботи менше ніж на 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види робіт, він вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами поточного контролю.

Пропущені заняття здобувач вищої освіти має обов'язково відпрацювати. За відпрацьовані лекційні заняття оцінки не ставляться, за практичні, семінарські, лабораторні, індивідуальні заняття нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

Здобувач вищої освіти, який не виконав поточних домашніх завдань, не підготувався до навчальних занять, в журнал обліку роботи академічної групи ставиться 0 балів.

Здобувач вищої освіти, знання, уміння і навички якого на навчальних заняттях за 12-бальною шкалою оцінено від 1 до 3 балів, вважається таким, що недостатньо підготувався до цих занять і має академічну заборгованість за результатами поточного контролю. Поточну заборгованість, пов'язану з невідповідністю або недостатньою підготовленістю до навчальних занять, здобувач вищої освіти повинен ліквідувати. За ліквідацію поточної заборгованості нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Виховання – цілеспрямована система формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями

1. Характеристика основних компонентів системи виховання.
2. Сутність та основні компоненти системи виховання, їх характеристика.

1 питання. Характеристика основних компонентів системи виховання

Особистісно орієнтована гуманістична концепція виховання вимагає істотного перегляду принципів програмування основних виховних завдань. Сьогодні, слід сформулювати соціально-педагогічну суть проблеми відповідно до ринкової конкуренції та зсуву вектора ціннісних орієнтацій у дітей і молоді. Саме такий перегляд виховних орієнтирів допоможе зберегти кращі моральні якості підростаючої людини, допомогти їй успішно соціалізуватися у швидко мінливому світі.

У визначенні концептуальних позицій ми опираємося на нормативні документи та положення сучасних концепцій виховання. У сучасній школі традиційно пріоритетними напрямками виховної діяльності є виховання моральності й творчої спрямованості особистості. Саме тому в процесі своєї діяльності ми опираємося на основні позиції концепції творчості й співробітництва, сформульовані І.Д. Бехом, В.А. Бухваловим та ін., ідеї яких дозволяють успішно адаптувати дітей, що навчаються, до сучасних умов педагогічної дійсності, а також систематизувати, розвивати, удосконалювати й корегувати накопичений досвід на якісно новому рівні, ефективно здійснювати процес виховання підростаючої особистості.

Цільовий компонент програми виховання учнів з інтелектуальними порушеннями має на меті розвиток інтелектуальної, творчої, морально і фізично здорової особистості, здатної до успішної соціалізації у суспільстві та активної адаптації на ринку праці. «Інтелект. Моральність. Творчість» - основна концептуальна формула щоденної виховної роботи.

Під інтелектуально розвинутою особистістю ми розуміємо особистість, що засвоїла шкільний обсяг знань, що володіє навичками творчої та дослідницької роботи, здатна до самоосвіти й саморозвитку.

Морально розвинена особистість – це особистість, що засвоїла загальнолюдські й гуманістичні цінності, має громадянську позицію, здатна вибрати моральні форми самореалізації й самовираження, підготовлена до творчої діяльності, реалізовує потреби в особистій і суспільно корисній діяльності, відповідальна за виконання взятих на себе зобов'язань.

Творчо розвинена особистість – ініціативна й самостійна, володіє наступними основними соціально-орієнтовними вміннями: ставити творчу мету, підчиняти свою діяльність її досягненню (творча цілеспрямованість), самостійно визначати способи досягнення цієї мети, аналізувати одержувані результати, бачити варіанти розвитку поточних подій і бути потенційно готовою до подолання виникаючих труднощів. У кінцевому результаті, це безперечно, самоорганізована особистість, підготовлена до професійного самовизначення та досягнення життєвого успіху.

Виховні завдання особистості:

- спрямовувати виховну роботу на сприйняття учнем і засвоєння загальнолюдських і вітчизняних цінностей, на входження у світ культури, на усвідомлення себе громадянами правової демократичної держави;

- сприяти інтелектуальному розвитку особистості та формуванню вміння займатися самоосвітою, оволодінню творчими методами пізнання за допомогою раціонального поєднання визначеної та позаурочної навчальної діяльності;

- створювати умови для особистісної самореалізації учнів, освоєння ними навичок творчої діяльності за допомогою організації активного, емоційно насиченого життя дитячого колективу;

- прагнути до створення сприятливої психологічної атмосфери співробітництва за допомогою організації індивідуальних, групових форм творчої діяльності, а також створенню «ситуації успіху» для учнів і вчителів.

Діяльність, спілкування й міжособистісні взаємини у школі будуються на пріоритеті загальнолюдських моральних цінностей і реалізуються в процесі послідовної реалізації наступних **принципів організації виховного процесу:**

1.Принцип гуманізму у формуванні та вихованні особистості допускає прийняття дитини такою якою вона є, як даності; передбачає підтримку учнів у їхньому конструктивному розвитку.

2.Принцип демократизму. Моральна спрямованість педагогічного процесу реалізує повагу до підростаючої особистості, допомогу й підтримку, співробітництво в процесі розвитку культури життєдіяльності людини.

3.Принцип суб'єктивності. Означає створення умов для прояву суб'єктивного начала зростаючої людини, стимулювання самосвідомості школяра.

3.Принцип вибору. Можливість самостійно визначати мету, форми та зміст життєдіяльності, здійснювані одночасно з розвитком уміння прогнозувати наслідки свого вибору й нести за нього відповідальність.

4.Принцип творчості. Творчість при цьому розглядається як універсальний механізм розвитку особистості, що забезпечує її входження в простір культури, найважливіший механізм включення індивідуального способу існування в сучасному світі. Спільно організоване буття дітей і дорослих забезпечує формування самостійної творчої позиції особистості на всіх етапах взаємообумовленої діяльності: від висування мети до оцінки результату.

Вище перераховані принципи організації виховного процесу потребують відповідних засобів реалізації виховної діяльності (див. табл. 2.1.) при врахуванні її основних складових (див. табл. 2.2. – 2.5.).

Таблиця 2.1.

Засоби реалізації виховної діяльності

Напрямок виховної діяльності	Зміст виховної роботи	Форми організації виховного процесу
Правове, патріотичне та моральне виховання	А. Розвиток морально-ціннісної сфери і ставлень до себе, до інших людей, до родини, до природи, до навчання, до праці, до культури, до Батьківщини, до світу, до людства. Збереження, зміцнення та удосконалювання шкільних традицій. Б. Створення умов для прояву учнями ініціативи, власної активності, формування навичок самоврядування, самоорганізації, самообслуговування, прагнення до соціально значущої діяльності.	Підпрограма «Кам'янець-Подільський - наш дім» Підпрограма «Громадянин» Підпрограма «Лідер»
Інтелектуальне виховання	Будь-яке використання виховних функцій уроку, виховання за допомогою знань, мотивація пізнавального інтересу, провідна роль методів творчої діяльності у навчанні та вихованні, розвиток умінь та потреб в самоосвіті	Підпрограма «Еврика»
Художньо-естетичне виховання	Створення психологічно комфортної атмосфери для кожної дитини, що сприяє розвитку її активності, індивідуальності, творчості, оптимізує навички творчої діяльності та досягнення життєвого успіху. Надання дитині права вибору видів і форм діяльності за допомогою створення гуртків та об'єднань відповідно до її інтересів.	Підпрограма «Творчість»
Фізкультурно-оздоровче виховання	Використання педагогічних і психологічних прийомів для формування адекватної позитивної самооцінки та потреби у виборі моральних форм самореалізації й самоствердження. Формування фізичної й психогігієнічної культури.	Підпрограма «Здоров'я — наш вибір»
Взаємодія з родиною	Об'єднання зусиль педагогічного колективу та батьків для створення умов, що сприяють розвитку та самовизначенню особистості. Співтворчість, співробітництво та виховання особистим прикладом.	Підпрограма «Родина»
Профорієнтаційне виховання	Сприяння професійному самовизначенню учнів	Підпрограма «Кар'єра»

Таблиця 2.2.

Основні складові системи виховної діяльності педагогічного колективу. Виховний потенціал заняття

Завдання	Способи й методичні прийоми
----------	-----------------------------

1) Відбір змісту, прийомів і методів, що реалізують виховуючу функцію заняття.	3. Співробітництво, свобода вибору, ігрові методики навчання та виховання, розвивальні технології
2) Розвиток уміння ставити творчу мету і підчиняти свою діяльність її досягненню	4. Диференціація за інтересами, проблемне навчання, самостійна робота, діалогові методики
3) Розвиток уміння планувати й контролювати свою діяльність	5. Залікова система, профільне навчання, проекти
4) Навчання методам розв'язання проблем	6. Методи творчої діяльності
5) Навчання дітей умінню доводити свої переконання	7. Уміння аналізувати й порівнювати, вести діалог, будувати логічно правильну систему доказів, викладати результати своїх досліджень

Таблиця 2.3.

Позаурочна навчально-пізнавальна діяльність

Завдання	Форми роботи
Сприяє формуванню моральних якостей особистості, розвитку стійкого пізнавального інтересу та інтелектуальних умінь, опануванню навичками творчої діяльності	Факультативні заняття за предметами; «Православна культура», «Історія Олімпійських ігор»; «Літературна вітальня»; літературно-поетичний клуб «Крила» Спецкурси: початкова школа - «Основи початки етики»; основна школа - «Культура життєдіяльності людини»; останній щабель - «Створи своє майбутнє». Правовий лекторій. Дискусійний клуб старшокласників. Профорієнтаційна діяльність. Конкурс соціальних проектів. Тематичні класні години: «Символи української держави», «Основний закон нашого життя» (до Дня Конституції), «Визначні події України», День здоров'я

Таблиця 2.4.

Позаурочна соціально розвивальна діяльність

Завдання	Форми роботи
- розвиток світогляду, формування ціннісних знань і взаємин; - створення ситуації переживання дітьми свого успіху; - розвиток духовності особистості; - навчання вмінню бачити практичну необхідність корисної діяльності; - самопізнання; - формування навичок культури життєдіяльності людини; - розвиток уміння планувати свою діяльність і знаходити способи виконання плану (від класного заходу до життєвої кар'єри).	1. Лекторії: «Мій рідний Кам'янець-Подільський», «Здоровий спосіб життя», «Сторінки рідної історії» 2. Клуби морального розвитку. 3. Клуб цікавих зустрічей «Звані гості». 4. Творчі гуртки та об'єднання . 5. Екскурсії. Відвідування театрів, виставок, музеїв. 6. Далекі й ближні туристичні поїздки. 7. Розвиваючі класні години.

Таблиця 2.5.

**Внутрішньо-шкільна виховна діяльність, що сприяє зміцненню
учнівського колективу**

Завдання	Форми роботи
1) Сприяти творчому розвитку кожної особистості, оволодінню методами творчої діяльності . 2) Формувати класний колектив і його традиції, вчити дитину бачити практичну необхідність корисної діяльності . 3) Створювати умови для самореалізації кожної дитини. 4) Розвивати навички самоорганізації, самоврядування, самоконтролю, конструктивної критики. 5) Заохочувати ініціативу учнів.	1. Участь у традиційних загальношкільних заходах: День вчителя, День учня, «Свято знань», «Свято останнього дзвоника», «Посвята в першокласники», мітинг-реквієм «Біля Монумента Слави», «Вахта Пам'яті», «Біля Вічного вогню», фестивалі «Зоряний дощ» та «Юні таланти школи». Класні колективні творчі справи: «День народження класу», підведення підсумків року «От і стали ми на рік дорослішими» Колективне планування й аналіз діяльності Організація класного самоврядування Лідерські збори

2 питання. Сутність та основні компоненти системи виховання, їх характеристика

С. Карпенчук зазначає, що виховання є похідним від французького слова «chovet» - ховати, вирощувати. В українській педагогіці – «оберігати» (виховувати) дитя від небезпеки (хвороби, каліцтва, смерті, шкідливого впливу). Згодом – «вирощувати дітей, навчати правил доброї поведінки». У фольклорі в значенні «виховувати» вживається слово «навчати». Н-д: у Т. Шевченка «А мати хоче научати, та соловейко не дає» [25].

У сучасних умовах «навчання» та «виховання» - два самостійних поняття, які взаємодіють між собою. Зокрема, навчання - це процес, за допомогою якого здійснюється передача суспільно-історичного досвіду: організація формування знань, умінь, навичок. Тобто воно є найважливішою складовою частиною «виховання», а виховання - це процес за допомогою якого іде розвиток особистісних характеристик дитини.

К. Ушинський зазначав на тому, що виховання визначає людину всю, якою вона є, з усіма її вродженими та набутими особливостями (її тіло, душу й розум).

Творцем концепції «виховуючого навчання» є І. Герbart, один із найвидатніших представників німецького освітнього руху. Герbart вважав, що освіта нероздільна з вихованням. Однак він неправомірно підмітив складний процес виховання навчанням, не враховуючи вплив соціального оточення і значення емоцій в моральному вихованні. Поняття «освіченість» і «вихованість» не є тотожними. Виховувати означає готувати людину до повсякденного життя. Освіта, як один із найважливіших компонентів вихованості людини, відіграє провідну роль в її формуванні, проте не визначальну. Часто освічена, з багатим запасом знань людина може бути невихованою і відштовхувати від себе навколишніх. Недооцінка провідної ролі виховання в процесі формування особистості виявляється в тому, що в

педагогічній науці і в практичній діяльності нерідко дублюють методика навчання і методика виховання.

С. Карпенчук стверджує, що методика виховної роботи має свою логіку, відносно незалежну від логіки роботи освітньої. Методика виховання і методика освіти становлять два розділи педагогічної науки.

Виховання – діяльність з метою передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду, планомірний та цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних установок, понять принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і трудової діяльності (О. Петровський, М. Ярошевський).

Виховання передбачає «формування особистості» у двох аспектах:

1. З погляду психології, формування особистості як процес і результат її розвитку, формування особистості, виявлення того, що є наявне, експериментально виявлене, досліджене і що може бути в особистості, яка розвивається в умовах цілеспрямованого впливу. Як бачимо, психологічний підхід включає діагностичний.

2. Формування особистості як цілеспрямоване виховання особистості, яке виходить із потреб суспільства. З погляду педагогіки – це те, що є і як повинно бути сформовано в особистості, щоб вона відповідала соціально зумовленим вимогам, які висуває до неї суспільство. Отже, педагогічний підхід включає цілеспрямований, систематичний вплив, спеціально організовану діяльність по формуванню особистості дитини.

Психологічні та педагогічні підходи становлять науковий підхід. Людина накопичує протягом життя певну систему знань, ставлень, поглядів, переконань тощо. Тому і формування її як особистості має здійснюватись як цілеспрямований, поетапний процес, що становить цілісну систему, тобто сукупність закономірно побудованих, динамічно пов'язаних компонентів (явищ, процесів, впливів, етапів), взаємодія яких породжує нову системну якість.

У виховному процесі відбувається розвиток загальнолюдських цінностей, які виступають результатами життєвої педагогіки, набутими кількома поколіннями народу (В. Сорокін-Росінський, О. Духнович, Г. Сковорода). У кожній особистості потрібно сформулювати потребу в подальшому збагаченні життєвого досвіду старших, щоб вони могли не лише вивчити і засвоїти його, а й зберегти і розвинути далі. Таку динаміку розвитку забезпечує діяльнісний підхід до виховання. В якому людина виражає себе як особистість через ставлення до суспільних явищ, до інших людей, праці, прекрасного, навколишнього світу, науки до всіх надбань, що виробило людство. Діяльнісний підхід до виховання невіддільно поєднаний із певною системою впливу на особистість.

Системний підхід охоплює всі основні сторони проєктивних систем виховання, зокрема постановку цілей; конструювання виховного процесу; перевірку ефективних робочих нових систем, їхньої апробації і поширення.

Системність у виховному процесі виявляється у виокремленні явищ, процесів, етапів та впливів.

Характеристика основних компонентів виховного процесу за С. Карпенчуком (див. схема 2.1) [25, с. 16].

Основні компоненти системи виховного процесу

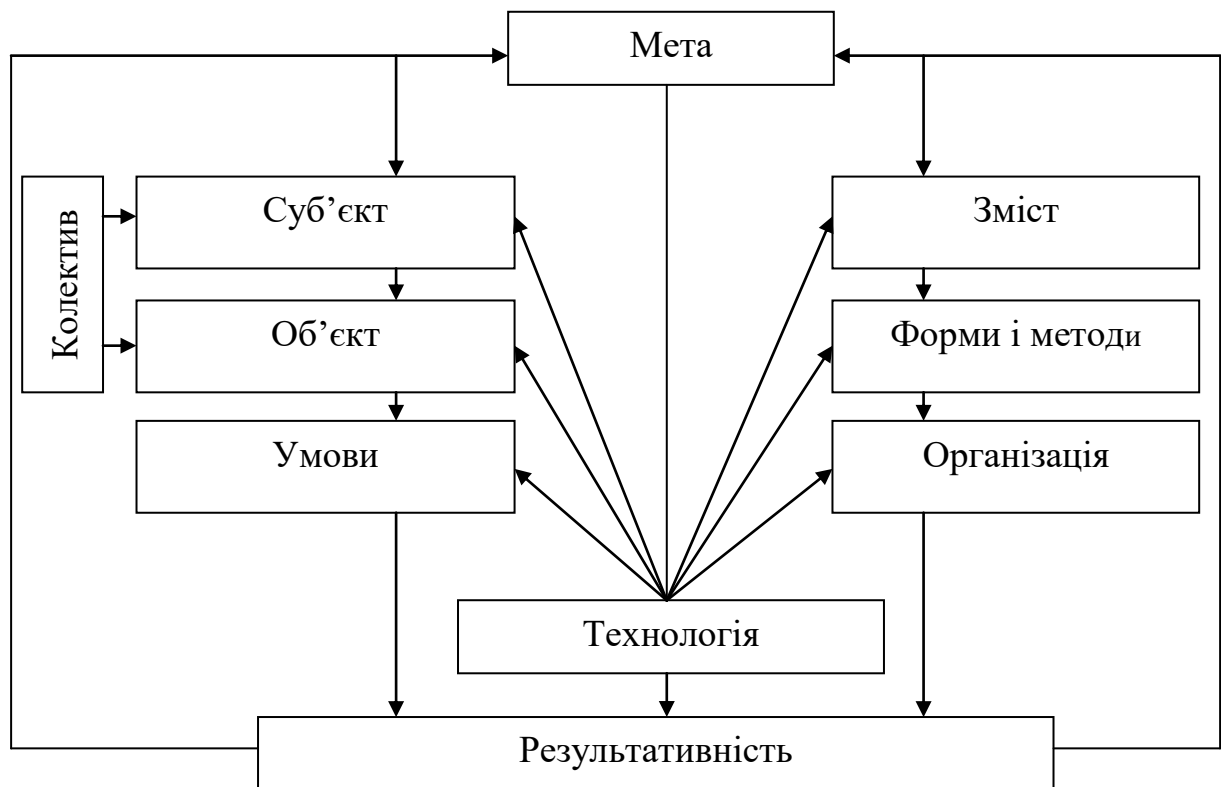

Схема 2.1.

Система виховного процесу (за С. Карпенчуком)

Мета виховання – основа виховної системи. Вона має суспільний характер (соціальний запит), визначається універсальністю і чіткою конкретизацією.

Мета виховання – формування гармонійно розвиненої та суспільно активної особистості з науковим світоглядом, з високим моральним потенціалом, що бажає і вміє працювати, духовно багатой і фізично досконалої. Мета виховання передбачає формування інтелектуально-емоційно-виховного компоненту.

Мета виховання обов'язково втілюється і реалізується у процесі навчально-виховної та корекційної роботи.

Чітке визначення мети виховання дає педагогу можливість свідомо планувати педагогічний вплив; визначити сприятливі умови і способи розв'язання практичних завдань; побудувати схеми виховання («таксономія» taxís (грец.) –розміщення по порядку, potos – закон); класифікувати і систематизувати об'єкти за складністю (Б. Блум, Д. Кратводем).

Об'єкт-суб'єкт – це основні реалізуючі сили педагогічної системи виховання, які діють на основі суб'єкт-суб'єктного підходу до здійснення виховного процесу. Суб'єкт – учасник взаємодії, учень теж активний учасник виховного впливу. Об'єкт – те, на що спрямовується вплив, предмет виховання, сам процес. Це здійснюється в індивідуальних, групових та колективних формах діяльності.

Особистість – це універсальне поєднання часткового (темпераменту, характеру, здібностей, таланту, інтелекту, творчості, неповторності). Саме універсальність є соціальним навантаженням прогнозованої моделі сформованої особистості (соціалізацією), яка асоціюється із суспільним ідеалом.

Виховання – це тривалий і безперервний процес, який проходить протягом життя дитини.

Шкільний період – етап становлення особистості. Наступні етапи – процес її самовдосконалення. Молодший шкільний вік – вік допитливих. Методами виховного впливу у цей період виступають: бесіда (в навчальній, корекційній, ігровій, сценічно-корекційній діяльності), навчання, приклад, заохочення і покарання.

Підлітковий вік – набуття нових якісних властивостей, складний період, який формує у дітей (критичність, вимогливість у ставленні до вчителя). Методами виховного впливу у цей період є дискусійний (профілактична робота – відволікання від поганих звичок) та громадянська думка. Дитина прагне до ідеалу, але не хоче, щоб її виховували інші.

Юнацький вік – це етап формування «внутрішньої позиції особистості», дитина дорослішає. Методи виховного впливу: інформаційний (лекція, бесіда) та дискусійний (диспут, збір, учнівська конференція).

Належну роль у виборі методів виховного впливу відіграє сформованість колективу. Вплив колективу на особистість двоякий, а саме: він приглушує особистість, гальмує її розвиток, а також впливає на реалізацію особистістю своїх можливостей як суб'єкта діяльності.

Існує думка, що особистість взагалі повинна розвиватись окремо від колективу. Але роль колективу ми не забираємо, тому що моральність людини виявляється у ставленні її до навколишнього світу, до людей, серед яких вона живе і до самої себе. Формування таких ставлень можливо в процесі спілкування, яке здійснюється у певному людському середовищі.

Спілкування – спілка (об'єднання, група і т.д.), форма самовираження і взаємної допомоги – перша складова моральності.

Колектив (collectivus (лат.) -збірний) – група людей, об'єднаних спільними цілями, яка досягла в процесі спільної діяльності високого рівня розвитку (Д. Гринчишин).

Педагогічні умови виховання - ланка в системі виховання, яка показує наявність відповідних умов для реалізації мети і цілей виховання та акцентує увагу на створення спеціальних умов здійснення процесу виховання.

У літературі виділено наступні фактори впливу на особистість: природні (діяльність), соціальні (спілкування), духовні (міжособистісні стосунки), які впливають на умови виховання.

Виділяють також спеціальні умови педагогічного впливу, а саме: режим дня; індивідуальний підхід; корекційний підхід.

Принципи виховання та зумовлені ними педагогічні умови вирішують проблему ефективного здійснення впливу на особистість.

Зміст виховання – комплекс ідей, думок, фактів, основних напрямків виховного впливу.

Протягом століть мислителями педагогічної думки та філософами вирішувалися питання про основні складові виховного процесу. У давнину існували 3 складові виховання: тілесне загартування особистості, формування розумових та моральних чеснот (якостей).

Аристотель зазначав, що воля – характерна новонародженим. На його думку, турбота про тілесне загартування передує турботі про душу.

Український філософ Г. Сковорода досліджуючи мисленнєву діяльність людей, наголошує, що думка – рушійна сила людської діяльності, без розуму - людина сліпа. Отже, розвиток знань та формування моральних якостей - це і є виховний вплив. Дослідники звертали більше уваги на різнобічність напрямків виховного впливу, але це не дає необхідного результату. Тому у вихованні слід виділити головні і другорядні напрямки виховного впливу.

Виховання особистості – це передусім формування її свідомості.

Свідомість – найвищий рівень психічного відображення дійсності, властивий лише людині як соціальній істоті.

Свідомість виступає як сукупність чуттєвих і розумових образів (с + «відомість» - тобто відати, знати, «с» - зв'язок, сукупність, тобто багато знань), які безперервно змінюються і опосередковано виникають перед суб'єктом у «його внутрішньому досвіді» і передують його практичній діяльності.

У процесі впливу на особистість у неї формується світогляд (світ + огляд – бачення, бачити світ)- система поглядів на об'єктивний світ і місце у ньому людини, на ставлення її до довкілля, основні життєві позиції людини, переконання, ідеалізація, пізнання тощо (формування світобачення, світосприйняття, світоставлення).

Сформованість особистості – істотний показник зрілості не тільки особистості, а й певної соціальної групи.

Зміст роботи перетворюється на світогляд тоді, коли він набуває характеру переконань. Світогляд впливає на норми поведінки, на ставлення людини до навколишнього світу, на характер життєвих прагнень, смаків, інтересів.

Від того, на якому рівні сформовано світогляд особистості, залежить характер її дій, мотивів діяльності, поведінки. Це і є взаємозв'язок свідомості особистості з її чуттєвою (емоційною) сферою, моральністю людини, що мотивується її свідомістю і підкріплюється вольовими якостями.

На сучасному етапі такий взаємозв'язок передбачає і зміст виховання.

Зміст виховання передбачає процес, який включає: когнітивну (пізнавальну), емотивну (емоційно-ціннісну), психомоторну і психомоторно-регулятивну галузі (С. Карпенчук).

До когнітивної (пізнавальної) галузі належать цілі від запам'ятовування та відтворення до розв'язання проблеми, у процесі яких слід переосмислювати наявні знання, будувати нові поєднання їх з ідеями, методами, процедурами (способами дій), створення нового. Навчання – основний засіб виховання, який спонукає інтелектуальний розвиток особистості. Його цілі – формування свідомості (самосвідомості) особистості, світогляду, знань (морально-етичних, естетичних, наукових, технічних), поглядів, ідеалів, переконань, культури розумової праці.

До емотивної (емоційно-ціннісної) галузі належать цілі формування емоційно-особистісного ставлення до явищ навколишнього світу (сприйняття, інтерес, готовність до засвоєння ціннісних орієнтацій).

До психомоторної (рухова маніпуляція, діяльність) галузі відносяться цілі розвитку навичок і вироблення звичок у дітей, а саме: навички письма, мовленнєвої діяльності, регуляції поведінки; фізичне загартування та рухова діяльність

Психомоторно-регулятивна галузь охоплює процес самовиховання особистості.

Категорії виховних цілей у когнітивній галузі: знання, розуміння, аналіз, синтез, оцінки, застосування.

Категорії виховних цілей в емотивній галузі: чуттєве сприйняття, реагування (емоційний відгук), засвоєння ціннісної орієнтації, вироблення ціннісних орієнтацій, поширення ціннісних орієнтацій.

Категорії виховних цілей в психомоторно-регулятивній галузі (маніпуляції, регуляція, саморегуляція, самовиховання). Категорії виховних цілей у кожній галузі за С. Карпенчуком див. табл. 2.6. [25, с. 32-35].

Таблиця 2.6.

**Категорії виховних цілей у когнітивній галузі діяльності
(формування свідомості особистості) (за С. Карпенчук)**

Основні категорії виховних цілей	Приклади узагальнених типів виховних цілей
<p>1.Знання Ця категорія означає запам'ятовування і всебічного відтворення інформації. Мова може йти про різні галузі знань, починаючи від конкретних фактів до цілісних теорій</p>	<p>Вживання відповідної термінології, конкретні факти, методи й процедури, основні поняття, норми, правила, принципи</p>
<p>2.Розуміння Показником здатності розуміти значення інформаційного матеріалу є перетворення (трансляції) матеріалу із однієї форми вираження в інші, інтерпретація (пояснення, короткий виклад) чи</p>	<p>Розуміння фактів, правил і принципів, інтерпретація словесної інформації, інтерпретація схем, графіків, діаграм, уявний опис майбутніх наслідків, зумовлених словесною інформацією</p>

передбачення про дальший хід явищ, подій (прогнозування наслідків, результатів)	
3.Аналіз Ця категорія означає структурно виокремлювати частини цілого, виявляти взаємозв'язки між ними, усвідомлювати принципи організації цілого (дискусія, процес переконання, метод розкриття проблем тощо)	Виділення прихованих (не зовсім зрозумілих) передбачень, виявлення помилок і прогалин у логіці розмірковування, виділення відмінностей між фактами і наслідками, оцінка значущості результатів діяльності
4.Синтез Уміння комбінувати елементи, щоб одержати ціле, яке містить новизну. Таким чином, продуктом може бути повідомлення (виступ, доповідь), план дії чи сукупність узагальнених зв'язків	Творча діяльність пізнавального характеру, експериментальна робота, розв'язання проблеми на основі знань із різних галузей
5.Оцінка Ця категорія означає уміння оцінювати знання того чи іншого явища, твердження, міркування, дослідження для конкретної цілі, виявляється в оцінювальних судженнях дій, вчинків, поведінки	Оцінка логіки обґрунтування проблем, явищ, фактів, дій, відповідних висновків, значущості того чи іншого продукту діяльності, вчинків, поведінкових норм
6.Застосування Уміння використовувати знання в конкретних і нових ситуаціях. Виключає застосування правил, методів, понять, законів, принципів, теорій	Учень використовує норми, поняття і принципи в життєвих ситуаціях, застосовує закони в практичній діяльності, демонструє правильне застосування їх
Категорії виховних цілей в емотивній галузі	
1. Чуттєве сприйняття Готовність і здатність учня сприймати ті чи інші явища, стимули, що надходять з навколишнього світу. Роль учителя в досягненні цілей полягає в тому, щоб привернути, утримати і спрямувати увагу учня, складові субкатегорії (1.1 усвідомлення, 1.2 готовність чи бажання сприймати, 1.3 вибірковість – довільна увага) створюють діапазон руху від пасивної позиції особистості до більш активної (хоча на цьому рівні ще не повністю усвідомлено цілеспрямоване ставлення до навколишнього середовища)	Усвідомлення важливості моральних і дотримання етичних норм у процесі спілкування з однолітками, дорослими, на уроці, в позаурочний час, усвідомлення естетичних факторів в одязі, інтер'єрі, архітектурі, живописі, сприймання проблем і потреб інших людей (співпереживання, милосердя, турбота тощо)
2.Реагування (емоційний відгук) Ця категорія означає активні вияви, породжені внутрішньою потребою школяра. На цьому рівні він не просто сприймає, а й відгукується на ті чи інші явища чи зовнішній стимул, виявляє інтерес до навколишньої дійсності, явищ, різних видів діяльності. Субкатегорії: 2.1 відгук підкорення, 2.2 добровільний відгук, 2.3 задоволення від реагування	Сумлінне ставлення до виконання домашніх завдань, підкорення внутрішньошкільному розпорядку і правилам поведінки, чуйність, доброта, справедливість у ставленні до інших, вимогливість до себе, перетворення загальнолюдської моралі у звичні норми поведінки, потребу

<p>3.Засвоєння ціннісних орієнтацій До цієї категорії належать різні рівні ціннісних орієнтацій(ставлення до тих чи інших об'єктів, явищ чи видів діяльності): 3.1 прийняття ціннісних орієнтацій, 3.2 перевага ціннісних орієнтацій, 3.3 переконаність</p>	<p>Виявлення стійкого бажання, наприклад, підвищувати свій інтелектуальний рівень, цілеспрямоване вивчення різних точок зору, щоб сформулювати свою думку, судження, певний рівень морального досвіду, вияв переконаності у відстоюванні того чи іншого ідеалу</p>
<p>4.Вироблення ціннісних орієнтацій Ця категорія охоплює осмислення і поєднання різних ціннісних орієнтацій, розв'язання можливих суперечностей між ними і формування систем цінностей на основі найбільш значущих і сталих. Входять дві субкатегорії: 4.1 концептуалізація ціннісних орієнтацій, тобто осмислення свого ставлення; 4.2 організація системи цінностей</p>	<p>Школяр намагається, наприклад, визначити основні риси свого улюбленого мистецтва, бере на себе відповідальність за свою поведінку, розуміє свої можливості і обмеження, будує життєві плани згідно з усвідомлюваними ним власними здібностями, інтересами і переконаннями.</p>
<p>5.Поширення ціннісної орієнтації чи їхнього комплексу на діяльність Рівень засвоєння цінностей, на якому вони стійко визначають поведінку індивіда, належать до звичного способу дії чи життєвого стилю. Узагальнений характер ціннісних орієнтацій і поєднання їх у цілісний світогляд відображено в субкатегоріях: 5.1 узагальнена установка і 5.2 повна інтеріоризація (засвоєння) чи поширення ціннісних орієнтацій на діяльність</p>	<p>Самостійність у всіх видах діяльності, прагнення до співробітництва у груповій діяльності, готовність до перегляду своїх суджень і зміни способу дій у світлі переконливих аргументів, виявлення постійних навичок особистої гігієни і здорового способу життя, формування стійкої і послідовної життєвої спрямованості</p>
<p>Категорії виховних цілей у психомоторно-регулятивній галузі</p>	
<p>1. Маніпуляція Виявлення рухової активності особистості, пов'язаної з процесом формування у школярів рухових (моторних) умінь і навичок, які супроводжують різні види діяльності</p>	<p>Навички мови, письма, моторно-рухові трудові та фізичні маніпуляція пальців під час гри на музичному інструменті, жестикуляція, що супроводжує зовнішні прояви морального етикету</p>
<p>2. Регуляція Ця категорія може охоплювати сфери, пов'язані з координацією, організацією в процесі різнопланової діяльності</p>	<p>Розуміння необхідності регуляції як закономірного процесу життя людини; реагування як внутрішній відгук на зовнішні прояви в природі, суспільному житті, різні за характером подразнення; аналіз, синтез регулятивних процесів, навички врегулювання непередбачених ситуацій, відносин, конфліктного нагнітання; передбачення режиму як важливого регулятивного способу; навички координації та організації в процесі діяльності (керування, співкерування тощо)</p>
<p>3. Саморегуляція Один із рівнів регуляції активності функціонування внутрішніх систем</p>	<p>Прийняття суб'єктом цілі його життєвої активності, моделювання значущих умов діяльності. Програмування виконуваних дій,</p>

<p>(біолого-фізіологічні процеси, пов'язані із станом здоров'я організму), який виражає специфіку психічних засобів, що реалізують її. Залежно від виду діяльності і умов її здійснення саморегуляція може реалізовуватися різними психічними засобами (чуттєві конкретні образи, уявлення, поняття та ін.). Урахування під час саморегуляції індивідуалізації такого процесу, залежності її від конкретних умов, а також характерних особливостей нервової діяльності, особистісних якостей суб'єкта і його звичок до організації своїх дій, що формується в процесі виховання</p>	<p>система критеріїв успішної діяльності, інформація про реально досягнуті результати, оцінка відповідностей результатів критеріям успіху, рішення про необхідність і характер коригування діяльності; самоформування вольових якостей як основної рушійної сили регулятивних процесів; саморегуляція почуття, настрою, дій, вчинків, поведінки; навички застосування аутотренінгу, здійснення самонавіювання, самозаспокоювання, самоконтролю, психічного розвантаження й уміння входити у стан релаксації; самонаказ, самосхвалення тощо</p>
<p>4. Самовиховання Свідома діяльність, спрямована на найповнішу реалізацію людиною себе як особистості, що ґрунтується на активізації механізмів саморегуляції. З підвищенням рівня усвідомлення самовиховання стає дедалі більш значною силою саморозвитку особистості. Самовиховання перебуває в нерозривному зв'язку з вихованням, не лише підкріплюючи, а й розвиваючи процес формування особистості</p>	<p>Наявність чітко усвідомлених цілей, ідеалів, особистісного смислу, наявність певного рівня самосвідомості, критичного мислення, здатність і готовність до самовизначення, саморозкриття, самовдосконалення, адекватної самооцінки, критичний аналіз індивідуальних особливостей і потенційних можливостей, самоаналіз особистісного розвитку, самоконтроль і самозвіт</p>

Згідно до таблиці цілі виховання будуть класифікуватися на основі трьох галузей:

- когнітивної → інтелектуальне виховання;
- емотивної → моральне виховання
- психомоторно-регулятивної → формування вольових якостей і фізичне загартування.

Разом ці напрямки сприяють підготовці дітей до трудової діяльності. Усі ці галузі закріплюються в різних видах трудової діяльності, саме тому правове, статеве, естетичне, екологічне виховання та інші види формуються на базі поєднання когнітивної та емотивної галузей, а деякі із них – когнітивно-реактивної та психомоторної галузі.

Отже, зміст виховання або його характер відображає економічні, політичні, географічні, етнографічні, психологічні особливості народу, дає характеристику виховного впливу, визначає її структурні етапи.

4) Форми і методи виховання- це способи досягнення прогнозованих завдань і цілей (форма- спосіб виявлення методу). В центрі уваги є дитина з її індивідуальними особливостями (особистісний підхід).

Форми виховного впливу

С. Карпенчук під поняттям "форма" розуміє "спосіб організації і спосіб існування предмета, процесу, явища". Форма – спосіб організації виховного процесу, що відображає внутрішній зв'язок його елементів і характеризує взаємини вихователів і вихованців.

Форма виховання – це спосіб організації його змісту, який забезпечує систему виховного впливу, реалізує суб'єкт-суб'єктний принцип виховання. Ефективність організованих форм залежить від правильного використання методів досягнення відповідних цілей.

К. Ушинський зазначав, що виховання – мистецтво. Форма відображення дійсності – художній образ, теоретичний аспект якого – образ людини мистецтва (композитор, скульптор, архітектор...), а практичний аспект включає педагога, який виступає в ролі архітектора, літератора, живописця якостей дитини...

Форми (способи) організації виховного процесу мають бути оригінальними, творчими, науково обґрунтованими, майстерно сконструйованими, поєднувати довершеність, оригінальність і красу.

Форми мають такі структурні компоненти:

- початок;
- закінчення;
- кульмінаційний момент, що хвилює душу дитини.

Підходи до класифікації форм виховання:

- 1) фронтальні чи масові;
- 2) гурткові чи групові;
- 3) індивідуальні.

Класифікація форм організації виховного процесу залежно від методики виховного впливу:

- 1) словесні (інформація, збори, зустрічі тощо);
- 2) практичні (походи, екскурсії, спартакіади, олімпіади, конкурси);
- 3) наочні (шкільні музеї, кімнати і зали, галереї, виставки дитячої творчості, вітрини нових книжок).

Організаційні форми класифікують відповідно до змісту виховання, враховуючи основні напрямки діяльності школярів, зокрема творчий підхід.

Методи виховання.

Метод (нім. Methode, англ. Method, фр. Methode – прийом, спосіб, метод, яке зводиться до грецького "шлях дослідження, пізнання"), шлях, спосіб пізнавальної і практичної діяльності людей.

Метод – це шлях, спосіб досягнення запланованої, прогнозованої мети. Методи виховання – шляхи і способи спільної, взаємозв'язаної діяльності вихователів і вихованців з метою досягнення виховних цілей.

Сьогодні методи слід використовувати більш активно, творчо, відповідно до рівня освіти, здібностей і потреб людини.

Метод – найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають поставленим виховним цілям (освітнім, корекційним).

Іноді "метод виховання" і "форма виховання" подібні, а саме одне поняття розглядається і як метод (спосіб досягнення цілей), і як форма (організаційний засіб).

Основні групи методів виховання

Класифікація методів (50-ті роки):

- 1) методи словесні (розповідь, бесіда, диспут, лекція, приклад);

- 2) методи привчання (практичні методи: тренування, доручення, гра);
- 3) методи заохочення і покарання (додаткові методи, спрямовані на виховання дисциплінованості).

У 60-х р.р Т. Коннікова запропонувала класифікацію методів формування особистості згідно з ідеалом суспільства:

- 1) методи формування морального досвіду в поведінці і діяльності (метод привчання, метод організації суспільно корисної діяльності, метод використання творчої гри, змагання);

- 2) метод формування моральної свідомості (етична бесіда, диспут, розповідь, лекція);

- 3) додаткові методи (заохочення і покарання).

Класифікація методів виховання (70-ті роки), за Ю. Бабанським (системне засвоєння знань):

- 1) методи виховання, що використовуються в системі навчання (доповідь, лекція, розповідь, семінари, бесіда, дискусія, диспут);

- 2) методи виховання, що використовуються в процесі суспільно-практичної діяльності (виробнича праця, самообслуговування, політична, культурно-етична, спортивна, ігрова діяльність).

Класифікація методів (80-ті роки) (поєднання формування свідомості, поведінки і діяльності):

- 1) методи прогнозування виховних цілей, завдань і шляхів їх досягнення;

- 2) методи інформаційно-пропагандистського характеру;

- 3) орієнтаційно-діяльнісні методи;

- 4) методи спілкування;

- 5) методи оцінки.

За В. Сластьоніним (90-ті роки) класифікація методів:

- 1) методи формування свідомості особистості (бесіда, лекція недискусійного характеру, переконання, навіювання, приклад, метод переконання, слово педагога);

- 2) методи організації діяльності, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки (привчання, тренування, педагогічна вимога, громадянська думка, створення виховуючих ситуацій, метод прогнозування), від слова до конкретної дії/справи (різнопланова діяльність школярів → закріплення знань, формування вмінь, навичок, звичайних норм поведінки);

- 3) метод стимулювання діяльності і поведінки (допоміжна група), враховує емоційний аспект засобів стимулювання:

- а) засоби емоційного стимулювання, що застосовуються в процесі формування свідомості особистості:

- ✓ влучний добір питань;

- ✓ аналіз проблемних питань;

- ✓ аналіз моральних проблемних ситуацій;

- ✓ створення уявних ситуацій, ситуацій вибору, які близькі до життєвого досвіду школярів;

- ✓ аналіз міркувань ровесників;
- ✓ аналіз протилежних висловлювань;
- ✓ розбір етичного змісту прислів'їв, казок, афоризмів, девізів, ігрових ситуацій проблемно-пошукового характеру;

✓ гра;

б) засоби стимулювання різнопланової діяльності школярів і досвіду позитивної суспільної поведінки (гра, змагання, романтика, заохочення, покарання);

4) методи самовиховання (самопізнання, самоствавлення, саморегуляції).

Методика педагогічного впливу є системою засобів, які використовуються з метою організації різнопланової діяльності дітей, що забезпечує її різноплановий розвиток.

Класифікація за В. Липою:

1) метод вправ (вправи в діяльності, режим, доручення);

2) метод переконання (пояснення, розповідь, бесіда, позакласне читання, переконання прикладом);

3) метод стимулювання (вимога вихователя, встановлення перспективи (заохочення), змагання, зацікавлення, покарання);

4) метод самовиховання (критика і самокритика, вправи, приклади для повторення).

Методи виховання – це засоби педагогічного впливу на учнів, спрямовані на досягнення потрібного рівня їх вихованості.

У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням використовують ті самі методи виховання, що і в загальноосвітній школі. При цьому ми враховуємо особливості дітей з інтелектуальними порушеннями. Існують різні класифікації методів виховання, проте нас цікавить така класифікація:

1. Вправи.

2. Переконання.

3. Стимулювання.

4. Приклад (самовиховання).

Вправи. До вправ відноситься група методів, спрямованих на формування в учнів навичок і звичок моральної поведінки шляхом багаторазового повторення вчинків, дій і регулювання поведінки.

У молодших класах спеціальної школи у дітей спостерігається низький рівень розвитку вмінь самостійно організовувати свою поведінку, тому вправа займає провідне місце в системі виховних методів.

Діти не вміють виконувати свої дії за інструкцією, тому вправи включають в спеціально організовану практичну діяльність (повчальну, ігрову, трудову, суспільно корисну і пізнавальну, яка стимулює їх діяти за словесною інструкцією).

Форми вправ:

1) безпосереднє поточне виправлення побачених відхилень від правил поведінки;

- 2) доручення і завдання;
- 3) включення дітей в колективні форми життя і трудовий процес.

Діти з інтелектуальними порушеннями не завжди можуть постійно слідкувати за собою, гальмувати свої бажання, не завжди вибирають необхідну форму поведінки тощо. Для цього їм потрібна постійна допомога вчителя.

Методика вправ базується на принципі постійного ускладнення завдань.

Переконання. Ушинський підкреслював, що переконання – головна умова вихователя. За допомогою переконання ми впливаємо на свідомість учня, а через неї - на його поведінку, характер, почуття, волю.

Головний засіб впливу на дитину є слово. У дітей з інтелектуальними порушеннями слабо розвинута функція внутрішнього мовлення, вони базують свою поведінку на наслідуванні під впливом зовнішнього мовлення.

Переконання включає два ступеня:

- 1) *Пояснення* (пояснення).
- 2) *Навіювання* (внушіння).

Пояснення в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням спрямоване на формування в учнів знання того, яка поведінка від них потребується, як і чому вони повинні поводити себе так, а не інакше. Для цього проводять пояснювальну роботу, читають оповідання тощо.

Г. Дульнев підкреслив, що самим шкідливим чинником в процесі постановки виховної роботи в школі є різнобій у вимогах вчителів до учнів.

Навіювання – від лат. «сугестія», що означає вимагаю, виховую. *Навіювання* – це емоційна переробка педагогічних ідей, задумів в особистісний план учня, особистісне «прийняття» учнем не стільки того, що сказано, або зроблено, а як сказано чи зроблено (погляд, емоція, жест, схвальні не схвальні рухи, міміка вчителя). Включення емоції – це психічна якість і внутрішній механізм навіювання.

Навіювання – це:

- 1) особлива піддатливість особистості впливу інших людей і обставин.
- 2) сприйняття словесного впливу, швидке підкорювання вказівкам.

Навіювання забезпечується шляхом таких словесних впливів, як:

а) зауваження – це коротка форма відображення незадоволеності вчинком і вказівка на необхідність його виправлення.

б) порада (совет) – це те саме, але вона дає можливість учню самостійно обрати форму поведінки, що рекомендується вихователем.

в) прохання (просьба) – тут дитина має свободу вибору.

г) етична бесіда (індивідуальна і групова).

Стимулювання – це:

а) заохочення – це такий вплив на учнів, котрий дає позитивну оцінку її вчинків, що спонукає до діяльності, морального самовдосконалення;

б) покарання – це навички заохочення є негативною характеристикою вчинків.

Заохочення застосовується у вигляді похвали; нагороди; схвалення.

Покарання застосовується у вигляді догани, докору; осуду; попередження; обговорення вчинків під час класної виховної години; зниження оцінки за поведінку.

Приклад - спосіб для наслідування, який включає наступні етапи:

- 1) сприйняття конкретної дії (виникнення бажання писати так само);
- 2) ланка між прикладом для наслідування і наслідувальними діями;
- 3) синтез наслідування і самостійних дій (виховна функція).

Орієнтування на приклад інших – одна із цінних і необхідних якостей людської особистості. Людина дивиться спочатку, як в дзеркало, на дії іншої людини. Наслідувальна діяльність для дітей з інтелектуальними порушеннями є своєрідною формою компенсації недоступності багатьох понять і несформованості вмінь самостійно і розумно будувати свою поведінку. Наслідування становить своєрідну наочність для відсталих дітей.

У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням практикують:

- 1) Поєднання рекомендацій брати приклад з тих чи інших вчинків з глибоким поясненням їх суспільної цінності і прихильності.
- 2) Постійна фіксація уваги учнів на поведінці інших школярів, їх сестер і братів, батьків, близьких, які є прикладом для наслідування.
- 3) Широке використання прикладів героїчних вчинків дітей і дорослих, героїв літературних творів і кіно, життя яких є справжнім прикладом для наслідування.

Результативність – завершений етап системи виховання (це рівень досягнення мети виховання, прогнозування цілей, завдань, ефект якого визначається на основі вивченого результату). Ефективність реалізації будь-якої системи виховання, забезпечують технологічні підходи (технологія – конструювання процесу виховання). Це проект способу організації процесу з послідовною орієнтацією на чітко визначені цілі, моделювання процесу та результату, способів його досягнень, який включає діагностику цілеутворення і об'єктивний контроль за результатами.

Тема 2. Характеристика провідних напрямків виховного впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями

1. Громадянське та національне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
2. Розумове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
3. Фізичне та трудове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Моральне та музично-естетичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

1 питання. Громадянське та національне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Актуальність громадянського виховання особистості розглянуто в Концепції громадянського виховання та в Державній національній програмі «освіта» і в сучасному суспільстві зумовлюється:

1) потребою побудови державних процесів на засадах гуманізму, демонстрації, соціальної справедливості, що забезпечують усім громадянам рівні стартові можливості для їхнього розвитку, самовизначення і самостворення – це основні соціально-психологічні потреби особистості;

2) істотною трансформацією світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу (перебудова, утвердження нової суверенної, правової, демократичної держави);

3) процесом відродження нації (Україна є поліетнічною державою, тому громадянське виховання сприяє формуванню соборності України, яка є основою української національної ідеї. На базі демократизації - це об'єднання різних етносів і регіонів України, розвиток громадянського суспільства, формування громадянської культури).

Усі ланки освіти повинні:

- 1) закладати основи демократичної ментальності;
- 2) формувати громадянські ідеї і поняття про права і обов'язки людей;
- 3) виховувати здатність до критичного мислення, вміння відстояти свої права, обов'язки, інтереси, переконання тощо.

Тому і виникла потреба визначення основних засад, цілей, напрямків, змісту, форм і методів громадянського виховання.

Процес розвитку і формування громадянина, особистості – це органічне поєднання моралі, чесності, громадянської зрілості, патріотизму, професійної компетентності, самоактивності, творчості, почуття обов'язку і відповідальності.

Громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині право відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною і захищеною.

Громадянськість - багатоаспектне поняття, а саме:

- 1) це фундаментальна духовно-моральна якість;
- 2) це світоглядна і психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади;
- 3) це реальна можливість втілення в життя соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтересів в культурній і соціальній сфері суспільства;
- 4) це знання, переживання, вчинки (у педагогічному плані).

Громадянська освіта – це навчання, спрямоване на формування знань про права та обов'язки людини. Громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості (правова, політична, економічна освіченість тощо).

У розвинутих країнах громадянське виховання базується на політичній та правовій сфері діяльності громадянського суспільства, в Україні – на морально-етичних засадах (бо немає відповідної правової і юридичної бази).

Підходи та принципи виховання громадянина

Підходи громадянського виховання:

- 1) науковий підхід (національність, об'єктивність, наукова картина світу);
- 2) конкретно-історичний підхід (враховує історичні умови членів суспільства, що формує завдання громадянського виховання);
- 3) діяльнісний підхід (особистість громадянина формується в діяльності, в якій практично перевіряються громадянські цінності);
- 4) особистісно-орієнтовний підхід (особистість → народ (культура, історія, освіта) → держава);
- 5) гуманізація (доброта, щирість) та демократизація виховного процесу (рівноправність, хоч і різновідповідальність громадян);
- 6) самоактивність і саморегуляція (критичність, самокритичність, прийняття власних рішень, виробка громадянської позиції);
- 7) системність (формування громадянства у певній системі);
- 8) комплексність й міждисциплінарна інтегрованість (громадянське виховання проходить в навчальному і виховному процесі, в школі, сім'ї, дошкільних закладах тощо);
- 9) наступності та безперервності (від народження (в дошкільному віці протягом усього життя виховання громадянськості);
- 10) культуровідповідності (єдність громадянського виховання з історією і культурою народу, мовою, народними звичаями і традиціями);
- 11) інтеркультурності (інтегрованість української національної культури в контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру).

Мета громадянського виховання – сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистими якостями, рисами характеру, світоглядом, способом мислення, почуттями, вчинками, поведінкою, розвитком заради демократичного громадянського суспільства в Україні.

Завдання громадянського виховання:

- 1) визнання й забезпечення прав людини;
- 2) усвідомлення взаємозв'язку між правами, свободою та відповідальністю;
- 3) формування національної свідомості;
- 4) утвердження гуманістичної моралі, формування поваги до цінностей (свобода, рівність, справедливість)
- 5) формування соціальної активності і професійної компетентності;
- 6) формування політичної і правової культури;
- 7) розвиток критичного мислення;
- 8) визначення себе у суспільному житті;
- 9) формування толерантного ставлення до інших культур і традицій; виховання негативного ставлення до будь-яких форм насильства тощо.

Зміст громадянського виховання:

- 1) розвиток патріотизму, національної самосвідомості громадян;

2) формування культурних міжетнічних відносин (врахування інтересів етносів, народів у політичному, економічному і духовному житті);

3) розвиток планетарної свідомості (ми єдині на землі, разом усі народи світу, мирне співіснування тощо);

4) розвиток правосвідомості (усвідомлення прав, свобод, обов'язків, ставлення до закону, до державної влади тощо);

5) розвиток політичної культури (політична компетентність, знання про типи держав, політичних організацій та інститути, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему);

6) формування дбайливого ставлення до природи;

7) основою складових громадянського виховання є:

– моральність особистості (формування моралі як доброти, чесності, уваги, чуйності, милосердя тощо);

– формування культури поведінки особистості (соціально-значущі якості);

– розвиток мотивації до праці (усвідомлення життєвої потреби трудитись тощо).

Форми громадянського виховання – це навчальні освітнього компоненту та їх змістові аспекти: предмети соціально-гуманітарного циклу (історія, географія, природознавство, суспільнознавство, література); предмети художньо-естетичного циклу.

Форми і методи громадянського виховання: ситуаційно-рольові ігри; соціодрама; метод відкритої трибуни; соціально-психологічні тренінги; інтелектуальні аукціони; "мозкові атаки"; аналіз моральної ситуації; ігри-драматизації; бесіди, дискусії, лекції, семінари; форми роботи з книжкою тощо.

Інститути, що забезпечують громадянське виховання: виховання громадянина України покладається на дошкільні навчальні заклади, школи, ПТУ, ВНЗ, позашкільні заклади освіти, клуби, центри, бібліотеки тощо. Також можливий вплив релігійних об'єднань, благодійних та філантропічних організацій.

Основні шляхи реалізації концепції:

1) введення проблеми громадянського виховання до досліджуваних програм та планів навчання і наукових закладів; проведення науково-практичних конференцій, семінарів, практично-методичних порад;

2) підвищення професійної кваліфікації педагогів і вихователів;

3) створення на базі кращих освітянських закладів експертних центрів для опрацювання виховних інновацій;

4) коригування та узгодження змісту освіти навчальних планів, програм;

5) науково-методичне забезпечення підготовки педагогів і вихованців;

6) розробки типових програм, методичних посібників, підручників, методичних питальників;

7) розробка і запровадження нових методик навчання і виховання;

8) організація і забезпечення психолого-педагогічного всеобучу батьків;

9) використання засобів масової інформації;

10) встановлення контактів з міжнародними організаціями.

Реалізувати процес виховання допомагає народна педагогіка та її джерела: фольклор педагогічного змісту, етнографічні матеріали, народні ігри і іграшки, традиції, молодіжні свята, досвід сімейного виховання. З кожним етапом свого розвитку особистість збагачує свій життєвий досвід, який набуває поступово соціального характеру.

Компоненти, що синтезують соціальний досвід народу:

- історія поколінь;
- релігія;
- народна творчість;
- мистецтво;
- культурні досягнення;
- загальноприйняті норми поведінки тощо.

Народність – сила, яка рухає стрижневу основу виховання, глибоко гуманне, вічне і завжди сучасне.

Процес передачі досвіду одних поколінь іншим забезпечує народознавчий підхід до здійснення виховного процесу, що ґрунтується на всебічному і ґрунтовному вивченні всього культурно-історичного розвитку рідного та інших народів.

У процесі виховання формується характер людини, «... характер і є саме той ґрунт, в якому виростає народність» (К.Д. Ушинський). Народність як і наука, є спільною основою, що єднає усі цивілізовані народи. Але, будучи спільною, ця риса вносить в кожну систему виховання чітко виражену відмінність, яка зумовлюється національними особливостями характеру кожного народу: мовою, побутом, етносом, звичаями й обрядами, національним моральним етикетом, народним гумором тощо.

Саме вони зумовлюють специфічні особливості системи виховання кожного народу.

К. Ушинський визначає два елементи характеру: *природний*, що коріниться в цілісному організмі – перша природа особистості і *духовний*, який виробляється в житті під впливом виховання – друга природа особистості (звички, що їх набувають протягом життя).

І перша і друга природа особистості уособлює національні якості, а разом вони становлять національний характер.

Стереотипні характеристики підкреслюють найбільш сильні і самобутні риси народів, як наприклад, «музикальні українці», «гарячі і темпераментні молдовани», «скромні і добрі якути», «кмітливі і горді черкеси».

Формування другої природи особистості розпочинається в сім'ї, на фоні рідної природи, коли дитина перебуває під впливом рідних, близьких для неї людей, і, звичайно, її формування здійснюється засобами народного виховання (казка, гра, легенда, перші елементи праці, звичаї, традиції тощо).

Починає здійснюватися процес передачі життєвого досвіду старших поколінь молодшим, у чому і полягає основна суть виховання.

Національне виховання - це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях та обрядах, багатомісячній виховній мудрості.

Засоби втілення в життя ідей народності:

1) Рідна мова (К.Д. Ушинський). Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне і вічно знову розпускається, цвіт усього духовного життя, яке починається далеко за межами історії. Під дією мови формується свідомість, характер, світогляд, самосвідомість дитини національна психологія.

2) Родовід (логічна послідовність основних етапів формування людини). Впливає на формування національної свідомості, повноцінності, громадянської зрілості.

3) Рідна історія (система виховання ґрунтується на фактах історії).

4) Краєзнавство (історичне, етнографічне, географічне, фольклорне, літературне). Привчається до героїки минулого.

5) Природа рідного краю (виховання через природне середовище, формує вміння бачити, відчувати, творити прекрасне...)

6) Народна міфологія (казки, легенди, притчі) – пізнання особливостей характеру, способу мислення, світогляду.

7) Фольклор. Думи, пісні, прислів'я, приказки, лічилки (Фольклор – «народний дух»В.О.Духнович).

8) Національне мистецтво (народне і професійне мистецтво).

9) Народний календар (система історично обумовлених дат, подій, свят, традицій, звичаїв, обрядів, які народ відзначає протягом року в певній послідовності).

10) Національна символіка (виконує історично важливі функції консолідації нації в єдину етнографічну, культурно-історичну спільність, єдину суверенну державу (герб, прапор, гімн, берегиня, калина, верба).

11) Народні прикмети, вірування (результати спостережень пращурів над явищами природи тощо). Вчать оберігати і примножувати природу.

12) Релігія і виховні традиції (дають моральні якості: чесність, справедливість, милосердя).

13) Родинно-побутова культура (сімейна культура: любов до батьків, шанобливе ставлення, прихильність до батьків, дому.....).

14) Національні традиції. Звичаї, обряди (трудові, моральні, естетичні, родинні, релігійні, загальнонаціональні).

2 питання. Розумове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Розумове (інтелектуальне виховання) спрямоване на: 1) розвиток інтелектуальної культури особистості; 2) пізнавальних інтересів та мотивів; 3) навичок мисленнєвої діяльності; 4) культури мислення, раціональної організації навчальної праці. Розглянемо ці напрямки окремо:

Інтелектуальний розвиток (лат. *intellectus* – пізнання, розуміння) – духовний, розумовий розвиток людини, який включає розвиток здібностей, чуттєвого пізнання (відчуття, сприймання, уявлення) і розвиток мислення (опосередкованого і узагальненого), пізнання людиною об'єктивної реальності.

Інтелектуальний розвиток повинен здійснюватись в процесі взаємодії природи з суспільством.

Цей напрямок виховного впливу є визначальним у всій навчально-корекційно-виховній роботі в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

У дитини спочатку розвивається наочно-образне мислення, мовна здатність, далі – збагачення чуттєвого досвіду, розширення розумового кругозору – розвиток пізнавальної діяльності (навчання).

Результатом мисленнєвої діяльності є знання (пізнання, уявлення). Знання – знаряддя мислення, один з критеріїв активності виховного впливу. Причиною багатьох стресів у житті, соціальних конфліктів, проявів негативних форм поведінки людей є низький рівень мисленнєвої діяльності. Одне із завдань інтелектуально виховання – культура мислення.

Культура мислення – сукупність вироблених людством прийомів, норм і правил розумових дій у процесі узагальненого і опосередкованого пізнання дійсності, яке виражається в умінні чітко формувати завдання (проблеми), обирати оптимальні методи(шляхи розв'язання проблеми), формувати обґрунтовані висновки, правильно використовувати їх на практиці.

Культура мислення підвищує цілеспрямованість, організаційність, ефективність пізнавальної діяльності. Завдяки культурі мислення діти з інтелектуальними порушеннями привчаються до цілеспрямованої, організаційної та ефективної роботи під час занять.

В усіх учнів з інтелектуальними порушеннями наявне порушення нормального розвитку пізнавальних процесів, тому корекція формування розумового розвитку дитини є першочерговим виховним завданням школи.

Розумове виховання – це формування світогляду дитини, її знань, пізнавальних здібностей, розвиток і корекція відчуттєвого пізнання і мислення. Говорячи про розумове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями, необхідно насамперед мати на увазі корекцію, часткове усунення, пом'якшення основних недоліків їх розумової діяльності.

У розв'язанні цього завдання головною роль відіграє процес навчання дітей з інтелектуальними порушеннями елементарним загальнонавчальним і трудовим знанням і вмінням. Значну частину часу у дітей з інтелектуальними порушеннями займає навчальна діяльність, яка реалізується на уроках і в процесі позакласної виховної роботи (з усіх виховних впливів). Навчання є виховуючим фактором при формуванні різних якостей особистості дитини.

Зміст розумового виховання:

1) озброєння учнів новими знаннями, методами оволодіння цими знаннями і застосування їх на практиці;

2) формування вміння учнів раціонально використовувати вільну годину;

Наприклад: гурток ручної праці. Для того щоб отримати деякі знання, вміння, в цьому гуртку дітям потрібна постійна аналітико-синтетична мисленнєва робота:

- діти повинні порівнювати предмети;
- знаходити їх спільне і відмінне;
- на навчальних заняттях діти роблять просту класифікацію предметів за їх істотними якостями – встановлюють причинові зв'язки;
- уточнюють свої погляди, уявлення;
- набувають нові поняття.

Далі в процесі виховного впливу дитина навчається:

- запам'ятовувати і відтворювати навчальний матеріал;
- вчиться використовувати засвоєні знання в практичній діяльності.

Це все і є розумове виховання дитини.

Вимоги до вчителя:

3) вчитель розширює і уточнює запас уявлень дитини з інтелектуальними порушеннями шляхом практичних вправ (навчаючи порівнювати предмети, знаходити спільність і відмінність), широко використовується наочність при навчанні і практичній діяльності самих дітей з реальними об'єктами (порівнювати предмети, виміряти їх, використання цих вмінь в грі, в праці);

4) вчитель повинен індивідуально підходити до кожного учня при підборі навчальних завдань (ступінь складності і обсяг роботи, виконання тощо).

Значне місце в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням відводиться ручній праці, роботі в навчальних майстернях, предметним урокам, різним практичним вправам. Навчання має виховне значення для дітей з інтелектуальними порушеннями, тому що при навчанні поліпшується пізнавальна діяльність аномальної дитини.

Велику роль для розумового розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями відіграють різні позакласні і позашкільні заходи (включення дитини в загальнокорисну працю, різні доручення).

Основними засобами розумового виховання є:

- 1) навчальні освітнього компоненту, виховні заходи;
- 2) подяки і позашкільні заходи;
- 3) народознавство.

Форми організаційно-педагогічного впливу (інтелектуального розвитку):

Перша група – форми роботи, спрямовані на виховання свідомого ставлення до учіння, раціональну організацію їхньої навчальної праці, озброєння навичками самостійного набуття знань (озброєння знаннями і навичками роботи над собою в плані виправлення мовленнєвих вад).

Друга група – форми навчально-освітньої діяльності, спрямованої на розвиток творчих здібностей, пізнавальної активності учнів.

Третя група – форми навчально-освітньої діяльності, які спрямованні на розвиток індивідуальних інтересів, здібностей, нахилів, талантів (розвиток індивідуальних можливостей та здібностей дитини).

Навчити – означає дати знання, вміння і навички, виховати потребу, мотив, позитивне ставлення до знань, вмінь і навичок — це моральний аспект.

Навчальна мотивація - бажання, прагнення вивчити норми моралі. Педагог повинен сформувати позитивну мотивацію, ставлення. Мотивація – виникнення активності людини для задоволення відповідних потреб, мотив – внутрішній імпульс до дії. Для дітей навчальна мотивація дуже необхідна, це задовольняє власні потреби.

Шляхи стимулювання мотивації навчання:

1. Зацікавлення дітей до засвоєння нових способів дій (Н-д, моральних)
2. Здійснення “проблематичного включення” учня через стимулювання потреби до новизни (Н-д, вимоги тощо).
3. Підтримувати новизну за допомогою діяльності, контролю, корекції.

3 Питання. Фізичне та трудове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

А) Фізичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Заняття фізичною культурою сприяють:

- 1) зміцненню здоров'я і підвищенню фізичних можливостей аномальної дитини;
- 2) корекції недоліків психічного і фізичного розвитку дітей;
- 3) вихованню морально-вольових якостей, підготовці до самостійного життя і суспільнокорисної праці.

Корекція фізичних недоліків допомагає виховувати в учнів такі якості, як увага, зосередженість, вміння користуватись словесною інструкцією при організації своїх дій.

У дітей також виховуються позитивні вольові якості: наполегливість, терплячість, цілеспрямованість, колективізм, правильне ставлення до вимог освітнього компоненту.

Систематичні заняття фізичними вправами впливають на:

- 1) діяльність центральної нервової системи;
- 2) на розвиток і зміцнення м'язової системи, органів кровообігу;
- 3) знімають втому головного мозку;
- 4) підвищують працездатність;
- 5) розвивають і зміцнюють опорно-руховий апарат людини (кістки набувають міцності, збільшується рухомість в суглобах, тіло стає гнучкішим);
- 6) розвивають діяльність серця і легень (становлення правильного, глибокого дихання – посилення вентиляції легень).

Завдання фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями :

1. Зміцнення здоров'я, сприяння загальній фізичній підготовці, загартування організму. Для цього потрібно:

- а) проведення фізичних вправ;
- б) правильний режим дня;
- в) здійснення гігієнічних вимог до обладнання тощо;
- г) освітлення приміщень.

2. Формування правильних навичок життєво-важливих рухів. (Має зв'язок з підготовкою учнів з інтелектуальними порушеннями до життя і праці). Потрібно навчити:

- 1) правильно вставати, ходити, сидіти;
- 2) правильно брати і класти предмети;
- 3) правильно бігати, стрибати, грати з м'ячем.

Виробляти такі здібності, як:

- 1) швидко і точно виконувати рухи пальцями рук;
- 2) вміло взаємодіяти обома руками;
- 3) швидко перебудовувати рухи в залежності від умов.

3. Розвиток рухової можливості.

Молодший вік – розвиток спритності і швидкості рухів. Старший шкільний вік – розвиток витривалості і сили. Спритність (використовують вправи кидання і ловлі м'яча, вправи з предметами, рухові ігри). Швидкість (вправи швидкісного характеру, біг на швидкість, ігри). Сила (вправи динамічні, які потребують короткочасної силової напруги (стрибки, ігри з м'ячем)).

4. Виховання інтересу і звички до заняття фізичною культурою (матеріально-спортивна база, поводитись спортивно-оздоровчі заходи). Зацікавлення дітей базується на використанні наочних і словесних методів.

5. Виховання позитивних морально-вольових якостей, проводять групові вправи, естафети, командні ігри. Особистісний успіх дитини повинен стати часткою успіху усього колективу, а успіх приносить моральне задоволення кожній дитині.

6. Корекція недоліків розумового і фізичного розвитку учнів (проводиться на уроках з усіх навчальних уроках і позаурочний час).

У процесі фізичного загартування формуються особистісні вольові якості.

Воля – здатність людини, яка виявляється в самодетермінації і саморегуляції нею своєї діяльності і різних психічних процесів. Основні функції волі:

- вибір мотивів і цілей;
- регуляція спонукання до дії при недостатній мотивації їх;
- організація психічних процесів;
- адекватна діяльність;
- система, мобілізація психічних можливостей у ситуації подолання перешкод у процесі досягнення поставленої мети.

Вольові зусилля людей в різних ситуаціях (конфлікт мотивів) характеризуються кількістю енергії, що витрачається на виконання цілеспрямованих дій чи утримання від них.

Всі три сфери особистості – інтелектуальна, емоційна, вольова – пов'язані і становлять єдиний комплекс (Н-д: емоційний стан (психічні стани, афект, стрес) впливає на стан здоров'я, життєвий тонус – педагог створює відповідні умови). Турбота про здоров'я – основна ланка виховання.

Основні засоби фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями :

а) спеціальні заняття з фізичного виховання учнів (ритміка — в молодших класах, уроки фізичної культури — в старших класах), організація доступних для учнів позакласних спортивних заходів;

б) корекційно-лікувальна гімнастика і індивідуальна трудотерапія для дітей з грубими порушеннями моторики;

в) відповідна організація дитячого харчування в інтернаті і сім'ї;

г) правильна організація і гігієна навчальної і фізичної праці учнів з урахуванням їх індивідуальних і вікових особливостей;

д) загальний режим в сім'ї і інтернаті, забезпечення адекватного чергування: навчання, фізичної праці, відпочинку, харчування, позакласних занять тощо;

е) організація і проведення літніх оздоровчих заходів: оздоровчий табір, походи, екскурсії, спортивні заходи, участь в сільськогосподарських роботах тощо;

ж) особистісно-лікувальні заходи: використання лікувальних препаратів для стимуляції і корекції фізичного розвитку, фізіотерапія і інші спеціальні лікувальні засоби;

з) фізичне загартування.

До засобів фізичного загартування ми відносимо: природні умови (повітря, сонце, вода), особиста і загальна гігієна, фізичні вправи (гімнастика, гра, туризм).

Фізичне виховання пов'язане із формуванням естетичних почуттів і ставлень.

При проведенні профорієнтаційної роботи важливим є професійно-прикладне фізичне виховання (ППФВ), яке включає здійснення впливів на учнів у таких двох напрямках. По-перше, це сприяння різнобічному фізичному розвитку і загальному підвищенню функціональних можливостей організму учня, в тому числі можливостей у подоланні вад фізичного і психічного розвитку. По-друге, це розвиток в учнів за допомогою спеціально підібраних засобів і методів фізичного виховання тих рухових якостей і вмінь, які відіграють важливу роль у певних професіях.

Різні професії ставлять неоднакові вимоги до робітника. У зв'язку з цим професійно-прикладне фізичне виховання забезпечує диференційований корекційно-розвивальний вплив з урахуванням особливостей конкретних професій, що подають в спеціальних школах. Є види професій, які вимагають від робітника схожих якостей, які можна розвивати однаковими засобами і

методами фізичного виховання. Виходячи з вищевикладеного, найпоширеніші профілі трудової підготовки в спеціальних школах можна об'єднати в такі групи:

- 1) перша – швейна, шевська, картонажно-палітурна справа;
- 2) друга група – столярна, столярно-теслярська, слюсарна справа, сільськогосподарська праця;
- 3) третя група – будівельна справа – мулярі, штукатурки і ін.

Розв'язання завдань професійно-прикладне фізичне виховання досягається передусім застосуванням спеціально підібраних вправ. М.О. Козленком доведено, що ефективним для першої групи професій є фізичні вправи, які розвивають спритність, швидкість, витривалість рухів кистей і пальців рук, окомір, витривалість рухів кінцівок до тривалого перебування в сидячому положенні. Для другої групи – вправи, що розвивають силу м'язів рук і плечового поясу, швидкість і точність рухів, взаємодію обох рук, витривалість до динамічних навантажень.

Для третьої групи – вправи, що розвивають функцію вестибулярного апарату, силу і точність рухів, витривалість до праці в незручних положеннях (перебування на риштуваннях).

При визначенні засобів і методів, спрямованих на підвищення рухової активності, дослідники, на чолі з М.О. Козленком, керувалися положенням про необхідність забезпечувати цілісний вплив на психомоторні функції учня спеціальної школи.

Рухове завдання є фактором, що організує систему дій і визначає технологію діяльності. Його формування ґрунтується на єдності чуттєвості образів (пропріорецептивних, зорових, тактильних, слухових) і знань про рухову діяльність, відображених у поняттях. При цьому центральною ланкою усвідомленого програмування дії виступає розуміння причиново-наслідкових зв'язків між характеристиками рухів (напрямок, амплітудою, швидкістю, м'язовим зусиллям) і їх результатами. М. Козленко зазначав, що застосування спеціальних прийомів спонукає дітей до формулювання простих суджень і на основі цього роблять висновки. Такі судження і умовиводи є необхідною умовою розвитку у них здібностей:

- 1) самостійно набувати руховий досвід;
- 2) ефективно використовувати його для своїх дій.

Дітей з інтелектуальними порушеннями необхідно навчати правильному раціональному підніманню вантажів, тому що їх самостійна праця на виробництві, особливо осіб чоловічої статі, пов'язана з підйомами і перенесеннями вантажів.

Є чотири групи засобів та методичних прийомів, що активізують пізнавальну діяльність учнів, сприяють вдосконаленню рухів дітей з інтелектуальними порушеннями.

Фізичні вправи, які стимулюють розвиток в учнів довільного регулювання рухів. До таких вправ відносяться: 1) метання в ціль, 2) стрибки на точність приземлення, 3) вправи з рівноваги, 4) кидання м'яча на підлогу чи в стіну, 5) рухливі ігри, що вимагають точності рухів та інше.

Щоб правильно виконати вправи, учні повинні чітко сприймати самі рухи та їх результати, - встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між характеристиками рухів і їх результатами, і на підставі цього – вносити відповідні корективи для вдосконалення своїх дій. На основі цього відбувається розвиток вищих психічних функцій, в результаті цього здійснюється довільна побудова рухових дій.

Педагогічні засоби, методичні прийоми, що сприяють виникненню і розвитку в учнів пізнавального інтересу до фізичних вправ: 1) це досягається диференційованим добром вправ і методів з урахуванням пізнавальних і фізичних можливостей учнів, 2) дотриманням вимог посиленості і привабливості вправ, 3) оптимальним темпом їх виконання. Також це створення певних: 1) ігрових ситуацій, 2) сюрпризних елементів, 3) елементів змагання для зацікавлення учнів фізичною культурою.

Методичні прийоми, що спонукають учнів сприймати власні рухи, (а саме такі їхні характеристики, як напрям, амплітуда, швидкість). Набуття досвіду сприймання, порівнювання ознак власних рухів є вихідним моментом і умовою вдосконалення довільного регулювання рухів, а отже, і підвищення рівня виконання рухових дій. Наприклад, чергується виконання однієї вправи в повільному, середньому і швидкому темпах. Розслаблено і з м'язовим контролем, плавно і переривчасто, змінюється амплітуда і напрям рухів. При цьому увага учнів спрямовується на особливості виконання вправ. Завдяки такій варіативності виконання вправ в учнів розвивається здатність більш точно сприймати і регулювати власні рухи.

Педагогічні прийоми, що стимулюють розвитку в учнів мовленнєвих навичок, пов'язаних з руховою діяльністю. Ці прийоми орієнтовані на активізацію формування в учнів знань про рухові дії і включають засвоєння назв вправ, вихідних положень, рухів і їх характеристик, вимог правильного виконання вправ і прийомів самооцінювання рухів.

Роль фізичного виховання у навчанні, вихованні та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями визначається наступними рекомендаціями:

1. Використовуйте на уроках і позакласних заняттях з дітьми всі розумні можливості для впливу на поліпшення ритму їх рухів. Наприклад:

- співвідносьте рухи всього тіла з словесними інструкціями;
- використовуйте важливі акустичні і оптичні сигнали для керування рухами всього тіла чи його частин;
- супроводжуйте виконання складних моторних комплексів поясненням.

2. Досягайте, щоб учні осмислено виконували рухи. Наприклад: старайтеся, щоб діти зрозуміли зв'язок між рухами і їх тілом; здійснюйте аналіз процесу рухів, супроводжуйте його вказанням помилок, досягайте осмисленого їх виправлення.

3. Враховуйте, що фізичне навантаження викликає в багатьох учнів значне підвищення м'язового тону, планомірно послабляйте цю тенденцію:

- шляхом зміни груп м'язів, які беруть участь в системі дій;

- шляхом зміни навантажень на одну і ту ж групу м'язів при виконанні дій;

- шляхом поступового підвищення тривалості навантажень.

4. Проводьте вправи для корекції і розвитку рухів в процесі виконання основної дії. Забезпечуйте таким чином зв'язок діяльності з метою. Наприклад:

- використовуйте моторні дії для одержання і застосування знань з різних навчальних предметів;

- досягайте детального виконання рухів в правильній послідовності, використовуючи навчальні предмети, які потребують інтенсивних рухів (наприклад, спорт, праця і ін.);

- мотивуйте суто моторні вправи, які мають тренувальний характер.

5. Використовуйте спеціальні заняття для корекції наявних порушень рухливості і постави. Наприклад:

- організуйте заняття в групах, сформованих по принципу єдності моторних порушень;

- залучайте до роботи фізіотерапевта;

- використовуйте допомогу лікаря-ортопеда.

Б) Трудове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Провідна роль у підготовці дітей з інтелектуальними порушеннями до практичної суспільнокорисної діяльності належить роботі, яка пов'язана з розв'язанням завдань трудового виховання дітей.

Трудове виховання поєднує 2 групи завдань: 1) формування в учнів стійких професійно-трудова вмінь та навичок виховання культури праці і вмінь використовувати в практичній діяльності загальноосвітні знання і навички; 2) виховання учнів морально-особистісних та особистісно-вольових якостей, зокрема чесності, правдивості, працьовитості, відповідального ставлення до завдання, бережливого ставлення до суспільного майна, вміння працювати в колективі і виконувати вимоги трудової освітнього компоненту.

Головною умовою розв'язання завдань в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням є постійна взаємодія загальноосвітнього та трудового виховання.

До основних засобів трудового виховання належить:

а) система занять з ручної праці в молодших класах;

б) система професійно-трудова навчання в старших класах;

в) заходи з формування у дітей навичок побутової праці та самообслуговування.

Заходи з ручної праці в молодших класах спрямовані на попередню підготовку учнів до систематичного професійно-трудова виховання; в старших класах – на обрання профілю трудової діяльності.

Під час проведення заходів з трудового виховання, гурткової роботи у дітей формують такі трудові навички, як:

а) робота з простим матеріалом (ніж, ножиці, лінійка, молоток);

б) формування у дітей навичок організації власної діяльності;

в) розвиток працелюбності, бережливого ставлення до результату власної праці, до інструментів.

У процесі трудового виховання у дітей формуються всі психічні процеси (мислення, увага, пам'ять), активізується їх мовлення, наприклад, працюючи з небезпечним матеріалом, учні активізують свою увагу, запам'ятовують основні правила роботи з ним, запам'ятовують етапи словесної мовленнєвої інструкції.

Праці, як і будь-якому виду творчої діяльності, потрібно вчитись. Успіх в навчанні залежить від ступеня складності знань, вмінь і навичок, які складають зміст діяльності, від методів і прийомів навчання і від індивідуальних якостей учня, або інакше від психофізичних здібностей дитини.

Не слід розпочинати трудове виховання, доки не виникне в учня певний рівень фізичного та мовленнєвого розвитку. З іншого боку, встановлено що самий зміст навчально-виховної діяльності, якщо він знаходиться в зоні найближчого розвитку дитини, сприяє прискоренню розвитку його психофізичних здібностей.

Включення учнів з інтелектуальними порушеннями процес в праці складає сприятливі умови для корекції і розвитку психофізичних недоліків. Трудова діяльність включає в себе не тільки сенсомоторні реакції, але й знарряддеві операції та багаторазові продуктивні дії за допомогою яких суб'єкт не тільки адаптується до умов праці, але й доцільно змінює їх, створює об'єкти.

При правильній організації праці створюється можливість, завдяки корекції, виправляти недоліки у дітей з інтелектуальними порушеннями, діти практично засвоюють і поліпшують мисленнєві операції порівняння, аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення і відтворення.

При виготовленні необхідного виробу учень залучається до порівняння одних об'єктів з іншими за їх фактурою, формою, розміром, матеріалом, із якого вони зроблені (метал, дерево, папір, тканина) і їх якістю, до порівняння свого виробу зі зразком.

У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням праця широко використовується у корекційній роботі для подолання труднощів оволодіння розумовими діями та операціями в організації своєї практичної діяльності та її регуляції. Для цього учнів орієнтують в завданні, вчать планувати свої дії в пам'яті, виробляти навички самоконтролю і навички усно пояснити шляхи виконання завдання.

У корекції значна увага приділяється таким моментам, як:

- 1) донесення до учнів мети майбутньої роботи;
- 2) надання допомоги у прийнятті рішення, його виконання;
- 3) прийняття рішення дітьми.

Трудова діяльність впливає і на фізичний розвиток учнів з інтелектуальними порушеннями. Вона виправляє недоліки моторики, постави, фізичні якості, такі, як спритність, швидкість, координація рухів.

Правильна організація праці дітей сприяє їх загальному фізичному розвитку, а також впливає на моральні якості особистості.

Не зважаючи на велику корекційно-розвильну можливість праці, включення в трудову діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями сприяє самостійному виправленню недоліків їх розвитку.

У тих випадках, коли праця використовується як засіб обрання, отримання професії, вона розсіює свою виховну силу.

Діти з інтелектуальними порушеннями, які в змозі довго виконувати одноманітну та звичну працю за відсутністю належного керівництва нею, легко набувають звичку механічного виконання, що нічого не дає їх розвитку. Праця позитивно впливає на розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями лише в тому випадку, коли вона спеціально організована і тісно пов'язана з корекційними школами.

Провідна роль при підготовці дітей з інтелектуальними порушеннями до практичної діяльності, до соціальної адаптації і реабілітації належить трудовому вихованню.

Завдання трудового виховання:

- формування у учнів стійких професійних вмінь і навичок, виховання культури праці і вмінь використовувати загальноосвітні знання і навички у практичній діяльності;

- виховання в учнів особистісних якостей таких, як працьовитість, відповідальне ставлення до суспільного майна, вміння працювати у колективі і виконувати його вимоги до трудової діяльності.

Зміст трудового виховання включає в себе усю навчально-виховну роботу школи. Трудове навчання, разом з трудовим вихованням, є основою морального, розумового, фізичного та естетичного розвитку. Основою всієї системи трудового виховання є суспільно-корисна праця учнів під якою розуміється посиljena спрямована трудова діяльність на загальну користь.

Види суспільно-корисної праці:

- праця на природі; її результати задовольняють потреби інших членів колективу. (Наприклад, робота на пришкольній ділянці, збирання сільськогосподарської продукції, допомога на заводі та ін.);

- виробнича праця;
- суспільно-значуща праця;
- побутова праця;
- спільна колективна праця.

Трудова діяльність учнів пов'язана з виробництвом матеріальних цінностей, суспільною потребою як в умовах школи (в навчальних майстернях, на пришкольній ділянці), так і в сфері виробництва (в колгоспі, на фермі).

Виробнича праця - це праця в школі, на виробництві, в місцях індивідуального або колективного користування.

Виробнича праця - це виробництво товарної продукції, виготовлення потрібного для забезпечення потреб суспільства.

У процесі корекції враховуються вікові та психофізіологічні особливості учнів, виділяють операції в залежності від складності, розподіляють працю серед учнів класу.

У співпраці існують міжколективні та внутріколективні зв'язки. Прості форми кооперації виникають на основі побутової праці. Наприклад, бригади підтримки порядку в школі (в нею входять діти різних вікових груп) Самообслуговування і господарсько - побутова праця - найбільш доступний вид праці. З нього починається виховування у дитини працьовитості, залучення її до всіх видів трудової діяльності. Якщо правильно працювати з дітьми з інтелектуальними порушеннями в цьому напрямку, то праця з самообслуговування стає сталою звичкою, не тільки обов'язком, але й потребою для дитини.

Етапи самообслуговування:

а) привчання дітей до нескладних трудових завдань. В цей період діти навчаються обслуговувати самі себе (в молодших класах);

б) розширення видів праці, тобто обслуговування не тільки себе, але й молодших учнів.

При організації навчальної праці важливо навчити дітей працювати усвідомлено. Для цього дають учням різноманітні завдання .

Сама проста - це сільськогосподарська праця, яка виконується механічно, без мислинневої діяльності. Суспільнокорисна та продуктивна праця більш важлива за своїм впливом на учня. Є різноманітні форми продуктивної праці:

- 1)гуртова праця;
- 2)організація трудових бригад;
- 3)шефство старших учнів над молодшими;
- 4)різна суспільнокорисна праця учнів;
- 5)масові трудові заходи (н-д, свято праці , день праці).
- 6)змагання за професією тощо.

У колективних масових формах праці, особливо в свято праці, проходить емоційне узагальнення учнями позитивного досвіду, формування досвіду моральних почуттів. Крім цього, корекційне значення колективних свят виявляється у виправленні в дітей емоційної стабільності, сконцентрованості уваги, покращення пам'яті, розвитку волі, та покращення мовлення.

Система трудового виховання включає відповідні етапи:

1)Система занять ручної праці в молодших класах (1-3 кл) спрямована на формування любові дитини до праці.

2)Система професійно-трудоого навчання, яке розпочинається з 4 класі, спрямована на формування у дітей уявлень про професії, привчання до цілеспрямованої праці, виховування працелюбності, сумлінності, посидючості, вміння довести справу до кінця та інше.

3) Система занять у старших класах спрямована на оволодіння доступними професіями. У праці здійснюються особистісні і колективні задуми, іде розвиток особистості, відбувається становлення характеру,

формування емоційно-вольової сфери. Особистість виховується через формування у неї відповідних навичок.

4) Система заходів з виховання у дітей навичок господарсько-побутової праці, самообслуговування (в сім'ї, інтернаті).

5) Система заходів спрямованих на розвиток навичок особистої гігієни, слідування за чистотою приміщення тощо.

Форми організації роботи з трудового виховання представлені як:

- індивідуальна;
- індивідуально-групова;
- колективна форма організації діяльності;
- індивідуальні доручення в молодших класах.

У молодших класах спеціальної школи дитячий колектив взагалі не сформований, тому педагог керує ним і дає доручення дітям.

За допомогою суспільно-корисної праці будуються взаємини між членами групи, складається колектив. Діти звітуються перед вчителем за виконання доручень.

Форми організації дитячих трудових колективів визначають як:

- навчально-трудова група;
- чергова виховна група;
- трудові бригади з різним рівнем виконання завдань;
- технічні гуртки.

Трудові об'єднання бувають:

- з тимчасовим об'єднанням дітей для виконання трудової діяльності;
- з постійним об'єднанням дітей.

Якщо дитячий колектив різновіковий, то це сприяє наслідуванню у вихованні (від старших до молодших).

При організації роботи бригади виділяють такі етапи:

- засвоєння завдань кожним її членом (орієнтування у плані інструктажу, навчання прийомам роботи);
- визначення форм організації праці;
- розподіл завдань і розташування членів бригади за робочими місцями;
- інструктування на робочих місцях, іноді це роблять обізнані учні;
- забезпечення внутрішньобригадних зв'язків (взаємний контроль, надання допомоги, внесення уточнень в хід роботи);
- забезпечення зовнішніх зв'язків бригади (отримання інструменту, інвентарю, матеріалу, здача готової продукції);
- поточний контроль, поопераційний (його здійснюють самі учні групи);
- підсумковий контроль (здійснює колектив кількісно підбиває результати діяльності, слідує за якістю виробів).

Засоби трудового виховання:

- навчальна діяльність в майстернях школи;
- виробнича практика;
- різні види і форми суспільно корисної і виробничої праці в позаурочний час;
- заняття технічних гуртків;

- закріплення трудових доручень за класами;
- свята, змагання, зустрічі, екскурсії.

Щоб сформувати вміння дітей з інтелектуальними порушеннями працювати в трудовому колективі, потрібно визначити соціальні форми поведінки в праці:

- 1) суспільні мотиви і потреби;
- 2) позитивне ставлення до праці;
- 3) управління, планування і регуляції процесу виконання трудових завдань.

Суспільна праця – це особливий тип соціальної кооперації у трудовому процесі, який розвивається на основі виробничих відносин.

Ділові виробничі відносини – це основа вміння працювати у колективі.

Змагання можна організовувати в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, хоча й важко, тому що у дітей різні відхилення психофізичного розвитку, які по-різному компенсуються. Оцінювати роботу дітей без врахування вікових, індивідуальних і типологічних особливостей учнів неможливо. Змагання розвивають такі особистісні якості, як працелюбність, акуратність, взаємну допомогу, колективізм, дружбу, товаришування тощо.

Основою оцінювання змагань виступають такі критерії, як:

- гласність,
- порівняння результатів діяльності,
- повторення практичного досвіду.

Вимоги до змагань:

- не допускати браку у роботі, здавати вироби вчасно;
- добрий стан обладнання, на якому працюють діти;
- відповідальне виконання суспільних доручень, які пов'язані з працею у майстерні;
- дотримання правил техніки безпеки;
- не порушування трудової поведінки;
- індивідуальний підхід до праці дітей (оцінка дітей за їх можливостями).

Підсумки змагань можна підводити раз на місяць.

4 питання. Моральне та музично-естетичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

А) Моральне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Моральне виховання залежить від моралі – однієї з форм суспільної свідомості, сукупності загальноприйнятих норм, принципів і правил, що регулюють поведінку людей.

Етика (з грец. *ethos, ethika*) – філ. наука, об'єктом якої є мораль, поняття «доброта», розв'язує моральні проблеми у теоретичному плані.

Етика поділяється на 3 складові моральності: інстинкт спілкування і взаємної допомоги (спілкування між людьми); почуття справедливості (вплив

власних вчинків на суспільство, ототожнення власних почуттів з почуттями інших); самопожертва (віддача своїх сил на користь інших). Мораль регулює взаємини людей.

Норми моральності – вимоги суспільства до поведінки людей в певних ситуаціях, що часто повторюються.

Моральні цінності – одна із форм виявлення морального ставлення до суспільства: моральне значення, гідність особистості, її вчинків; моральні норми, принципи, ідеали, поняття про добро і зло, справедливість, щастя).

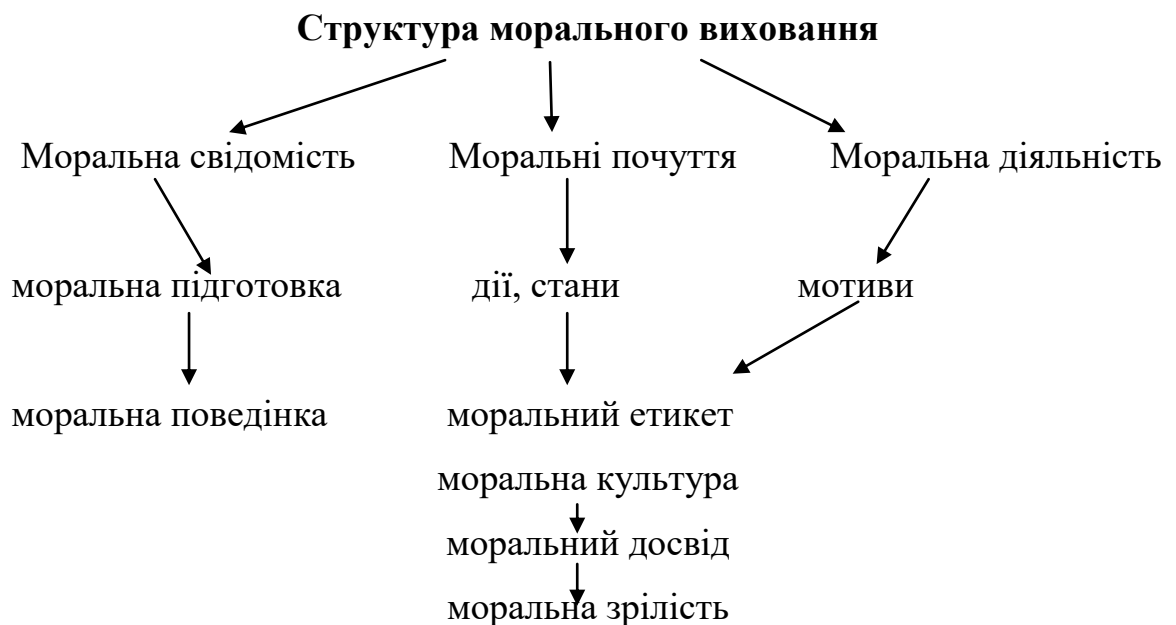
Моральний ідеал – поняття, в якому виражаються вимоги суспільства до людей у вигляді конкретного образу досконалої особистості, що втілює кращі моральні якості, схвалені суспільними уявленнями про взірць поведінки і стосунки між людьми, які стають стимулом і ціллю морального розвитку суспільства і особистості. Норми поведінки формуються на основі суспільного ідеалу, який є носієм ідеальних норм і правил людського співжиття. Ідеал – орієнтир моральних якостей особистості. Засоби морального впливу: традиції, звичаї, афоризми, приказки, прислів'я, бесіди, казки, вправи, суспільнокорисна праця, ігри тощо.

Моральні принципи – форма моральної свідомості, в якій моральні вимоги виражаються найбільш узагальнено у вимогах (розуміють зміст моральності). Норми моральності підтримуються громадською думкою, прикладом, звичкою.

Моральне виховання – вивчення теоретичних основ моралі, формування в них моральних уявлень і понять, організація досвіду їхньої моральної поведінки і діяльності, які відповідають вимогам моралі нашого суспільства.

Процес морального виховання поєднує: інтелектуальний розвиток особистості; формування вольових якостей і морально-емоційних.

Вищевказане становить духовну сферу особистості. В процесі цього формується моральний досвід. Система морального виховання показана на схемі 2.2.

Система морального виховання

Головна спрямованість морального виховання – це формування моральності, вихованості особистості.

Вирішальне значення в формуванні характеру і моральних якостей відіграють умови:

- 1) виховання;
- 2) умови життя;
- 3) спілкування;
- 4) діяльність людини;
- 5) міжособистісні стосунки.

Завдання морального виховання:

1. Цілеспрямоване формування моральної свідомості – це складний процес, який починається із засвоєння елементарних етичних уявлень і іде шляхом формування цілісної системи поглядів, в основі якої є переконання людини. Процес формування моральних переконань передбачає подачу знань, вмінь і навичок, формування у дітей навичок правильно оцінювати явища навколишньої дійсності, усвідомлення етичних норм, свідоме їх засвоєння в практичній діяльності.

2. Розвиток моральних почуттів. У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням формування іде з значним запізненням і важкою працею. Це пов'язано з тим, що у дітей з інтелектуальними порушеннями недостатня диференційованість переживань, складність інтелектуальної і вольової регуляції, егоцентрична спрямованість (існує один напрямок) – це ускладнює вироблення вищих моральних якостей. Але у більшості учнів молодших класів вже існує позитивно спрямовані навички поведінки.

3. Вироблення навичок і звичок моральної поведінки. Розвиток дієвого характеру моральної вихованості. При ідеальному вихованні моральна свідомість і моральна поведінка повинні співпадати, тобто вчинки дітей повинні знаходитись в певній гармонії з поглядами і переконаннями. В закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням це неможливо.

Методи та прийоми морального виховання:

- 1) вправи;
- 2) рольові ігри;
- 3) суспільнокорисна праця;
- 4) бесіди, розповіді на морально-етичну тематику;
- 5) етичні заняття;
- 6) вирішення та аналіз моральної ситуації.

У молодших класах формують правильні форми поведінки, позитивні якості характеру і волі дитини, терпіння, наполегливість, самостійність. Діти з інтелектуальними порушеннями не завжди можуть

самостійно здійснити вибір професії, тому вчитель і лікар встановлюють можливий профіль індивідуальної трудової діяльності учня. Для цього вибору проводиться: а) робота в майстернях, б) робота в сільському господарстві, в) робота на пришкільній ділянці, у підсобному приміщенні.

Засоби морального виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням: це конкретні види діяльності дітей і ті умови, в яких орієнтується діяльність учнів. Засоби виховання ми вже розглядали відповідного до кожного завдання виховання (засоби фізичного виховання, естетичне виховання тощо). А зараз зазначимо основні засоби (прийоми) виховання, які застосовуються в закладі спеціальної освіти.

- 1)учбові заняття;
- 2)спільно корисна праця;
- 3)позакласні і позашкільні заходи;
- 4)робота дитячих організацій;
- 5)режим школи, інтернату і режим життя дитини в сім'ї;
- 6)особистий приклад батьків, вчителів і вихователів.

Джерела методики виховання:

- історичний досвід школи;
- передовий досвід сучасних вітчизняних і зарубіжних шкіл;
- теоретичні праці відомих педагогів, психологів;
- спеціально організовані педагогічні експерименти;
- наукові педагогічні праці методичного характеру.

Педагогічною системою (за О. Вержиховською) передбачено чотири етапи формування моральних якостей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, якими охоплюються становлення найважливіших компонентів морального розвитку (змістового, емоційного, поведінкового) і, відповідно, засвоєння знань про норми моралі, формування до них позитивного ставлення, засвоєння досвіду моральної поведінки.

При цьому слід зазначити, що побудована таким чином корекційно-виховна робота відповідає загальній суті та структурі становлення моральних якостей і передбачає, в основному, фронтальну форму роботи. Але, враховуючи наявність у дітей різних рівнів та особливостей прояву сформованості складових моральних якостей передбачається проведення також групової та індивідуальної форм роботи. Особливе місце в такій роботі відводилося наданню дозованої індивідуальної допомоги.

1 етап формування моральних якостей спрямовується на зацікавлення дітей моральною категорією, вироблення позитивного ставлення до неї, розкриття її змісту відповідно до основних характеристик моральної якості, тобто складових знань про неї.

Метою етапу є засвоєння учнями знань про норми моралі за показниками повноти, адекватності й усвідомленості, становлення у них позитивного ставлення до норм моралі.

Для розв'язання завдань першого етапу застосовуються заняття, зміст і кількість яких щодо засвоєння кожної моральної норми визначався змістом і

переліком характеристик відповідної якості. Тобто, якщо сутність доброти розкриває п'ять її характеристик, то проводилося 5 занять. Відповідно, визначалась і тематика кожного заняття. Протокол до проведених занять.

№ запитання	Відповідь дітей	Додаткові запитання	Допомога експериментатора	Відповіді дитини після допомоги	Емоційне ставлення дитини	Протоколи до проведення занять, її поведінка
1	2	3	4	5	6	7

Для кожного заняття передбачено матеріали: текст морального оповідання (розповіді, повідомлення, описи ситуацій, факти тощо); письмова інструкція до вправи, олівці, картки (чисті), зошити, заохочувальні призи до гри (емблеми у вигляді кола, сердечка, трикутника, квадрата тощо із написом моральної категорії).

Кожне заняття на I етапі формування моральної якості складається із вступної, основної і заключної частин.

Вступна частина заняття розрахована на 5-10 хвилин і включає бесіду вчителя, яка допомагає переключити дітей на виховну діяльність. У зв'язку з цим використовуються запитання на активізацію знань дітей про характеристику моральних якостей (наприклад: Що означає бути чесним? Чи говорите ви завжди правду?). При цьому необхідно використовувати ігрові моменти, що сприяють підвищенню зацікавленості дітей, зосередженню на подальшій діяльності (наприклад, зачитування листа учням: “До нас у школу прийшов лист від Сашка...”). У вступній частині заняття проводиться і словникова робота, що сприяє роз'ясненню моральних термінів.

Мета цієї частини заняття полягає у тому, щоб активізувати та узагальнити знання дітей про моральну категорію, викликати зацікавлене ставлення до неї та відповідної моральної діяльності.

Мета **основної частини заняття** (найбільш тривалої, 25-30хв.) пояснити дітям зміст моральної категорії, викликати емоційне переживання та відповідне ставлення до фактів і явищ, які розглядаються і обговорюються на занятті. Тут використовуються методичні прийоми: читання оповідання, аналіз його змісту за запитаннями, різноманітні ігри, складання пам'яток. При цьому ми виходили з того, що робота з оповіданнями морально-етичної тематики у закладі спеціальної освіти відрізняється від аналогічної в масовій (тривалість такої роботи, зміст творів, методика і послідовність обговорення тексту тощо), оскільки зумовлена особливостями інтелектуального розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями: сприймання ними літературного тексту супроводжується труднощами логічного аналізу матеріалу, засвоєння змісту прочитаного, розуміння мотивації та характеру вчинків дійових осіб.

У зв'язку з цим учням необхідно надавати допомогу у вигляді повторного зачитування оповідання; аналізу подій, описаних в оповіданні, переказу оповідання дітьми з більшими можливостями.

Основною складовою заняття-бесіди є запитання, основними вимогами до яких є наступні:

1. Запитання мають бути конкретними та визначеними за змістом, зрозумілими дитині (Що запитує педагог? Що треба відповісти?).

2. Слід уникати альтернативних запитань, які ведуть до простого ствердження “так” чи “ні”, оскільки в них вже містяться певні варіанти відповідей і діти, не осмислюючи суті запитання, намагаються вгадати відповідь.

3. Запитання не мають бути подвійними (потрійними), вони спричинять неглибокі та непослідовні відповіді, дитина відповідає про “все відразу”, або про те, що привернуло її увагу більшою мірою.

4. Запитання мають включати відомі терміни, або ті, які використовувалися в словниковій роботі.

5. Окрім основних мають використовуватися додаткові запитання, що виконують функцію коригування відповіді, її уточнення і доповнення.

6. Запитання має ставитися до усієї групи дітей, а для відповіді викликається один учень, що зосереджує увагу дітей на поставленому запитанні.

7. У формуванні запитань для конкретної дитини необхідно здійснювати до неї індивідуальний підхід, враховуючи рівень підготовки і розвитку.

Послідовність запитань у роботі визначалася за схемою, запропонованою О. Богущ та О. Смольською, а зміст запитань адаптувався до можливостей учнів з інтелектуальними порушеннями молодших класів:

- запитання, що спрямовані на аналіз та оцінку дійових осіб оповідання, з'ясування мотивів їх вчинків;
- запитання, що спрямовані на розуміння основної ідеї твору (про що розповідається в оповіданні);
- одне запитання, що передбачає з'ясування ставлення до героя твору (Хто з героїв твору сподобався? Чому? Хто не сподобався?);
- одне-два запитання, які спрямовані на виявлення оцінки вчинків та поведінки дійової особи, обґрунтування цієї поведінки (Чи правильно вчинила Оля? Як можливо назвати вчинок Олі? Чому?);
- одне запитання для з'ясування причини і мотиву поведінки окремого героя (Чому він повів себе так? Чому Сашко так вчинив?);
- одне запитання для встановлення зв'язку між змістом прочитаного твору (оповідання, бесіди) і наявним досвідом дітей (Хто із вас чесний? Хто завжди говорить правду?);
- одне запитання, що допоможе узагальнити моральні знання про норми (Що таке чесність? Що означає бути добрим?);
- одне запитання, яке допоможе усвідомити значущість дотримання норм і правил поведінки (Чому завжди потрібно поважати близьких? Чому слід бути добрим?);
- одне запитання, що з'ясовує розуміння стосунків між людьми (Як люди ставляться до тих, хто не поважає своїх батьків?);

- одне-два запитання на активізацію і розуміння емоційної сфери особи, її психологічного стану (Чи соромився Василько свого вчинку? Чому Миколка розізлився на хлопців?).

Допомога вихователя в процесі аналізу тексту за допомогою запитань полягає у їх повторі, постановці додаткових запитань, їх аналізі.

У ході основної частини заняття необхідно використовувати дидактичні ігри-вправи на добір і знаходження правильних слів, закінчення речень щодо моральних категорій, усне складання приміток до них. При цьому застосовувались різні засоби заохочення (наприклад, “Давайте пограємо в гру “Закінчи речення”. Я вам буду зачитувати речення, а ви повинні закінчити його. Хто правильно закінчить речення, той отримає приз”, або “Сьогодні вранці до нас завітала у гості вихователька дитячого садка і попросила скласти дітям пам’ятку про те, як потрібно ставитись до навколишніх. Я розпочала складати її, але щось у мене не виходить. Давайте разом подумаємо і доповнимо складені мною речення, а потім це подаруємо діткам у дитячий садочок. Добре?”). Така гра передбачала:

4. зацікавлення дітей грою;
5. пояснення дітям умов гри;
6. виконання ігрових вправ, дій;
7. підведення підсумків гри.

Заклучна частина заняття передбачає формулювання морального правила. Мета цієї частини заняття полягає у підведенні учнів до узагальненого морального поняття, виведення моральної позиції, правила моральної поведінки. Ми виходили з того, що для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями воно має бути конкретним, стислим, зрозумілим. Правило формулюється з опорою на наочність (запис на дошці, плакаті тощо). Після цього виду роботи пропонуються практичні вправи:

- 3) Повторення правила моральної поведінки вголос (декілька разів).
- 4) Виконання конкретної вправи на закріплення певної моральної категорії (наприклад, вправа “Я чесний”, “Я добрий” тощо):
  - а) запис морального правила на картки (колір запису за вибором дитини);
  - б) наклеювання карток у зошит “Правила поведінки”;
  - в) пропозиція дитині щодо повторення правил поведінки вдома (домашнє завдання).

Формування моральних якостей в учнів молодших класів на 1 етапі передбачало проведення п’яти занять для кожної.

Наведемо приклад. Системи занять з формування моральної якості “чесність” (“доброта, чуйність”- див.дод. Є.)

Заняття №1

Тема: “Будь щирим та відвертим”

Мета: дати дітям уявлення про щирість та відвертість, розкрити зміст цих понять, підвести до розуміння складових сутності категорії “чесність” як прояву щирості та відвертості, зацікавити відповідною моральною

діяльністю, навчити розповідати про визначену характеристику чесності, наводячи життєві приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Відвертість Петрика”, письмова інструкція до вправ “Я чесний (а)”, до гри “Закінчи речення”, “Правила поведінки”, олівці, картки, зошити, заохочувальні призи до гри у вигляді сонечка, плакат “Словникова робота”.

Хід заняття

I. Вступна частина.

1. Підготовча бесіда вчителя:

5) Що означає бути чесним?

6) Що означає бути щирим (відвертим)? (Робити все людям, не чекаючи від них подарунків, чогось навзаєм; відверто говорити те, що думаєш, не бути підлабузником).

2. Словникова робота: (зачитування кращими учнями або вчителем слів). Щира та людина, яка робить все для того, щоб допомогти іншим і не потребує нічого навзаєм. Відверта та людина, яка говорить те, що думає, чесно.

1. Бесіда за запитаннями:

- Хто в класі щирий? Чому?
- Хто в класі відвертий? Чому?

- Основна частина.

1. Читання оповідання “Щирий Федько”:

“На уроці математики вчителька запитала у Юрка домашнє завдання. Але він його не виконав і отримав незадовільну оцінку. В той час сусід по парті Федько підготувався до уроку і все знав. Закінчився урок, але Юрко залишився сидіти за партою, він дуже хвилювався і йому було соромно за себе. Побачивши це, Федько заспокоїв Юрка:

- Не хвилюйся, ось вивчиш і на наступному уроці отримаєш п’ятірку.
- Ні, - каже Юрко, - я не вмію розв’язувати задачі.
- Так би одразу й сказав. Хочеш, я допоможу тобі і поясню домашнє завдання.

завдання.

З цього часу Федько постійно допомагав Юркові, а той почав краще вчитися.”

2. Аналіз оповідання за запитаннями:

1. Про кого розповідається в оповіданні?

2. Що сталося на уроці?

3. Як повів себе Федько?

4. Як назвати вчинок Федька? Чому?

5. Чому Федько так повів себе?

6. Хто з вас в класі щирий, відвертий?

7. Що означає бути щирим, відвертим?

8. Чому потрібно завжди бути щирим з іншими?

9. Як люди ставляться до тих, хто нещирий?

10. Чому Федько заспокоїв Юрка? Який він?

3. Гра “Закінчи речення”.

Інструкція: “Я вам буду зачитувати речення, а ви повинні закінчити його. За кожну правильну відповідь ви отримаєте приз.”

1. Бути чесним означає бути відвертим і ... (щирим).
2. Людина, яка допомагає іншим, щира і ... (відверта).
3. Людина, яка говорить те, що думає, чесна і ... (відверта).
4. Якщо людина допомагає іншим за подарунки, то вона не... (щира).

✓ Заключна частина

б) Зачитування морального правила дітям.

“Бути чесним означає бути щирим та відвертим з іншими”.

б. Вправа “Я чесний (а)”.

Інструкція:

1. Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.

2. Наклей його в зошит “Правила поведінки”.

3. Повтори правила моралі декілька разів уголос перед сном.

Заняття №2

Тема: “Завжди говори правду”.

Мета: дати дітям уявлення про чесність як прояв правдивості; пояснення нечесності та неправди, зацікавити відповідною моральною діяльністю, навчити розповідати про визначену характеристику чесності, наводячи життєві приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Мій тато”, словесна інструкція до вправ “Я чесний (а)” та до гри “Вгадай слово”, зошит “Правила поведінки, честі”, картки, клей, заохочувальні призи до гри .

Хід заняття

I. Вступна частина.

1. Підготовча бесіда вчителя:

- Чи говорите ви завжди правду вчительці?
- Навіщо потрібно говорити правду?

II. Основна частина

1. Читання оповідання “Мій батько”:

“Батько й мати поїхали з дому, а Данилко, залишившись за господаря, не пішов до школи. Раптом телефонний дзвінок... Данилко впізнав по голосу свою вчительку:

- Чому сьогодні Данилко не прийшов до школи?
- Тому, що він захворів (швиденько і грубим голосом сказав Данилко).

- А хто це розмовляє зі мною?
- Мій тато...”

2. Аналіз оповідання за запитаннями:

1. Про кого розповідається в оповіданні?
2. Чому Данилко залишився вдома?
3. Що Данилко сказав вчительці?
4. Як назвати вчинок Данилка?

5. Чому він так повів себе?
  6. Хто з вас правдивий?
  7. Чому потрібно завжди говорити правду?
  8. Як люди ставляться до тих, хто не говорить правду?
  9. Чи соромився Данилко свого вчинку?
3. Наведення власних прикладів дітьми.
- А як ви поводити себе в школі, вдома?
  - Чи говорите ви завжди правду?
  - Наведіть власні приклади з цього приводу.
- Гра “Підбери слово”. Інструкція: “Я вам буду зачитувати речення, а ви повинні дібрати потрібне слово. Хто підбере правильно, отримає приз”.
1. Діти повинні завжди говорити... (правду).
  2. Люди насміхаються над тими, хто... (обманює).
  3. Вчитель вчить ніколи не... (обманювати).
  4. Людину, яка говорить неправду, називають... (брехуном).
  5. Чесна людина завжди говорить ... (правду).
1. Заключна частина.
1. Виведення морального правила.
“Чесна людина завжди говорить правду”.
  2. Вправа “Я чесний (а)”. Інструкція:
    1. Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.
    2. Наклей його в зошит “Правила моралі”.
    3. Повтори правило моралі декілька разів перед сном.

Заняття №3

Тема: “Добровільно зізнавайся в своїх вчинках”.

Мета: дати дітям уявлення про чесність як добровільне зізнання у своїх вчинках; навчити розповідати про визначену характеристику чесності, наводити приклади, зацікавити відповідною моральною діяльністю.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Зламани дверцята”, словесна інструкція до вправи “Я чесний (а)”, до гри “Відповідь Сашка”, чисті картки, клей, заохочувальні призи у вигляді емблеми “Я кажу правду”, зошит “Правила поведінки”.

Хід заняття

4) Вступна частина

Передмова вчителя:

“До нас у школу прийшов лист від Сашка, у якому він просить допомогти йому у важкій ситуації. Ну що, допоможемо йому? Але для цього слід прочитати листа і дізнатися, що сталося. Будемо читати листа?”

II. Основна частина

1. Зачитування листа дітям:

“Одного разу до мене в гості прийшли друзі. Я посадив їх за стіл, нагодував. А потім ми почали гратися. Хлопчики витягли із шафи усі мої іграшки і почали гасати по дому. Грались ми довго. Нам набридло гратися

іграшками і ми вирішили організувати гру “Собаки”. Ми були собаками, гавкали, штовхалися, залізли під стіл, під ліжко. Ось Ігор заліз у шафу і сперся на дверцята. Дверцята не витримали і розламалися. Коли приїхали батьки, то запитали про зламані дверцята. Я їм нічого не відповідав, а потім сказав:

- Не знаю, може бабуся поламала.
Тепер мені дуже соромно. Що мені робити?”

2. Обговорення листа за запитаннями:

- Про що розповідає Сашко в листі?
- Що вчинили хлопці?
- Як повів себе Сашко?
- Чи сподобалась вам відповідь Сашка?
- Як назвати вчинок Сашка? Чому?
- Чому він так повів себе?
- Хто з вас обманює батьків?
- Що означає бути чесним?
- Як люди ставляться до тих, хто говорить неправду?
- Чому Сашкові соромно?

3. Гра “Відповідь Сашка”.

• Давайте продумаємо і сформулюємо те, що треба сказати Сашкові, а потім я від усього класу напишу йому листа.

- Що ми можемо порадити Сашкові?
- Я від вашого імені напишу Сашкові такого листа: “Любий Сашко.

Обов’язково розкажи правду батькам і ти будеш почувати себе чесною людиною”.

– Заключна частина

1. Зачитування учням морального правила.

Моральне правило: “Чесна людина – це та людина, яка завжди говорить правду”.

2. Вправа “Я чесний (а)”. Інструкція:

1. Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.

2. Наклей його в зошит “Правила поведінки”.

3. Повтори правило моралі декілька разів уголос перед сном.

Заняття №4

Тема: “Дав слово – дотримуй його”.

Мета: дати дітям уявлення про чесність як виконання даних обіцянок; зацікавити дітей відповідною моральною діяльністю, навчити розповідати про визначену характеристику чесності, наводити приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Слово і діло”, словесна інструкція до вправи “Я чесний (а)”, і до пам’ятки “Дав слово – дотримуй його”, чисті картки, клей, заохочувальні призи у вигляді квіточки, зошит “Правила поведінки”.

Хід заняття

5) Вступна частина

1. Підготовчий етап:

- Яка людина називається чесною?
- Якщо вам пообіцяли принести книжку і не принесли її, як ви назвете цю людину? Чому?

II. Основна частина

1. Читання оповідання “Слово і діло”:

“Зранку задзвонив телефон. Піднявши слухавку, мати покликала Данилка:

- Данилко, іди, до тебе дзвонить Сашко.
- Що хотів Сашко,- запитала мати після розмови.
- Він хотів, щоб я приніс йому свою машинку, а він дасть мені погратися своєю.

Данилко взяв машинку у школу, але Сашко своєї іграшки не приніс.

7) Дай мені погратися машинкою, - попросив Сашко, - я забув свою взяти, але завтра обов’язково принесу.

Прошло декілька днів, але Сашко не приносив своєї машинки. Награвшись Данилковою іграшкою, Сашко сказав:

1. У тебе машинка погано їздить, забери її.

Данилко дуже образився і забрав іграшку додому.

2. Аналіз оповідання за запитаннями:

- Про кого розповідається в оповіданні?
- Що зробив Данилко?
- Як повів себе Сашко?
- Хто з хлопчиків вам сподобався? Чому?
- Чому Сашко так вчинив?
- Як ви ставитесь до тих дітей, які не дотримують свого слова?
- Чому слід дотримуватися свого слова?
- Як люди ставляться до таких, як Сашко?
- А ви дотримуєте свого слова?

3. Складання пам’ятки. Інструкція:

“Сьогодні ми складемо пам’ятку “Дав слово – дотримуй його” для малюків, щоб вони могли правильно поводити себе в дитячому садку. Я буду зачитувати правила поведінки, а ви допомагайте закінчувати речення”.

Пам’ятка “Дав слово – дотримуй його”.

1. Перш ніж обіцяти, давати слово, подумай (Що?).... (Чи зможеш його виконати).

2. Якщо дав слово, то треба... (Що?)... (додержувати його).

3. Якщо ти обіцяв комусь принести зошит, книжку, іграшку, то обов’язково (Що?)... (принеси її, виконай обіцянку).

4. Якщо у тебе щось трапилось і ти не можеш виконати обіцянку, то обов’язково треба (Що?)... (повідомити товариша).

III. Заключна частина

1. Підведення підсумків заняття.

- Яка людина є чесною?

2. Моральне правило: “Чесна людина завжди виконує обіцянки”.

3. Вправа “Я чесний (а)”. Інструкція:

1. Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.

2. Наклей його в зошит “Правила поведінки”.

3. Повтори правило моралі декілька разів уголос перед сном.

Заняття №5

Тема: “Чужі речі”.

Мета: дати дітям уявлення про чесність як повагу до власного і чужого майна; підвести дітей до усвідомлення і розмежовування понять “власні речі” та “чужі речі”; зацікавити відповідною моральною діяльністю, навчити розповідати про визначену характеристику чесності, наводити приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Миколчина шапка”, словесна інструкція до вправи “Я чесний (а)”, до гри “Закінчи речення”, чисті картки, клей, заохочувальні призи у вигляді ручки, зошит “Правила поведінки”.

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Підготовча бесіда:

- Як ви ставитесь до власних речей?
- Чи пам’ятаєте ви чужі речі?
- Коли хтось без дозволу бере ваші речі, то як ви реагуєте на це?

II. Основна частина

1. Читання оповідання “Миколчина шапка”:

“На перерві Сашко, Юрко та Миколка вирішили відпочити. Спочатку вони бігали по коридору, потім почали бешкетувати.

— Давайте візьмемо у дівчаток ручки і переміняємо їх,- зрадів Сашко.

— А може цього не слід робити, бо потім буде сварити вчителька.- зауважив Юрко.

— Ти що, злякався? - засміявся Миколка і побіг міняти ручки дівчаткам.

Помінявши ручки хлопці вирішили розкидати речі дітей і дійшли до одягу.

Раптом Сашко взяв якусь шапку і почав підкидати її вгору, Юрко приєднався і крикнув:

- Миколко, йдемо грати в футбол.

Але Миколка розізлився на хлопців і крикнув:

1) Ви що, це ж моя шапка, що немає інших...”

2. Аналіз оповідання за запитаннями:

1) Про кого розповідається в оповіданні?

2) Що зробили хлопчики?

3) Хто вам сподобався? Чому?

4) Як назвати вчинок хлопчиків (Миколки, Сашка, Юрка)? Чому?

5) Чому вони так поводитися?

- б) А як ви ставитесь до чужого майна?
- 7) Що означає поважати чуже майно?
- 8) Чому потрібно поважати чуже майно?
- 9) Як люди ставляться до тих, хто нечесний, не поважає інших?
- 10) Чому Миколка розізлився на хлопців?

3. Гра “Закінчи речення”. Інструкція:

“Я буду вам зачитувати речення, а ви повинні закінчити його. За кожен правильну відповідь ви отримаєте приз.”

- Не можна без дозволу брати ... (чужі речі).
- Якщо ти ненароком взяв чужу ручку, то треба... (повернути її).
- Не можна брати чужі... (зошити, книжки...).
- Якщо тобі дозволили користуватися чужою книжкою, то... (не рви її).

- Чесна людина завжди поважає чужі ... (речі).
- Чесна людина охайно відноситься до своїх і чужих... (речей).

4) Заключна частина

1. Бесіда з дітьми:

1) Яка людина називається чесною?

Моральне правило: “Чесна людина завжди поважає чуже і власне майно”.

2. Вправа “Я чесний (а)”. Інструкція:

1) Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.

2) Наклей його в зошит “Правила поведінки”.

3) Повтори правило моралі декілька разів уголос перед сном.

Система занять з формування моральних якостей “доброта” і “чуйність” див. у дод Є. (Заняття №1-5).

II етап формування моральних якостей.

Метою II етапу є закріплення та удосконалення знань школярів щодо змісту моральної норми; вироблення у дітей активного позитивного ставлення до моральної діяльності; розвиток вмінь практичного розв'язання моральних ситуацій.

На цьому етапі проводилось одне заняття-бесіда, тематика якого визначалася змістом усіх характеристик моральної категорії. (Наприклад, “Чесна людина”, “Добра людина” тощо).

Матеріалами до занять слугують опис моральних ситуацій до гри “Як ти вчиниш”. Для зацікавлення дітей до моральної діяльності готувались різноманітні заохочувальні призи. Заняття включають також вступну, основну і заключну частини.

Вступна частина заняття на цьому етапі присвячується актуалізації знань про зміст моральних категорій відповідно до їх складових характеристик (наприклад: “Давайте пригадаємо на занятті все, що ми знаємо про категорію “доброти”? Яка людина вважається доброю? Що означає бути добрим?”). У разі потреби дітям надавалась допомога, яка полягала у звертанні учнів до записів у зошиті “Правила моралі”.

Для вироблення у дітей позитивного ставлення до норм моралі використовується гра “Вгадай добрий вчинок”, за допомогою якої діти на малюнках відмежовують позитивні й негативні дії дітей за даною моральною категорією. Інструкція передбачає пред’явлення дитині малюнків, в сюжет яких покладена певна моральна норма. За змістом малюнка проводиться бесіда за планом:

- б) Що зображено на малюнку?
- 7) Як вчинила дитина (добре чи погано)?
- 8) Які слова характеризують вчинок дитини?

При потребі передбачається допомога у вигляді пояснення сюжету малюнка, спільного аналізу змісту малюнка, характеристики вчинків осіб, спільного добору для характеристики вчинків героїв.

Основна частина заняття №6 спрямовується на пояснення моральних категорій за основними складовими змісту, формування позитивного ставлення до моральних норм, які покладені у зміст описаних моральних ситуацій. Тут використовуються такі методичні прийоми, як читання моральних ситуацій, їх аналіз, вибір дітьми адекватних змісту ситуації відповідей.

Вихователь зачитує моральну ситуацію і просить дитину обрати відповідь, яка була б тотожна її вчинку в цій ситуації. При цьому дитині пропонуються готові варіанти відповідей. Вибір окремої відповіді свідчить і про відповідний рівень ставлення дитини до даної моральної норми. Так, відповідь “д” – стійке негативне, “г” – пасивне, недостатньо стійке, негативне, “в” – пасивне, недостатньо стійке, але позитивне, “б” – активне, недостатньо стійке, “а” – активне, позитивне, стійке. У процесі роботи передбачається надання різних видів допомоги: повторне зачитування моральної ситуації, аналіз змісту моральної ситуації дорослими, допоміжні запитання дорослого до змісту моральної ситуації, аналіз кожного варіанту відповіді, аналіз з дитиною аналогічних за змістом моральних ситуацій.

Проведення гри “Як ти вчиниш” здійснюється за такими етапами:

1. Інструкція до виконання гри. (Наприклад: “Я вам буду зачитувати моральні ситуації, а ви повинні обрати відповідь, що тотожна (відповідна) даному вчинку. Отже, з 5 відповідей оберіть правильну. Хто правильно обирає відповідь, отримує один приз, а хто ще пояснить, чому саме він обрав цю відповідь – два призи. Хто більше набере призив, отримає приз Знавця”).

2. Зачитування дітям ситуацій.
3. Підбір відповідей до ситуацій і їх аналіз дітьми.
4. Нагорода переможців.

Заключна частина розрахована на те, щоб підвести підсумок заняття, вивести загальне правило за усіма складовими характеристиками моральної категорії. Правило виводилось за допомогою педагога (наприклад: “Яка людина вважається доброю (чесною, чуйною)?”).

У разі потреби надавалась допомога, а саме: діти відкривали зошити “Правила моралі”, плакати з написом моральних правил і виконували вправу “Перевір себе”. Інструкція до вправи: відкрийте зошит “Правила моралі”,

подивіться, чи усі положення щодо даної моральної категорії вписані у вас в зошит, підкресліть ті правила поведінки, які ми розглядали під час заняття.

Наведемо орієнтовний план і зміст роботи на II етапі формування моральної якості “чесність.”

Заняття №6

Тема: “Чесна людина”

Мета: закріпити та удосконалити знання дітей щодо всіх складових змісту моральної категорії “чесність”; виховувати активне позитивне ставлення до відповідної моральної діяльності; формувати вміння практично вирішувати моральну ситуацію.

Матеріали та обладнання: описи моральних ситуацій, зошит “Правила поведінки”, словесні інструкції до вправ “Перевір себе”, “Як ти вчиниш”, “Вгадай добрий вчинок”, заохочувальні призи у вигляді лева, чисті картки, олівці, клей, медаль знавця.

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Передмова вчителя:

1. Давайте пригадаємо все, що вивчали про категорію “чесність”.
2. Яка людина вважається чесною?

Допомога: зачитування з зошита “Правила поведінки” моральних правил.

II. Основна частина

1. Гра “Як ти вчиниш”. Інструкція виконання:

“Я вам буду зачитувати моральні ситуації, а ви повинні обрати відповідь, яка тотожна даному вчинку. Отже, з 5 відповідей оберіть правильну. Хто правильно обере відповідь і пояснить її, отримає один трикутник за відповідь і два трикутники за її пояснення, хто набере більше трикутників, отримає медаль знавця.”

Моральні ситуації:

1. “Під час прибирання кімнати ти розбив гарну вазу і викинув її на смітник.” Коли мама запитає: “Де моя ваза?” Як ти вчиниш?

- а) одразу зізнаєшся, що розбив вазу;
- б) зізнаєшся, коли мама запитає ще один раз про вазу;
- в) зізнаєшся у скоєному через деякий час;
- г) коли мама запитає про вазу, зробиш вигляд, що нічого не знаєш;
- д) коли мама запитає про вазу, звалиш вину на будь-якого члена сім’ї.

1. “Ви з другом насмітили біля парти. Вчитель сварить учня, який сидить за цією партою”. Як ти вчиниш?

- а) розкажеш усе вчителю при дітях;
- б) розкажеш усе вчителю, коли закінчатся уроки, коли нікого в класі не буде;
- в) поговориш з другом, щоб він сам усе розповів;
- г) не зізнаєшся у скоєному;
- д) нічого не розкажеш, нехай краще покарають іншу дитину.

3) “Ти пообіцяв вчительці принести книжку, але забув її удома”. Як ти вчиниш?

- а) побіжиш додому за книжкою;
- б) скажеш вчительці, що забув книжку вдома;
- в) скажеш вчительці, що забув книжку вдома, коли вона нагадає про це;
- г) скажеш вчительці, що книжка не поміщалась в портфель;
- д) скажеш вчительці, що мама взяла почитати книжку.

5. “Ти побачив на підлозі чужу шапку”. Як ти вчиниш?

- а) піднімеш її і запитаєш дітей, чия шапка;
- б) піднімеш її і віднесеш вчительці;
- в) піднімеш її і покладеш на вікно;
- г) переступиш і підеш далі;
- д) будеш гратися шапкою у футбол.

2. Нагородження переможця. (Хто отримав більше призів).

1. Заклучна частина

5. Бесіда:

7) Яка людина вважається чесною?

Допомога: плакат з моральним правилом: “Чесна людина це та, яка щира, відверта; добровільно зізнається у скоєному, виконує дані обіцянки; поважає власне і чуже майно”.

2. Вправа “Перевір себе”. Інструкція:

- Відкрийте зошит.
- Подивіться, чи усі правила записані в ньому.
- Підкресліть в усіх правилах слово, яке ми розглядали на попередніх заняттях кольоровим олівцем.

Опис аналогічних занять за змістом моральних категорій “доброта” і “чуйність” див. у дод.У ., заняття №6.

III етап формування моральних якостей

Мета III етапу - систематизація та узагальнення знань дітей щодо змісту моральної категорії; вироблення практичних вмінь і навичок моральної діяльності у дітей; активізація моральної діяльності, вироблення позитивного стійкого ставлення до неї.

Матеріалами для проведення роботи на цьому етапі слугують: опис ситуацій з моральним змістом, моральних колізій (де є подвійний зміст), ігри-інсценізації.

Заняття на цьому етапі проводиться за тією ж структурою, що і на попередніх етапах (вступна, основна, заключна частини). Особливість його побудови полягала у тому, що воно подає зміст моральної категорії в цілісній системі, пов’язує її характеристики. Окрім того, організація заняття допомагає знизити рівень відволікання дітей, що характерно для учнів з інтелектуальними порушеннями. Отже, при розробці заняття були враховані особливості знань РВ дітей за показниками повноти, адекватності і усвідомленості, їх ставлення до норм моралі, практичні вміння і навички.

Вступна частина заняття включає вступну бесіду, яка спрямована на активізацію та узагальнення знань щодо усіх складових змісту моральної

категорії. Учням ставляться запитання, відповідь на які передбачає узагальнення знань (наприклад: “Що означає бути добрим? Кого ми називаємо чесним?” тощо) та досвіду моральної поведінки (наприклад: “Розкажіть про власні добрі вчинки або вчинки своїх знайомих” або гра “Добрі вчинки”, де діти розповідають про адекватні позитивні вчинки, що оцінюються винагородою).

Основна частина заняття передбачає використання завдань на закінчення дітьми моральних колізій, що включають протиріччя в судженнях, які розташовані в порядку зростання їх складності.

Кожне завдання виконувалось за планом:

1. Зачитування вчителем моральної колізії.
2. Аналіз ситуації дітьми за запитаннями.
3. Закінчення моральних колізій дітьми.

Після закінчення роботи над завданнями необхідно провести гру-інсценізацію “Поводь себе правильно”. Гра передбачала попередню підготовку декількох дітей до інсценізації моральної ситуації. Вона проводилась за планом:

4) Вступне слово вихователя (“Сьогодні ваші друзі підготували цікаву виставу. Ви уважно подивіться її, а потім скажіть, хто з дітей вчинив добре, а хто погано”).

5) Інсценізація ситуації.

6) Аналіз змісту інсценізації за запитаннями (наприклад: “Як повів себе перший хлопчик, а як другий? Хто з дітей правильно поведив себе”). При цьому вчитель за допомогою запитань підводить до висновку про необхідність дотримуватися певного правила поведінки.

Далі дітям пропонується гра “Хто в класі добра людина”. (Наприклад: “Кожен з вас повинен розповісти про свого однокласника, про те, чому він добрий”).

Заключна частина заняття полягала у тому, що вихователь узагальнює і систематизує знання, характеризує поведінку за допомогою сюжетно-рольової гри, яка охоплює більшість складових характеристик моральної якості (наприклад: “А зараз ми з вами пограємо в гру “Школа”, “Перерва”, кожен з вас буде виконувати певні обов’язки (мати, батька, вчителя, однокласника), але правила гри не даються. Вона проводиться імпровізовано і лише спрямовується педагогом. Надалі діти пригадують моральне правило, яке було виведено на попередньому занятті, з цією метою до учнів ставиться запитання: “Яка людина називається чесною (доброю, чуйною)?” або ж “Якою має бути чесна людина? Якою ви бачите чесну людину?” тощо. З цією метою правило моральної поведінки може зачитуватися з зошита “Правила моралі”.

Для перевірки рівня усвідомлення правил дітьми проводилась гра “Я чесний (а)”, де вихователь зачитує речення типу: “Я чесний, бо я не обманюю”, а діти, які вважають себе такими, піднімають фішку. Проведенню гри передувало пояснення вчителем правил гри: “Сьогодні ми будемо грати у гру, яка допоможе кожному з нас перевірити себе. Я буду зачитувати

правило і якщо ви робите так, як сказано в правилі, то піднімаєте фішку, якщо ні – то не потрібно”.

Наведемо орієнтовний план і зміст роботи на III етапі формування моральної якості “чесність”, (опис роботи за змістом інших моральних категорій див. у дод.Є., заняття №7).

Заняття №7

Тема: “Що означає бути чесним?”

Мета: узагальнення та систематизація знань дітей щодо моральної категорії “чесність”, вироблення вмій і навичок правильного розв'язання моральних ситуацій, виховання позитивного ставлення до відповідної моральної діяльності, активізація діяльності.

Попередня робота до гри-інсценізації: декілька кращих учнів готують з вчителем інсценізації ситуацій.

Матеріали та обладнання: опис моральних ситуацій, запитання до інсценізацій, зошит “Правила моралі”, інструкції до гри “Чесні вчинки”, “Хто в класі чесна людина”, до сюжетно-рольової гри “Перерва”, призи, фішки.

Хід заняття

4) Вступна частина

1. Підготовча бесіда:

- Кого ми називаємо чесним?
- Які оповідання ми читали з цього приводу?
- Розкажіть про власні чесні вчинки.

2. Гра “Чесні вчинки”. Інструкція:

“Хто з вас розкаже про чесні вчинки, той отримає приз”.

II. Основна частина

1. Розв'язання моральної ситуації дітьми.

“Олі не подобалась Оксанка тому, що та постійно брала у неї без дозволу ручку. Як вчинила Оля? Чому?”

“Світланка порвала зошит у Миколки, але він цього не бачив. Як вчинила Світланка? Чому?”

“Сергійко пообіцяв дати Володі погратися машинкою, але у Володі нічого не було з іграшок. Сергійко... (Що зробив Сергійко? Чому?)”

“На перерві Василько бігав і ненароком скинув книжку Миколки на підлогу. Василько... (Що вчинив Василько? Чому?)”

“Усі діти в класі розповідали про своїх домашніх тварин. У Оленки немає домашніх тварин, але їй дуже хотілось відповідати. Тоді Оленка... (Що зробила Оленка? Чому?)”

2. Гра-інсценізація “Поведи себе правильно”. Індивідуальне виконання моральних ситуацій, зачитування їх і показ дітьми.

Ситуація. “Сергійко забігає в клас і кидає портфель Миколки:

- Нічого, це не мій портфель.

Заходить Миколка і питає:

- Хто кинув мій портфель?

- Я не кидав, - кричить Сергійко, - це зробила Оленка.”

Вчитель за допомогою запитань активізує увагу дітей і вказує на необхідність дотримання правил моралі. Запитання до учнів:

- Як повів себе Миколка (Сашко)?
- Чому він так повів себе?
- Хто з дітей вчинив правильно?
- Чи можна свій поганий вчинок приписувати іншій дитині?

Ситуація 2. “Сашко забігає у клас і кидає портфель Оленки. Заходить Оленка і питає:

- Хто кинув мій портфель?
- Я кинув, вибач, - відповів Сашко.”

Запитання до учнів:

1. Як вчинив Сашко?
2. Чи правильно він повівся?
3. Як можна назвати вчинок Сашка?
4. Чи можна обманювати?

3. Гра “Хто в класі чесна людина”. Інструкція:

“Розкажіть про того у класі, хто поводить себе чесно”.

б) Заключний етап

1. Сюжетно-рольова гра “Перерва”. Інструкція:

“Ми пограємо у гру “Перерва”. Кожен з вас обере собі роль і буде діяти чесно, згідно ролі”.

2. Бесіда:

- Якою повинна бути чесна людина?

Допомога: плакат з моральним правилом: “Чесна людина – це та, яка говорить все відверто, щиро, виконує обіцянки; поважає власне і чуже майно; не обманює і говорить правду”.

3. Гра “Я чесний”. Інструкція:

“Я буду зачитувати вам речення. Якщо я говоритиму правильно, ви плескаєте долонями, якщо ні – не робите нічого”.

- Я чесний, бо говорю відверто.
- Я чесний, бо я виконую обіцянки.
- Я чесний, бо я поважаю власне і чуже майно.
- Я чесний, бо я не обманюю, говорю правду.

IV (заключний) етап формування моральних якостей

Мета етапу навчити дітей самостійно та диференційовано застосовувати моральні знання в практичних ситуаціях; перевірити, скоригувати, узагальнити знання дітей щодо моральної категорії; закріпити активне, позитивне, стійке ставлення до неї.

На цьому етапі передбачається проведення заняття і виховного заходу у вигляді підсумкового заняття (Заняття №8,9).

Тематика заняття визначається змістом конкретної моральної категорії (наприклад: “Я добра (чесна, чуйна) людина”). Матеріалом для проведення цього етапу є опис моральних ситуацій, колізій, матеріали для проведення психологічної гри-вправи.

Заняття №8 проводиться за такими етапами: вступна, основна і заключна частини. Особливість заняття полягала у тому, що дітям пропонувалась психологічна гра-вправа, спрямована на розвиток власне моральних цінностей дітей.

Вступна частина заняття передбачає використання запитань, які спрямовані на перевірку знань дітей про моральні категорії та моральний досвід дітей. Діти самостійно навчаються використовувати набуті знання при складанні власних прикладів.

В основній частині заняття школярі розв'язують моральні колізії різного ступеня складності на етичну тематику та грають у психологічну гру “Я добра (чесна, чуйна) людина”.

Робота із з'ясуванням школярами моральних колізій відрізняється від роботи з моральними ситуаціями та оповіданнями тим, що колізія передбачає подвійний зміст розв'язання, включає протиріччя у судженнях. Моральні колізії вирішується за планом: 1) зачитування колізій дітям; 2) їх завершення дітьми; 3) аналіз результатів розв'язання завдання дітьми.

Наступним етапом роботи є гра-вправа “Я добра (чесна, чуйна) людина”, яка виконується за участю експериментатора у такій послідовності:

1. “Закрийте очі і подумайте про те, що...” (дається установка відповідно моральної категорії).

2. “Як ви вважаєте...?” (заслуховуються відповіді дітей щодо цієї установки).

3. “Спробуйте уявити себе в ситуації, коли ви... ” (дається опис відповідної ситуації до моральної якості, що розглядається). “Які відчуття вас охоплюють?”

4. “Чи правильно, що...” (дається установка щодо складових моральних категорій).

5. “Пообіцяйте собі, що ви...” (дитина повторює дану установку декілька разів).

6. “Запишіть у зошит “Правила моралі” те, що ви собі пообіцяли тим кольором, який вам подобається”. (Написання правила моралі у зошит).

Наприкінці проводиться гра “Запитай – вгадай.” Одна дитина повинна поставити запитання відповідно до складових змісту моральної категорії, інші діти відповісти на нього і навести аналогічний приклад.

Заключна частина заняття спрямовується на самостійне виведення дітьми морального правила відповідного до змісту моральних категорій. (“Яка людина є доброю? Чому?”).

Наведемо орієнтовний план і зміст роботи на IV етапі формування моральної якості “чесність” (опис роботи за змістом інших моральних категорій див. у дод. Є., заняття №8).

Заняття №8

Тема: “Я чесна людина”

Мета: перевірити, скоригувати, узагальнити знання дітей щодо моральної категорії “чесність”; стимулювати у вихованців розвиток

моральних цінностей у процесі виконання вправ; виховувати чесність, правдивість; навчити дітей застосовувати моральні знання в поведінці.

Матеріали та обладнання: картки з описом моральних колізій, розроблені за рівнем складності, кольорові олівці, зошит “Правила моралі”.

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Підготовча бесіда:

- Яка людина вважається чесною? Чому?

- Наведи конкретні приклади чесних вчинків або вчинки дітей, що ви запам'ятали.

II. Основна частина

1. Читання і з'ясування дітьми моральних колізій. Інструкція:

"Я зачитую вам ситуацію, а ви повинні подумати і закінчити її."

Моральні колізії:

1 рівень (найскладніше): "Вітя та Сергійко гралися машинками. Мати попросила прибрати іграшки. Вітя прибрав, а Сергійко відпочивав. Коли мати повернулася, то сказала: "Молодці, хлопці. Сергійко, ви разом прибрави іграшки?" (Що відповів Сергійко? Чому?)

2 рівень: "Сашко вдарив Олексія. Хлопці розпочали бійку. Вчитель запитав: "Хто першим розпочав бійку?" (Що відповіли хлопці? Чому?).

3 рівень: "У Сергійка впала ручка і він це не помітив, а Олеся підняла її". (Що зробила Олеся? Чому?).

4 рівень: "Вітя розбив вазочку.

- Хто розбив вазочку, - запитала мати". (Що відповів Вітя? Чому?).

2. Психологічна гра-вправа "Я чесна людина". Інструкція:

"А зараз ми пограємо у гру "Я чесна людина". Ви повинні виконувати мої установи і відповідати на запитання. Слухайте уважно. Почали."

1) Заплющьте очі і подумайте, що ви - чесні люди, що ви не обманюєте (виконуєте обіцянки, ...).

2) Про що ви думаєте?

3) Спробуйте уявити себе в ситуації, коли ви говорите правду (виконуєте обіцянки, ...)

4) Які відчуття вас охоплюють?

5) Говорити правду (виконувати ...) - це добре, чи погано?

6) Пообіцяйте собі, що будете говорити правду (...).

7) Напишіть у зошит «Правила моралі» табличку «Я чесний, бо я говорю правду» (виконую обіцянки...)

3. Гра “Запитай-вгадай”. Інструкція: “Один з вас хто добре знає категорію “чесність”, запитає нас про неї, ми повинні вгадати, чи це про неї йдеться мова і навести свій приклад. Наприклад: “Говорити правду - це добре? Коли ви будете говорити правду? Розкажіть.”

III. Заключна частина

1. Бесіда.

1. Яка людина вважається чесною? Чому?

2. А ви чесні люди? Чому?

12) Самостійне виведення морального правила дітьми.

Використовувалась така допомога: плакат з моральним правилом: “Чесна людина – це та, яка говорить все відверто, щиро; виконує обіцянки; поважає власне і чуже майно; не обманює і говорить правду”.

Підсумкове заняття

Підсумкове заняття з формування моральних якостей, проводиться у вигляді виховного заходу. Мета цього заняття спрямовується на корекцію та узагальнення знань у дітей щодо моральної категорії. Проведенню виховного заходу передуює підготовка необхідних умов, матеріалів (подарунки, картинки із завданнями, плакати (наприклад, “Замок доброти”, “Країна чесності”), листівки та ін.). Заняття проводиться за схемою:

Вступна частина підсумкового заняття. Слово вчителя (зачитування листа дітям від Професора Чесності (Королеви Доброти, Квіточок Чуйності) чи інша форма звертання до дітей).

Основна частина підсумкового заняття включає такі види робіт:

1. Конкурс знавців моральних термінів. Цей етап роботи передбачав відповіді дітей на запитання стосовно моральних категорій і їх складових. Окрім того, дітям пропонувалось наводити приклади до тих чи інших характеристик моральних категорій, пояснюючи їх сутність.

2. Гра-змагання “Назви або вгадай слово” (дітям зачитувались речення, що містять твердження щодо змісту складових моральної якості, вони закінчували дані положення добравши одне слово, яке характеризує чи моральну якість (наприклад: правда, неправда), чи її складову.

3. Гра-змагання “Закінчи речення”. Учням зачитувалась частина морального правила, яке вони вивчали і записували в зошит “Правила моралі”, і пропонувалось завершити правило.

4. Гра-змагання “Речення з помилками.” Дітям зачитувались речення, які містять помилки у змісті (Наприклад: “Якщо даєш слово, не дотримуй його”) і пропонувалось знайти помилки.

5. Гра-інсценізація. Вона попередньо готувалась сильними учнями (трьома учнями). Учні показували моральні ситуації, а інші спостерігали і давали відповіді на запитання щодо цієї ситуації.

6. Складання пам’ятки “Доброї (чесної, чуйної) людини”. Дітям пропонувалось скласти пам’ятку для молодших учнів. Для цього вчитель зачитував речення, а учні закінчували їх. (Наприклад: “Чесна людина, це та, яка... (виконує обіцянки) тощо”).

Заклучна частина підсумкового заняття виховного заходу передбачає підведення його підсумків. За участь у конкурсах діти отримують заохочувальні призи.

Педагог нагадує дітям, що вони мають допомогти Королеві Добрих Квітів, або відкрити Замок Чесної Людини, чи отримати Медалі Чуйної Людини. Окрім того, від імені Короля Чуйності, професора Чесності, Королеви Добрих квітів діти отримували настанови і призи. Під час підсумкового заняття дітям надавалась допомога у формі залучення усіх дітей до виховного заходу; диференціація завдань і запитань; підказка

термінів, що вивчались раніше, за допомогою малюнків, навідних запитань; спрощення речень, які слід закінчити і бажано їх закінчити одним словом; повторення напрямків моральної якості.

РВ учням 3-4 класів допомога надається більшою мірою у формі: повторення завдання, термінів, характеристик моральної якості з зошита "Правила поведінки", повторення і перефразування запитань, складання пам'ятки за допомогою власного зошита.

Наведемо конкретний план заключного заняття щодо формування моральної якості "чесність". (Опис роботи за змістом інших моральних категорій див. у дод.Є., заняття№9).

Заняття №9

Тема: "У країні Чесних Людей".

Мета: перевірити, узагальнити та скоригувати знання дітей про моральну категорію "чесність"; виховувати правдивість, щирість, відвертість тощо у дітей; розвивати вміння застосовувати знання в практичних ситуаціях; закріпити активне і стійке позитивне ставлення у дітей до норми моралі.

Попередня робота: підготовка виступаючих до заходу, розробка наочності.

Матеріали та обладнання: карта мандрівки до Країни Чесних Людей, лист, замок, емблеми, ключі, текст розповіді вчителя.

Хід заняття.

I. Вступна частина

1. Бесіда вчителя з учнями:

- Діти! Професор Чесність залишив нам карту Країни Чесних Людей, де він живе, а також листа до вас. Чи бажаєте ви здійснити туди мандрівку? Як же туди дістатись? Про це ми довідаємось з листа професора Чесність, слухайте.

2. Читання листа дітям:

"Любі діти! Шлях у мою країну буде нелегким. Уважно роздивіться карту моєї країни. Щоб подолати усі труднощі, треба правильно виконати мої завдання під час зупинки. Знаючи секрет чесної людини, допомагаючи та підтримуючи один одного, ви, я сподіваюсь, подолаєте їх і отримаєте ключі від Країни Чесних Людей. Їх дуже багато, але ви повинні їх зібрати. За кожне правильно вирішене завдання під час зупинок ви отримуєте ключ. Якщо ви зберете усі ключі, то відкриєте ключиком замок Країни Чесних Людей, а що там вас чекає, побачите самі. - Ну що, помандрували? Щасливої вам дороги! (за кожен правильну відповідь дається ключик).

1. Основна частина

1. Мандрівка за мапою (на карті біля кожної зупинки завдання).

І) Перша зупинка. "Острів щирості та відвертості" - конкурс знавців моральних слів.

Завдання: а) Що означає слово "щирість"?

- Наведіть конкретні приклади щирої людини.

б) Що означає слово “відвертість”?

- Наведіть конкретні приклади відвертої людини, Допомога: - Подивіться у зошит “Правила моралі” і пригадайте ці терміни.

2) Друга зупинка. “Потічок Правди”. Гра-змагання “Вгадай слово”:

- Діти повинні завжди говорити лише - ... (правду).

- Люди посміхаються над тими, хто говорить ... (неправду).

- Хороші діти ніколи не говорять ... (неправду).

- Чесна людина завжди говорить ... (правду).

3) Третя зупинка. “Озеро Зізнайки”. Гра-змагання “Закінчи речення”.

- Бути чесним означає добровільно ... (зізнаватись у скоєному або в своїх вчинках).

- Чесні люди завжди зізнаються у ... (поганих вчинках тощо).

- Людина, яка зізнається в поганих вчинках є ... (чесна людина, правдива).

- Правдива, чесна людина завжди зізнається у ... (у тому, що зробила).

4) Четверта зупинка. Мінне поле “Додержуйко”. Гра-змагання “Речення з помилками”. Приклади:

- Обіцяючи щось другу не треба думати про те, чи зможеш виконати обіцянку.

- Якщо даєш слово, то не дотримуй його.

- Якщо обіцяв комусь принести книжку, то не принось її.

- Якщо ти пообіцяв і не дотримав слова, то не треба нічого говорити своєму товаришеві.

5) П'ята зупинка. “Хатка чужих речей”, – інсценізація ситуацій, яку підготували діти (3 чол.). Відповіді на запитання до неї.

Ситуація: 1 учень: - Я сьогодні у Светки взяв олівець, але ніхто цього не бачив, значить, не віддам.

2 учень: - А може слід віддати той олівець? Дуже погано брати чужі речі.

1 учень: - Не віддам, іди, а то зараз наб'ю.

3 учень: - Ніхто не бачив мого олівця?

1 учень: - Ні, не бачили.

2 учень: - Це він його взяв.

Запитання:

- Як повів себе 1-й учень (Коля)?

- Хто з дітей вчинив правильно?

- Чи можна брати без дозволу чужі речі?

6) Шоста зупинка. “Станція Чесності” – складання пам'ятки “Чесної людини”.

- Чесна людина, це та, яка:

1)... (поводиться відверто, широ).

2)... (виконує обіцянки).

3)...(поважає власне і чуже майно).

4)... (дотримує слово).

5)... (не обманює і говорить правду).

III. Заключна частина.

1. Підсумок заняття.

1) Підрахунок ключів.

2) Відкриття Замку Чесної Людини.

3) Отримання призив із Замку (емблеми чесної людини).

2. Заклучне слово вчителя.

Учитель: Прийшла термінова телеграма від професора Чесність:

“Любі переможці! Любі діти! Радий вітати вас як громадян Країни Чесних Людей! Запрошуйте до нас своїх друзів, родичів, щоб наше товариство зростало, множилось. Щастя вам, успіхів! Професор Чесність”.

Отже, моральне виховання є найважливішою складовою доцільного розвитку особистості, спрямованого на засвоєння нею історично вироблених моральних цінностей. Про ефективність морального виховання свідчить моральний розвиток людини. Найважливішими складовими морального розвитку є моральні знання (як основа моральної свідомості), емоційне ставлення до знань норм моралі, моральна поведінка.

Моральний розвиток людини визначається моральною вихованістю – особливою формою внутрішньої активності, що забезпечує можливість дотримання норм моралі та відповідного до них ставлення. Найбільш загальним показником моральної вихованості особистості є її моральні якості, які розглядаються як основа моральної поведінки. Моральні якості інтегрують найважливіші показники морального розвитку: змістовий, емоційний, поведінковий. Їх формування можливе на основі становлення відповідних етапів морального розвитку: усвідомлене засвоєння знань про норми моралі; стимулювання і закріплення позитивного ставлення до норм моралі і моральної поведінки, організація досвіду моральної поведінки. Забезпечення становлення всіх компонентів є необхідною умовою формування у дитини моральних якостей та її морального розвитку в цілому.

Моральний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями досліджувався переважно у плані формування моральної свідомості та моральної поведінки. Їх моральна вихованість вивчалась на основі врахування змістового, емоційного чи поведінкового показників розвитку без достатнього зв'язку між ними, що значною мірою позначилось на розрізненості як досліджень, так і рекомендацій щодо послідовного, цілісного виховного впливу на дитину. Моральний же розвиток учнів з інтелектуальними порушеннями на основі формування його інтегративного показника – моральних якостей, усіх взаємопов'язаних складових їх становлення, відповідне педагогічне забезпечення з використанням, передусім, можливостей позакласної виховної роботи в закладі спеціальної освіти, ще не було спеціальним предметом дефектологічних досліджень.

Молодшим школярам з інтелектуальними порушеннями властиві особливості прояву змістового, емоційного і поведінкового компонентів становлення моральних якостей. Більшість з них мають певні знання про норми моралі (доброту, чесність, чуйність), які характеризуються недостатньою сформованістю за повнотою, адекватністю, усвідомленістю. У

них не знаходять відображення всі найсуттєвіші складові їх змісту. У знаннях учнів 1-2 класів переважають складові змісту норм моралі, що пов'язані з їх повсякденною життєдіяльністю, оточенням, стосунками з дорослими; у знаннях учнів 3-4 класів знаходять місце складові змісту норм, зорієнтовані на стосунки з однолітками і більш широкі соціальні контакти, відносини.

У цілому знання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями характеризуються обмеженим, недостатньо адекватним, диференційованим і усвідомленим трактуванням суті моральних норм. Найвиразніша ознака змістового компонента становлення моральних якостей у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку – труднощі в розумінні сутності моральних норм, їх диференціації, вербалізації і поясненні їх змісту.

Впродовж шкільного навчання в 1-4 класах у учнів з інтелектуальними порушеннями спостерігається незначна динаміка становлення змістового компонента моральної вихованості, яка, порівняно з нормально розвиненими ровесниками з кожним роком уповільнюється, а розходження за параметром адекватності, й, особливо, усвідомленості зростає.

Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями, в основному, характеризуються позитивним, але недостатньо стійким і дієвим ставленням до норм моралі та їх дотриманням в поведінці. Рівень сформованості емоційного компонента становлення моральних якостей у дитини значною мірою визначається наявністю знань про норми моралі, їх змістом, розумінням суті, зв'язком з можливістю задоволення власних потреб.

Учні молодших класів з інтелектуальними порушеннями мають незначний рівень сформованості поведінкового компонента становлення моральних якостей, що залежить від наявності знань про норми моралі, розуміння їх суті, ставлення до них, набутого досвіду моральної поведінки. Виконання моральних норм учнями з інтелектуальними порушеннями носить характер ситуативності, недостатньої послідовності, прагматичності, обмеженості вузьким колом переважно пасивних відносин з оточенням, що зазнає лише незначних змін протягом навчання в 1-4 класах.

Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями потребують спеціальної виховної роботи, спрямованої на інтенсифікацію їх морального розвитку на основі цілеспрямованого формування всіх складових становлення моральних якостей.

У результаті проведення корекційно-виховного впливу з метою формування в учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями моральних якостей, ми дійшли наступних висновків:

Рівень моральної вихованості молодших школярів з інтелектуальними порушеннями значно підвищується за умови спеціального педагогічного забезпечення формування змістового, емоційного і поведінкового компонентів становлення моральних якостей. При цьому найбільшого розвитку зазнає рівень сформованості емоційного показника – позитивного за характером, стійкого та дієвого ставлення до норм моралі та моральної поведінки; найменшого – загальний рівень сформованості змістового компонента – знань про норми моралі і щонайперше їх усвідомленості. Ці

дані є підставою для визначення пріоритетів у послідовності та інтенсивності корекційно-виховного впливу на моральний розвиток молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, визначення найбільш сформованих у них складових розвитку позитивного характеру як певної опори для педагогічного процесу.

Спеціальне педагогічне забезпечення формування моральних якостей полягає у застосуванні системи етичних занять з учнями в процесі позакласної виховної роботи у закладі спеціальної освіти. Їх основу складають взаємопов'язані зміст, методичні засоби і організаційні форми виховного впливу, спеціально побудовані відповідно до мети формування моральних якостей, їх сутності, складових, етапів становлення, особливостей і можливостей учнів з інтелектуальними порушеннями.

В основу розробки етичних занять покладено необхідність поетапного становлення у учнів з інтелектуальними порушеннями моральних якостей, а саме:

4) опанування школярами повними, адекватними, усвідомленими знаннями про норми моралі;

5) формування у них стійкого і дієвого позитивного ставлення до норм моралі і моральної поведінки;

б) організація досвіду моральної поведінки дітей з метою застосування знань про норми моралі в практичній діяльності.

Меті формування в учнів усіх складових становлення моральних якостей слугує використання спеціально розробленої для кожної з них підсистеми етичних занять, послідовність і особливості проведення яких визначаються психологічним змістом складових формування відповідно до повноти характеристик і психологічних особливостей дітей.

Ефективність формування моральних якостей залежить від використання на заняттях основних методів виховного впливу: етичного інформування, створення виховних ситуацій, стимулювання моральної поведінки. Найважливішим серед них для проведення етичних занять є етична бесіда. Успіх її використання значною мірою залежить від її організації на основі принципів створення емоційно збагачених виховних ситуацій, послідовності й системності аналізу вихованцем змісту понять, ситуацій, власних і чужих вчинків, розширення досвіду моральної поведінки. Необхідною умовою їх використання є дотримання вимог до змісту, методичних засобів, організації проведення.

Побудована таким чином корекційно-розвивальна робота відповідає загальній суті та структурі становлення моральних якостей і передбачає, в основному, фронтальну форму роботи. Але, враховуючи наявність у дітей різних рівнів сформованості і особливостей прояву складових становлення моральних якостей, важливим є використання групової та індивідуальної форм роботи. Особливе місце в такій роботі відводилося наданню учням дозованої індивідуальної допомоги.

Б) Естетичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Естетичне виховання - це система педагогічних засобів, спрямованих на сприйняття дітьми прекрасного в природі, людині, суспільстві, а отже, здібностей відтворити його в своїй діяльності.

Порушення емоційно-вольової діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями стримують розвиток у дітей сприйняття живопису, музики, краси природи. У дітей з інтелектуальними порушеннями недостатньо високий рівень розвитку уваги і вольових зусиль, що перешкоджають формуванню вмінь уважно роздивлятися картину, слухати музику тощо.

Засоби естетичного виховання: виразне читання, художня розповідь, екскурсії, походи на природу, перегляд художніх фільмів, встав і т.п.

В молодших класах вчитель і сім'я повинні прищеплювати учню звичку до простого і гарного одягу, до гарних іграшок і ін.

Використовують народні пісні, музикальні твори, художні твори. Краще діти займаються хоровими співами і танцями.

Існують: драматичні гуртки; ляльковий театр; гуртки малювання; гурток художнього рукоділля; прослуховування музики.

Для естетичного виховання використовують:

- 1) заняття з ритміки і фізичної культури;
- 2) навчальні і позакласні заняття з трудового виховання;
- 3) екскурсії і прогулянки на природу;
- 4) спостереження дітей за різноманітними явищами природи;
- 5) проводять заняття з розвитку мовлення, малювання, співи, ліплення, аплікація, робота з природнім матеріалом;
- б) проводиться позакласна робота.

В результаті систематичного, цілеспрямованого виховання в учнів з інтелектуальними порушеннями формуються елементарні естетичні смаки, естетичні потреби, погляди, чесність, справедливість. Діти не стримують мотиви своєї поведінки.

У старших класах учні усвідомлюють свою неповноцінність і тяжко її переживають. Потрібно організовувати учнів на такі дії, де б вони могли проявити себе з кращого боку перед батьками, учнями класу. Наприклад, організовують виставку речей, зроблених учнями в навчальній майстерні, добре підготовлений ранок з виступами дітей, участь в суспільнокорисній праці.

В молодших класах необхідно давати різного роду сумісні ігри груп дітей з спільними іграшками, конструктором.

Естетичне виховання – це процес цілеспрямованого і систематичного формування вмінь адекватно сприймати і правильно розуміти, оцінювати прекрасне у природі, мистецтві, суспільстві; а також розвиток здібностей створювати красиве. В основі методології естетичного виховання лежить наукове положення, згідно з якими естетичне виховання нероздільно пов'язане з естетичним. Такий взаємозв'язок краси і моральності сприяє

розвитку особистих якостей дитини, активно впливає на його інтелектуальну, емоційну та вольову діяльність (Л. Артџомова, А. Запорожець, С. Якобсон і ін.). Особливість естетичного виховання полягає в тому, що воно торкається перш за все почуттів людини, викликає різноманітні переживання, складає емоційну атмосферу, сприяє до спілкування з прекрасним. Але прагнення до краси і естетична потреба – це не вроджені якості. Вони формуються під впливом оточуючого середовища і педагогічної взаємодії.

Естетичне виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням – це невід’ємна частина єдиного корекційно-виховного процесу. У ході систематичної і цілеспрямованої роботи з естетичного виховання перш за все відбувається сенсорний розвиток учнів, який складає фундамент її розумового розвитку. Під впливом естетичних засобів активізується пізнавальна діяльність дитини, що поліпшує якість сприйняття і дає нові уявлення.

За допомогою естетичного виховання в учнів вдається сформувати такі якості, як здатність спостерігати, виділяти і оцінювати прекрасне. Багато школярів, окрім цього, оволодівають елементами художньої творчості, засвоюють найпростіші навички і вміння створювати прекрасне.

Згідно з дослідженням Н. Стадненко, важливо відзначити значну своєрідність сприйняття школярів з інтелектуальними порушеннями. Для цього перш за все характерний сповільнений темп. Навіть малюнки добре знайомих предметів учні спеціальної школи впізнають не одразу.

Сповільнене сприйняття дітей з інтелектуальними порушеннями сполучається з значним звуженням обсягу сприйнятого матеріалу. Про це говорить той факт, що на одній і тій самій оглядовій ділянці вони виявляють менше предметів, ніж нормальні діти, тобто ділянка оточуючого простору, яка включає багато предметів, дитиною з інтелектуальними порушеннями сприймається порівняно пустою. Обмеженість сприйняття заважають учням орієнтуватись в будь-якій ситуації, особливо в невідомих, незручних обставинах. Якщо дитина в нормі, в будь-яких обставинах виділяє головне і достатньо добре орієнтується в оточуючій ситуації, то дитина довго не може зрозуміти зміст подій і найчастіше залишається дезорієнтованою.

У дитини з інтелектуальними порушеннями недостатньо диференційована і знижена активність сприйняття. Дивлячись на об’єкт, вони не прагнуть розібратися в його якостях і особливостях. У них не існує проблеми вдивитись, аналізувати і співвідносити об’єкт з іншими об’єктами. Учні не в змозі виділити найбільш характерні і важливі ознаки. Вони погано встановлюють зв’язки і відношення між предметами і їх частинами. Сприйняття таких дітей спрощене і викривлене. Все це впливає на переробку естетичних вражень. Учні можуть залишитись досконало байдужими до деяких видів мистецтв, наприклад, до оперних спектаклів і музичних творів, які виражають смуток, журбу та інше. Іноді можливо спостерігати у дітей реакції, абсолютно неадекватні, наприклад, сміх замість засмучення з приводу лиха, яке переживає герой кінофільму або спектаклю. На деякі види

мистецтв, які приваблюють своєю яскравістю і виразністю, діти відповідають надмірним проявом радості.

Негативно впливає на естетичне виховання дитини з інтелектуальними порушеннями відставання у фізичному розвитку, перш за все у рухомій сфері (патологічна сповільненість або імпульсивність рухів, порушення зорово-рухової координації, зниження м'язового тону, невідання виконувати складні рухові акти і т.і.), це особливо проявляється під час занять з малювання і музично-ритмічної діяльності, хореографії і ручної праці.

Але все ж таки естетичні засоби виховання відкривають перед дитиною реальний світ, розширюють її кругозір, вчать краще бачити і розуміти дійсність. Естетичне виховання вносить в життя дітей нові емоції, конкретні образи. Яскравість, наповненість і сила подразників впливають на їх почуття, активізують сприйняття, на довгий час залишають слід у свідомості дітей.

Естетичне виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням здійснюється в процесі навчання (на уроках) і в позаурочний час.

Система корекційно-виховної роботи спеціальної школи має на увазі естетичне виховання в ході проведення усіх навчальних освітніх компонентів протягом усього навчання. Тому ряд шкільних предметів в силу своєї специфіки дають реальні можливості для естетичного виховання. Це такі предмети, як образотворче мистецтво, співи, музика, трудове навчання, фізична культура.

В) Музичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями в процесі навчання

У корекційній роботі уроки музики можуть відігравати значну роль. Давайте подивимось як музичне завдання співвідноситься з розвитком мовлення учнів, досконалістю їх вимови, тобто з тією роботою, яка може бути органічно включена в заняття музикою.

С. Безретдінова вважає, що навчальний матеріал і виховний процес у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням будується з широким використанням наочних посібників. Уроки співів з використанням наочних посібників не тільки виховують музичні здібності учнів з інтелектуальними порушеннями, але й впливають на деякі дефекти розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. До таких дефектів відносять і нестійку увагу, погану пам'ять, низьку працездатність, недостатність мислення і мовлення. Засоби наочності впливають на зір, слух і дотик, а також на засвоєння знань, вмінь і навичок у дітей. Вони підтримують інтерес учнів до навчальної діяльності і сприяють виробці у школярів емоційного ставлення до предмета.

В усіх розділах уроку музики, включаючи розспів, хорові співи, прослуховування музики, музичну грамоту і бесіди, вчитель може застосовувати засоби наочності: різноманітні картини і таблиці, роздатковий і дидактичний матеріал, листівки та іграшки, діафільми, звукозаписи. Деякі

діти з інтелектуальними порушеннями характеризуються низьким рівнем розвитку музичного слуху і пам'яті, почуття ритму. Обсяг їх співучого голосу обмежений. Чисте інтонування доступно на перший час лише деяким дітям з розвинутим музичним слухом. У початковий період навчання співу в дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігається байдужість, насильне ставлення до співів.

Прагнучи залучити дітей до музики, вчитель спеціальної школи використовує дуже багато методів, форм і засобів в навчанні (В. Лазарева).

У деяких учнів 1-х класів існують істотні недоліки вимови, завдяки чому на кожному уроці потрібно проводити п'ятихвилинні вправи-розспівки. За допомогою цих вправ мова дітей стає більш розбірливою і виразною. Діти вчаться точно відтворювати звуки і їх сполучення, окрім цього розширюється діапазон голосу, удосконалюється дихання.

Для того, щоб зацікавити дітей вправами-розспівками і визвати в них емоційне ставлення до праці, вчитель звертається до гри з використанням предметів і сюжетних малюнків. Теми гри-розспіву базуються на казковому або побутовому сюжеті, який зрозумілий для дитини з інтелектуальними порушеннями. Наприклад: дітям повідомляють, що вони будуть брати участь в музичній казочці. Усі діючі в казочці персонажі: звірі, птаці, люди – не говорять, а лише співають. В 1 класі казку можна розпочати так: „Прийшла осінь. Діти взяли кошики і пішли в ліс по гриби. На галявинці лісу вони зустріли корову (показ малюнку з зображенням корови). Вона привіталась з дітьми: „Му-у”. Вчитель бере ноту, наприклад, „соль” першої октави. Діти співають за вчителем. Розповідь продовжується: ”Діти зайшли в ліс і почули веселий стук дятла по стовбуру дерева. (Показ малюнка з дятлом) „Тук-тук-тук” (на інструменті береться велика секунда вгору і знову вниз, н-д: фа-соль-фа першої октави). На другому уроці діти за малюнком відновлюють початок казки і повторюють розспів. Потім вчитель вводить ще один персонаж. Таким чином, гра продовжується усю навчальну чверть. На наступних заняттях, учні можуть обходитись без використання малюнків. Навіть замкнуті діти включаються в гру, в музичну роботу. В них поступово іде розвиток вокально-інтонаційних навиків.

На уроках вчитель показує звучання музики, часто повертається до пояснень. Бажано щоб педагог не використовував складних фраз, тому що діти з інтелектуальними порушеннями не зрозуміють сказаного, залишаться байдужими до слів вчителя. Починаючи з 2 класу учні співали розпіви за графічною, а потім за нотним записом.

Дослідники (С. Безретдінова, В. Лазарева) зазначають, що при підборі пісенного матеріалу враховується рівень мовного розвитку учнів: тексти пісень не повинні включати складних зворотів мови. Значення нових, незрозумілих слів обов'язково пояснюється. Вивчення пісень і хорове виконання виховують в учнів з інтелектуальними порушеннями не лише музичну, а і загальну пам'ять, розвивають мислення, мову, емоційну сферу, а також моральні і естетичні почуття. Діти з інтелектуальними порушеннями

дуже погано запам'ятовують назви вивчених пісень, з зусиллям та лише після багаторазового повторення, засвоюють їх текст і послідовність куплетів.

У навчальній програмі існує репертуар пісень для кожної вікової групи, але деякі пісні мають слова або словосполучення, зміст яких діти з інтелектуальними порушеннями дуже погано розуміють, а найчастіше розуміють викривлено, поверхово.

Вивчаючи з учнями пісні, можна демонструвати спеціально підготовлені таблиці. Під сюжетним малюнком на тему тексту пісні послідовно виписані назви пісень, окремі слова, а також словосполучення, значення яких діти повинні усвідомити. Зрозуміло, що діти усвідомили в процесі активної мислиневої роботи засвоюється краще, ніж при пасивній діяльності. Тому потрібно навчити школярів з інтелектуальними порушеннями самостійно логічно міркувати при поясненні незрозумілих слів. До кінця зрозуміти значення слів і мовних зворотів, які зустрічаються в пісні, діти не зможуть, але в загальному контексті вони їх зрозуміють. Щоб діти запам'ятали серію куплетів, їм показують чітко зроблені кольорові малюнки, при цьому ілюстрації не повинні бути дуже деталізовані.

Наприклад: вивчення пісні „Грачі прощаються” у 3 класі за допомогою таблиці (муз. Понятенко)

1) Спочатку вчитель проводить бесіду з учнями про осінь, її прикмети про птахів, які летять на південь.

2) Дітям повідомляється назва пісні і показується до неї ілюстрація. Дітей питають, як вони розуміють слово „Грачі”.

3) Вчитель читає текст пісні, виконує її. Потім діти відповідають на питання: ”Чому пісня має таку назву?” Вивчають пісню 2-3 уроки, потягом яких діти за допомогою таблиці міцно засвоюють її текст.

4) Коли діти вивчають пісню, вчитель пояснює складні слова і словосполучення, які зустрічаються в пісні і заносить їх у таблицю.

Наприклад: пояснення слова: ”осінь” – холодно, з дощем осінь; тополя – порода дерева і ін. Якщо діти неправильно вимовляють закінчення деяких слів, то такі слова вписуємо також у таблицю і працюємо потім над артикуляцією (С. Бедретдінова).

Не усі діти з інтелектуальними порушеннями достатньо емоційно не реагують на музику. Вона не визиває в них глибоких переживань. Вчитель втягує дітей в процес цілеспрямованого прослуховування музики. Ступінь активності дітей, розвиток вміння сприймати музику, пояснювати її, міркувати після слухання твору залежить тільки від діяльності вчителя на уроці, якості його співробітництва з учнями. Педагог допомагає усвідомити дітям характер музичного твору, звертає увагу на використання в музиці виразних засобів. Засоби предметно-образної і знакової наочності для вивчення пісень, для прослуховування музики і для нотної грамоти зручно сконцентрувати у 4-х ланках:

1) Ілюстрації до пісень і до прослуховування музики в 1-3 класах.

2) Музична грамота в 1-3 класах.

3) Ілюстрація до пісень і прослуховування музики в старших класах.

4) Музична і нотна грамота в старших класах.

Широке використання наочності допомагає розвинути в учнів інтерес до музики, сприяє розвитку музичних здібностей.

В. Лазарева, С. Бедретдінова зазначають, що на уроках музики і співів діти навчаються самостійно висловлюватися про музику. Якщо в 1 класі учні складають відповіді, як правило, зі значною допомогою вчителя і на базі його запитань, то під час 2 і 3 років навчання дітям з інтелектуальними порушеннями під силу самостійна коротка розповідь з 2-4 речень. Так, в 1 класі діти відповідають вже на такі запитання: "Звідки беруться пісні" (їх складають) „Хто пише пісні?" (композитор і поет). „Що придумує композитор?" „Що пише поет?"

У 2 класі діти вже розповідають про музичні інструменти. В кінці заняття необхідно приділяти увагу словесного відгуку учнів про зроблену на уроці музики роботу. Такі короткі повідомлення призводять до більш усвідомленого, повного засвоєння навчального матеріалу. Важливою умовою уроків музики є встановлення взаємозв'язку між вчителем музики і педагогами, які ведуть інші предмети. Тільки тоді естетичне виховання буде більш результативним. „Співи є могутнім виховним засобом. Потрібно привчати дітей до гарного співу, навчати їх слухати себе" (А. Граборова).

Дослідження С. Мілявської показали, що колективні заняття співами, які супроводжуються музикою, а також ритмічні рухи дисциплінують дітей, виховують організованість. Музика піднімає настрій і підвищує загальний життєвий тонус.

Провідне місце в музично-естетичному вихованні займають хоріві співи. Добре знаючи інтелектуальні, мовленнєві, емоційно-вольові особливості дітей, вчитель співів не тільки залучає кожну дитину в колективну діяльність, але і спонукає до виправлення існуючих недоліків. Для успішного музично-естетичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями потрібне виконання таких умов (С. Мілявська):

а) вмільний підбір музичних інструментів з урахуванням виховного значення, естетичної цінності, відповідності рівню розвитку дитини;

б) високий рівень виконання музичних творів;

в) обмірковане словесне спілкування (бесіда) з дітьми при поясненні змісту музичного твору, знайомстві з жанрами (пісня, марш) і показі виразних засобів;

г) широке застосування образної наочності при прослуховуванні музики;

д) організація ритмічних рухів дітей, які сприяють кращому засвоєнню канви, теми, динаміки музичного твору.

Ознайомимося з музично-ритмічними заняттями на уроках співів та музики в початкових класах спеціальної школи. Цим питанням більш досконало займалися С. Мілевська, В. Лазарева, та інші.

Вчитель співів і музики прагне зробити свої уроки яскравими, цікавими для дітей, що дає змогу зацікавити дітей, оптимізувати в них естетичні почуття і бажання слухати музику. Досвід спілкування з учнями показав, що

дуже ефективною формою виховання в дітей елементів музичної культури є уроки, на яких використовують танцювальні рухи, гра на дитячих музичних інструментах, ритмічні ігри.

Розвитку в дітей почуття ритму, вміння слідувати одному музичному ритму свої рухи сприяє такий вид роботи, як музично-ритмічна розминка. Вона триває 10-12 хв. і включає вивчення танцювальних елементів, музично-ритмічні ігри, інсценування пісень, які супроводжуються ритмічними рухами. Такі музичні вправи мають вагомe корекційне значення для учнів з інтелектуальними порушеннями вводяться в уроки співів і музики не одразу.

Спочатку діти не хотіли рухатись і танцювати, не бажали спілкуватись і контактувати одне з одним. Вони були не в змозі знайти собі партнера, сварились одне з одним, капризували; хлопчик і дівчинка не хотіли ставати в пару разом; якщо в них щось не виходило виникало небажання займатись далі. Дітям спочатку не вдавались ритмічні рухи, їм заважала надмірна скутість. При навчанні гри на духовій гармоніці, ложках, металофоні також виникли труднощі.

У дітей були відсутні точні, диференційовані рухи рук. М'язи пальців були скуті, в'ялі, що також впливає і на оволодіння навичками письма. В закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням дуже мало музичних інструментів, тому дуже важко працювати з дітьми, хоча добре відомо, що найбільш цікавою і захоплюючою для дітей є музично-ритмічна діяльність. Наведемо приклад схеми проведення музично-ритмічного заняття:

- 1) музично-ритмічна розминка;
- 2) музично-ритмічні танцювальні рухи;
- 3) слухова ритмічна розминка ;
- 4) ритмічна гра;
- 5) співи і прослуховування музики.

Ця схема використовується в початкових (1-4 кл) класах, поступово з року в рік ускладнюється, поглиблюється і розширюється. В процесі ритмічної роботи з дітьми потрібно включати в діяльність дітей всі аналізатори: зоровий, слуховий, кінетичний, моторний. В 2 класі діти знають довготу нот і особливості їх позначення. Спочатку діти зорово (читають) ритм, який викладений з допомогою розрізаних нот. Якщо пісня знайома дітям, вони можуть викласти ритм самостійно. Прочитавши і усвідомивши текст пісні, діти повинні потім «прочитати» його відтворити в рухах з „ритмічною підказкою” („бігай”, „крок”).

Наступний етап роботи - це відображення ритму стукання в долоні, з промовлянням ритмічної підказки вголос „бігай-крок”, „бігай-крок” і т.д. Далі ритм відображається лише стуканням, потім ритмічно промовляється текст пісні, промовляння супроводжується стуканням. Після цього діти знайомляться з мелодією даної приспівки. Співають, відстукуючи ритм. На 2 уроці ця робота продовжується (може бути лише зміна напрями мелодії), а на 3 уроці діти можуть вже грати вивчену мелодію на музичному інструменті з одного показу вчителя.

Як бачимо, в роботу поступово включається уся сенсорика дітей з інтелектуальними порушеннями.

Головним змістом уроків співу і музики є хорові співи. Музично-ритмічні вправи підпорядковуються цим заняттям. Пісню краще вивчати і запам'ятовувати, якщо проведена підготовча ритмічна робота, аналіз ритмічного малюнка пісні. Хорові співи естетично і морально впливають на колектив виконавців, допомагають „...з'єднати багато сердець в одно сильне чуттєве серце” (К. Ушинський). Потрібно мати на увазі, якщо учень співає погано, то це не свідчить про поганий музичний слух. Можливо, він чує добре, але голос не слухається, не підкорюється, у нього відсутня координація між слухом і голосом.

Потрібно поступово розвивати голосовий апарат. Це довгий процес. Займаючись розвитком вокально-хорових навичок, на уроках потрібно включати приспівки на одному або декілька звуків.

Позакласні і загальношкільні музичні заходи - це результат роботи, яка проводилась на уроках співів, підведення її підсумків.

Будь-яке мистецтво - це „зарядження почуттями” (В. Сухомлинський).

А. Макаренко, досліджуючи спосіб життя, звички та захоплення підлітків-правопорушників, вказував на те, що вони в більшості не знали і не любили музики. Музика, яка зрозуміла дитині „стає важливим засобом морального виховання,„. Оживити в дітей деякі асоціації, розбудити в них бажання слухати музику, допомагають вірші.

Н-д: перед знайомством учнів з музикою Глінки насамперед потрібно дати прослухати уривок із поеми „Старий і море”. Після цього діти повинні самостійно переказати ті епізоди, які вже запам'ятали. Ця підготовка зацікавить дітей і вони навіть захотять прослухати „Марш Чорномора”.

Сприйняття дітей активізується, якщо ми їм дамо декілька мелодій для порівняння. Наприклад: на вірші Лермонтова написана музика Рубінштеймом, Ганєвим. Після прослуховування, можна запропонувати дітям висловитися стосовно почутого. Так само можна один і той самий твір запропонувати в виконанні різних співаків. Діти уважно слухають звучання музики, відчувають в виконанні нові відтінки. Музичне виконання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням є важливим елементом естетичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

Разом з цим воно має суттєвий корекційний вплив. Заняття музикою позитивно впливає на розвиток пізнавальної активності учнів, удосконалює моральні якості особистості, впливає на емоційну сферу.

Заняття музикою сприяють цікавому відпочинку, є умовою для розвитку художніх навичок.

Ефективність естетичного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями підвищується, якщо ця робота організовується в системі, має чітке планування і передбачає взаємозв'язок заходів, які проводяться в позакласну годину, з програмним змістом уроків читання, образотворчого мистецтва, співів і музики тощо. Важливо при цьому врахувати потенційні можливості учнів різних років навчання потрібно, щоб форми і методи

естетичного виховання відповідали індивідуальним особливостям кожної дитини.

Отже, ми розглянули лише невелику частину естетичного виховання школярів з інтелектуальними порушеннями за допомогою музики і спів. Існують і інші засоби, методи роботи з такими учнями, але про них ви зможете дізнатися самостійно.

Тема 4. Взаємодія школи і сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями

1. Параметри та умови виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї.

2. Ефективність консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями та надання їм методичної допомоги.

1 питання. Параметри та умови виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї

Перші кроки життя дитина з інтелектуальними порушеннями, як і нормально розвинена, робить в сім'ї. Тут вона проходить початкову школу виховання, яка накладає відбиток на подальшу її життєдіяльність. Батько і мати, а також інші дорослі члени сім'ї несуть відповідальність перед суспільством за правильне виховання своїх дітей. Ця відповідальність стає ще більшою, коли в сім'ї народжується дитина з різноманітними відхиленнями психофізичного розвитку.

Поява у сім'ї дитини з інтелектуальними порушеннями робить суттєвий вплив на весь устрій її життя, веде до його перебудови і покладає на батьків нові, додаткові обов'язки. Від того, наскільки послідовно і правильно вони виконуються, залежить практичне розв'язання проблеми ранньої корекції недоліків психофізичного розвитку дитини, а також попередження виникнення багатьох вторинних психофізіологічних відхилень від нормального розвитку.

Характеристика можливості та своєрідності виховання дитини з інтелектуальними порушеннями в мікросоціумі потребує, перш за все, звернути увагу на стосунки між батьками в сім'ї. Хвилювання батьків, які пов'язані з народженням хворої дитини, є предметом вивчення багатьох дослідників. Даний період вважають найбільш важким, тому що змінюються взаємини між подружжям, весь устрій сімейного життя. Найчастіше розпадаються сім'ї, де у жінок постійно низький емоційний фон настрою: вони неспокійні, стурбовані, збентежені, дратівливі, весь сімейний устрій підпорядкований проблемам хворої дитини, а потреби інших членів сім'ї не враховуються. Відомо, що початок таких стосунків залежить від сімейної ситуації, яка склалась до народження хворої дитини. Якщо відносини батьків були позитивними, то прогноз значно кращий. Деякі подружні пари вважають, що народження хворої дитини навіть закріпило сімейні узи. Але буває і навпаки. В тих випадках, коли взаємини подружжя і раніше були

поганими, народження хворої дитини є лише приводом для розлучення. При цьому, як правило, виникають додаткові психічні травми, які пов'язані з взаємними обвинуваченнями і зневагою один до одного (часто на очах хворої дитини). Спеціальні дослідження показали, що розлучення несприятливо впливає на психічний розвиток як здорових, так і хворих. В них найчастіше виникають стани декомпенсації, які потребують госпіталізації в психічних лікарнях. Спостерігаються також виразні емоційні розлади і труднощі міжособистісного спілкування. Особливо хворобливо на розлучення батьків реагують діти з менш вираженим інтелектуальним дефектом (реакція у дівчаток на розлучення легша, ніж у хлопчиків). Хлопчики почуваються більш впевнено, якщо після розлучення у них існує контакт з батьком. Тому не потрібно мстити батькові, забороняючи йому бачити дітей. Це рішення, перш за все, вплине на дітей. Не потрібно дітям говорити про те, що батько поганий, тому що дитина почуває невпевненість у собі. Несприятливий вплив на сімейну атмосферу і на розвиток хворої дитини роблять грубі, без поваги стосунки між подружжям, застосування фізичних покарань. Найчастіше фізичним покаранням підлягають діти з гіперактивною поведінкою. Вони дратують батьків, вихователів, вчителів: знаходяться у постійному русі, схоплюють усе, що потрапляє на очі, найчастіше лапають речі. Весь час про щось запитують, але відповіді не чують. Їм дуже важко зупинитись на одному виді діяльності. Багато з них мають порушення уваги. Але їх погана поведінка не покращується від застосування фізичних покарань, вони їх ще більше збуджують. Спеціальні дослідження показують, що фізично карають своїх дітей ті батьки, до яких в дитинстві використовували тілесні покарання. Такі батьки мають підвищену імпульсивність і агресивність. Їм самим потрібна психотерапевтична допомога (тренінг, аутотренінг допоможуть батькам контролювати свою поведінку).

Не менш негативно впливає на розвиток дитини гіперопіка. Дитина завжди сприймає нюанси настрою матері. Афективна напруга матері впливає на дитину, її здоров'я і подружні стосунки. Така дитина росте нервовою напруженою і постійно потребує до себе уваги. За рахунок того, що дитина не відпускає матір ні на крок і присутність матері ще більше збентежує дитину, у неї в подальшому виникає зниження адаптаційних можливостей. Найбільш добре складаються взаємини в тих сім'ях, в яких мати прагне краще зрозуміти проблеми своєї дитини, не забуваючи при цьому про потреби здорових членів сім'ї. При цьому мати повинна слідкувати за своїм зовнішнім виглядом, прагнути бути цікавою, знаходити час для відпочинку. Тяжкі переживання батьків не зникають зовсім, вони мають тенденцію загострюватись в деякі періоди життя сім'ї, особливо при досягненні дитиною статевої зрілості.

Спочатку батьки маленьких дітей хвилюються за те, чи зможе їх дитина навчатись в масовій школі, але коли діти з інтелектуальними порушеннями стають дорослими, батьки починають розуміти перевагу спеціального корекційного навчання.

Молодим батькам потрібно знати, що сім'я, яка має аномальну дитину переживає цілу серію криз, які обумовлені як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. При цьому сім'ї, які мають кращу соціальну і психологічну підтримку долають ці кризи легше. При тяжких відхиленнях в розвитку дитини батьків хвилює період вікової зрілості. Це пов'язано з іншою переоцінкою цінностей і песимістичними прогнозами на майбутнє. Батьки обговорюють перспективи соціальної адаптації інваліда, міркують про те, хто буде її доглядати після їх смерті. Батькам потрібно враховувати, що психологічні обставини у сім'ї можуть погіршуватись, коли на базі основного дефекту у дитини з'являються епізодичні і спостерігаються різноманітні психічні порушення, які ускладнюють розвиток дитини.

Частота цих ускладнень серед дітей з інтелектуальними порушеннями (50 % і вище). Потрібно звернути увагу на ці розлади як батькам, так і спеціалістам. Особливо характерними є різні стани декомпенсації в період статевого дозрівання. Це проявляється в підвищеній психомоторній роздратованості, агресивній поведінці. Виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у сім'ї залежить від складу сім'ї, від побуту. В сім'ї діти з інтелектуальними порушеннями отримують розумове, моральне, фізичне, трудове, екологічне виховання. Інтелектуальні порушення ускладнюють навчання і виховання дітей, робить особливо складним процес формування її особистості. Коли дитина знаходиться в спеціалізованих закладах (спеціальні дитячі будинки, садки, школи), то з ними проводиться необхідна педагогічна робота, яка спрямована на розвиток її особистості. Розробляється система занять, щодо підготовки дитини з інтелектуальними порушеннями до шкільного навчання. Але, якщо існує сім'я, то батьки відповідають за дитину, її дошкільне і шкільне навчання. Важливо, щоб допомога з боку батьків була розумною і мала корекційну спрямованість. Повинна бути єдність у використанні засобів виховного впливу. Виховання дитини з інтелектуальними порушеннями в сім'ї має відповідати таким параметрам:

1. Визначення оптимальних ставлень до дитини, батьків та інших членів сім'ї.
2. Регулювання процесу формування взаємин дитини з іншими членами сім'ї та іншими людьми.
3. Спеціальна організація життя, поведінки, пізнавальної і трудової діяльності дитини.
4. Організація систематичного навчання дітей, спрямованого на корекцію виявленого недоліку.
5. Допомога батьків дитячому садку, школі щодо успішного розв'язання поставлених задач.

Життя показує, що існують крайнощі у ставленні батьків до дитини з інтелектуальними порушеннями. В одних сім'ях на дитину дивляться як на хвору і немичну, нещасну. Смуток, журба, страждання, безвихідність панують в домі. Усе життя сім'я підкорена цій дитині, за неї все роблять. І вона звикає до повної бездіяльності. В результаті росте безпомічна і

розбещена істота, інвалід. У дошкільному віці вона не володіє елементарними навичками самообслуговування, не має почуття відповідальності і не розуміє необхідності працювати разом з іншими дітьми. Неправильне сімейне виховання призводить до безініціативності, до відсутності необхідних вмінь і навичок у дитини, до невпевненості у своїх силах.

В інших сім'ях можливості дітей неправомірно переоцінюють, до них пред'являють вимоги без урахування їх психофізичного стану. Перевтома, особливо інтелектуальна, веде до зниження працездатності, поведінки, до появи небажаних якостей характеру. Сформована батьками підвищена самооцінка призводить до того, що дитина береться за справу, яку виконати не може. Через це вона нервує, проявляє агресію, втрачає віру в свої сили.

Деякі батьки не надають потрібної уваги дитині, вона стає одинокою. Це призводить до загострення дефекту, виникнення другорядних відхилень. Тому проводиться різноманітна роз'яснювальна робота з батьками дитини з інтелектуальними порушеннями.

Серед основних умов правильного сімейного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями виділимо наступні:

1. Попередження розумової відсталості. Вірогідність появи дитини з інтелектуальними порушеннями в кожній сім'ї невелика, але ж вона існує. Це вказує на необхідність застосування додаткових засобів, які можуть попередити появу аномалій, особливо якщо для цього є підстави. Попередити аномальний розвиток дитини означає не лише вказати причини його виникнення, але й усунути усі негативні фактори, які його породжують. Багато з них відомі і виявлені в процесі спостереження. Це, перш за все, різноманітні порушення нормального способу життя: алкоголізм, статеве розбещення, захворювання жінок під час вагітності. Дослідження багатьох лікарів підтверджують те, що розумова відсталість найчастіше пов'язана з порушеннями внутрішньочеревного розвитку дитини, особливо в першій триместр. Патологічний вплив на дитину роблять різноманітні епідемічні захворювання, фізичне і нервове перевантаження, вживання навіть в малих дозах наркотиків і ліків. Про вагітну жінку треба піклуватись, їй потрібно вести спокійний спосіб життя, правильно харчуватись, довгий час знаходитись на свіжому повітрі. Турбота щодо попередження аномалій у дитини не зменшується і після її народження в перші роки життя. Багато випадків порушення зорового, слухового і мовленнєвого аналізаторів, а також інтелекту припадає саме на ранній дитячий період навіть, якщо пологи були успішними. В цей період організм дитини і його нервова система знаходяться в стадії розвитку і становлення, вони слабо захищені від негативних впливів. В цих умовах захворювання може призвести до пошкодження головного мозку або будь-якого аналізатору. Тому дитина потребує створення нормальних умов розвитку, до яких належить санітарний стан приміщення, гігієна одягу, раціональна збалансована їжа, достатнє перебування на свіжому повітрі, сприятливий соціально-психологічний клімат в сім'ї, постійне медичне спостереження за ростом і розвитком

дитини. Особливо важливо попередити будь-які психологічні травми і пов'язані з ними перенапруження нервової системи. Повинні бути виключені ситуації, які викликають гострі переживання, конфліктні ситуації, переляк. На дитину травмуюче впливають різноманітні сімейні сварки, пияцтво, бійки. Батьки, якщо вони зацікавлені в нормальному розвитку своєї дитини, повинні створювати для неї сприятливий мікроклімат.

2. Своєчасне виявлення у дитини розумової недостатності. Це потрібно для того, щоб у дитини не виникло ускладнень і так аномального розвитку. Засоби попередження аномалій стосуються не тільки первинних, але й вторинних відхилень, які ускладнюють головний дефект (теорія Виготського про первинні і вторинні відхилення). Попередження їх знаходиться в тісному взаємозв'язку з своєчасним виявленням у дитини з інтелектуальними порушеннями. Чим раніше це зроблено, тим менше вторинних ускладнень буде у дитини і тим більше зростає пластичність організму дитини, а це допомагає краще коригувати її недоліки. Встановити, що дитина з інтелектуальними порушеннями можна лише при систематичному спостереженні батьків і лікарів. Об'єктом уваги повинні бути усі стани і реакції дитини на зовнішній подразник. Батьки повинні слідкувати за тим як дитина тримає голівку, як дивиться і куди спрямований її погляд, як слухає, протягує і піднімає руки, бере і утримує предмети, як реагує на появу матері. Якщо голівка дитини час від часу падає, а все тіло гнеться, не маючи опори, якщо дитина не має потягу до світла, до яскравої іграшки і не цікавиться оточуючим, то це повинно насторожувати батьків. Якщо наприкінці першого, на початку другого року життя дитина не встає на ноги і не ходить, гуління не переходить в лепіт, затримується окостеніння черепу і спинного мозку, руки худі і немічні, живіт здутий, спостерігається слиновиділення і конвульсії, то це вже вказує на появу розумової відсталості.

Якщо з'явилася в сім'ї дитина з інтелектуальними порушеннями, батьки повинні звернутись до спеціалістів і докласти всіх зусиль, щоб якомога більше взнати про природу дефекту дитини, про труднощі, які дитина відчуває на шляху розвитку.

3. Знання батьками природи наявного дефекту і особливостей розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями. Для цього корекційний педагог повинен разом з батьками вивчати дитину, постійно консультувати батьків, надавати спеціальну літературу, щоб батьки могли систематично поповнювати свої знання, щодо правильного розвитку дитини. Особливо важливо виявити, що саме призвело до виникнення відхилень у дитини, які засоби корекції потрібно застосовувати до неї.

4. Наявність відповідної популярної літератури з корекційної педагогіки, яку можна використовувати при роботі з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями.

5. Систематичне спостереження за розвитком дитини (батьки, корекційний педагог, психолог, лікар). Повинна бути розроблена спеціальна програма виховання дитини в сім'ї. В деяких випадках потрібно навчити батьків доглядати за дитиною, побудувати взаємини між ними.

6. Організація спеціального виховання дитини. Індивідуальні програми виховання і ранньої корекційної роботи з дитиною. Складовою частиною системи виховання і корекції є створення сприятливих умов життя дитини. Найголовніше - це повна повага батьків, любов і взаємна відповідальність за виховання дітей, здоровий моральний клімат сім'ї та ін. Завдяки цьому виховання і корекція проходять успішно і ефективно.

7. Взаємозв'язок та взаємодіяльність сім'ї з корекційним педагогом, лікарями-спеціалістами, психологами. Виправлення недоліків автоматично не відбувається. Для цього потрібно спеціальне навчання і виховання дитини.

2 питання. Ефективність консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями та надання їм методичної допомоги

Медико-генетичне консультування - це особливий вид медичної допомоги населенню – сім'ям, які зацікавлені запобігти народженню в них дітей із спадковими захворюваннями. Основою медико-генетичного консультування є прогнозування нащадків. Суть прогнозу – розрахунок вірогідності ризику народження хворої дитини в сім'ї, яка звернулась по допомогу.

Наведемо 3 етапи медико-генетичного консультування:

1 етап - уточнення діагнозу захворювання. З цією метою можуть проводитись спеціальні обстеження хворого і його родичів. Найчастіше - це дослідження крові і сечі з метою вивчення каріотипу (набору хромосом) і активності ферментів. Збираються і аналізуються і генеалогічні дані (досліджується генеалогічне дерево).

2 етап - здійснення головної мети консультування - встановлення ступеня ризику народження хворої дитини в даній сім'ї. Найчастіше цей показник передається в відсотках. В складних умовах для оцінки ризику використовують спеціальні комп'ютерні програми. В тих випадках, коли захворювання визначається одним геном з відомим типом спадковості, розрахунок найбільш простий.

3 етап - повідомлення батькам вірогідності народження хворої дитини. Лікар надає інформацію про причину захворювання і повідомляє про існуючі методи профілактики, наприклад про можливість дородової діагностики. Тільки 10 % усіх відомих спадкових захворювань, а їх сьогодні відомо понад 3000, можна діагностувати у внутрішньочеревному періоді розвитку дитини. Показниками для дородової діагностики хвороби плоду є досить важкий ступінь захворювання і досить високий (більше 1%) ступінь генетичного ризику.

У випадку несприятливої відповіді сім'я повинна бути готова на перерву вагітності. Одним з методів медико-генетичного консультування є ультразвукове дослідження. Воно дозволяє виявити порушення розвитку тулуба, головного мозку, кінцівок, а також недоліки внутрішніх органів плоду. Це дослідження дозволяється при всіх вагітностях високого ризику. Ультразвукове дослідження є складовою частиною інших втручань, які пов'язані з внутрішньоматковими маніпуляціями з метою визначення

розташування плаценти і плоду. Процедура, яка пов'язана з внутрішньоматковими маніпуляціями називається – амніоцентезом (можливість його проведення лише на 6 тижні вагітності). Метод полягає в тому, що роблять пункцію матки і беруть пробу біляплодової рідини (можна визначити стать плоду, вивчити його хромосоми і провести ряд біохімічних аналізів для визначення порушень обміну речовин). Останнім часом використовують метод біопсії хоріона (можна проводити з 7 тижня вагітності), біопсія ворсинки хоріону (плідна оболонка) проводиться за допомогою спеціальних гнучких щипців, які вводять через шийку матки. Існують і інші методи дородової діагностики, які використовуються менше, оскільки в них менша результативність і високий травматизм. Всебічний розгляд з генетиком питання про здорових спадкоємців є необхідним тому, що багато подружж не прагнуть мати більше дітей, оскільки ризик повторення тяжкої хвороби дуже високий. Лікар може встановити, що цей ризик не перевищує середнього рівня в будь-якій сім'ї. Ризик народження хворої дитини існує в кожній сім'ї, а справа лише в тому, наскільки він перебільшує середній показник.

З метою профілактики спадкових захворювань використовують штучне донорське запліднення. Для проведення цієї процедури вибирається час, близький до овуляції (вихід яйцеклітини з фолікула). Сім'я донора вводиться в шийку матки за допомогою тонкої піпетки. Жінка знаходиться в горизонтальному положенні не більше однієї години після процедури. Рахують, що в цей період настає запліднення. Показниками для штучного донорського запліднення є аутосомно-домінантні захворювання в чоловіків (Хорея Гентінгтона – важке неврологічне захворювання, яке призводить до зниження інтелекту та інвалідизації в зрілому віці), при аутосомно-рецесивних захворюваннях (коли дородова діагностика не можлива, а перерва вагітності небезпечна для подружжя).

В даний час проводиться запліднення в пробірці. Для цього вилучають не запліднену яйцеклітину, запліднюють в пробірці, а потім імплантують яйцеклітину в матку жінки. Цей метод раніше використовувався при безплідді, а зараз для профілактики захворювань, які спадкові від матері. Жінці з високим ризиком спадкового захворювання імплантується в матку яйцеклітина донора запліднена спермою її чоловіка.

Медичні показники, які потрібні для направлення на медико-генетичне консультування:

- 1) Відставання дитини в психофізичному розвитку без будь-якої причини.
- 2) Вроджені пороки розвитку та незвичайний вигляд дитини.
- 3) Подібні захворювання декількох родичів з однієї родини.
- 4) Спадкові захворювання у будь-кого з родичів подружжя.
- 5) Порушення розвитку опорно-рухового апарату (карликовість, гігантизм, викривлення кінцівок та ін.).
- 6) М'язові дистрофії та порушення ходи.
- 7) Неправильна форма статевих органів.

8) Різко виражені аномалії шкіри і її похідних (волосся, зубів, нігтів), нейрофіброматозні вузли.

9) Незвичний запах сечі дитини.

10) Безпліддя подружжя (якщо доведені спадкові причини).

11) Викидні та мертвонароджені діти з невідомої причини.

12) Сімейні форми алергії.

13) Захворювання, які мають прогресуючий характер.

14) Вік вагітної жінки за 40 років.

15) Несумісність подружжя за резус-фактором, або групами крові АВО, якщо в анамнезі є вказівка на резус, або АВО – конфлікт під час попередніх вагітностей.

16) Порушення поведінки за типом раннього дитячого аутизму.

Для того, щоб отримати медико-генетичне консультування потрібно звернутись в консультативний кабінет з медичної генетики, або в медико-генетичну консультацію. Ці центри проводять також і масове обстеження новонароджених з метою своєчасного виявлення та лікування найбільш поширених порушень обміну речовин (фенілкетонурія, гіпотеріозу).

Якщо в сім'ї наявні будь-які спадкові захворювання, то потрібно звернутись на медико-генетичну консультацію самостійно, або через дільничного лікаря. При багатьох вроджених генетичних аномаліях використовують хірургічне втручання. При цьому можливе повне видужання.

При спадкових порушеннях обміну речовин використовується дієтотерапія. Спеціальна дієта виключає можливість накопичення в організмі шкідливих токсинів, які впливають на центральну нервову систему. Якщо своєчасно почати лікування, то розвиток дитини буде нормальним. В деяких випадках при ендокринних порушеннях ефективна гормональна терапія, тому що лікування спадкових захворювань має симптоматичний характер і не впливає на причину захворювань, тому насамперед потрібно приділяти увагу профілактиці спадкових захворювань.

Однією з головних проблем медико-генетичного консультування, мета якого - полегшення людських страждань, що пов'язані з появою, або ризиком появи генетичних порушень у сім'ї, є проблема ефективності цього консультування. Оцінювати ефективність консультування потрібно за даними наданої генетичної інформації, яка повинна включатися в процес мотивації для прийняття рішення консультуючими. До досягнення кінцевого результату виникає ряд ускладнень, які детермінують процес прийняття рішення, нерідко дуже болісного для батьків. На ефективність консультування впливає багато факторів – як об'єктивних (рівень розвитку медичної генетики в цілому, підготовленість генетиків-консультантів, удосконалення різних методів дослідження, діагностування спадкових хвороб), так і суб'єктивних (рівень інтелектуального розвитку консультуючих, структура міжособистісних стосунків, включаючи статеві взаємини, переконання і нереальність очікувань з якими люди приходять на консультацію, емоційний стан батьків в момент повідомлення генетичної

інформації). В літературі є різні дані щодо ефективності генетичного консультування. Число сімей, для яких візит до генетика став корисним коливається від 5 до 84%. На половину сімей, які звернулись на медико-генетичне обстеження, консультація не дає ніякого впливу. Суб'єктивна оцінка особами, які отримали консультацію, її потрібності свідчить про недостатню ефективність консультування. Рейнольдс в книжці „Генетичні консультації” наводить наступні дані: 55% пацієнтів рахують відвідування консультації корисними, 20% - безкорисними, 25% залишаються невизначеними. Дослідження консультантів довели, що батьки дуже поверхово знають про захворювання своєї дитини. Рівень початкових знань складає 25-30% від максимально можливих. Характерно, що лише 3% усвідомлюють рекурентний ризик народження дитини з тією ж спадковою аномалією, 15% батьків рахують, що народження в їх сім'ї дитини з порушеннями - це причина за якою вони не можуть народити здорову дитину, 6% людей, які звернулись на медико-генетичне консультування прагнуть переоцінити вірогідність повторного захворювання в сім'ї, в той час частина батьків не бажає усвідомлювати можливість повторення трагедії. Рівень розуміння генетичної інформації після заключної бесіди з генетиком, на якій батькам надавалась повна інформація щодо захворювання їх дитини, ризику повторної появи в їх сім'ї подібного дефекту, значно варіює (від 30-100% усієї інформації). 15% батьків навіть після консультування не знають про рекурентний ризик для них. У зарубіжній літературі існує дві діаметрально протилежні думки щодо характеру поради спеціалістів. Так, американський вчений Фразер вважає, що медико-генетичне консультування повинно мати директивний характер, тобто консультант активно пропонує сім'ї прийняти вирішальне рішення щодо життя дитини та подальшого дітнародження. Але інші генетики, такі, як Коте, Девіс, Абрамовський дотримуються протилежної думки: консультант повідомляє батькам інформацію про стан дитини, дає прогноз її розвитку, встановлює ризик виникнення подібного захворювання для наступних дітей і разом з цим не надає ніякої конкретної рекомендації. Прийняття рішення відносно подальшої поведінки сім'ї – рішення до того чи іншого виду життя хворої дитини, подальше планування стає вибором з двох альтернатив, що є найбільш відповідальним етапом консультування. В останні роки активно розробляються моделі поведінки консультантів в процесі спілкування з сім'єю. Так, Кеслер в праці „Психологічний аспект генетичного консультування” пропонує деякі методи психологічної підготовки, спрямовані на зменшення негативних реакцій консультуючих. Арнольд, в праці „Різноманітність структурних сценаріїв у генетичному консультуванні”, вважає, що один із засобів, який допомагає подружжю зробити правильний вибір щодо репродуктивної поведінки, може бути програвання різноманітних ситуацій, які можуть виникнути у майбутньому – це так званий „структурний сценарій”.

Підготовча психотерапевтична робота з сім'єю повинна починатись ще під час очікування прийому. Спеціально для цього надається наочна інформація, яка допомагає сім'ї зорієнтуватись в своїй проблемі.

Усі різноманітні реакції батьків щодо народження аномальної дитини проходять 4 основних фази:

1 фаза характеризується станом батьків, їх розгубленістю, а іноді і страхом, це фаза короткочасна, але іноді батьки її використовують, як своєрідний засіб захисту від нещастя, що свідчить про відсутність адаптації в сім'ї. Результатом такого стану батьків є різке падіння самооцінки. В цей період батьки не в змозі адекватно зрозуміти і сприйняти інформацію. В цьому випадку консультування потрібно зупинити, провести психокорекційні заходи, або відкласти його до часу мінімальної адаптації в сім'ї. Нерідко батьки знаходячись в шоківому стані, заперечують встановлений діагноз. Це і є **2 фаза** стану сім'ї і є важливою психологічною складовою поведінки подружжя, а саме ці почуття відкладають візит в консультацію для отримання подальшої інформації. Функція заперечення спрямована на те, щоб зберегти рівень надії або почуття стабільності сім'ї до факту, який може їх зруйнувати. Крайньою формою негативізму є відмова від обстеження дитини і проведення будь-яких корекційних заходів. Деякі батьки багаторазово прагнуть скасувати встановлений діагноз, звертаючись в наукові та лікувальні центри. Інші визнають діагноз. Описана фаза - негативізм і заперечення, як правило явище тимчасове, цей депресивний стан, пов'язаний з усвідомленням істини, характеризує **3 фазу**. Яким чином подібний стан впливає на успіх консультування, ще невідомо. Неможливо повністю оцінити ступінь впливу такого сильного потрясіння. Необхідність допомоги хворій дитині, спеціального безперервного догляду за нею можуть розвивати негативні почуття і таким чином спричинити синдром афекту і мотивації. Цей синдром, який отримав назву „хронічний смуток” є результатом постійної залежності життя батьків від потреб дитини. Самостійне повторне звернення батьків за допомогою в консультацію характеризує собою **4 фазу** – початок соціально-психологічної адаптації всіх членів сім'ї, встановлення адекватних емоційних контактів з спеціалістами і достатньо зрозуміла поведінка в плані їхніх порад.

Батьки, які люблять своїх дітей, самі проводять регулярно корекційно-розвивальні заняття, стимулюють їх до контактів з природою і соціумом, організують спостереження за навколишньою дійсністю, допомагають дитині в цьому. Наприклад, якщо дитина не фіксує погляд на предметах, не виявляє зацікавлення до них, то її навчають:

- дивитись і спостерігати;
- розпізнавати і розглядати кольори, форми, звуки;
- проводять заняття з розвитку фонематичного слуху, формування вимови звуків, слів, фраз;
- формують вміння передавати результати спостережень в словесній формі та ін.

Шляхом організації дій з предметами корегують недоліки сприймання, мислення, уваги та інших пізнавальних процесів.

У сім'ї проводять заняття з малювання, ліплення, ручної праці, домоводства, читання книжок, перегляд телепередач.

Батьки повинні включати дитину з інтелектуальними порушеннями в спілкування з однолітками, стимулювати її участь в груповій грі. В сім'ї проводиться велика робота з корекції недоліків фізичного розвитку. З дітьми постійно проводиться систематична робота:

- фізичні вправи, ранкова гімнастика, загартовування;
- прогулянки на свіжому повітрі;
- рухові ігри з однолітками;
- дотримання охоронно-педагогічного режиму вимог лікарняного контролю;
- забезпечення раціонального харчування, виконання правил гігієни, відпочинку, раціональна регламентація життєдіяльності дитини (розумне дозування сну, праці, відпочинку).

Головною проблемою, на яку потрібно постійно звертати увагу батьків, є моральне виховання. Щоб виховати у дітей правильні життєві уявлення, вміння правильно жити і працювати в колективі, протистояти негативним впливам та ін., необхідні насамперед здорові взаємини в сім'ї. Там, де немає взаємоповаги, у дітей не формуються якості, необхідні для спілкування з оточуючими. Необхідно показати батькам характерну особливість дитини з інтелектуальними порушеннями – навіюваність, наслідком якої стають вчинки і правопорушення. Тому важливо, щоб з дитинства вироблялась чесність, порядність, доброта, нетерпимість до зла, брехні. Потрібно вчити дітей взаємодіяти з людьми, бути стриманими, самокритичними. Батьки не повинні соромитись дефектів дітей і відвідувати з ними театри, музеї, виставки. Звертати увагу на поведінку в громадських місцях. Головне – це особистий приклад батьків, який використовується разом з поясненням і бесідами. Значну увагу потрібно приділяти і естетичному вихованню дітей з інтелектуальними порушеннями. З раннього дитинства потрібно прищеплювати почуття прекрасного, це стосується усього: побуту, сім'ї, культури поведінки, культури взаємин, культури праці тощо. Діти повинні вміти підтримувати чистоту і порядок в домі, гарно і смачно готувати їжу, модно зі смаком одягатися. Всьому цьому потрібно вчити з дитинства демонструючи і показуючи різноманітні приклади, вправи, зразки для виконання та наслідування. Рекомендуючи батькам різні методи і засоби виховного впливу, потрібно відзначити і роль музики у розвитку естетичних смаків. Музика формує емоційний стан (в одних випадках знімає напругу, підвищену збудливість, в інших - тонізує, підбадьорює, спонукає до дії, штовхає на діяльність). Основою виховання дитини з інтелектуальними порушеннями в сім'ї є трудове виховання. Спеціальна школа робить багато для дитини з інтелектуальними порушеннями (забезпечує професійну підготовку і виховує бажання працювати, повагу до праці). Але ці навички повинні закріплюватись вдома, для того, щоб адаптація підлітків, після

закінчення школи, не ускладнювалась. Діти з інтелектуальними порушеннями повинні виконувати посильні трудові доручення вдома. (прибирання приміщень, миття посуду, прання білизни, допомога в приготуванні їжі). Важливо, щоб батьки зрозуміли, що в процесі виконання постійних доручень: по-перше, розвиваються і закріплюються трудові навички, по-друге здійснюється психофізична корекція (рухи дитини стають більш координованими, дитина стає спритною, іде розвиток уваги, спостережливості, закріплюється воля, підвищується загальний емоційний тонус, діти стають ініціативними і впевненими в собі.) Збудливі діти заспокоюються під впливом спрямованої діяльності. Готування їжі, пошиття одягу, купівля речей, оплата комунальних послуг потребують найпростіших арифметичних розрахунків, кмітливості, використання набутого досвіду. Праця розвиває пам'ять, розум дітей, викликає потребу до мовного спілкування, збагачує словниковий запас. Корекційний педагог дає поради щодо вибору виду праці дітей з інтелектуальними порушеннями, показує, що краще коригує особистість дитини. З цієї позиції дитина повинна відчувати задоволення від праці.

Тема 5. Корекційно-виховне значення організації самопідготовки.

1.Організація навчально-виховної діяльності учнів під час самопідготовки

2.Специфіка структури, форм та умов проведення самопідготовки

1 питання. Організація навчально-виховної діяльності учнів під час самопідготовки

Самопідготовка є продовження уроку. З цього приводу, видатні педагоги Ю. Бабанський, В. Петровський наголошували на тому, що організація виконання домашніх завдань учнями не повинна бути простим продовженням уроку з даного предмета і, тим паче, з повторним поясненням матеріалу. Під час виконання домашніх завдань учням надається можливість працювати у відповідному їм темпі. Вихователь повинен спрямувати навчальну роботу дітей, надавати їм допомогу, не допускати при цьому прямих підказок. Важливість функції педагога полягає у тому, щоб виявити типові труднощі учнів при вивченні завдань будь-якого предмета і своєчасно інформувати вчителя про ці труднощі.

У закладі спеціальної освіти самопідготовка має важливе корекційно-виховне значення, тому що виконання домашнього завдання потребує від учнів з інтелектуальними порушеннями як активної мисленнєвої діяльності та самостійного виконання пізнавальних завдань, так і моральної вихованості, певного рівня розвитку емоційно-вольової сфери.

Самостійна робота дуже складна для дітей з інтелектуальними порушеннями, тому що у них, насамперед, існують порушення пізнавальної діяльності, недорозвиток емоційно-вольової сфери, які виникли на базі дифузного ушкодження кори і великих півкуль головного мозку, саме ці недоліки виділили корекційний педагог Л. Виготський, С. Рубінштейн.

Зокрема, в літературі розкрита теорія Л. Виготського про структуру аномального розвитку (первинний дефект і вторинні недоліки), психологічне вивчення розвитку психічних процесів (пам'яті, уваги, мислення) у дітей з інтелектуальними порушеннями, а також причини специфіки їх розвитку. Вказані С. Рубінштейном особливості дітей з інтелектуальними порушеннями свідчать про те, що первинним дефектом у них виступає порушення мисленнєвої діяльності та пізнавальних процесів, інертність нервових процесів, недорозвиток емоційно-вольової сфери, а це, у свою чергу, впливає на самостійну інтелектуальну діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями, на рівень і темп їхньої працездатності, на поведінку під час самостійної роботи.

Під час самопідготовки вихователь спеціальної школи привчає дітей правильно працювати з підручником, планувати власну пізнавальну діяльність, його робота спрямована на саморегуляцію видів пізнавальної діяльності, мобілізацію зусиль для придбання нових знань, формування вмінь та навичок практичного застосування раніше засвоєних знань.

Під час самопідготовки вихователь підвищує рівень вихованості дітей, привчає до самоконтролю, розвиває відповідальне ставлення до праці, прагнення до товариської взаємодопомоги.

Самопідготовка – це самостійна робота учнів з інтелектуальними порушеннями з підготовки домашнього завдання під керівництвом вихователя в школах-інтернатах та групах продовженого дня. Отже, самопідготовка – це самостійна підготовка учнями навчальних завдань з метою поглиблення знань, закріплення вмінь і навичок, отриманих на уроці.

Самопідготовка є специфічним і самим важливим режимним моментом, однією із відповідальних і складових частин навчально-виховної роботи. У цій роботі органічно поєднуються навчальна і виховна мета та завдання. Це не лише форма повторення і закріплення вивченого під час уроку матеріалу, але й засіб формування вмінь і навичок, вмінь працювати організовано і цілеспрямовано.

Дітям з інтелектуальними порушеннями властивий недорозвиток психічних функцій, їм важко засвоювати основи знань, у них виявляється низький рівень пізнавальної діяльності та активності, і саме тому вони не вміють керувати своєю навчальною діяльністю при підготовці домашнього завдання. Під час самопідготовки у них виникають труднощі організаційно-педагогічного плану, тому їм притаманно задавати своєрідні запитання з навчальних завдань. Наприклад:

- з чого починати підготовку уроків;
- що робити перед розв'язанням арифметичних завдань;
- як прочитати задачу, скільки разів;
- що і як записати у зошит;
- повторити чи прочитати умови задачі;
- що робити, якщо не виходить розв'язання задачі;
- як перевірити правильність розв'язання;
- чи можна вчити вірш впівголоса.

У молодших класах зустрічаються діти з інтелектуальними порушеннями, які звикли до надмірної опіки, які люблять про все запитувати у вихователя. У таких дітей поряд з питаннями організаційно-педагогічного циклу виникають запитання з навчальних завдань (як написати те чи інше слово, чи правильно написав розв'язання задачі, як заповнювати хронологічну таблицю у зошиті?). На усі ці запитання вихователь повинен обов'язково дати відповідь. Відповіді повинні бути зрозумілими, мобілізуючими та активізуючими пізнавальну діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями, а також спонукати учнів до уважної підготовки домашніх завдань.

Вихователь продовжує роботу вчителя, специфічно іншими засобами організовує діяльність дітей.

І. Єременко, О. Ляшенко зазначають, що під час самопідготовки вихователь прагне:

- виробити в учнів з інтелектуальними порушеннями навички самостійної роботи, вчить працювати з підручником, книжкою, користуватись змістом книжки;

- читати відповідні тексти і розуміти їх зміст, виділяти головне з прочитаного, складати план особистої розповіді, відповідати на запитання після тексту, правильно користуватись термінологією, чітко без помилок виконувати домашні завдання;

- формувати вміння самоконтролю і самооцінки виконаної роботи, виховувати особистісні якості (працьовитість, ретельність, охайність тощо) при виконанні домашнього завдання;

- формувати правильні міжособові стосунки, вміння працювати в колективі, поважати один одного;

- включати дітей у процес спілкування за допомогою різних видів діяльності;

- вихователь формує моральні якості особистості та виховує вміння діяти згідно з нормами моралі, користуватись ними у різних життєвих ситуаціях;

- розв'язувати завдання ситуаційного плану, які виникають у процесі самопідготовки;

- забезпечувати ділові умови праці.

Ефективність процесу навчання учнів з інтелектуальними порушеннями залежить не лише від застосування методів і прийомів навчання, але й від організації домашніх завдань. Виконання домашніх завдань – є одним із головних режимних моментів, однією з основних форм самостійної навчальної діяльності учнів. Це важливий етап закріплення вмінь і навичок, поглиблення і розширення знань. Самопідготовка не повинна дублювати урок. Вона є продовженням навчального процесу та відрізняється від уроку методикою організації і проведення. Від якості пояснення навчального матеріалу залежить успіх виконання домашніх завдань. Основи самостійної роботи даються учням на уроці це, зокрема, самостійна робота, письмове або усне завдання, індивідуальні та диференційні завдання.

Самопідготовка передбачає самостійне виконання учнями домашніх завдань під керівництвом вихователя і спрямована на виробку навичок самостійної навчальної роботи, які сприяють корекції недоліків їх розвитку, покращення якості знань. Правильно проведена самопідготовка формує вміння самостійно працювати. Наприклад: учитель під час уроку дає учням систематичні знання і формує навички самостійності праці; вихователь під час самопідготовки – допомагає закріпити знання учнів, вчить працювати у колективі, дотримуватись режиму праці, виховує дисципліну праці, відповідальність за її якість, виховує свідоме ставлення до виконання домашніх завдань.

Корекційно-виховна спрямованість самопідготовки полягає у тому, щоб визначити шляхи формування самостійності дітей з інтелектуальними порушеннями при виконанні домашніх завдань.

О. Ляшенко наголошує на тому, що виховання в учнів з інтелектуальними порушеннями навичок самостійної навчальної роботи сприяє корекції недоліків їх розвитку, підвищує якість засвоєння знань, сприяє кращій підготовці учнів до практичної діяльності.

Першочергове значення у вихованні навчально-пізнавальної самостійності у дітей з інтелектуальними порушеннями, на думку О.М. Ляшенко, має навчальний процес, коли в учнів формується вміння самостійно виконувати практичні завдання з кожного предмета. З цією метою використовуються різні педагогічні засоби. На початковому етапі навчання, коли в учнів ще недостатньо розвинені навички самостійної праці, застосовується переважно практичний показ дій, які входять до структури діяльності запропонованого завдання та детальне роз'яснення способів його виконання із залученням учнів до їх відтворення. Для закріплення навичок самостійності даються тренувальні вправи.

Підвищення пізнавальної активності учнів при виконанні домашніх завдань значною мірою залежить від правильного їх відбору, тобто ступеня важкості з урахуванням індивідуальних можливостей учнів.

Для того, щоб учень зміг сам подолати труднощі, з якими він стикається у процесі самостійного виконання домашніх завдань доцільно використовувати такі види допомоги:

- запропонувати учню самому знайти помилку;
- звернути увагу учнів на роботу, виконану в класі;
- повторити необхідне правило;
- задати йому навідні запитання;
- вказати на місце, де зроблена помилка;
- вказати на необхідність використання наочних посібників.

На думку О. Ляшенко, у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням успіх виконання домашніх завдань залежить від:

- якості проведення уроків вчителем;
- ступеня готовності учнів продовжувати навчально-пізнавальну діяльність самостійно;
- рівня підготовки, організації праці;

- взаємодії вчителя і вихователя;
- того, наскільки діти глибоко усвідомили навчальні завдання, обсяг, зміст навчальної роботи, наскільки чітко учні бачать результат роботи, як вони вміють користуватись різними прийомами при виконанні домашніх завдань.

Деякі вчителі не звертають увагу на роз'яснення домашніх завдань, не аналізують його з учнями, не пояснюють, або дають його стисло, коротко, незрозуміло. Це призводить до того, що учні механічно усвідомлюють предмет і матеріал. Таке виконання домашніх завдань носить формальний характер і не розв'язує основні завдання самопідготовки.

Учням спеціальної школи потрібно пояснити не лише домашнє завдання, а й хід його виконання і шляхи самоконтролю результатів. Вихователь звертає увагу на засоби подолання труднощів, які зустрічаються під час виконання самостійної роботи.

Організація самопідготовки і допомога учням повинні системно узгоджуватись з вимогами, які надає до цієї праці вихователь.

В основу раціональної організації самопідготовки учнів покладається розв'язання питань про динаміку розумової і м'язової працездатності та кількість оптимального часу, який необхідний для виконання, різноманітної за структурою та змістом, роботи.

В олігофренопедагогіці отримані дані з цього питання допомагають більш раціонально організувати навчальну і трудову діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями.

І. Єременко вказує, що продуктивність діяльності учня залежить від довготривалості, змісту, умов відпочинку під час занять у школі і при підготовці домашніх завдань. Це обумовлено тим, що для вищої нервової діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями характерно: слабкість замикаючої функції кори головного мозку; недостатня диференційованість умовно-рефлекторних зв'язків; слабкість процесів збудження і гальмування.

Порушення психічних процесів призводить до зниження пізнавальної активності. Довгострокова навчальна робота знижує функціональні можливості, швидко стомлює, знижує працездатність.

У зв'язку з вищерозглянутими положеннями, І. Єременко виділив 3 фази зміни працездатності школярів під час навчальної діяльності:

Перша фаза – впрацьованість (спостерігається на початку самопідготовки і триває 15 – 25 хв.);

Друга фаза – оптимальна і найбільш продуктивна навчальна праця (5 – 15 хв.);

Третя фаза – зниження рівня працездатності, для неї характерно загальне поступове або різке зниження працездатності учнів, яке настає після 25 -30 хв. і спостерігається до кінця уроку.

Наголосимо на тому, що систематичне перевантаження учнів може призвести до гіпостенічного або гіперстенічного стану, до зниження зацікавленості дітей в навчальній роботі, до невпевненості у своїх діях, а це призводить до зниження працездатності.

При організації самопідготовки потрібно враховувати дані, які отримав О. Ляшенко під час експериментального дослідження, він встановив, що на самопідготовці період впрацьованості учнів з інтелектуальними порушеннями скорочується в порівнянні з уроком, а фаза оптимальної працездатності настає раніше і триває значно більший період часу (до 25 – 40 хв.). На основі вивчення динаміки працездатності учнів протягом усього дня. І. Єременко встановив, що найбільш продуктивним для навчальної роботи є час від 10 до 11 годин ранку, від 17 до 18 годин вечора, тому самопідготовка починається о 17 годині.

М. Плешканівська зробила висновок про те, що коли ми враховуємо динаміку працездатності учнів, то більш раціонально будемо навчальну діяльність і це підвищує якість засвоєння навчального матеріалу на уроках і під час самопідготовки.

О. Ляшенко засвідчує про те, що підготовка домашніх завдань повинна розпочинатись не з важкого, а з легкого предмета, який не потребує від учня зусиль. Це обумовлено тим, що в процесі підготовки домашніх завдань динаміка працездатності учнів з інтелектуальними порушеннями інша, аніж на уроці, адже у дітей спостерігається:

- скорочення періоду впрацьованості;
- збільшення періоду оптимальної працездатності;
- зниження працездатності, яке залежить від вікових і типологічних особливостей учнів з інтелектуальними порушеннями.

2 питання. Специфіка структури, форм та умов проведення самопідготовки у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

Виконання домашніх завдань поділяється на три частини (О. Ляшенко):

1. Підготовча частина. Це спеціальна підготовка до нервово-психологічного навантаження, яка мобілізує учнів з інтелектуальними порушеннями до виконання домашніх завдань.

Для цього перед початком самопідготовки необхідно провести спокійну прогулянку з дітьми, або надати (30 хв.) релаксаційний відпочинок. Якщо деякі учні сильно збуджені, то їм потрібно запропонувати окремі релаксаційні завдання.

5-10 хв. відводиться для того, щоб діти помили руки, зачесали волосся і приготувалися до самопідготовки. У цій частині вихователь зазначає кількість часу, яка потрібна для виконання того чи іншого завдання, вказує на те, з якими труднощами можуть зустрітися діти під час виконання домашніх завдань самостійно.

У молодших класах на підготовчу частину відводиться 15 хв., а в старших класах - до 7-8 хв.

2. Самостійна робота – основна ланка пізнавальної діяльності учнів. Вона поділяється на дві частини:

- а) напрямок загального впливу на учнів;
- б) напрямок диференційованого впливу на учнів.

Ці напрямки забезпечують умови розвитку самостійної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

При самостійній роботі дітей вихователь виконує наступні обов'язки:

- контроль та сприяння раціональному використанню часу;
- формування в учнів культури розумової праці, свідомої освітнього компоненту;
- виховання вміння працювати самостійно, не заважати роботі інших учнів класу;
- контроль виконання домашніх завдань, не допускає механічно завчати матеріал;
- організація самоперевірки та взаємоперевірки, після певного періоду роботи, важливою умовою яких виступає усвідомлення дітьми мети своєї діяльності з кожного предмета, ознайомлення із зразком, якщо мова йде про письмову або практичну роботу учнів;
- надання конкретних інструкцій та рекомендацій щодо виконання завдань, створення умов самостійної роботи дітей, які б не перетворювали самопідготовку на урок.

3. Підсумки. Цей етап проводиться наприкінці заняття, коли час закінчувати самопідготовку. Він викликає зацікавлення учнів, тому вихователь повинен об'єктивно і конкретно підвести підсумки самостійної роботи учнів, сформулювати висновки, провести аналіз роботи кожного учня і групи у цілому.

У підсумках вихователь говорить про кращих учнів і вказує на тих, хто працював погано, обов'язково аналізує недоліки їх самостійної діяльності. У залежності від вікових особливостей, психофізіологічного стану і ступеня готовності до самостійної навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями обирається та чи інша форма організації самопідготовки, при цьому встановлюються ступінь і методи надання допомоги учням.

І. Єременко, О. Ляшенко, М. Плешканівська характеризують наступні форми організації самопідготовки, зокрема:

І. Індивідуальна. У початкових класах значне місце відводиться організаційній ролі вихователя під час самопідготовки. За домовленістю з вчителем, вихователь може встановлювати порядок виконання завдань з тих чи інших уроків під час самопідготовки, зокрема вихователь:

- запитує 2-3 учнів про домашні завдання, перевіряє чи правильно діти знайшли параграф у підручнику;
- читає, уточнює і доводить до відома учнів усього класу домашні завдання;
- записує домашні завдання на дошці, вказує при цьому послідовність їх виконання;
- читає і розбирає 1-2 приклади з домашніх завдань.

Вихователь індивідуально допомагає кожному з учнів. На початкових етапах роботи регулює темп роботи дітей, перевіряє його надалі. Розмір допомоги зменшується з розвитком самостійності дітей.

II. Фронтально-індивідуальна. Ця форма починає використовуватись з 3-4 класу в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Учні встановлюють домашні завдання самостійно, за допомогою щоденника, проводять самоперевірку і взаємоперевірку виконання завдань.

Вихователь вказує на послідовність виконання завдань, дає загальні методичні вказівки з окремих предметів, контролює працю усіх учнів, допомагає невстигаючим учням.

III. Фронтальна (5-6 класи). Вихователь пропонує етапи черговості при виконанні усних і письмових завдань з відповідного предмета. У вихователя виникає можливість проконтролювати роботу кожного з учнів, а у разі потреби, сконцентрувати увагу учня на потрібному завданні або на важливому моменті. Вихователь враховує працездатність учнів, добивається, щоб важкі завдання виконувались у момент найвищої працездатності учнів.

У старших класах після 20-ти хвилинної самостійної роботи вихователь може дозволити учням спокійно обмінюватись думками, ходити по класу, самостійно зробити перерву.

IV. Фронтально-самостійна (6-8 класи). Учні самостійно визначають послідовність виконання домашнього завдання, темп роботи. Педагог лише надає загальні вказівки та індивідуальну допомогу учням, в яких виникають труднощі з того чи іншого предмета. Ця форма застосовується тоді, коли домашні завдання носять нескладний характер.

V Самостійна (8-11 класи). Ця форма роботи надає повної самостійності при виконанні домашнього завдання. При цьому вихователь враховує чи достатньо розвинені навички самостійної діяльності в учнів, чи вміють діти самостійно організувати роботу з підручником, чи достатньо орієнтуються в навчальному матеріалі. Для планування роботи учнів використовують пам'ятки виконання домашнього завдання з окремих предметів.

О.М. Ляшенко розглядав оптимальний час і створення умов праці під час самопідготовки в учнів з інтелектуальними порушеннями . Для учнів молодших класів на підготовку домашнього завдання відводиться:

- 1 кл. – від 50 хв. до 1 год.;
- 2 кл. – від 1 год. до 1 год. 15 хв.;
- 3 кл. – від 1 год. 15 хв. до 1 год. 20 хв.;
- 4 кл. – від 1 год. 20 хв. до 1 год. 30 хв.

У старших класах динаміка працездатності трохи змінюється. В учнів 5 класу спостерігається збільшення обсягу виконання роботи, а зниження обсягу навчальної роботи починається після години підготовки домашнього завдання. Тобто, після години роботи учні стомлюються і повинні відпочити, щоб потім продуктивніше проводити роботу. У 5-6 класах самопідготовка триває 1,5 години з обов'язковою перервою.

Учні 7-8 класів можуть працювати продуктивно без перерви від 1 год. 20 хв. – до 1 год. 30 хв., а з врахуванням перерви трохи більше, але самопідготовка не повинна тривати більше, ніж 2 години.

У 9 класі самопідготовка триває від 2 год. до 2,5 год., але вона потребує більш творчої праці, аніж в молодших класах. Для цього вихователь правильно розподіляє домашні завдання, наприклад: коли в школі проводять заходи, екскурсії, санітарно-гігієнічні заходи діти повинні отримувати домашні завдання за меншим обсягом.

У молодших класах, коли працює з класом один вихователь, розподіл домашнього завдання проходить правильно, а в старших класах, коли працюють вчителі-предметники, то кожен прагне більше задати додому. Вчителі-предметники повинні знати розклад занять і правильно планувати обсяг домашнього завдання. З цього приводу слід завести зошит взаємозв'язку вчителя і вихователя (див. табл. 2.21). Зошит спостережень вихователя за виконанням завдань під час самопідготовки див. табл. 2.22, зошит спостереження вихователя за поведінкою дітей під час самопідготовки (див. табл. 2.23).

Таблиця 2.21.

Зошит взаємозв'язку між вчителем і вихователем

Дата	П.І.Б. учня	Предмет	Рекомендації вчителя-корекційний педагога щодо правильної організації корекційно-виховної роботи з учнем	Результат роботи дітей	Примітки (поради вихователю, вчителю)
1	2	3	4	5	6

Таблиця 2.22.

Зошит спостережень вихователя за виконанням домашнього завдання під час самопідготовки

Дата	П.І.Б. учня	Навчальний предмет	Темп виконання завдання	Динаміка працездатності учня	Труднощі, які виникають при виконанні домашнього завдання	Корекційно-виховна робота вихователя. Характеристика корекційних засобів.
1	2	3	4	5	6	7

Таблиця 2.23.

Зошит спостереження вихователя за поведінкою дітей під час самопідготовки

Дата	П.І.Б. учня	Типові порушення на самопідготовці	Шляхи виправлення недоліків поведінки	Результати
1	2	3	4	5

О. Ляшенко виділив умови праці дітей з інтелектуальними порушеннями під час самопідготовки [додаткова література 32]:

1) Правильне розміщення учнів у класі:

- вихователь не повинен ігнорувати бажання дітей сидіти разом;
- не обов'язково за кожною дитиною закріплювати робоче місце;
- треба садити слабкого учня і сильного, щоб той міг йому допомогти;
- у кожному ряді потрібно мати одного-двох відповідальних учнів, які можуть виконати доручення вихователя, контролювати за ходом і результатом самопідготовки;
- учні у яких спостерігаються порушення слуху і зору повинні сидіти на перших партах.

Підготовку домашнього завдання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням треба починати в усіх класах разом. Цей час відводиться за режимом дня. Потрібно привчити дітей до того, що в цей час навчальна праця обов'язкова для всіх учнів.

Під час самопідготовки роблять перерви для відпочинку дітей. Без перерви можна займатись не більше 40-45 хв. Потрібно давати дзвоник на перерву і з перерви.

У старших класах слід робити дві перерви, не менше, ніж на 10 хв. Приміщення слід провітрити. За ці перерви в дітей різко знижується рівень працездатності, їх увага переключається, та їм важко знову включитись у хід роботи. Тому слід дітям давати час відпочити тільки після завершення певного етапу роботи.

Для учнів 1-2 класів на самопідготовці використовують ігри та інші розваги. Якщо дитина стомилась раніше, вихователь надає їй можливість відпочити раніше. Є діти, яким потрібно окремо виконувати усні домашні завдання (наприклад, вчити вірш), тоді вихователь їх відводить в побутові кімнати.

Учні молодших класів закінчують роботу раніше. У цей час з ними проводять бесіди, організовують показ телепередач.

2) Створення оптимальних матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних, моральних та інших умов праці. Самопідготовку потрібно проводити в класі, де є карти, щоб були підручники, наочність, ТЗН, обладнання, тобто все, що потрібно для роботи.

3) Формувати у дітей вміння самостійно організовувати свою пізнавальну діяльність (це роблять і вчитель, і вихователь):

- навчати дітей самостійно виконувати домашнє завдання;
- навчати дітей прийомам виконання домашніх завдань;
- давати дітям зразки виконання домашніх завдань або пам'ятки послідовності виконання домашніх завдань з предметів.

Такі умови праці підвищують рівень працездатності учнів та їх результативність при виконанні домашніх завдань.

2.2. Змістовий модуль 2. Основи методики формування вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями.

Тема 1. Вплив результатів діагностики дітей з інтелектуальними порушеннями на планування виховної роботи.

1. Застосування результатів діагностики у плануванні та проведенні корекційно-виховної роботи.
2. Планування роботи вихователя, види планів.
3. Планування роботи класного керівника, види планів.

1 питання. Застосування результатів діагностики у плануванні і проведенні корекційно-виховної роботи

За результатами діагностики виховну роботу потрібно проводити за такими напрямками у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням:

- якість виховання культури взаємин;
- виховання культури праці;
- виховання культури побуту.

Навички культури поведінки діти отримують під час навчання і фізичної праці, дозвілля та виконання режимних моментів, в спеціально організованій ситуації.

Виховання культури поведінки на кожному році навчання здійснюється за принципом концентричності. Однак це не просте повторення, а послідовне формування цих якостей, своєрідність яких обумовлена рівнем знань дитини, зрілістю її соціальних потреб і її вікових особливостей.

Кожне правило поведінки не тільки пояснюється, а й практично застосовується.

Культура взаємин передбачає вміння учнів бути ввічливими, безкорисливо допомагати товаришам, дорослим, поступатися своїм інтересам. Ці навички формуються з перших класів навчання у школі. Н-д: на уроках вчитель привчає дітей ділитись з сусідами по парті олівцями, книжкою.

Учні 1-2 кл. легше і швидше запам'ятовують конкретні вимоги поведінки в звичних ситуаціях: на уроках; під час підготовки домашніх завдань; на практиці; в грі.

Використовують наочні, а також словесні прийоми формування та впливу на особистість учня: пояснення вчителя показ позитивних прикладів.

У молодших класах використовують заходи, які дають дітям позитивні зразки правильної поведінки. Це казки, оповідання, в яких розповідається про чуйність, уважність, доброзичливість (Н-д., казка «Рукавичка»). Учні читають оповідання, твори, вірші, в яких висвітлюються правила поведінки. Н-д.: у читанці 2 класу є оповідання „Дивний померанець”.

Після прочитаного оповідання, бесіди, вихователь під час виконання режимних моментів ставить дітей у такі умови, щоб вони звертались один до

одного з проханням допомоги товаришам. Кожну дію учнів треба перетворити на звичку.

У 1-2 класах робота повинна бути конкретизована і побудована на фактах, зрозумілих дітям з інтелектуальними порушеннями.

У 3-4 класах треба закріплювати попередні знання і переносити їх на інші об'єкти.

З 3-го класу:

- проводять ігри, які допомагають оволодіти правилами руху;
- проводять прогулянки і екскурсії на вулиці;
- організовують працю в позаурочну годину.

У 1-2 класах виконують роботу з самообслуговування, а в 3-4 класах займаються власною гігієною, вони вже знають свої обов'язки, виконують їх.

Одним із методів виховання даних якостей є приклад оточуючих.

Діти повинні звернути увагу на культуру свого одягу. Для цього використовують бесіду з демонстрацією на слайдах одягу.

У старших класах від учнів можна вже вимагати дотримання культури побуту в спальні, їдальні, на кухні. Проводять обговорення, диспути з окремої ситуації культури поведінки.

У 6-9 класах можна використовувати виступи самих учнів, в яких діти з інтелектуальними порушеннями повинні спиратись на літературні приклади, факти з життя школи. За формулювання виступи поділяються на оповідання, читання уривків художньої літератури.

У 7-9 класах практикують виступи, в яких діти висловлюють власну думку.

2 питання. Планування виховної роботи, види планів

Вся виховна робота планується з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх інтересів, уподобань, рівня розвитку і можливостей формування в них необхідних вмінь і навичок.

План дозволяє врахувати всі важливі сторони виховної роботи, виділивши головні, провідні завдання.

При складанні плану педагог використовує цілий ряд документів:

- Державні програми, концепції, положення та постанови;
- навчальні програми.

Вчитель враховує план роботи всієї школи. Виділяють 3 види планів:

1) перспективний план:

- план, який пишеться на найближчий час;
- річний план, який складається на рік;

2) календарний план, який розробляється на місяць, або навчальну чверть. Його основу складають не напрямки роботи, а календарні строки, тобто намічаються конкретні дати і запропоновані для проведення заходи

3) поточний (поурочний) план, який може складатись на неділю. Н.-д: понеділок – робота з книгою; вівторок – ігри, екскурсії тощо; середа – похід; четвер – день спорту; п'ятниця – підведення підсумків роботи чергових, діяльності класу. Цей план розробляється на основі календарного плану.

Окремою ділянкою вводиться відмітка про виконання.

Плани проведення окремих заходів складаються у вигляді докладних сценаріїв. Існує також план-графік – різновид календарного плану (Н-д, графік чергування по класу). Він складається за годинами, тижнями, місяцями.

Структура плану, методика його розробки показана в таблиці 2.12, 2.13

Таблиця 2.12.

Структурна схема річного плану (перспективного) школи

Назви розділів	Дати	1 – 8.09	
1) Організаційна робота. 2) Підвищення якості навально-виховного процесу. 3) Трудове виховання, навчання і профорієнтація. 4) Робота з кадрами. 5) Охорона і здоров'я дітей. 6) Зміцнення навально-матеріальної бази та організаційно-господарської роботи.			

Таблиця 2.13.

Схема календарного плану навально-виховної роботи

Розділи	Назва заходів	Дата	Відповідальний	Література	Відмітка
1. Навчально-виховні заходи по підвищенню якості знань. 2. Основні виховні заходи 3. Індивідуальна виховна робота. 4. Заходи по охороні і фізичному розвитку дітей, попередження травматизму і нещасних випадків. 5. Позапланові виховні заходи.					

Реалізуючи діяльнісний підхід у плануванні виховної роботи, заступник директора по виховній роботі зобов'язаний:

1) націлити педагогів на те, що особистість розвивається в конкретній діяльності, значущій для неї, і не всякі справи, заходи сприяють її розвитку;

2) визначити можливості та умови соціального середовища в наданні учням вільного вибору того виду діяльності, що відповідав би їхнім інтересам, схильностям;

3) направляти життєдіяльність учнів на саморозвиток, самореалізацію й самовизначення;

4) здійснювати творчий підхід до планування системи, форми, місця й часу проведення основних справ й організації ситуацій життєдіяльності учнів.

До планування побудови й реалізації виховної роботи як системи варто відноситися як до важливого моменту й керуватися при його складанні сформованими на практиці й науково обґрунтованими вимогами:

1) план виховної роботи повинен бути зорієнтований на освітньо-виховну концепцію навчального закладу. У цьому випадку не буде неузгодженості навчального та виховного процесів у їхньому впливі на формування особистості учнів;

2) план не повинен складати безсистемний перелік справ, важливо, щоб у ньому був «стрижень», навколо якого вони вибудовуються;

3) варто планувати більшою мірою не роботу з учнями, а їхню самостійну діяльність, педагогічно спрямовану та організовану;

4) план повинен бути максимально індивідуалізований, орієнтований на особливості шкільного учнівського колективу, його здатності, можливості педагогів, соціального мікросередовища;

5) необхідні конкретність, обов'язковість виконання включених у план справ;

6) має бути розумне сполучення словесних, наочних, практичних форм виховної роботи, орієнтація на активні методи виховання;

7) план передбачає логіку побудови справ на основі ситуацій життєдіяльності учнів, що відповідає логіці цілей виховання;

8) план повинен урахувувати роботу школи з можливостями мікросоціуму, а також ювілейні дати країни.

Плануванню виховної роботи передують:

- ознайомлення з державними документами, що визначають завдання школи у вихованні на сучасному етапі;

- визначення мети та завдання на основі умов виховання, особистісного потенціалу учнів (вихованців) і педагогів (вихователів);

- ознайомлення із програмою виховання педагогічного колективу, обговорення та узгодження перспективних справ з педагогами;

- аналіз роботи за минулий рік;

- залучення учнів, батьків до планування;

- вивчення календаря знаменних дат майбутнього навчального року, вибір найцікавіших і корисних дат для виховання учнів.

У сучасній школі розробляються наступні види планів:

- загальношкільний план класного керівника, план об'єднань (гуртки,

секції, клубу тощо);

- перспективний, календарний і перспективний-календарний;
- план роботи школи, класу за будь-яким напрямком, спеціальній програмі;

- план виховного заходу (загальношкільного, класного, групового);
- план роботи з розвитку та формування особистості учня.

Структура плану виховної роботи, як правило, включає:

- аналіз результатів виховної роботи за попередній період часу;
- ціль, стратегічні та тактичні завдання на майбутнє;
- науково-методичну тему дослідницької роботи педагогічного колективу;
- інструктивну та науково-методичну роботу з педагогами;
- загальношкільні справи (колективна творча діяльність);
- роботу з науковими кадрами, постійними та тимчасовими творчими групами педагогів і дітей;
- роботу з різними учнівськими об'єднаннями, творчими союзами, радами, організаціями, лідерами учнівського самоврядування;
- роботу із традиційних та інноваційних напрямків;
- питання, що виносять на педагогічні ради, наради при директорі, адміністративні та педагогічні консилиуми, батьківські й учнівські збори;
- діяльність у рамках прийнятих виховних програм і проектів;
- спільну діяльність із установами науки, культури, навчання, охорони здоров'я, правовими органами.

Плани виховної роботи розрізняються за змістом та структурою:

- планування по ключових справах;
- календарне планування;
- план-сітка;
- планування по видах діяльності;
- планування по комплексних програмах;
- планування по компонентах базової культури особистості.

Моделі (схеми) виховної роботи можуть бути різними (зразок поданий у таблиці 2.14.).

Таблиця 2.14.

Зразок схеми виховної роботи

Напрямки	I семестр				II семестр			
	Завдання	Зміст та організація	Строк	Результат	Завдання	Зміст та організація	Строк	Результат
Організація діяльності дитячого колективу								

Перспективний план виховної роботи на _____ навчальний рік

включає наступні розділи:

I розділ. Проблемно-орієнтований аналіз виховної ситуації в школі, результатів виховної роботи в минулому навчальному році.

II розділ. Мета та завдання виховної роботи (основні виховні завдання, пов'язані з образом випускника даної школи).

III розділ. Прогнозований результат виховання.

IV розділ. Комплекс справ по досягненню мети та завдань представлений у таблицях 2.15., 2.16.

Таблиця 2.15.

Основні компоненти змісту виховання

Строки (тиждень чверті)	Базові компоненти змісту виховання й можливих форм їхньої реалізації				
	Світоглядний (орієнтація на цінності виховної системи школи)	Діяльнісний (нагромадження досвіду реалізації цінностей виховної системи школи)	Культурологічний (орієнтація на загальнолюдські цінності, на українську культуру)	Поведінковий (культура поведінки)	Особистісний (розвиток здатності до саморегуляції)

Таблиця 2.16.

Основні компоненти базової культури особистості

Строки (тиждень чверті)	Компоненти базової культури особистості й можливих форм роботи					Оцінка про виконання
	Пізнавальна культура	Моральна культура	Естетична культура	Фізична культура	Трудова культура	

V розділ. Робота з батьками.

Структуру оформлення плану роботи з батьками показано в таблиці 2.17.

Таблиця 2.17

План роботи з батьками

Поетапні цілі виховання	Дата проведення заходів	Робота з колективом що вчиться, активом школи	Робота з вчителями, керівниками колективів додаткового утворення	Індивідуальна робота з учнями	Робота з батьками	Зв'язок із суспільством та закладами у мікросоціумі	Аналіз проведених заходів, справ
План роботи дитячого колективу на навчальний рік (чверть)							
Справа	Дата	Місце проведення	Учасники	Для кого	Відмітка про виконання, результат		

3 питання. Планування роботи класного керівника, види планів

Структура плану виховної роботи може носити варіативний характер, відповідати вимогам, виробленим у конкретному освітньому закладі. Найбільш оптимальною є наступна структура плану виховної роботи класного керівника.

1. Загальні відомості:

- кількість учнів з неповних родин;
- кількість хлопчиків і дівчаток;
- вік учнів;
- кількість учнів з ослабленим здоров'ям й ін.

2. Характеристика класу:

- структура класу: які мікрогрупи існують у класі, на яких підставах відбувається розподіл на мікрогрупи, які відносини складаються між мікрогрупами;

- хто лідери в класі, їхня коротка характеристика, чи входять вони в офіційну структуру класу;

- хто «знедолені» у класі, їхня коротка характеристика, причини їхнього положення;

- який характер взаємин класу з іншими класами: паралельними, молодшими, старшими;

- у яких офіційних шкільних і позашкільних об'єднаннях (гуртках, секціях, клубах і т.п.) беруть участь хлопці;

- у які неофіційні групи школи входять учні класу;

- які традиції, ритуали, символіка, сленг класу;

- які конфлікти найбільше часто зустрічаються в класі;

- які види діяльності переважають у класі: пізнання, спілкування, праця, гра;

- які мотиви участі школярів у діяльності класу: наслідування іншим, потреба в емоційно близьких контактах, потреба в самоствердженні, прагнення виділитися, одержання заохочення та ін.;

- ставлення класу до навчальної діяльності;

- ставлення класу до позакласної діяльності в школі;

- чи усвідомлює клас себе єдиним цілим;

- чи сформований колектив у класі, на якій стадії формування

перебуває.

3. Основні цілі й завдання виховання, що логічно впливають із характеристики класу й проблеми школи.

4. Основні напрямки й способи діяльності класного керівника, їхня коротка характеристика.

5. Календарна план-сітка на місяць, на чверть або на півріччя, організація педагогічних подій у класі, у тому числі загальношкільні справи, справи класу, форми індивідуальної допомоги тим або іншим школярам у подоланні тих або інших проблем, пов'язаних з їхнім особистісним розвитком.

6. Додатком до плану виховної роботи може бути педагогічний щоденник.

Експертом фіксується наявність планів роботи класних керівників; виявляється відповідність планованої діяльності загальношкільному річному плану виховної роботи.

Основне завдання класного керівника - скоординувати всі виховні впливи на школярів з метою розвитку особистості за допомогою включення їх у різноманітні види діяльності й взаємин.

Педагог-вихователь, класний керівник покликаний здійснювати наступні функції:

- організаторську (проведення роботи із всіх педагогічних аспектів);
- виховну (формування особистості й колективу);
- комунікативну (організація спілкування);
- координаційну (узгодження всіх впливів, установа взаємодії між всіма учасниками виховного процесу);
- корекційну (перетворення, зміна особистості);
- екологічну (захист дитини від несприятливих впливів);
- адміністративну (ведення особистих справ учнів, що вчаться й інших офіційних документів).

У системі роботи класного керівника можна виділити наступні напрямки:

1. Вивчення учнів і колективу класу (див. табл. 2.18): одержання соціологічних, медичних, психологічних й педагогічних даних (родина, соціальне й матеріальне становище, стан здоров'я, рівень розвитку, вихованості та наукованості, індивідуальні особливості й т.д.).

Таблиця 2.18.

План роботи класного керівника щодо вивчення учнів

Оперативний план класного керівника			
Навчальні тижні	Колективні справи тижні учнів	Оперативна робота класного керівника	Оцінка результатів виконаної роботи
1-7 вересня.	1 вересня. День знань	Запросити на зустріч науковців, фахівців	

		різних галузей	
	3 вересня. Збори учнів на тему «Питання, які тебе хвилюють»	Оголосити конкурс на кращу колективну справу. Розподілити обов'язку на перспективу. Допомогти редколегії випустити стінгазету про літні канікули	
	6 вересня. Батьківські збори на тему «Як допомогти дітям організовано почати навчальний рік?»	Виявити й залучити батьків, здатних допомогти в організації й проведенні намічених корисних і цікавих колективних справ	

2. Постановка виховних завдань (перспектив), загальних класу або окремих груп, учнів класу. Планування виховної роботи - складання плану для роботи з учнями, вчителями, батьками, що містить перелік завдань і справ по їхньому виконанню. Календарний план виховної роботи показаний у таблиці 2.19.

Таблиця 2.19.

Календарний план класного керівника

Час проведення	Назва заходу	Хто проводить	Оцінка про виконання

Організація, проведення й корекція різних видів діяльності відповідно до поставлених завдань та наміченим планом: проведення класних годин, колективних творчих справ, екскурсій, походів, вечорів, батьківських зборів і т.д.

Організація роботи з батьками учнів: систематичне інформування про успішність, поведінку учнів, відвідування учнів вдома, здійснення педагогічної освіти батьків, залучення батьків до виховної роботи.

Аналіз й оцінка результатів виховання: спостереження, анкетування й інші методи, що дозволяють говорити про результати й ставити нові завдання. Найпростішою формою планування виховної роботи є розташування змісту перспективних справ у класі в календарному порядку.

Недолік такої форми планування полягає в тому, що всі виховні заходи зводяться до календаря, а план схожий на перелік видів діяльності класного керівника, розташованих у хронологічному порядку. При цьому важко проаналізувати систему й технологію впливу на учнів, слабо простежується роль класного колективу.

Оперативна форма планування є різновидом календарного плану. Ця форма дозволяє визначити види діяльності учнів і організаційні функції класного керівника щотижня. У структуру плану вводиться стовпчик для оцінки результатів проведеної роботи.

У старших класах центр ваги роботи з оперативного планування переноситься на учнівський колектив. Роль класного керівника залежить у цьому випадку від рівня згуртованості колективу.

Лінійно-хронологічний план містить перелік заходів, визначених потижнево. Наприклад, понеділок як перший день навчального тижня контрастує з недільним відпочинком, і в цей день краще планувати збори, зустрічі, лінійки й заходи просвітницького характеру. У понеділок викладачі історії, літератури можуть надати допомогу інформаторам, читцям, організаторам колективних справ. У вівторок, коли редакційний актив зайнятий випуском стінної печатки (газет, бюлетенів, альбомів, журналів, альманахів й ін.), викладачі мови й літератури, малювання й праці мають можливість надати допомогу школярам в оформлювальній роботі. У цей же день можна провести батьківські збори й підготувати виставку творчих робіт учнів. У середу, в день трудових справ - додається турбот у викладача праці й завідувача господарською частиною. Суботу як переддень дня відпочинку, краще присвятити заняттям по інтересах у творчих групах, гуртках і факультативах, оглядам талантів, КВК, турнірам, змаганням з фізкультури й спорту. У цей день будуть зайняті викладачі фізкультури й спорту, керівники художньої самодіяльності й інших об'єднань учнів. У неділю, якщо такий день використовується для організації вільного часу учнів, планується екскурсійна й туристична робота, у справу включаються зацікавлені особи із числа викладачів, батьків і позашкільних установ.

У структурі планових заходів (див. табл. 2.20) подається коротка характеристика рівня вихованості учнівського колективу й визначаються чергові завдання. Перелік наведених заходів і профілі днів тижні показані умовно. Протягом тижня можуть бути дні, вільні від позакласних предметних і виховних справ.

Таблиця 2.20.

План виховної роботи

Дата	Робота з учнями			Робота з сім'єю	
	Загально-шкільні заходи	Класні заходи	Індивідуальна робота	Загально-шкільні заходи	Індивідуальна робота

Традиційними для багатьох класних керівників стали календарно-тематичні плани. У них також передбачається характеристика учнівського колективу й виховні завдання. Зміст виховної роботи на півріччя або весь навчальний рік представлено у вигляді розділів, система яких реалізує основні напрямки виховної роботи в класі:

- Організаційно-педагогічні заходи.
- Виховання позитивного ставлення школярів до навчання.
- Політичний кругозір учнів.
- Виховання моральних цінностей у школярів.
- Підготовка учнів до праці й вибору професії.
- Дисципліна та культура поведінки учнів.
- Фізична культура й здоров'я учнів.
- Екологічне виховання.
- Вільний час учнів.
- Робота з батьками та громадськістю.

По кожному з названих розділів підбираються різноманітні форми й методи роботи.

Аналіз планування. З'ясувати наявність і проаналізувати якість зв'язку між рівнем аналізу вихованості учнів, сформованої педагогом метою здійснення заходу й планом його проведення. Визначити, як пов'язане виховне завдання першого етапу з виховним завданням другого. Далі необхідно визначити наскільки педагогічно доцільно сплановані етапи заходу й сформульовані виховні завдання кожного з них. Потім потрібно з'ясувати зайнятість учнів у процесі планування, роботу педагогів по прищеплюванню школярам певних навичок планування. Аналіз буде неповним, якщо керівник не визначить, наскільки сам педагог усвідомив виховні можливості цієї частини заходу. Чи розуміє він, що процес колективного планування заходу сприяє становленню й розвитку почуття колективізму, почуття відповідальності за доручену справу, розвиває систематичність і послідовність мислення, логічність його й цілеспрямованість. Аналіз системи застосовуваних методів виховання повинен з'ясувати, наскільки вони забезпечують активність й ініціативу учнів, чи створюють вони ситуації, що змушують школярів займати активну життєву позицію, як ці методи гарантують досягнення, що виховують і реалізують аспекти поставленої мети. Наступний крок полягає у визначенні того, наскільки форма проведення виховного заходу відповідає його меті й змісту. Тут необхідно звернути увагу на причинно-наслідковий зв'язок: якість попереднього етапу організації, організаційна чіткість виховного заходу. **Обов'язковий висновок:** чи став даний захід «школою організації для учнів».

Проаналізувати поведінку учнів під час здійснення заходу необхідно за критеріями: а) з аналітичною підготовленістю заходу (перший етап); б) з якістю методів, за допомогою яких здійснюються виховні впливи; в) з наявністю ефектів новизни цікавості, незвичайності, емоційності. Цей крок повинен завершуватися попереднім висновком про силу впливу системи педагогічних впливів на учнів. Висновок попередній і не остаточний, тому що він робиться на основі аналізу зовнішніх симптомів поведінки учасників виховного заходу.

Тема 2. Методика формування та корекції когнітивної сфери особистості учнів з інтелектуальними порушеннями.

1. Роль і головне призначення методики переконання у роботі вихователя.

2. Основні методи формування свідомості та переконання у дітей з інтелектуальними порушеннями.

1 питання. Роль і головне призначення методики переконання у роботі вихователя

Основне призначення методики переконання полягає у розвитку свідомості вихованців; в організації процесу формування у них системи поглядів і переконань, світосприйняття; у виробленні самостійного мислення.

Кінцева мета методики переконання спрямована на формування у вихованців умінь висловлювати самостійно свої погляди.

Переконання має три значення: як одна із частин виховного впливу; як один із аспектів свідомості; як спосіб впливу, метод.

Переконання, у перекладі з грецької мови означає гіпотеза, доказ (основа, аргумент). Переконання будують з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, воно має бути послідовним, логічним, доказовим, а також має містити узагальнюючі положення (принципи і правила) і конкретні факти і приклади. Переконуючи інших, треба вірити у те, про що повідомляється.

На думку І. Єременка, Л. Злобіна, А. Белкіна, О. Богданова, В. Петрова, переконання має два ступені: пояснення і навіювання. Ефективним методом переконання виступає сугестія (навчання, навіювання). Сугестивний метод – це психологічний вплив однієї особи на іншу чи групу осіб, розрахованих на безперечне сприйняття або прийняття слів, висловлених думок і волі (навіяння будь-якої думки).

Переконання виникає на основі таких впливів, як

1. Психологічний вплив, який включає мовні і немовні засоби, зокрема слово, жест, міміку.

2. Педагогічний вплив, що реалізується за допомогою команди, показу, установи, самонавіювання тощо.

Єдність думки і дії, свідомості і поведінки вихованців – такий правильний підхід до постановки виховної роботи. Щоб переконати, потрібно спонукати до дії. Це – вихідний принцип методики переконання. Тільки активізуючи позицію учнів можна спонукати їх до самостійного використання знань, до перетворення їх у переконання, до перевірки цих знань на практиці, нарешті, навчити їх передавати своїм знання іншим учням.

Учнів з інтелектуальними порушеннями найчастіше можна навчити самостійно використовувати знання і перетворювати їх у переконання. Вони не можуть самостійно перевіряти знання на практиці і не здатні навчитись передавати свої знання товаришам. З цього витікає роль методики переконання – навчити учнів з інтелектуальними порушеннями самостійно

використовувати свої знання у будь-яких ситуаціях і перетворювати наявні знання у переконання.

Вихователь, за допомогою методики переконання, впливає на свідомість учня з інтелектуальними порушеннями, а через неї формує поведінку, характер, волю, почуття дитини.

У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням є свої особливості в застосуванні методів переконання. Відомо, що головним засобом впливу на дітей з інтелектуальними порушеннями є слово. Воно виступає подразником, який сигналізує дитині про надходження інформації і виконує роль регулятора вчинків і дій.

Динаміка розвитку мовлення у нормальних дітей та учнів з інтелектуальними порушеннями дає змогу побачити, що відповідно до перших, у других спостерігається низький рівень розвитку спонукаючої та регулюючої функцій внутрішнього мовлення. Діти з інтелектуальними порушеннями лише за рахунок зовнішнього мовлення будують власну поведінку за наслідуванням.

Зауважимо на тому, що учні 1-4 класів ще не достатньо розвинені до рівня розуміння етичних узагальнень та усвідомлення своїх обов'язків, вони не можуть правильно мислити про різні категорії, зокрема про сутність багатьох понять, а саме: про те, що таке «моральний обов'язок», «добро» і «зло», «справедливість». Але обов'язок педагога полягає у тому, щоб розвивати особистісні якості, пояснити дітям сутність цих категорій, сформувати у них відповідне ставлення до них, а також розвивати на базі усвідомлення відповідних категорій, особистісно-вольові та особистісно-моральні якості.

Збагачення етичних знань дітей з інтелектуальними порушеннями проходить у вигляді окремих мотивованих пояснень, коротких цікавих оповідань, вказівок стосовно наслідків неправильного вчинку. Головне, щоб учні завжди розуміли вихователя, а вихователь доступно і логічно пояснював той чи інший матеріал. У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням це особливо важливо. Наприклад: учень не може зрозуміти, чому завжди потрібно вставати, коли в клас заходить доросла людина. Якщо ця інформація усвідомиться, то відразу ж вступить в свої обов'язки переконання про те, що головне – це привітати старшу людину, а для цього потрібно встати.

Педагоги (як вчитель, так і вихователь) повинні мати однакові вимоги до виховання дітей, які б не суперечили один одному. Це необхідно для того, щоб сформувати правильні та сталі переконання в учнів.

І. Єременко зазначає, що дітям з інтелектуальними порушеннями характерна некритичність сприйняття того, що навіюється, тому у них виникає повне наслідування діяльності та поведінки інших, що особливо негативно тоді, якщо приклад виявляється не позитивним. Отже, в учнів з інтелектуальними порушеннями потрібно розвивати критичність мислення, а це можливо лише при систематичному збалансованому впливі педагогів під час різних видів діяльності.

З перших днів перебування у школі, дітей з інтелектуальними порушеннями слід навчати діяти не із корисливої мети («так я хочу»), а з переконанням у тому, що потрібно поступати саме таким чином, тому що це добре, правильно і відповідає вимогам суспільства.

Переконання можна застосовувати шляхом наступних словесних впливів: зауваження; поради; прохання; етичної бесіди.

На нашу думку, основним засобом переконання учнів буде виступати виховуюче, розвивальне та корекційно-спрямоване навчання.

Виховна сила переконання у навчанні відбувається, перш за все, за допомогою змісту позитивного навчального матеріалу і характеристик методів навчання. Наприклад: у процесі вивчення творів художньої літератури, переконання поступово поширюється, розкриває моральну сутність людини, викликає в учнів бажання наслідувати кращі приклади, вчить їх розуміти і любити прекрасне у житті.

За допомогою методу переконання, у дітей можна сформувати моральне світосприйняття та суспільні ідеали.

А. Белкін говорить, що на дітей з інтелектуальними порушеннями негативно впливають окрики, сердитий, роздратований і підвищений тон, насмішки, а благодійно впливають строгий, діловий спокійний тон мовлення, зниження мовлення інколи до шепоту. Погано діють на дітей нав'язливі рухи педагога, зокрема, постукування по столу або вовтуження по підлозі ногами, різкі жести.

2 питання. Основні методи формування свідомості та переконання у дітей з інтелектуальними порушеннями

Серед практичних завдань, які висувають перед педагогом, здійснюючи методику переконання, В. Коротов виділяє:

1. Відбір інформації, засвоєння якої організує педагог.

На конкретному етапі роботи, з конкретним складом учнів вихователь самостійно повинен знайти той набір ідей, знань, фактів, засвоєння яких кожним з учнів в даний момент необхідно. Для цього важливо мати чіткі уявлення про рівень знань і переконань учнів, який вже досягнутий у роботі з дітьми до цього часу, а також слід враховувати обсяг вікових та індивідуальних особливостей дітей, що допомагає здійснити реальну доступність для кожної дитини інформації, яка пропонується педагогом.

2. Побудова системи методів переконання. Переконання, на думку В.О. Сухомлинського, за своєю природою не може бути бездіяльним духовним скарбом. Воно живе, відшліфовується тільки в активній діяльності. Людина у чомусь переконується лише тоді, коли вона закріплює у собі принципи, за які готова боротись, якими не поступиться ні за яких обставин. Отже, важливим є правильний підбір методів переконання та дотримання специфіки їх використання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

І. Єременко виділяє наступні методи **морального переконання**: інформація, пошук, дискусія, взаємоосвіти.

Дослідники В. Петрова, О. Богданова та інші до методів морального переконання додають також наступні: приклад, переконання, навіювання.

Методика формування свідомості та переконання включає наступні методи:

- **інформаційний**, який забезпечує організовану педагогом передачу учням знань шляхом переконання їх або підбору відповідних книг, творів мистецтва та ознайомлення дітей з ними;

- **пошуковий**, який допомагає включенню дітей у самостійне отримання знань з різних джерел і обробки цієї інформації;

- **дискусійний**, який спонукає учнів до обмірковування та обміну думками за тими чи іншими актуальними питаннями, до колективного вироблення правильної точки зору, за участі та допомоги вчителів;

- **взаємної освіти**, який дозволяє залучати учнів до активної пропаганди отриманих ними знань серед своїх однолітків і в більш широкому соціальному оточенні.

Ці методи виконують загальну функцію перетворення знань, отриманих понять та уявлень в особисті погляди і переконання учнів.

Автори О. Богданова, В. Петрова до методів формування свідомості та переконання особистості відносять: бесіду, лекцію, дискусію, переконання, навіювання, приклад.

Дамо більш детальну характеристику основних методів формування свідомості та переконання учнів з інтелектуальними порушеннями. На нашу думку, І.Г.Єременко дає більш доцільну класифікацію, яка поєднує у собі всі методи формування свідомості та переконання.

До методів формування свідомості та переконання можна віднести наступні:

І. Інформаційний метод забезпечує передачу учням знань, ідей, фактів шляхом повідомлення тих чи інших відомостей педагогом, чи шляхом реалізації під керівництвом вчителя, самостійної роботи учнів з джерелами інформації.

Завдання інформаційного методу:

- 1) забезпечення сприйняття дітьми певного числа знань на доступному для них рівні і засвоєння їх у бажаному обсязі;

- 2) стимулювання інтересу вихованців до отримання необхідних знань і розвиток в них потреби постійно їх поповнювати.

Цей метод застосовується у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, розпочинаючи з молодших класів. Педагог може сам враховувати вікові, індивідуальні та психофізіологічні особливості дітей, встановлювати зміст, обсяг і форму подачі їм необхідної мовленнєвої інформації.

Інформаційний метод використовується на перших етапах формування в учнів з інтелектуальними порушеннями знань (понять, уявлень), поглядів,

переконань, коли в них ще немає достатньо розвинутого словникового запасу у відповідній галузі знань.

Функції інформаційного методу:

- 1) подача учням відповідної інформації;
- 2) пояснення теоретичних положень, фактів, шляхом характеристики їх причин і взаємозв'язку;
- 3) моральна оцінка дій та вчинків людей, з метою надання допомоги дітям у виборі правильної лінії поведінки;
- 4) включення дітей у процес цілеспрямованої суспільно корисної діяльності з метою зацікавлення учнів позитивними вчинками.

Вищеподані функції інформаційного методу, при конкретному його застосуванні, проявляються у комплексі та складають одну головну функцію – *формування у школярів морального переконання*.

Для передачі учням знань у процесі практичної діяльності педагог може використовувати широкий набір засобів, які є характеристикою даного методу. До засобів інформаційного методу відносять: живе слово педагога, власний приклад вихователя, роботу з книжками, газетами і журналами, перегляд кінофільмів і телепередач, театральних спектаклів та інше.

Кожний засіб методу має свої різноманітні форми, наприклад: живе слово педагога – це усне повідомлення знань вчителя у формах:

- 1) *розповіді* – це коротке живе повідомлення про будь-які явища, факти, події;
- 2) *лекції* – це значне за обсягом і тривалістю повідомлення про будь-які явища, факти, події(використовують в старших класах);
- 3) *бесіди* – визначають більш активну роль самих дітей в добуванні засвоєних знань, це зворотній зв'язок між педагогом та дітьми (запитання-відповідь).

Головні вимоги розвитку в учнів активного інтересу до інформації є:

- 1) актуальність повідомлених знань;
- 2) оперативність їх передачі школярам;
- 3) емоційна подача матеріалу;
- 4) дотримання почуття міри.

Не менш важливу роль в активізації пізнавальної діяльності дітей і активізації їх інтересу до інформації відіграють, поряд з вимогами, спеціальні прийоми, які ґрунтуються на знанні та обліку закономірностей психічних явищ, зокрема механізмів розвитку психічних процесів(уваги, пам'яті та ін.)

С. Карпенчук, характеризуючи інформаційний метод, вказує на те, що лекція – це розгорнутий та організований в доступну форму систематичний виклад суті тієї чи іншої проблеми, що передбачає передачу знань, формування поглядів і переконань.

Логічний центр лекції – будь-яке теоретичне узагальнення, що належить до сфери наукового світогляду. Структура лекції включає 3 етапи:

1. Підготовчий етап. Робота на даному етапі спрямована на:

- формулювання теми;
- виявлення мети;

- складання попереднього плану;
- добір і вивчення літератури;
- складання розгорнутого плану;
- збір матеріалу.

2. Вступ. Попереднє слово лектора.

3. Основна частина. У процесі проведення лекції використовують наступні методи проведення, а саме:

- індуктивний: подача інформації від часткового до загального;
- дедуктивний: подача інформації від загального до часткового;
- проблемний: подача інформації за допомогою постановки проблемного запитання і його розкриття;
- аналогій: подача інформації іде за параметрами паралелі та подібності явищ і подій, що підводить до формування відповідних висновків;
- концентричний: виклад усього матеріалу будується навколо одного логічного центру;
- просторовий: інформація подається в динаміці, використовуючи наочність.

4. Заключна частина. На підсумковому етапі лекції дається основна і допоміжна література, відповіді на запитання, підсумок інформації, постановка завдань дослідження; спостерігається емоційне підсилення вражень.

Елементи методу лекції можливо використовувати лише у старших класах спеціальної школи, у зв'язку із тим, що діти з інтелектуальними порушеннями не вміють самостійно опрацьовувати інформацію, систематизувати її і виділяти основні положення.

Серед інформаційного методу провідне місце відводиться бесіді.

Бесіда – метод, за допомогою якого здійснюється процес спілкування, це джерело взаємин між об'єктами і суб'єктами виконання в процесі колективної чи індивідуальної діяльності.

С.Г.Карпенчук виділяє наступні **етапи бесіди**:

1. Підготовчий чи мотиваційний етап. На даному етапі передбачається обґрунтування теми; актуалізація уваги з метою підготовки дітей до обговорення життєво важливих подій, фактів, моральних вчинків, ситуацій.

2. Основний етап. Педагог пропонує учням першоджерело (матеріал для обговорення: розповідь, уривок з художнього твору та кінофільму, стаття, подія, ситуація – позитивна чи негативна основа).

3. Діалог з дітьми. Невід'ємна частина основного - запитання, відповіді, тематичні вікторини, заочна подорож, проблемні питання. У процесі діалогу можна використовувати елементи прикладу, дискусії.

4. Підведення підсумків передбачає узагальнення висловленого, формування раціонального, обговорення проблеми, конкретна програма дій для закріплення прийнятої норми.

У методиці формування свідомості та переконання у дітей з інтелектуальними порушеннями при використанні бесіди провідне місце відводиться етичній бесіді.

Методика проведення з учнями спеціальної школи етичної бесіди.

Етична бесіда – це засіб залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків і вироблення моральних оцінок і суджень.

Її мета полягає в тому, щоб дати дитині можливість обмірковувати свій повсякденний досвід, досвід колективу і співвіднести його з загальноприйнятими моральними оцінками; розширити рамки соціальних, моральних уявлень, розкрити їх зв'язок з конкретними вчинками, діями особистості.

Етична бесіда з дітьми з інтелектуальними порушеннями має на меті – корекцію неправильних моральних уявлень у даної категорії дітей.

Педагогу необхідно заздалегідь уявити собі головну мету і практичний висновок до якого він повинен підвести учнів в ході обговорення теми бесіди. Тому, будь-яка етична бесіда повинна бути чітко спрямована. Потрібно також обмірковувати серію послідовно поставлених запитань, змодельовати можливі типові відповіді учнів, визначити матеріал, яким прийдеться оперувати.

Етична бесіда має виховуючий зміст тільки у тому випадку, коли вона викликає відповідний відгук в душі учнів, стимулює їх активність і закінчується висновками, які сформовані самостійно учнями. Висновки можуть бути сформульовані у вигляді етичного правила.

У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням завдання вчителя полягає не лише у тому, щоб добитися від учнів узагальнюючих формулювань, морального правила, оскільки допомагає їм визначити своє ставлення до моральної ситуації, яка розглядається з розв'язаною з нею проблеми. Це є складним етапом роботи, тому що діти з інтелектуальними порушеннями майже не вміють встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між фактами і явищами.

Етапи проведення етичної бесіди:

1. Вибір теми етичної бесіди в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Цей етап потребує з'ясування конкретних фактів з життя дитячого колективу, вчинків окремих учнів.

Діти з інтелектуальними порушеннями не можуть без допомоги вчителя порівнювати поведінку героїв літературних творів, робити відповідні моральні заключення, висновки. Їм достатньо важко оцінювати свої вчинки, вони краще оцінюють вчинки інших дітей, тому вихователі спеціальної школи повинні використовувати приклади із життя даного колективу, враховувати досвід дітей, запас слів, термінів, понять.

2. Підготовка матеріалу до проведення бесіди. Крім фактів життя, спостережень дітей, у бесідах використовують: оповідання, нариси та інші літературні твори. Вихователь заздалегідь пропонує учням книжки для читання, щоб потім легко було обговорювати ту чи іншу тематику.

3. Проведення етичної бесіди.

У 1 класі значне місце займає розповідь вихователя, його аналіз та оцінка різних подій. У 3 класі зростає обсяг висловлювань самих дітей, їх самостійних оцінок моральної сторони обговорення подій.

У кінці бесіди виводиться моральне правило. Для молодших школярів воно повинно бути більш конкретним і скороченим, деталізованим, а для старших школярів – розгорнутим, чітким, об'ємним та деталізованим.

При проведенні етичної бесіди можна використовувати репродуктивні картини, діапозитиви, діафільми, комп'ютерні програми. Саме це сприяє розвитку мовлення, слухового і зорового сприйняття у дітей з інтелектуальними порушеннями.

При підготовці до етичної бесіди слід використовувати наступні джерела морального переконання:

- 1) навчальні програми, підручники;
- 2) твори різних видів класичного і сучасного мистецтва;
- 3) засоби масової інформації
- 4) особистий приклад батьків, педагогів, старших товаришів.

Ц. Пошуковий метод. Наступним методом формування свідомості та переконання учнів виступає метод пошукового характеру.

Його суть полягає у тому, що вихователь, організовуючи творчу пізнавальну діяльність учнів, спонукає дітей самостійно знаходити витoki нової інформації, самостійно вивчати її та отримувати на цій основі достовірні знання (уявлення, пізнання, переконання), придбати цінні пізнавальні вміння і навички.

Метод застосовується у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, але в старших класах, тому що в молодших класах діти з інтелектуальними порушеннями ще не вміють користуватись самостійно підручниками, а отже, не вміють знаходити нову інформацію, вивчати та інтерпретувати її.

Учні старших класів спеціальної школи вже привчені знаходити потрібний матеріал, самостійно його знаходити, вивчати, опрацювати та аналізувати.

Виділяють наступні види пошукової діяльності (І. Єременко):

1. Бібліографічний пошук, який спрямований на самостійну роботу учнів з підбору і вивчення літератури, пов'язаної з певною тематикою. Вивчення літератури проводиться у бібліотеках.

2. Збір краєзнавчих матеріалів (гербарії, зразки місцевих порід, рослин). Для впровадження даного виду пошукової діяльності педагог організовує та проводить з учнями екскурсії, краєзнавчу роботу, туризм, роботу у шкільних музеях, краєзнавчих гуртках. Пошукова діяльність має спрямований творчий характер.

3. Дослідно-практичні роботи учнів в лабораторіях школи, на пришкольній ділянці, в трудових об'єднаннях, в різноманітних гуртках і секціях. Цей вид пошукової діяльності передбачає проведення індивідуальних або групових науково-дослідних робіт. У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням пошук є складним, він нерідко проводиться довготривало і здійснюється в основному дітьми колективно. Наголосимо на тому, що пошук є продовженням уроку і дає можливість використовувати теоретичні знання на практиці.

Виділяють наступні етапи пошукової діяльності:

– Визначення мети, об'єкта пошуку, постановка і конкретизація його задач, тобто відповідь на запитання: «Для чого потрібен пошук?», «Що потрібно шукати?», «І для чого шукати?»

– Збір матеріалу. Необхідно правильно привчати дітей працювати у колективі, оперувати знахідками, розподіляти обов'язки між членами групи.

– Обробка, систематизація і вивчення знайдених матеріалів. Кожний матеріал у пошуковій діяльності повинен бути не лише знайденим, але й вивченим дітьми. Учні з інтелектуальними порушеннями привчають аналізувати, систематизувати, узагальнювати знайдений матеріал, що дає змогу надалі переконати їх у необхідності цього матеріалу.

– Обговорення матеріалу. Пошукова діяльність поступово ускладнюється. Пошук – це один із головних матеріалів переконання. Цей метод використовується на уроці, при виконанні домашнього завдання, у роботі гуртка, у турпоході, тощо.

III. Метод дискусійного характеру.

Дискусія – це метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних точок зору.

Дискусія – це метод переконання, він втягує вихованців в обмін думками за особистими і суспільно значущими проблемами.

Метод дискусії викликає різні точки зору, забезпечує вироблення, підтримку і розвиток в учнів правильних, у моральному і науковому аспекті, уявлень. Поряд з цим, даний метод припускає критику і подолання помилкових, неправильних поглядів у дітей.

Дискусійний метод сприяє:

1) закріпленню в свідомості учнів наукових поглядів і переконань, моральних ідеалів;

2) формуванню в учнів критичного підходу до власних недоліків.

«У суперечці народжується істина» говорили люди багато років тому.

У суперечці народжуються і відшліфовуються важливі якості людини, а саме: вміння досягнути істини; вміння відстояти і пропагувати свої погляди, аргументувати свою точку зору; мужність визнати свої помилки у поглядах (С.Г.Карпенчук).

Як стверджує І. Єременко, цей метод практикується у старших класах спеціальної школи, але він є важким для сприйняття та здійснення дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Дискусії властива чітка мета; бездоганна компетентність; науковий підхід до проблеми, що обговорюється; повага до аргументів противника; послідовна критика позиції опонента.

Переваги дискусії полягають у тому, що у процесі її здійснення, відбувається координація думок окремих осіб; стимулювання учасників дискусії чітко й точно формулювати свої думки; з'ясування помилок у мисленнєвій діяльності дітей; удосконалення вдалих прийомів дискутування.

Проведення дискусії передбачає дотримання наступних вимог, зокрема:

- чисельність учасників (15 осіб);
- усіх учасників можна поділити на 2-3 підгрупи (поділ);
- розміщення учасників у вигляді кола, півкола (С. Карпенчук).

На відміну від учнів загальноосвітньої школи, діти з інтелектуальними порушеннями потребують іншої організації дискусії, зокрема обов'язковими повинні бути:

- попередня підготовка 2-3 учнів, які виступатимуть з теми, що буде розглядатися;
- попередня підготовка усіх дітей до дискусії, а саме - вони повинні розглянути інформацію, яка б дозволила їм усвідомити питання дискусії;
- оформлення приміщення до дискусії;
- підбір та конкретизація питань щодо обговорення їх дітьми;
- врахування психофізіологічних, індивідуальних та вікових особливостей учнів з інтелектуальними порушеннями, з якими організовується дискусія.

Організація дискусії:

- визначення цілей і теми дискусії;
- збір інформації (знань, суджень, думок, нових ідей, пропозицій)
- упорядкування, інтерпретація і спільна оцінка отриманої в ході обговорення інформації (вироблення ухвали);
- підведення підсумків.

Серед форм проведення дискусії І. Єременко виділяє:

- 1) Збір, а саме: обговорення моральних проблем, актуальних завдань і планів.
- 2) Учнівська конференція, яка проводиться як підсумок довготривалої пошукової роботи школярів.
- 3) Диспут – обмін думками, одна з традиційних і широко практикованих форм, як метод дискусії знаходить повне своє вираження у процесі мовленнєвої діяльності дітей.

Диспут (доміркову, дискутую – лат.) передбачає зіткнення різних точок зору.

Фоми диспуту: диспут-лекція; диспут-дискусія; власне диспут.

Рекомендації до організації та підготовки диспуту:

- тема диспуту повинна бути актуальною і систематизованою, скорегованою до рівня сприйняття дітьми;
- тема повинна обов'язково конкретизуватися питаннями для обговорення, які попередньо підбираються педагогом;
- усі учні повинні не лише попередньо знати про диспут, який організовується у класі, але й також прочитати необхідну інформацію, яка буде розглядатися, аналізуватися, систематизуватися та узагальнюватися під час диспуту;
- спеціальне оформлення приміщення потребує залучення усіх дітей до виготовлення необхідних матеріалів, конспектів, стендів;

– педагог повинен підготувати доповіді для доповіді для сильніших учнів, які будуть виступати перед дітьми, з скороченим змістом інформації, яка попередньо ними була опрацьована.

IV. Метод взаємної освіти

Взаємна освіта – метод, який формує в школярів потребу і вміння пропагувати свої знання, погляди, переконання

Сутність методу взаємної освіти полягає у включенні учнів в ситуації, в яких вони повинні переконувати одне одного.

Цей метод не застосовується у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням в повному обсязі, тому що діти з інтелектуальними порушеннями не можуть пропагувати свої знання і не мають у цьому потреби.

Цей метод використовується тільки у формі: 1) політінформації; 2) діяльності шкільних музеїв; 3) клубів інтернаціональної дружби.

Тема 3. Методика формування та корекції емотивної та поведінкової сфери особистості стимулюючої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями

1. Особливості, класифікація та характеристика методів організації педагогічної стимулюючої діяльності школярів з інтелектуальними порушеннями.

2. Особливості, класифікація та характеристика методів емоційного педагогічного стимулювання.

1 питання. Особливості, класифікація та характеристика методів організації педагогічної стимулюючої діяльності школярів інтелектуальними порушеннями.

Методи педагогічної стимулюючої діяльності школярів та педагогічного емоційного стимулювання розвивають індивідуальність кожного вихованця, але, разом з цим, попереджують формування в окремих дітей, таких якостей, як індивідуалізм, егоїзм, егоцентризм, надмірні честолюбні прагнення, зневага до своїх товаришів, до оточуючих людей.

Виділимо характерні особливості методів педагогічної стимулюючої діяльності школярів, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки:

1. Стимулювання повинно опиратися на стимулюючі можливості діяльності, що служить меті залучання дітей і підлітків до активної суспільно корисної та педагогічно доцільної діяльності (навчання, праця, різні види ручної праці).

Схематично цю особливість можливо записати так:

Педагог → діяльність → вихованець.

Педагог впливає на свідомість вихованця безпосередньо, через включення його в різні види діяльності, при цьому іде розвиток не лише особистісних характеристик дитини, але й формуються вміння довільної поведінки і спілкування.

2. Стимулювання спрямується до особистості вихованців не лише зі сторони педагога, але й зі сторони дитячого колективу. Вплив педагога і дитячого колективу не тільки не протидіють один одному, а й, навпаки, стають особливо дійовими у своїй єдності.

Схематично цю особливість можна показати так:

Педагог → колектив → особистість.

Педагог впливає на розвиток і стимулювання особистості безпосередньо через вплив на колектив учнів.

3. Виховні методи стають не тільки зовнішніми стимулами, а в своєму розвитку здатні перетворюватись у внутрішні стимули поведінки дітей, стимули суспільно корисної і педагогічно цілеспрямованої їх діяльності.

Схематично цю особливість можливо показати так:

Педагог → внутрішня позиція особистості (спрямованість інтересів, суспільна думка) → особистість.

Вплив педагога і колективу є не лише зовнішнім стимулом поведінки дітей, адже якщо цим обмежуватись, то дитина, знаходячись не під впливом педагога й своїх товаришів, легко змогла б придбати і негативний досвід. Зовнішні стимули приймаються самими учнями, учнівським колективом, коли діти переконуються в доцільності та справедливості того, що вимагає від них педагог, а їх особисті інтереси і мотиви реалізуються через виконання запропонованих їм видів діяльності та у процесі створення міжособових суб'єкт-суб'єктних взаємин у колективі.

Усі три схеми немовби накладаються одна на одну та утворюють загальну модель методів педагогічного стимулювання.

Загальні правила застосування методів педагогічного стимулювання:

1. Справжній гуманізм ставлення педагога до дітей.

Методи педагогічного стимулювання – це реальні стосунки живих людей, які об'єднані одним колективом, єдиними спрямуваннями, загальною відповідальністю. У зв'язку із цим А. Макаренко наголошував на тому, що якнайвищий ступінь вимоги до людини показує якнайбільший рівень поваги до неї.

2. Розумне, підготовлене застосування кожного з методів. Педагог повинен бачити наскільки вірогідно використовувати той чи інший метод. Педагогічне стимулювання може залишитись безрезультативним, якщо педагог не забезпечить необхідне обладнання для стимулювання дітей.

Н-д: Не всі учні мають потрібні для роботи інструменти, а вчитель наполягає на виконанні наступного завдання, нагадує учням про обіцяне заохочення.

3. Врахування реальних можливостей дітей з інтелектуальними порушеннями, їх вікових та психофізіологічних особливостей.

4. Правильна оцінка педагогічної ситуації. Без цього не можна правильно підібрати методи педагогічного стимулювання. Щоб педагогічний вплив був цілеспрямований і завершувався відповідним результатом, педагог має володіти певною методикою і технологією організації діяльності школярів.

Методи організації педагогічної діяльності школярів, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки дають можливість у процесі виховання проєктуватись на безпосередню участь людей у повсякденній діяльності, на їх взаємини з оточуючими, емоційну сферу та процес спілкування.

Формування морального досвіду – це звернення педагога до власного, набутого в процесі життя і виховання, досвіду дитини. Стратегію звернення вихователя до життєвого досвіду учнів чітко відображає принцип Гіппократа «Не нашкодь». Отже, базовою основою морального досвіду – є власний досвід дитини.

Педагог не вигадує методи стимулювання, він бере з життя реальні стимули поведінки і ті із них, які відповідають завданням педагогічно доцільної організації життя дітей, використовує у виховній практиці.

Характеристику основних методів педагогічного стимулювання запропонував С. Карпенчук [25, с. 174].

Методи привчання та тренування формують => уміння, навички, звички, потреби.

↓

Педагогічна вимога, її види => порада, довір'я, прохання, осуд та ін.

↓

Громадська думка охоплює => індивідуально-психологічні особливості особистості, колектив, мікро- і макросфери.

↓

Метод прогнозування або перспективи передбачає => безпосередню, опосередковану та подальшу перспективи.

↓

Педагогічні або виховуючі ситуації:

↓

↓

↓

вербальні, уявні, конфліктні	ігрові (рольові, ігри-вправи, імітація, ігри, показ, моделювання ситуації)	ситуації успіху.
------------------------------	--	------------------

Схема 2.4.

Методи організації стимулюючої діяльності школярів, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки

Проаналізуємо методи організації стимулюючої діяльності школярів, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки враховуючи положення за С. Карпенчуком.

I. Методи привчання і тренування.

Дана група методів формує вміння, навички, звички та потреби у дитини. Навички закріплюються у процесі багаторазового виконання дій дітьми за допомогою різних видів діяльності. Звичка, як і навичка – це частково автоматизована дія, яка не лише створює можливість виконання тієї чи іншої дії, а й забезпечує сам факт її здійснення. Користування навичкою час від часу уповільнює процес утворення звички. Як зазначав Є. Сеген, звичка – це друга натура особистості дитини, отже, для дітей з інтелектуальними порушеннями вона є можливістю формування їх правильної довольної поведінки.

Серед умов формування навичок і звичок виділяють :

1) Режим дня

Від правильної організації режиму дня значною мірою залежить успіх усієї навчально-виховної роботи закладів даного типу. Дотримання раціонального режиму дня сприяє підвищенню успішності учнів, дисциплінує їх, привчає берегти час, акуратно і точно виконувати свої обов'язки у школі та дома; виховує такі цінні особистісно-вольові якості, як працьовитість, волю, акуратність і стриманість. Вагомого значення надавав режиму А. Макаренко. Він писав, що режим – це система засобів і методів, які допомагають виховувати. Режим дня в групі повинен відповідати психолого-педагогічним, гігієнічним і віковим особливостям учнів і сприяти об'єднанню в єдиний гармонічний процес навчально-виховної роботи, відпочинку й трудової діяльності школярів. У зв'язку із цим, при плануванні режиму слід враховувати відповідність режиму віковим та анатомо-фізіологічним властивостям школярів.

Розглянемо приблизний режим дня спеціальної школи. Ранок починається з ранкової гімнастики, яка виконує не тільки оздоровчі та гігієнічні завдання, а ще є й виховні, виступає дисциплінуючим чинником, правильна організація якого значною мірою впливає на загальний тонус усього робочого дня. До того ж ефективність гімнастики значною мірою залежить і від того, наскільки дитина психологічно та організаційно підготовлена до занять, а це, в першу чергу, залежить від вихователя. З перших днів перебування дитини у школі її привчають до того, що ранкова зарядка необхідна для здоров'я, для формування правильної осанки і т. д. У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням практикується проведення ранкових зарядок вихователем групи (хоча це не доцільно, тому що заняття даного типу повинні проводитись під

керівництвом спеціаліста з фізичного виховання). Це ускладнює правильну організацію зарядки у кожній групі.

Робота з формування гігієнічних навичок має велике значення для становлення навичок і звичок, необхідних для самостійного життя. У години ранкового та вечірнього туалету вихователь організовує свій час так, щоб мати можливість здійснювати на практиці контроль за тим, як діти застосовують на практиці ті знання, які вони отримали під час бесід на спеціальних заняттях. Багатьом вихованцям слід повторювати окремі вимоги, демонструвати відповідні прийоми розвитку гігієнічних навичок, давати оцінку виконаного.

Якщо вихователь своєчасно не звернув уваги на підготовку до проведення окремих режимних моментів, то його невдалі зауваження у той час, коли діти вже роблять щось неправильно за присутності інших дітей не приносять користі, а лише викликають негативну реакцію зі сторони вихованців. Тому до проведення різноманітних виховних заходів, режимних моментів вихователі у школі готуються ретельно. Також, для успішного виконання режимних моментів в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням створюються сприятливі обставини, коли всі діти знають, що і як їм потрібно робити. Вихователь, на даний момент, керівник, який вміє вчасно підказати і нагадати, а якщо і потрібно, то практично допомогти.

У процесі практичного засвоєння прийомів обслуговуючої праці проводять роботу, яка спрямована на вироблення у дітей поваги до праці дорослих, їх старших товаришів і однолітків.

Позаурочний час учнів можна розділити на два періоди: перший – після навчальних занять до виконання домашніх завдань; другий – після виконання домашніх завдань до сну. Оскільки перший період позанавчального часу йде за уроками, він є найскладнішим навантаженням для учнів, і передуює наступній складній розумовій праці, а саме підготовці домашніх завдань, саме тому він несе найбільшу відповідальність у виборі видів діяльності, які сприяють повному і швидкому відновленню працездатності учнів. Тому на післяобідню пору планують і проводять з дітьми спеціальної школи різні види активного відпочинку на повітрі із чітко встановленою їх тривалістю. Перегляд телепередач в позаурочний час (перед самопідготовкою) негативно впливає на загальний стан здоров'я і особливо на зір дітей, тому практикується не частіше двох разів на тиждень.

У визначений режимом час у групі проводиться щоденна спортивна година, в процесі якої організуються різноманітні рухові та спортивні ігри, фізичні вправи, нескладні змагання, короткочасні походи. Все це справляє корегуючий вплив на дітей з інтелектуальними порушеннями та сприяє вихованню позитивних рис характеру.

Ігри, що організують на свіжому повітрі, повинні бути простими за змістом, доступними для даної категорії дітей. Доступність виконання умов гри, в свою чергу, обумовлює активність дітей і привертає увагу до неї більшої кількості вихованців. Вихователі підбирають такі ігри, які б більше

сприяли корекції недоліків розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями. Це ігри на розвиток уваги, уяви, пам'яті, моторики (координації рухів), ігри, що розвивають спритність, швидкість тощо.

Дослідження показують, що практично у будь-якій колективній грі виховується почуття товаришкості та взаємодопомоги.

Діяльність дорослих під час прогулянок та ігор на повітрі не носить характер надопіки над кожною дитиною, але в той же час, кожен учень не випадає з поля зору вихователя.

У післяобідню пору практикується проведення гурткової роботи, що є найбільш доцільно, тому що гуртки працюють не щоденно, кількість дітей у них не дуже значна, робота гуртка впливає на загальний режим чергування занять і прогулянок. Практика роботи школи показує, що раціональна організація гурткової роботи сприяє більш глибокому і всебічному розвитку учнів, допомагає успішно розв'язувати завдання корекції і компенсації різних дефектів розвитку. Більшість поглядів збігаються у тому, що гурткова робота може стати для дітей 5-9 класів найбільш результативною, тому що вони вже володіють необхідними навиками колективної праці, у них вже більш чітко сформовані інтереси та нахили. Гуртки в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням можуть бути найрізноманітнішими, але, в першу чергу, створюються гуртки, додаткові заняття, які допомогли б учням з інтелектуальними порушеннями вступити в самостійне життя більш підготовленими, а отже, вільно адаптуватися до його умов.

Післяобідня пора використовується в старших класах і для проведення дидактичних ігор, бесід пізнавального характеру, що також сприяє корекції вад розвитку.

Учням першого класу домашні завдання не задаються, але під час самопідготовки з першокласниками проводяться спеціальні заняття з малювання та ліплення. Ці заняття цікаві дітям і, разом з тим, сприяють розвитку м'язів кисті рук та корегують дрібну моторику. Проведення різних дидактичних ігор, пов'язаних з простими операціями обчислення, також сприяє більш глибокому засвоєнню програмового матеріалу не лише у першому класі.

Диференційований підхід в навчанні учнів спеціальної школи-інтернату реалізується у характері та обсязі домашніх завдань.

Найефективніший вид взаємозв'язку вихователя з вчителем, що практикується у школі, - це особисте щоденне спілкування і обговорення форм та методів організації самопідготовки, коли особисте спілкування неможливе, то для цього є журнал взаємозв'язку, де відмічаються домашні завдання та труднощі у їх виконанні, рекомендації. Самопідготовка не повторює урок. Вихователь знаходить найбільш сприятливі для даних учнів форми і методи керівництва самопідготовкою. Завдання не пояснюються детально, бо це негативно відображається на вихованні в учнів почуття відповідальності за самостійне виконання завдання. В організації самопідготовки вихователю дуже важливо знати можливості дитини і лише на основі цих знань можна підібрати засоби виховного впливу, ось чому за

кожною дитиною проводяться психологічні спостереження. Взагалі вихователь під час самопідготовки часто працює не фронтально з усім класом, а індивідуально. Він слідкує і за тим, щоб вихованець після закінчення однієї роботи брався за іншу. Виконана робота проглядається вихователем і якщо у ній є помилки, то повертається учням на доопрацювання.

Другий період позанавчального часу йде після самопідготовки. Тобто у період найнижчого рівня функцій організму учнів, і від його організації значною мірою залежить ступінь функціонального стану організму дитини. Як і в перший період позанавчального часу, після виконання домашніх завдань, знижену працездатність учнів відновлює рухова діяльність на повітрі. Однак, у зв'язку із тим, що перший період позанавчального часу діти достатньо займались руховою діяльністю на свіжому повітрі, в другий період позанавчального часу вони працюють у гуртках, клубах, грають в спокійні ігри, читають, дивляться телевізор, тобто беруть участь у виховних заходах.

Після того як діти закінчили самопідготовку, проводиться прибирання власних парт, щоб вони були готові для проведення навчальних занять.

Вечірні години найбільш сприятливі для організації практичних занять по догляду за одягом як з групою, так і індивідуально. Вихователь вчить та контролює виконання дітьми таких робіт, як прання, прасування, дрібний ремонт.

Протягом тижня декілька вечорів залишають для дітей незаповненими, коли вони можуть відчувати себе вільними і займатись цікавою для них справою. Для вихователя це час для здійснення контролю і надання їм практичної допомоги.

У позакласній роботі школи ще недостатньо знаходить відображення принцип диференційованого підходу з врахуванням особливостей інтелектуального розвитку окремих дітей, стану їх емоційно-вольової сфери, моторики і т. д. Найбільша увага звертається на те, що спеціальна школа в системі народної освіти повинна служити відродженню українського народу, вихованню у молоді відчуття національної свідомості. Тому основна проблема, над якою працює спеціальна школа – це формування загальнолюдських цінностей та моралі на основі народознавства та етнопедагогіки.

Отже, однією із основних умов правильного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями є режим, який передбачає чітку організацію навчально-виховної діяльності та відпочинку учнів. Режим створює певний ритм життя учня, ритм усієї їх діяльності. За допомогою режиму в учнів з інтелектуальними порушеннями виховується потрібний динамічний стереотип усієї їхньої поведінки. Режим виступає як засіб оздоровлення дітей з патологічними рисами поведінки, отже, є і засобом попередження порушень освітнього компоненту учнями спеціальної школи, але при цьому слід враховувати й інші педагогічні засоби, спрямовані на захист нервової системи дітей від несприятливих зовнішніх впливів.

Щоб попередити порушення в учнів треба створити охоронно-педагогічний режим для всіх дітей. Тобто для учнів створюються умови з допомогою яких виключається вплив зовнішніх подразників, зокрема таких, як окрик, шум, при яких діти не можуть спокійно працювати і відпочивати.

Ознаки правильного режиму дня: доцільність, точність (ніяких відступів від режимного часу), загальність, визначеність (точні правила і розподіл відповідальних за певні етапи роботи).

З першого класу слід створювати спокійну трудову ситуацію, в якій кожен учень має своє місце, свої обов'язки, посильні завдання. Наголосимо на тому, що діяльність учня 1-го частково 2-го класу можна обмежувати умовами класу. Учні виконують посильні завдання, так організовується і відпочинок дітей. Прогулянки, ігри, перегляд діафільмів, читання краще проводити тільки для учнів одного класу, це зменшує сторонній негативний вплив на кожну дитину, тоді вони набувають правильних навичок поведінки. У 3-4 класі діти залучаються до загальної шкільної громадської роботи. Кожен з учнів за щось відповідає у класі. Допомога вчителя дуже важлива. В учнів старших класів більше проявляється довільність у поведінці, тому в них не має таких недоліків поведінки, як у попередніх класах, а це дає змогу залучати їх до масових виховних заходів.

У школі є учні, які стомлюються під час виховного впливу, важко переключаються на різні види робіт. Тому бажано мати кімнату, де б вони могли відпочити під наглядом педагога. Бережливий педагогічний режим вимагає створення сприятливих умов для виховання дітей: дотримання постійності діяльності; правильного дозування видів діяльності; правильного співвіднесення можливостей учнів і складності завдання; різноманітності використання прийомів і методів; педагогічного такту вихователя; індивідуального підходу до кожного окремого учня тощо.

2).Урахування вікових та психофізіологічних особливостей, можливостей, рівня розвитку дитини. У процесі виконання режимних моментів педагог повинен враховувати те, що він працює з дитиною з інтелектуальними порушеннями відповідного віку, а це допустимо лише при знанні клінічних, психологічних та педагогічних характеристик дитини.

3).Зацікавлення дитини до відповідного виду діяльності. Звичка формується та закріплюється за допомогою тренування – повторення дій, яке дає змогу розвинути особистісно-вольові якості (контроль, самоконтроль, самовідповідальність тощо), а також навчити дітей контролювати, усувати негативні дії у процесі діяльності.

До засобів формування звички відносяться:

1. Засоби, які сприяють укоріненню позитивної звички: повторення дій, вправи, періодичність дій, корисність звичок, послідовність формування звичок.

2.Засоби, які сприяють викоріненню негативної звички. Для цього ми встановлюємо причину виникнення звички і діємо проти причини, а не проти наслідку. Наприклад, дитина постійно обманює, неправда виникла у неї як форма розбещеності або наслідок суворого ставлення до дитини. Педагог

повинен владнати справу так, щоб дитині не хотілось хвалитись. Не слід карати дитину за обман, потрібно змінити обстановку у якій живе дитина.

2.Метод педагогічної вимоги – це метод педагогічного впливу, за допомогою якого педагог викликає і стимулює, чи припиняє і гальмує ті чи інші дії людей, виявлення у них певних якостей.

Педагогічна вимога забезпечує стимулювання або гальмування тих чи інших дій, вчинків і в цілому поведінки учнів шляхом показу особистого ставлення педагога до учня.

Метод педагогічної вимоги активно сприяє формуванню багатьох моральних якостей дітей, але особливу роль виконує у розвитку в вихованців відповідальності, вимогливості до себе.

Організуючи діяльність дітей, вчитель стимулює своїми вказівками окремі дії учнів, у ході роботи висловлює деякі зауваження або побажання, заохочує або засуджує, підводить підсумки. Деякі зауваження - короткі, лаконічні, інші – довготривалі, мають форму пояснень-інструкцій. Деякі вказівки включають учнів роботу, а інші - корегують, виховують у дітей навички і вміння. За допомогою таких форм вимог педагог гальмує непотрібні, неправильні дії учнів, та використавши їх, підтримує і закріплює морально допустимі, доцільні вчинки.

Метод педагогічної вимоги застосовується у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням під час всього періоду навчання, особливо у навчальний період роботи з дитячим колективом, при організації нових видів діяльності учнів.

І.Г. Єременко виділяє два види вимог:

– Безпосередні, або прямі вимоги – вони звернуті до тих дітей, від яких вихователь добивається певних дій.

– Опосередковані, або непрямі вимоги – коли вихователь своїми вимогами викликає у дітей їх наступні дії до своїх товаришів.

Пряма вимога – це звернення педагога, яке має чітку і конкретну вказівку. Непряма вимога виступає в якості стимулів для дитини, адже використовується не стільки зміст самої вимоги, скільки беруться до уваги ті почуття і переживання дітей, які визивають дану форму звернення до них.

Непрямі вимоги поділяються на три групи:

– Позитивні вимоги, які вказують на позитивне ставлення педагога до вихованців – це прохання, схвалення, довіра. Наприклад: **прохання** – дійовий засіб «Хто хоче детальніше ознайомитись з даним питанням прошу підійти до мене»; **схвалення** - лагідне слово, ключ до замкнених дітей «Молодець, Міша, сідай!»; **довіра** – довіра окрилює дитину «Покищо не можна поставити чотири, але ти вже краще вчишся і до кінця четверті може бути тверда четвірка».

– Нейтральні вимоги, які виділяють рівне ставлення педагога до вихованців. Ставлення вихователя до дітей відверто не виявляється, але базується на вже існуючому ставленні вихованців до стимулюючої діяльності – це порада, натяк, умовна вимога, і вимога до ігрового оформлення. Наприклад: **порада** – переконання в доцільності, корисності, необхідності

педагогічних дій – «Я думаю Сергійко, тобі краще прочитати ось цю книжку.»; **натяк** – найнепомітніша збоку вимога – На уроці діти розмовляли, вчитель кинув погляд в їхню сторону, тихо постукав по столу. Діти замовкли; **умовна вимога** – погроза – «Зробиш уроки – підеш гуляти!».

– Негативні вимоги. Педагог демонструє негативні вимоги до діяльності і до поведінки учнів. Це осуд, вияв недовіри, і застереження. Наприклад: **засудження** – осуд - негативна оцінка дій дитини – «Ти сьогодні дуже повільно працюєш!»; **вияв недовіри** – «Ви не принесли гербарії, а я на вас надіялась!»; **застереження** – «Якщо ти зараз не почнеш працювати, то прийдеться залишитись після уроку.»

3. Метод громадської думки – це метод педагогічного впливу на створення суспільно корисної, активної діяльності вихованців і формування на цій основі моральних якостей шляхом моральної оцінки з боку організаційно згуртованого колективу (С.Г. Карпенчук).

Таким чином, громадська думка охоплює усі методи стимулювання, які залучають учнів до розробки і пред'явлення один одному соціальних і морально-цінних вимог, постановки і реалізації суспільно значущих перспектив, робить рішучий вплив на дієвість заохочення і покарання.

Громадська думка – суттєвий метод впливу, забезпечує різностороннє і систематичне стимулювання суспільно корисної діяльності дітей, найбільш повно реалізує виховні функції колективу. Цей метод сприяє розвитку громадської активності та товариської солідарності членів колективу.

Основними шляхами дії громадської думки виступають:

– Органи колективу. Вони обслуговують і приймають спільні рішення громади (колективу). Слід пам'ятати, що самотійність у прийнятті рішень не виникає сама по собі. Вихователь повинен допомогти дітям обрати рішення і зацікавлювати дітей у цьому виборі.

– Уповноважені особи учнівського колективу, актив класу, відповідальні за різні ділянки праці: чергувальні, бригадири, старости (в старших класах спеціальної школи). Педагог повинен підтримувати їх авторитет, щоб інші діти також правильно приймати їхню точку зору.

– Друковані органи колективу (класна газета, різні графіки класу, газета «Поздоровлення», шкільне радіо та ін.).

– Суб'єкт-суб'єкні стосунки між членами колективу. У процесі спілкування у дітей формуються принциповість, критична і самокритична оцінка поведінки.

Формування громадської думки проходить у класному колективі. Ефективність громадської думки залежить від рівня єдності і організації колективу. Основний етап формування громадської думки – здійснення ідейно-морального переконання у колективі, правильне поєднання застосування педагогом наступних методів: вимога, перспектива, заохочення і покарання; організація їх підтримки дітьми.

Ефективність громадської думки залежить від наступних умов:

- спрямування громадської думки на розв'язання актуальних значущих виховних завдань, при цьому моральні проблеми повинні бути у центрі уваги

(Н-д: формування відповідального ставлення до навчання, виховання довільної поведінки);

- розширення дії громадської думки як за кількістю дітей, на яких вона розповсюджується, так і за обсягом охоплених запитань. Чим бідніша, одноманітніша діяльність шкільного колективу, тим вужче коло інтересів і перспектив дітей, з цього витікає і одноманітне формування громадської думки, яка впливає лише на вузьке коло дітей;

- правильна ділова спрямованість і тонус колективу.(Н-д, взаємодопомога іншим, повага до членів колективу).

Отже, громадська думка – це система загальних суджень людей, яка виникає у процесі їхньої діяльності і спілкування, виражає ставлення до різних явищ, подій довкілля, які становлять загальний інтерес дітей; метод виховного впливу і результат виховання. Громадська думка у процесі розвитку перетворюється в індивідуальну, а індивідуальна – в громадську.

Формування думки особистості проходить на базі:

- системи поглядів, оцінювальних суджень, уміння висловлювати свою думку вголос;

- вміння вести полеміку, дискусію, вміння прислуховуватись до думки інших;

- вміння зіставляти, аналізувати, логічно розмірковувати.

Громадська думка – метод, який пов'язує методи словесного впливу і методи формування морального досвіду школярів у процесі їхньої різнопланової діяльності.

IV. Метод прогнозування – це передбачення на перспективу, прагнення особистості до майбутнього, до здійснення мети, цілі, ідеї, проекту. Досягається за допомогою цілеспрямованості та доцільності діяльності.

Метод прогнозування має назву методу перспективи. Перспектива – це метод педагогічного стимулювання, який організує суспільно корисну діяльність дітей шляхом поставлення перед ними захоплюючої та значущої мети. При цьому досягнення дітей стають їх власним прагненням, бажанням працювати. У них розвиваються інтереси та мотивація діяльності.

Призначення методу перспективи полягає у тому, щоб перетворити мету і завдання суспільно-корисної праці колективу з зовнішнього стимулу учня у внутрішні прагнення до діяльності, у завтрашню радість.

Перспектива – винятковий дієвий метод педагогічного стимулювання, передбачає вплив на поведінку дітей шляхом висунення перед ними захоплюючої мети.

Цей метод сприяє розвитку в дітей цілеспрямованості – однієї з найважливіших вольових якостей особистості.

Значення методу перспективи полягає у тому, що діти привчаються жити, прагнучи досягти суспільно значущої мети; прагнення до перспективи допомагає дітям правильно себе поводити у колективі; перспектива із зовнішнього стимулу прагнення до діяльності переходить у могутній внутрішній стимул поведінки кожної дитини.

У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням цей метод використовуються, починаючи з молодших класів, отже, діти привчаються правильно поводитись у колективі, але перспектива із зовнішнього стимулу не переходить в могутній внутрішній стимул.

А. Макаренко виділив 3 види перспективи:

1) Безпосередня (близька) перспектива, яка уособлює завтрашню радість дитини, без якої немає, оптимістичного настрою особистості. Це відвідування кіно, театру, участь в спортивних змаганнях, заняття гуртків, участь в святкових заходах.

Особливо важливо навчити дітей бачити для себе близьку перспективу в суспільно-корисної праці. Для цього потрібно правильно готуватись до впровадження методу, а саме: святково оформити працю дітей; у процесі діяльності використовувати метод змагання; потреба в ігровому оформленні, особливо в молодших класах спеціальної школи.

2) Опосередкована у часі (середня) перспектива – очікувана подія, трохи відсунута з часом, це: підготовка до заходів, до літніх канікул, до багатоденного походу, та інше.

3) Подальша (далека) перспектива – це життєві шляхи дітей, які пов'язані з вибором професії, пошуком призначення, це майбутнє школи. Н-д: майбутнє закладу, колективу, особи, це те, до чого прагне особистість протягом певного періоду, а інколи протягом цілого життя.

V. Створення виховних ситуацій формує позитивний досвід суспільної поведінки. За допомогою виховних педагогічних ситуацій досягається поєднання самостійних моральних дій із самостійним моральним мисленням (аналіз, оцінка явищ життя з моральної позиції, здійснення морального вибору) (С. Карпенчук).

Виховні ситуації – це спеціальні організаційні педагогічні умови з метою виявлення чи формування у процесі життєдіяльності школярів системи відповідних ставлень. Виховного статусу ситуація набуває тоді, коли вона педагогічно спрямована. При використанні виховної системи у виховному процесі підтверджується ефект Клапареда – психологічне явище, зокрема усвідомлення у дитини виникає у процесі подолання труднощів та перешкод. Самостійний аналіз ситуації, розв'язання моральних проблем – умова закріплення знань і перетворення у переконання.

При розв'язанні педагогічних ситуацій учні уявляють себе на місці іншої людини. До вербальних ситуацій відносимо: афористичні вислови, великі розповіді із серйозною моральною проблемою, казкові сюжети, реальні події.

Хоча кожна педагогічна ситуація неповторна, можна виділити деякі загальні ознаки будь-якої ситуації, аналіз яких допоможе вихователю правильно обрати метод стимулювання та ефективно його використати.

Загальні ознаки педагогічної ситуації :

- характер ставлення педагога до дітей у відповідній ситуації;
- правильна оцінка відношення вихованця до діяльності;
- характер дій педагога повинен залежати від статусу учня у колективі;

- врахування психічного розвитку дітей, до яких звертається педагог з тим або іншим завданням.

2 питання. Особливості, класифікація та характеристика методів педагогічного емоційного стимулювання

Виховна діяльність дітей супроводжується виявленням позитивних або негативних реакцій. Особливо важливо враховувати у педагогічному процесі те, що діти з інтелектуальними порушеннями мають, окрім первинного порушення (пізнавальної діяльності, активності, інертності нервових процесів), другорядні відхилення у психофізичному розвитку, зокрема це своєрідність розвитку особистісної сфери. Отже, діти можуть неадекватно та негативно сприймати інформацію, яка подається.

Позитивні стани підвищують у дітей з інтелектуальними порушеннями рівень працездатності, життєдіяльності, а негативні стани знижують активність дитини, її трудову діяльність, поведінку.

Сприятливий емоційний тон підтримується досить різноманітними стимулами, що сприяють уникненню проявів в учнів тривожності, психічної напруженості, емоційних стресів тощо.

Зовсім унівелювати негативний фактор неможливо, але засоби емоційного стимулювання пом'якшують й нейтралізують його.

Корекційний педагог повинен бачити, відчувати, усвідомлювати причини, що створюють несприятливі емоційні стани учнів, тому що емоційна сфера – сфера чуттєва, тонка. Вихователь у процесі роботи повинен виявити негативні стани, які можуть спостерігатися у дітей, зокрема втому, перевтому, дискомфорт, монотомію, стрес.

Наголосимо на тому, що педагог повинен бути носієм позитивних емоцій, позитивного настрою та станів. Розглянемо ці стани у дітей. Автор С. Карпенчук виявляє наступні негативні стани, які можуть бути виявлені у дітей у процесі включення їх у різні види діяльності.

1. Втома – синдром дискомфорту, зокрема появи негативних емоцій типу роздратованості, нервозності, апатії, відчуття безсилля, агресивності.

2. Перевтома – крайня форма хронічної втоми, ця хвороба потребує спеціального лікування.

3. Стрес (Г. Сельє) – це специфічна адаптаційна реакція організму на дію експериментального фактору, а саме - мобілізація захисних реакцій організму дитини на негативний подразник.

Стрес буває фізіологічним та психологічним. Стрес фізіологічний виникає на базі негативного впливу - простих фізіологічних дій (звук, вібрація, зорові навантаження тощо). Психологічний стрес виникає на базі дії стресорів психологічної природи (раптова зміна завдання, дефіцит часу на виконання завдання, несприятливі ситуації тощо). Найвища форма психологічного стресу – фрустрація, яка супроводжується негативними емоціями – гнів, роздратування, відчуття провини, апатія.

4. Емоційна напруженість буває двох форм: гальмівна та імпульсна (збудження).

а) гальмівна форма спостерігається у вигляді загальмованості рухової діяльності, активності, важкості сприйняття, нездатності переключити увагу на інший вид діяльності;

б) імпульсна форма емоційної напруженості проявляється у підвищенні активності, нав'язливих рухах, хаотичності уваги, несталості думок, емоційній невірноваженості, збудженості, агресивності.

5. Афективний стан – сильний і короткочасний емоційний стан, пов'язаний з різними змінами важливих для суб'єкта обставин. Він виявляється у рухових проявах і змінах у внутрішніх органах, пережитому стані внутрішнього конфлікту, суперечності між бажаннями, прагненнями, вимогами та можливостями.

6. Монотомія – одноманітність і нецікавість роботи, повторення стереотипних дій. Даний стан проявляється у постійній тривозі, занепокоєнні, що пов'язано з дією несприятливих замикаючих подразників.

Емоційне стимулювання спрямоване на емоційну сферу особистості з метою формування сприятливого емоційного стану. В основу педагогічного стимулювання покладається емоційне стимулювання за С. Карпенчуком (див схема 2.5.) [25, С. 209].

2) аналіз проблемних питань,
 протилежних висловів,
 міркувань, різні види мистецтва,
 вербальні ігри.

Стимулювання вольових зусиль

Схема 2.5.

Методи емоційного стимулювання

Одним із основних методів педагогічного впливу в методиці емоційного стимулювання виступає гра.

Гра – один із видів діяльності людини, який виник історично, полягає у наслідуванні дій дорослих і стосунків між ними, і виступає засобом всебічного виховання дитини (С. Карпенчук). При емоційному стимулюванні ми використовуємо наступні види ігр:

- а) творчі ігри (сюжетно-рольові, конструктивні, драматизації);
- б) ігри за правилами (рухові, хороводні, спортивно-змагальні, настільні).

Відзначимо на тому, що є дидактичні ігри (у процесі навчання) і творчі, педагогічні ігри, які використовуються при вихованні дітей.

Педагогічні творчі ігри можна також поділити на види: тривала гра (довго зберігається уявна ситуація, сюжет, ролі); елементи гри; гра-творчість.

До умов збереження стійкого інтересу до гри відносять:

- використання умовної ігрової термінології;
- введення романтичних ситуацій;
- використання різних видів педагогічного впливу в ігровій формі (вимога, заохочення, покарання);
- використання елементів змагання.

Змагання – метод стимулювання діяльності, який забезпечує успіх і цілеспрямованість у процесі роботи, відчуття товариства, взаємодопомоги, реалізується що шляхом обліку і порівняння результатів спільної діяльності і заохочення її учасників.

Романтика – все надзвичайне, фантастичне, таємне, чудове.

Заохочення – спосіб вираження суспільної позитивної оцінки поведінки і діяльності окремої особистості чи колективу. При впровадженні заохочення слід враховувати його об'єктивність, опору на громадську думку. При цьому слід враховувати вікові, індивідуальні та психофізіологічні особливості дітей з інтелектуальними порушеннями.

Покарання – це такий вплив на особистість, який виражає осуд дій і вчинків, що суперечать нормам суспільної поведінки і спонукають неухильно наслідувати їх.

Види покарань:

- покарання-вправлення (погане чергування карається додатковим);
- покарання-обмеження (обмеження якогось задоволення);

- покарання-осуд (попередження, догана);
- покарання-умовність (арешт у кабінеті);
- покарання-зміна ставлення (тон вчителя суровий).

Заохочення і покарання.

Серед методів морального виховання чільне місце займають методи заохочення і покарання.

Заохочення і покарання – це засоби педагогічного впливу, що стимулюють дітей до самовиховання, до здійснення самостійних дій і вчинків.

Заохочення сприяють розвитку впевненості школярів у своїх силах, можливостях, здібностях, і тим самим розвивають волю і характер учнів. Засобами заохочення оцінюються позитивні вчинки у поведінці школярів, отже, заохочення сприяють постійному розвитку позитивних рис особистості учнів.

Покарання – засіб морального виховання, який сприяє подоланню негативних рис поведінки. За допомогою покарань долаються погані звички, негативні риси характеру. Покарання сприяють усвідомленню своїх недоліків, їх подоланню і самовихованню. Як заохочення, так і покарання є засобами постійного вдосконалення особистості учня. Якщо засобами заохочення оцінюються позитивні якості, що сприяє їх розвитку, то покарання допомагають розвивати позитивні риси через подолання негативних звичок і дій. При застосуванні покарань вчитель повинен вказати учневі на шляхи можливого виправлення недоліків. Метод покарання повинен поєднувати вимогливість, чуйність і повагу до особистості учня. В покаранні вчитель повинен бути певен, що учень має змогу виявити позитивні якості.

Через особливості психічного розвитку учні спеціальної школи неадекватно можуть реагувати на заохочення і покарання. Найбільш складним є застосування покарань, бо вони завжди викликають гостру реакцію учня у відповідь на покарання. Ця обставина вимагає обережності й тактовності вчителя при застосуванні покарання як методу виховання.

Метод привчання і тренування – найбільш традиційні методи виховання. З їх допомогою проходить корекція поведінки дітей, тобто додаткове стимулювання морально цінних вчинків і гальмування небажаних проявів шляхом розширення або обмеження прав і обов'язків учнів, морального впливу на них.

Ці методи широко застосовуються у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Застосування методів, особливо покарання, потребує особливої обережності, чуйності і такту педагогів.

Типові помилки і основні умови застосування методів заохочення і покарань у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

Відомо, що не лише особливості розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями визначають їх поведінку, а багато що залежить від

правильного використання методу заохочення і покарання, від умов виховання учнів, від системи виховної роботи у школі в цілому.

В умовах спеціальної школи, в першу чергу, слід пам'ятати про залежність методу заохочення і покарання від єдності вимог педагогічного колективу школи, від майстерності кожного окремого вчителя.

На жаль, у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням бувають випадки, коли умови виховання у школі призводить до таких порушень, як невиконання дітьми домашніх завдань, підкази, грубість у ставленні до товаришів і вчителів, сварки, запізнення і т. д., зокрема, у відповідь на нетактовне ставлення вчителя до учня. Ці порушення можуть виникати тоді, коли вчитель терпимо ставиться до цього. Погано підготовлений і неорганізований урок, на якому вчитель не зацікавив дітей до сумісної діяльності, не залучив до роботи усіх учнів, може викликати досить серйозні порушення освітнього компоненту.

Одні і ті ж учні можуть поводити себе по-різному у різних вчителів і навіть у одного і того ж вчителя.

Спостереження показують, що у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням досить часто, на жаль, уроки бувають одноманітні і нецікаві. Саме на цих уроках і виникають порушення освітнього компоненту і зниження працездатності учнів. Бувають випадки, коли на деяких уроках учні систематично порушують дисципліну – це наслідок відсутності чіткості і порядку в роботі. Учні звикають до невимогливості вчителя і досить одного необережного зауваження, щоб поведінка учнів на уроці стала незадовільною.

Умови застосування методів заохочення:

1. Заохочення слід застосувати з іншими виховними засобами.
2. У школі слід мати чітку, продуману систему заохочень для виховання позитивних якостей у поведінці учнів з різними рисами поведінки. При цьому визначити умови використання заохочень.
3. При заохоченнях використовують індивідуальний підхід, враховують особливості поведінки кожного учня.
4. При використанні заохочень враховують вікові особливості учнів. Деякі види заохочень характерні для всіх вікових груп, а окремі виявляються ефективними лише стосовно молодших чи старших учнів.
5. Заохочення виховують не лише одного учня, але й колектив, тому необхідно правильно застосовувати заохочення.
6. Ефективність заохочень залежить від педагогічної майстерності вихователя, його такту та знання учнів.
7. Потрібно розвивати в учнів почуття відповідальності одного перед одним.

Умови застосування методу покарань:

1. Покаранням не можна зловживати у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, вони можуть застосовуватись лише у словесній формі.

2. Покарання повинні мати характер засудження негативних вчинків, які дають змогу допомогти дітям зрозуміти свої помилки, виявити позитивні можливості, які мають учні для поліпшення власної поведінки.

3. Покарання повинні сприяти розвитку позитивних рис особистості дітей з інтелектуальними порушеннями.

Тема 4. Методика вивчення колективу та особистості учнів з інтелектуальними порушеннями

1. Завдання педагогічної діагностики особистості та колективу.
2. Вихованість учнів, її характеристика .
3. Система самовиховання особистості.

1 питання. Завдання педагогічної діагностики особистості та колективу

Психологія виховання – складний і малорозроблений розділ педагогічної психології, що вивчає внутрішні психологічні механізми становлення і розвитку особистості в цілому, а також окремих її якостей. Одним із напрямків взаємодії особистості і соціального середовища є виховання – це цілеспрямований та організований процес. Жан-Жак Руссо зазначає, що перед впровадженням виховного впливу необхідно добре вивчити своїх вихованців, що можливо за допомогою психодіагностичних методів.

С.Г. Карпенчук вважає, що активізація людського фактора, чіткий акцент у педагогічному процесі на особистості учня спонукає педагога, особливо класного керівника, проникати в духовний світ школяра, розуміти своїх вихованців. Як для матері на першому місці діти, їхнє життя, здоров'я, особисте щастя, так і для педагога основним має бути дитина з усіма її потребами, запитами, інтересами. Всі напрямки виховного впливу обов'язково повинні відштовхуватись від особистості школяра і концентруватись на кожній із них, тобто має здійснюватись шлях згідно з формулою «від дитини – до дитини».

Формування особистості – це школа розвитку індивідуальності, виявлення здібних і талановитих дітей, збагачення інтелектуального і творчого потенціалу, корекція особистості розвитку. К.Д. Ушинський відзначив на тому, що психолого-педагогічне вивчення особистості дозволяє пізнати людину в усіх процесах.

Кожна особистість – це закрита книга, яка має свій зміст, свій стиль вираження, свою цінність та гідність. Не вивчати її рівносильно непрочитаній книжці, яка є лише для зовнішнього споглядання.

Особистість формується у діяльності та взаємодії з матеріальним і моральним середовищем. Діяльність виконує розвивальну виховну функцію в тих випадках, коли забезпечена її мотиваційна сторона, тобто якщо у дитини склалося досить усвідомлене, стійке і сильне внутрішнє прагнення (мотивація).

Мотивація - це виникнення активності людини для задоволення відповідної потреби. Мотиваційна сфера учня - це результат його життєдіяльності, в якому виховний процес займає суттєве місце. Вихователю слід звертати увагу на зміст, силу мотивів, ставлення до них самого школяра, допомагати їх втіленню у вчинки, справи. Вихователь повинен формувати у дітей систему суспільно значущих мотивів.

Для виховання відповідальності у дітей з інтелектуальними порушеннями бажано розвивати ситуації відповідальної залежності для формування витривалості, а звідси, важливими є вчинки і життєві ситуації, в яких формується відповідна властивість.

Вивчаючи дане питання ми звертаємося до психологічних механізмів формування властивостей особистості, для яких притаманна загальна етапність. Шляхом засвоєння соціального досвіду виробляється нова властивість особистості, яка надалі закріплюється у процесі діяльності.

Відзначимо, що для конкретної властивості особистості існують специфічні стадії. Саморегулювання і самоуправління - один із елементів особистості, який включається в особисті властивості, але наявність їх в різних властивостях не однакова, а саме: в одних вони лише накреслюються, а в інших - переважають. Саморегуляція і самоуправління більш виражені у вольових властивостях. Вищим рівнем розвитку саморегулювання і самоуправління вважають самовиховання, самоудосконалення. В закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням реалізувати цей рівень достатньо важко.

Психологами доведено, що властивість особистості не регулюються одночасно і з однаковою швидкістю. Окремі властивості особистості набирають швидкість в ранньому дитинстві, інші намічаються і зберігаються в сплячому стані, роблячи потім у відповідних умовах, швидкий стрибок. Отже, відповідні властивості характерні тому чи іншому віковому періоду.

Аналіз досліджень Н.П. Долгобородової показав, що у дітей насамперед формуються комунікативні властивості, вони пов'язані з життєдіяльністю – це спілкування дитини з дорослими. Далі ці властивості розширюються за своєю сутністю: так, у підлітків спостерігається нерівномірність розвитку властивостей особистості і рис характеру. Цей період називається періодом спалаху і протиріч. Наприклад: у одного і того ж підлітка можна спостерігати відчуженість, стриманість в спілкуванні з батьками, поступовий вихід з-під їхнього піклування та одночасно зближення з однолітками, закріплення з ними дружніх стосунків, настирливість у спорті та повна її відсутність у навчанні.

Логічно виникає запитання про те, чи існує в розвитку особистості період, коли риси характеру узгоджуються? Таке погодження може

наступити в старшому, юнацькому віці, але суперечливість особистості може зберігатись на довгі роки і на все життя.

Паралельно з нерівномірністю формування особистості розглядається стійкість особистості. Вирізняють два аспекти стійкості (за В.А. Чудловським):

1) оборонний аспект – це стійкість як здатність людини реалізовувати свої власні позиції і протистояти впливам, які суперечать її особистим установам.

2) наступальний аспект - стійкість особистості, як здатність людини реалізувати свої власні позиції, перетворивши обставини і свою загальну поведінку.

У становленні і формуванні особистості значну роль відіграє спілкування. За допомогою спілкування формується і самооцінка. Особливо педагог звертає увагу на формування світогляду і моральної вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями

При цьому слід зазначити, що світогляд має три компоненти:

- 1) інтелектуальний - це запас знань і вміння їх застосувати;
- 2) особистісний – ставлення, мотивація, моральна спрямованість;
- 3) практичний - реалізація знань в практичній діяльності та особистій поведінці.

Психологічні механізми морального виховання ставлення особистості певною мірою співпадають з механізмами становлення свідомості.

В становленні моральної сторони особистості школяра, як і при формуванні світогляду, спочатку оптимізується виступає:

1) знання моральних норм, правил, традицій, звичаїв, у свідомості школяра вони існують в поняттях та уявленнях як інтелектуальний компонент;

2) особистісний компонент моральної сторони школяра включає рівень сформованості емоційності переживання у дитини;

3) практичний компонент- це поведінка, яка у кінцевому рахунку визначає моральне обличчя особистості.

Моральність особистості сповна проявляється у вчинках. Вчинок - це дія або бездіяльність людини, яка підлягає оцінці з позиції норм моралі. Серія вчинків в різних ситуаціях формує моральне обличчя особистості. Вихованість школярів передбачає вироблення у них потреби у поведінці та вчинках, реалізованих у всіх аспектах (від мотиву до виконання) і опосередкованих моральним змістом та переживаннями .

Вихователю в своїй роботі потрібно використовувати такі перераховані дії, як переконання, привчання, заохочення, покарання.

Але, перед тим як ми проведемо корекційно-виховний вплив вихователю, слід звернути увагу на діагностику учнів. Зокрема, як зазначає С. Карпенчук, як неможливо складний механізм вивчити без інструкції, так і неможливо проникнути у внутрішній, таємний світ дитини без спеціального інструментарію, яким озброює психологічна наука. Тому досвідчених

педагогів цікавить весь арсенал засобів та прийомів психолого-педагогічного вивчення особистості.

Процес психолого-педагогічного вивчення особистості супроводжується системою виховної діяльності педагога (вихователя, класного керівника), яка формується на основі загальної системи виховання.

Вимоги до вивчення учнів:

1) Цілеспрямованість (Н-д, розвиток у дітей інтелектуальних здібностей тощо). Завдання, які дають змогу виявити цілеспрямованість: виявлення «ізолюваних» учнів і виведення їх із стану «ізоляції»; індивідуальна бесіда, соціометрія.

2) Систематичність. Особистість, колектив не є чимось сталим, нерухомим, вони перебувають у постійному розвитку, зміні, динаміці). Процес суб'єкт-суб'єктивної взаємодії здійснюється на основі різнопланової діяльності школярів, використання педагогом різних форм і методів. Вивчення систематичності можливо за допомогою бесід з дітьми, анкетування.

3) Вивчення дітей (вивчення у процесі різних видів діяльності. Н-д.: у молодших школярів провідна діяльність – учіння гра, праця; підлітковий вік – спілкування у системі різнопланової діяльності; юнацький вік - навчально-професійна діяльність.

4) Об'єктивність. Встановлення позитивного і негативного ставлення до учнів. Педагог повинен піднятися над емоціями, оцінювати об'єктивно вчинки дітей, знаходити в учнів позитивні якості. Об'єктивність вивчається за допомогою бесід з дітьми, анкетування тощо.

5) Комплексність. Особистість, колектив – складні багатогранні системи, які потребують всебічного, комплексного підходу. Комплексність вивчається за допомогою методів:

- спостереження (встановлення особливостей особистісної поведінки дитини);
- експерименту (з'ясування рівня самооцінки дитини);
- анкетування (вивчення інтересів учнів);
- поєднання експерименту та бесіди (вивчення структури міжособистісних взаємин у колективі).

6) Дотримуватись принципу особистісного підходу. Вивчати компоненти діяльності учня слід не окремо, а в системі (цілісно).

Дослідження особистості не може вивчатись поза контекстом її цілісності, а саме: рівня вихованості, знання норм моралі, ставлення до дійсності, переконання тощо.

Колектив має своє індивідуальне обличчя (норми поведінки, орієнтації, громадська думка), він вивчається за допомогою соціометрії, а також спостереження, експерименту, анкетування.

Психолого-педагогічне вивчення проходить за наступними напрямками: організація навчально-виховного процесу, формування морального досвіду, координація діяльності вчителя, робота з батьками.

2 питання. Вихованість учнів, характеристика її показників та критерії оцінки

Вихованість - це співвідношення дій з свідомістю. Проблемою вихованості учнів займалися багато психологів (І. Бех, Д. Дигус, Л. Божович, Е. Сапожнікова та ін.). Визначні педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський розглядали дисциплінованість кожного окремого учня як прояв боротьби за інтереси колективу, за розв'язання питань загальної справи. На їх думку, вихованість – це усвідомлена поведінка дитини у школі, і саме це передбачає свідоме виконання дітьми своїх обов'язків, підготовку учнів з інтелектуальними порушеннями школи до самостійного життя. Саме це дає змогу навчити дітей з інтелектуальними порушеннями не лише розуміти вимоги до морального статусу людини, а й домогтися, щоб вони стали нормою їх поведінки.

Корекційний педагоги (Г. Дульнев, С. Рубінштейн, В. Кузміна, Н. Забрамна, А. Смірнова, А. Белкін) підкреслювали потребу формування у школярів спеціальної школи моральної свідомості, моральних почуттів та вироблення практичних навичок суспільної поведінки.

В учнів з інтелектуальними порушеннями спостерігається слабка диференціація моральних знань, виявляється ситуативність у розумінні й поясненні того чи іншого поняття. Відомо, що майже в усіх учнів старших класів спеціальної школи, без спеціального навчання спостерігається розбіжність між розумінням моральних категорій та можливостями використовувати їх у повсякденній поведінці. Отже, затримка інтелектуального розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями школи потребує розробки специфічних прийомів донесення до свідомості дітей вимог правильної поведінки.

Учні з інтелектуальними порушеннями в цілому правильно розуміють вимоги до поведінки, дають словесний звіт про свої обов'язки в конкретних ситуаціях.

У 1-2 класах уявлення про правила культури поведінки ще нечіткі, але вже більш конкретні, хоча з практичними мовленнєвими ситуативними завданнями учні з інтелектуальними порушеннями самостійно не справляються.

В цих учнів часто спостерігаються різні порушення у сфері суб'єкт-суб'єктних взаємин, у ставленні до дорослих, вчителів. Наприклад: учні під час зустрічі вітаються переважно з своїми вчителями, у дверях пропускають вперед свого вчителя, а не будь-кого з дорослих. Існують випадки, коли старші учні кривдять молодших, слабших.

Учням з інтелектуальними порушеннями властива (за С.Я. Рубінштейном):

- слабкість вольових зусиль у навчанні та поведінці;
- невміння долати труднощі, здійснювати самоконтроль;
- зниження самокритичності;

– недостатня диференційованість та неадекватність почуттів та емоцій.

У характері учнів з інтелектуальними порушеннями переважають негативні риси, в них загальмований розвиток таких почуттів, як сором, почуття обов'язку та відповідальності.

За характером поведінки учнів у школі, можна визначити три основні групи:

1) Основну масу учнів становлять діти з відносно збереженою поведінкою. Порушення, які вони допускають, як правило, легко долаються. Ці діти адекватно реагують на зауваження, поради, вимоги педагогів (55%).

2) Достатньо велику групу учнів складають пасивні діти не тільки у навчанні, а й у поведінці. Їхня поведінка найчастіше носить характер наслідування дорослим і сильнішим учням (30%).

3) Малу кількість учнів складають діти з яскраво вираженою неадекватністю поведінки (наслідок легкої збудливості з різних причин) (15%).

Розглянемо показники і критерії оцінки вихованості учнів, зокрема критерії вихованості учнів в межах кожного показника (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

Показники і критерії оцінки вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями

Клас	Показники вихованості	Критерії оцінки вихованості
1-4 класи	Патріотизм	а) цікавість до минулого і теперішнього нашого краю; б) любов і бережливе ставлення до своєї школи, класу.
	Товариськість	а) участь в колективних заняттях та іграх; б) бажання поділитись своєю радістю, невдачами з товаришами; в) готовність безкорисно допомогти своїм товаришам; г) бажання не підвести свій клас, ланку.
	Повага до дорослих	а) ввічливість, слухняність; б) посильна допомога вчителям, вихователям, батькам, дорослим.
	Доброта	а) турботливе ставлення до молодших; б) готовність поділитися іграшками, книжками з товаришами; в) любов до живого.
	Чесність	а) правдивість, щирість, звичка не брати без дозволу чужі речі; б) добровільне зізнання у своїх вчинках; в) виконання обіцянок.
	Працелюбність	а) добросовісне навчання, виконання своїх обов'язків чергового; б) участь у самообслуговуванні, в суспільно корисній праці; в) цікавість до занять працею
	Бережливість	а) акуратний зовнішній вигляд, утримання в чистоті

		особистих речей; б) бережливе ставлення до шкільного майна.
	Дисциплінованість	а) ретельність; б) дотримання правил поведінки в школі, на вулиці, дома, в суспільних місцях; в) виконання вимог класу, ланки
	Старанність	а) постійне відвідування уроків, уважність і старанність на уроках і в позакласний час; б) регулювання і добровільне виконання домашніх завдань під час самопідготовки.
	Допитливість	а) цікавість до всього нового, невідомого, звертання з питаннями до оточуючих; б) любов до читання, посильна успішність.
	Любов до прекрасного	а) активна участь в художній діяльності; б) цікавість до занять з малювання, ліплення, здатність помітити красу і бажання її відтворити.
	Самостійність	Бажання бути сильним, здоровим і дотримуватись розпорядку дня і правил особистої гігієни
5-6 класи	Патріотизм	а) знання рідного краю; б) активна участь в суспільно корисній діяльності.
	Товариськість:	а) бажання знаходитись в колективі разом з товаришами; б) добровільне надання допомоги товаришам; в) підпорядкування колективу; г) товариські стосунки між хлопчиками та дівчатами; д) бажання не підвести свою ланку
	Повага до дорослих	а) ввічливість, слухняність; б) посильна допомога вчителям, вихователям, батькам, дорослим; в) ініціативність в допомозі дорослих.
	Доброта	а) турботливе ставлення до молодших; б) готовність поділитися іграшками, книжками з товаришами; в) любов до живого.
	Чесність	а) правдивість, щирість, звичка не брати без дозволу чужі речі; б) добровільне зізнання у своїх вчинках; в) виконання обіцянок.
	Працелюбність	а) добросовісне навчання, виконання своїх обов'язків чергового; б) участь у самообслуговуванні, в суспільно корисній праці; в) цікавість до занять працею; г) бажання оволодіти різними трудовими навичками, постійна зайнятість корисною працею
	Бережливість	а) акуратний зовнішній вигляд, утримання в чистоті особистих речей; б) бережливе ставлення до шкільного майна; в) нетерпимість до фактів пошкодження майна.
	Дисциплінованість	а) ретельність; б) дотримання правил поведінки в школі, на вулиці, дома, в суспільних місцях;

		в) виконання вимог класу, ланки; г) виконання вимог дорослих відвідування навчальних занять
	Самостійність	а) наявність навичок самосійної праці і поведінки; б) прагнення обходитись без сторонньої допомоги; в) наявність власної думки за різних обставин, прояв ініціативи в заняттях і в ігрових гуртках.
	Допитливість	а) цікавість до всього нового, невідомого, звертання з питаннями до оточуючих; б) любов до читання, посильна успішність; г) любов до занять в гуртках
	Любов до прекрасного	а) активна участь в художній діяльності; б) цікавість до занять з малювання, ліплення, здатність помітити красу і бажання все зробити; в) охайний зовнішній вигляд; г) інтерес до уроків літератури, малювання, співів; д) знання мистецтва, їх творів
7-9 кл.	Патріотизм	а) цікавість до минулого і теперішнього нашого краю; б) любов і бережливе ставлення до своєї школи, класу; г) знання історії Батьківщини, її основних подій, почуття радості за свою Батьківщину; добровільна участь в праці на загальну користь
	Колективізм	а) участь в усіх справах класу; б) звички надавати товаришам допомогу; в) виконання рішень колективу; г) товариські стосунки між хлопцями і дівчатами
	Гуманність	а) доброзичливість до оточуючих, повага до дорослих; б) надання допомоги тим, хто її потребує; в) доброта.
	Чесність	а) відвертість, виконання обіцянок; б) навички протистояти брехні; в) не брати участь в крадіжках, хуліганстві.
	Добросовісне відношення до праці	а) добросовісне навчання в міру своїх можливостей; б) зайняття корисною справою; в) звичка виконувати доручену справу; г) систематична допомога на господарському дворі школи на пришкольній ділянці; д) бажання освоїти обрану професію
	Дисциплінованість	а) повсякденне і повсякчасне дотримання правил для учнів; б) швидке і правильне виконання доручень дорослих, вчителів вихователів; в) виконання вимог визначених колективом.
	Активність	а) прагнення відповідати на уроках, доповнювати відповіді товаришів; б) участь в суспільному житті класу, школи.
	Сміливість	а) здатність подолати відчуття боязні; б) готовність прийти на допомогу з ризиком для себе; в) пряма критика недоліків товаришів;

		г) готовність відстоювати особисту думку, рішучість.
	Сила волі	а) здатність заставити себе робити те, що не хочеться, але потрібно; б) звичка доводити розпочату справу до кінця; в) настирність в досягнення своїх цілей; г) бажання і прагнення долати труднощі; д) помітні успіхи в самовихованню.
	Скромність	а) звичка не хвастатись; б) відсутність прагнення виділяти серед інших
	Допитливість	а) добра успішність; б) систематичне читання літератури, газет, журналів; в) заняття в гуртках.
	Естетичний розвиток	а) акуратний зовнішній вигляд; б) цікавість до уроків літератури, історії природи, географії, малювання, співів; в) систематичне відвідування виставок, концертів реакція на них; г) участь в художній самодіяльності, конкурсах тощо; д) прагнення усе робити гарно.
	Бажання бути сильним, кмітливим, загартованим	а) правильна статура; б) звичка кожен день робити ранкову зарядку; в) участь у спортивних іграх, походах, змаганнях; г) систематичні заняття будь-яким видом спорту.
10-12кл.	Патріотизм:	а) знання історії Батьківщини, важливих подій в країні, цікавість до минулого, почуття гордості за її майбутнє; б) добровільна участь в праці на загальну користь; в) бережливе ставлення до природи; г) активна підготовка до захисту Батьківщини.
	Інтернаціоналізм	а) цікавість до культур інших народів і держав; б) терпимість до віруючих інших релігій; в) небажання вирішувати спільні питання за допомогою сили.
	Колективізм	а) участь в усіх справах свого колективу; б) звичка надавати товаришам безкорисну допомогу; в) виконання рішень колективу; г) вимогливість до товаришів; д) поєднання суспільних і особистих інтересів, боротьба за честь свого колективу.
	Гуманість	а) доброта, турботливе ставлення до молодших, повага до старших, допомога тим, хто в ній потребує; б) любов і турботливе ставлення до усього живого; в) непримиримість до антигуманних вчинків,
	Чесність	а) правдивість; б) єдність слова і діла; в) добровільне признання своїх помилок, вчинків.
	Добросовісне ставлення до праці	а) добросовісне навчання; б) своєчасне виконання будь-якої роботи; в) висока якість результатів праці; г) системна допомога дома і по господарству; д) інтерес до певної сфери трудової діяльності.

	Дисциплінованість	а) дотримання правил поведінки; б) швидке і точне виконання доручень дорослих; в) боротьба за високу дисципліну в колективі; г) знання і дотримання законів України.
	Відповідальність	а) добросовісне виконання своїх обов'язків; б) своєчасне і точне виконання взятих обов'язків; в) звичка доводити справу до кінця; г) готовність відповідати за свої вчинки і вчинки товаришів,
	Принциповість	а) стійкість поглядів і переконань; б) звичка відкрито відстоювати свою точку зору; в) самокритичність; г) здатність об'єктивно оцінювати вчинки товаришів; д) непримиримість до антисуспільних вчинків,
	Цілеспрямованість	а) наявність великих колективних цілей; б) настирність в досягненні цілей; в) вірність своєму ідеалу.
	Активність	а) участь в суспільному житті класу, школи; б) ініціативність; в) організаційні здібності.
	Допитливість:	Начитаність, широкий кругозір, система розширення своїх знань, добра успішність.
	Естетичний розвиток	Акуратний зовнішній вигляд, висока культура мовлення та поведінки, вміння співати і танцювати, систематичне відвідування виставок, концертів, знання і розуміння творів мистецтва.
	Прагнення до фізичного удосконалення	Правильна статура, звичка робити фізичну зарядку, заняття в спортивній секції, добра успішність з фізкультури.

Для вивчення вихованості школярів проводять методи обробки даних (див. табл. 2.8., 2.9.). Для прикладу ми розглянемо одну з методик виявлення вихованості школярів тому, що бо їх існує багато.

При визначенні рівня вихованості використовують 3 рівня оцінки:

1. Високий (В) - передбачає наявність у учня всього набору інтересів в межах того або іншого показника.
2. Середній (С) - наявність половини зазначених критеріїв.
3. Низький (Н) - менше половини критеріїв, наявність одного критерія.

Таблиця 2. 8.

Виявлення вихованості школярів

Прізвище, ім'я, по батькові	Патріотизм	Колективізм	Гуманність	Чесність	Добросовісне ставлення до праці	Принциповість	Цілеспрямованість	Активність	Допитливість	Естетичний розвиток	Прагнення до фізич. удосконалення	Інтернаціоналізм
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Після виконання цього завдання потрібно підрахувати загальну кількість оцінок за показниками в групі і результати занести до таблиці.

Таблиця 2.9.

Виявлення рівня вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями школи

Показники вихованості	Кількість учнів	Рівні розвитку		
		Високий	Середній	Низький
Патріотизм				
Колективізм				

На основі даних таблиць можна зробити висновок про вихованість класу.

Методика виявлення вихованості передбачає використання різних прийомів для отримання знань про учнів. Н-д, щоб визначити правдивість, єдність слова і діла, прямоту і інші чесноти школяра, можна використовувати такі методи, як спостереження, бесіда, анкетування.

Найбільш об'єктивну характеристику поведінки учня вихователь дістає у процесі спостережень за ним в різних ситуаціях.

У щоденнику спостережень вчитель (вихователь) робить періодичні записи найбільш яскравих позитивних і негативних проявів поведінки учнів з поясненням їх мотивів (див. табл. 2.10)

Таблиця 2.10.

Схема запису у щоденник спостережень

Дата	Характеристика поведінки; Причини	Педагогічні заходи	Наслідки
10.08.94	Під час роботи на самопідготовці був неспокійний, заважав дітям	Була проведена відповідна бесіда	В цей день зривів у поведінці Дмитра не було

Дослідження прояву і сформованості основних моральних якостей (доброта, чесність, чуйність) у дітей з інтелектуальними порушеннями, дали

нам змогу стверджувати, що рівень розвитку моральних якостей можна виявити за такими складовими:

- моральні знання (норм, правил моралі, звичаїв, глибина осмислення і усвідомлення їх суб'єктом);
- ставлення дитини до норм моралі (позитивне та негативне ставлення суб'єкта до моральних категорій, активність в процесі діяльності тощо);
- довільна поведінка дитини (осмислення, регуляція, ступінь розвитку вмінь, навичок та звичок).

Вивчення проблеми сформованості моральних якостей у дітей з інтелектуальними порушеннями потрібно розпочинати з виявлення у них рівня моральних знань. Незважаючи на те, що в літературі існує велика кількість рекомендацій щодо параметрів та критеріїв оцінювання знань дитини, ми не в змозі їх використати в повному обсязі та розумінні стосовно дітей з інтелектуальними порушеннями. Мова йде передусім про такі показники, як науковість, системність, глибина знань тощо. Це пов'язано з тим, що у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням наукові знання мають місце лише у самому елементарному та обмеженому вигляді. Знання таких дітей відрізняється зменшеною кількістю фактів, низьким рівнем та глибиною узагальнень. В основному їх пізнання обмежується уявленнями про навколишній світ та деякими поняттями (без глибокого проникнення у сутність явища). У зв'язку з цим нами обрані найважливіші з показників оцінювання знань дитини, а саме:

1. повнота (повні уявлення дітей про моральні норми, широта їх використання);
2. точність (конкретне визначення будь-якої моральної категорії, не плутання її з іншою);
3. адекватність (правильне визначення, використання моральних знань відповідно до моральних ситуацій);
4. усвідомленість – власне усвідомлення дитиною моральних норм (розуміння, обґрунтування, пояснення змісту моральних категорій, логічний переказ їх, встановлення взаємозв'язку між моральними ситуаціями).

При визначенні рівня розвитку моральних якостей педагог виділяє основні знання про ці категорії, які повинні бути наявні у дитини (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Знання, які необхідні для визначення у дітей з інтелектуальними порушеннями молодших класів розвитку моральних якостей

Категорії	Знання
доброта	<ul style="list-style-type: none"> - любов та повага до рідних, близьких; - шанобливе та бережливе ставлення до вчителів, однолітків; - доброзичливість, нежадібність, готовність поділитись іграшками, книжкою з однолітками; - посильна допомога сім'ї, близьким; - вияв любові до навколишнього; - не плутання „доброти” з іншими моральними категоріями;

	- негативні категорії , які протилежні доброті (байдужість, неподільність, грубість тощо).
чесність	<ul style="list-style-type: none"> - правдивість, звичка не брати без дозволу чужі речі; - щирість, відвертість; - добровільне зізнання в своїх вчинках; - виконання даних обіцянок; - повага до власного та чужого майна; - непримиримість до нечесності, нещирості, заздрості, брехні, ганебних вчинків; - не плутання даної моральної категорії з іншими.
чуйність	<ul style="list-style-type: none"> - уважне ставлення до чужої радості і горя; - уважне, бережливе ставлення до людей та їх почуттів; - співчуття та співпереживання; - турбота, постійна допомога оточуючим, вміння усвідомити рівень допомоги; - дійове вираження власної зацікавленості до описаних подій; - протилежні негативні категорії: байдужість, неухважність, грубість, емоційна недоброзичливість; - не змішування моральних якостей з іншими.

Дані знання можливо отримати за допомогою таких індивідуальних форм впливу:

- а) бесіда з дитиною про сутність моральних норм;
- б) бесіда з дитиною за серією моральних оповідань;
- в) закінчення дитиною моральних ситуацій;
- г) бесіда з дитиною за серією сюжетних малюнків (з моральним змістом).

Після виявлення рівня знань у дітей, педагог повинен звернути увагу на емоційне ставлення дитини до моральних норм. Показниками виявлення рівня ставлення дитини до норм моралі (доброта, чуйність) ми вважаємо:

- активне позитивно стійке ставлення до заданих норм;
- ставлення хоч і активне, але недостатньо стійке (можливі компроміси);
- негативне ставлення до норм моралі.

Прояв ставлення дитини до моральних категорій можна визначити за допомогою таких індивідуальних форм роботи з дитиною:

- бесіда з дитиною за моральними ситуаціями;
- бесіда за малюнками дитини про позитивні та негативні вчинки;
- бесіда з дитиною про зміст сюжетних малюнків.

Наступним етапом виявлення рівня розвитку моральних знань у дитини ми вбачаємо аналіз поведінки дитини. В різних ситуаціях методика вивчення рівня практичного застосування знань в поведінці можна проводити за загальноіснуючими діагностичними рівнями моральної вихованості дітей.

Вивчити прояви моральної поведінки можна за допомогою наступних етапів роботи:

- спостереження за поведінкою дитини в різних видах діяльності (навчальна, виховна, позакласна);

- опитування батьків про поведінку дітей поза школою;
- анкетування вчителя, вихователя стосовно рівня розвитку у дитини моральних якостей (доброта, чесність, чуйність);
- бесіда з педагогами про рівень усвідомлення дітьми моральних норм (доброта, чесність, чуйність);

Дослідження проблеми розвитку моральних якостей в учнів з інтелектуальними порушеннями допоможе педагогу в обранні правильних шляхів формування провідних моральних якостей (доброта, чесність, чуйність) у дітей з інтелектуальними порушеннями, а це сприятиме моральній адаптації випускників даних закладів, їх соціалізації.

3 питання. Особливості та система самовиховання особистості

У системі формування особистості виділяють такі етапи впровадження методів самовиховання (за С. Карпенчуком):

I етап. Вивчення і виховання колективу, класу. Даний етап включає вивчення колективу за допомогою таких методів, як спостереження, бесіда, анкетування, опитування, соціометрія.

Спостереження – фіксація явища в звичайному вигляді.

Загальним індикатором психологічних особливостей дітей виступає: їхній зовнішній вигляд, міміка, жести, рухова активність, мовлення (вираження чи змістова сторона), предмети, з якими вони мають справу, предмети діяльності (малюнки, вироби), спрямованість і частота спілкування з іншими (дорослими, ровесниками).

Під час спостереження за колективом враховують такі вимоги:

- тривалість безперервного спілкування між членами (спільні розмови, жести, схвалення та осуд дій, вчинків),
- однаковість чи диференційованість реакцій дітей на зауваження педагога,
- кількість дітей, що активно підтримують вимоги педагога.

Бесіда спрямована на вивчення усвідомлених мотивів і потреб дітей, їх причин, намірів, інтересів, нахилів, стосунків.

Анкетування – одержання інформації за допомогою анкети-запитання і деяких відповідей до них.

Соціометричне дослідження дає змогу виявити «популярного учня», «не достатньо популярного учня», «ізолюваного учня», провести підготовку до різноманітних (виховних, пізнавальних, дидактичних, розвивальних, корекційних) заходів.

II етап. Координація виховної діяльності вчителів потрібна тоді, коли класний керівник повинен інформувати вчителів про сімейні умови дітей; називати причини відхилень у розвитку (розумовому) тощо.

III етап. Формування теоретичного досвіду на основі різнопланової діяльності школярів можливо за допомогою таких методів, як: бесіди (фронтальна та індивідуальна) стосовно культури розумової праці, культури почуттів, культури поведінки; участь в клубах, секціях, гуртках; анкети

(визначають інтереси дітей) «Твоя думка», «Інформатика»; педагогічні ситуації; дослідження «Дерево родоводу»; анкета «Мое дерево життя».

IV етап. Підвищення якості знань учнів, вивчення навчальних здібностей («Моторика», «Спостережливість», «Виправ помилки», «Перевір свою увагу», «Хто краще пам'ятає», «Анаграми»).

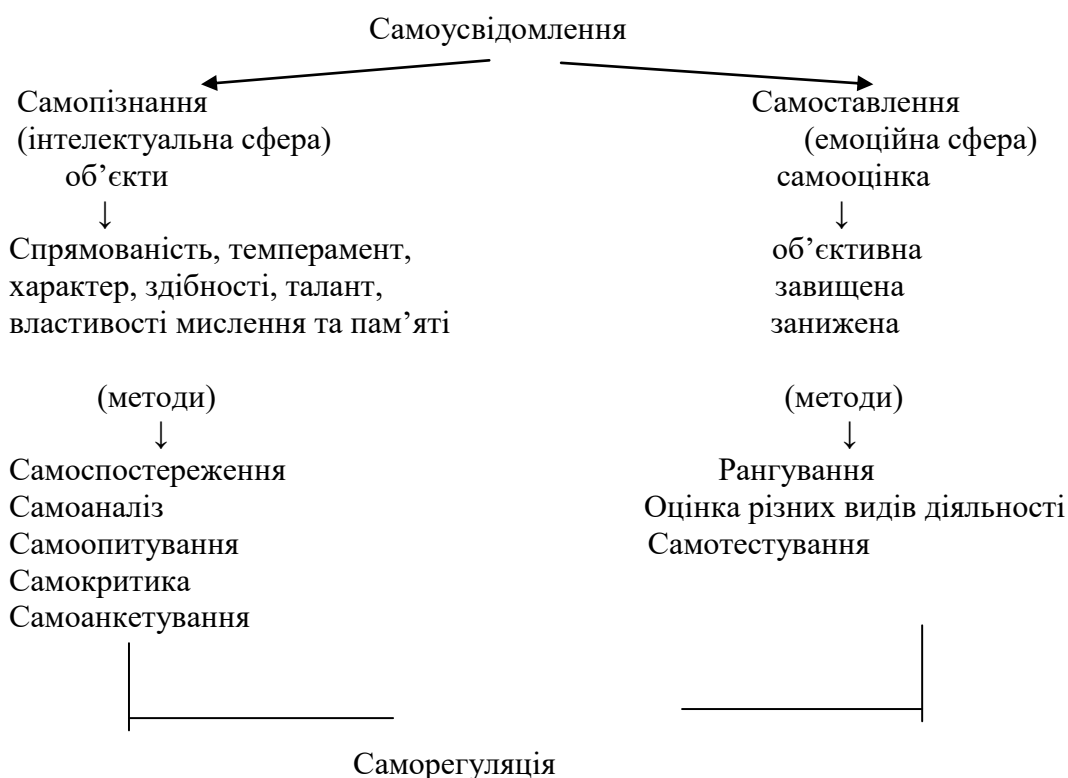
V етап. Робота з батьками:

- сімейне виховання;
- інформація батьків про новинки психолого-педагогічної літератури;
- виховання дитини в сім'ї;
- структура сім'ї, вік, професії батьків, побутові санітарно-гігієнічні умови життя сім'ї, матеріальне забезпечення.

Дані про сімейне виховання:

- виховна активність батьків;
- соціальна спрямованість сім'ї;
- психологія сімейних взаємин;
- наявність куточка школяра;
- використання дитиною режиму дня;
- робота батьків над формуванням загальної культури школярів;
- розвиток його здібностей, таланту;
- використання вільного часу;
- діапазон духовних запитів;
- культурне дозвілля;
- ставлення батьків до школи (знайомство з батьками; відвідування на дому; анкетування; ситуативність; спостереження керівника)

Структура самовиховання особистості за С. Карпенчуком показана на схемі 2.3. [25, с. 273]

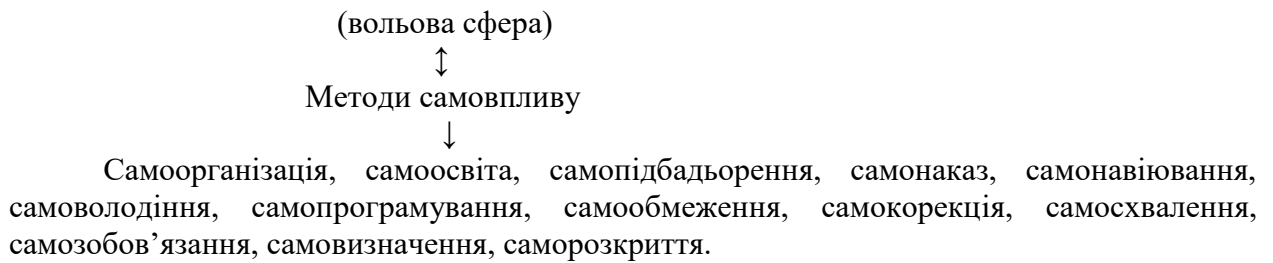

Схема 2.3.

Система самовиховання особистості

Тема 5. Організація і методика виховної роботи в позаурочний час

1. Особливості позакласної роботи
2. Форми і види позакласної діяльності учнів.

1 питання. Особливості позакласної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

Перед закладами освіти стоїть головне завдання – корекція недоліків психофізичного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями. Це можна здійснити за допомогою різноманітних прийомів, методів та засобів виховного впливу, за допомогою трудового навчання і виховання, а також під час вивчення загальноосвітніх предметів. Щоб визначити спрямованість позакласної виховної роботи, потрібно проаналізувати навчальну і трудову діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями. У житті спеціальної школи значне місце відводиться підготовці учнів до трудової діяльності. Трудове виховання і навчання не лише формує у дітей знання, але розвиває професійні вміння і навички, а також є одним з ефективних засобів корекції недоліків розвитку. Тому в позаурочний час проводиться робота з суспільно корисної праці, з самообслуговування.

Для того, щоб випускники школи могли правильно адаптуватися в сучасному середовищі, вони повинні вміти спілкуватись з оточуючими людьми, тобто мати відповідний рівень розвитку усного і писемного мовлення; самостійно опрацьовувати інформацію, вміти читати газети, журнали, художні твори і не лише читати, але й розуміти та усвідомлювати їх сутність, обмірковувати їх, правильно і послідовно висловлювати свою думку. Уся позакласна робота сприяє розвитку словникового запасу (активного і пасивного), уточненню і розширенню уявлень про навколишній світ. У молодших класах ця робота проводиться у виховних групах. Це головним чином така робота, як:

- 1) організація і проведення бесід та оповідань навчального характеру;
  - 2) спостереження за явищами природи;
  - 3) екскурсія в поле, в ліс, на річку тощо;
- догляд за рослинами і тваринами у живому кутку природи;

- практичні роботи на пришкольній ділянці;
- проведення масових, групових заходів до свят.

З учнями старших класів, окрім цієї роботи, використовують й інші види виховного впливу. На думку В. Мачихіної, значне місце у корекційно-виховній роботі належить гурткам. Гуртки організуються, як на базі вивчення навчальних предметів, так і за інтересами учнів. Для узагальнення, систематизації, розширення і закріплення знань, вмінь, навичок для учнів з інтелектуальними порушеннями у старших класах організують різноманітні предметні гуртки (наприклад: математичний, історичний, географічний, краєзнавчий, літературний та інші).

Заняття з математичних дисциплін сприяють розвитку багатьох психічних функцій у дітей, а саме: логічного мислення, механічного запам'ятовування, пам'яті, уваги тощо. Уміння та навички, які діти закріплюють під час занять, допоможуть їм правильно розв'язувати різноманітні життєві ситуації (наприклад: розрахунок за купівлю, вимір площини житла, орієнтування у часі тощо). Тому в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням можна організувати наступні гуртки: «Юний математик», «Гурток вимірювань», «Гурток обчислювань», «Математика і час» тощо.

На уроках історії і географії дітям дають конкретні, систематичні знання, тому в позакласній гурткової роботі вихователь або вчитель більш детально розповідає ті чи інші події за допомогою додаткової наочності. При цьому розвиваються особистісно-вольові якості учнів: спостережливість, вміння встановлювати спільне та відмінне у явищах та подіях, що спостерігаються тощо. У роботі гуртків використовується моделювання, виготовлення наочних посібників, проведення замальовок.

Діти, які виявляють зацікавленість до техніки займаються в наступних гуртках: «Юний фотограф», «Юний кіномеханік», «Будівельник», «Механізатор сільського господарства» тощо.

Предметні уроки (в молодших класах) і уроки природознавства (в старших класах) формують просторові уявлення учнів, дають інформацію про навколишній світ. Такі заняття потребують конкретизації, доступності, наочності, накопичення практичного досвіду. Саме тому виникає необхідність проведення екскурсій, простих досліджень, спостережень, необхідність практичного застосування отриманих учнями знань. Цьому сприяє натуралістична робота, яка включає наступні напрямки роботи:

- спостереження за життям рослин і тварин, спостерегання за змінами в природі;
- вивчення природних багатств рідного краю (корисних копалин тощо);
- практична робота на пришкольній ділянці;
- участь у проведенні масових заходів (наприклад: «Тиждень саду», «День лісу», «Свято врожаю», «День квітів» та ін.).

Діти з інтелектуальними порушеннями найчастіше не вміють виділяти особливості форми, кольору, не можуть правильно усвідомити розташування предметів у просторі, тому значне місце у позакласній роботі відводиться

малюванню. Одне з головних корекційних завдань цих занять полягає у тому, щоб формувати в учнів з інтелектуальними порушеннями вміння розпізнавати ознаки предметів (колір, форму, пропорції), щоб діти були спроможні виділяти предмети серед інших, проаналізувати їх, порівнювати з іншими предметами.

Для цього у позакласній діяльності використовують наступні методи впливу:

- бесіда з використанням репродукцій картин;
- екскурсії у картинну галерею;
- відвідування та організація художніх виставок, малюнків;
- тематичне малювання тощо.

Тематика гуртків малювання і конструювання може бути різноманітною, наприклад: «Юний художник», «Гурток малювання», «Зроби сам», «Конструктор» тощо.

Непотрібно забувати і про фізичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. Для цього у школі організуються різні спортивні секції. Елементи спорту можуть включатися у різні позакласні заходи. Специфіка спеціальної школи полягає у тому, щоб правильно підібрати види завдань і оцінити дітей за їх психофізичними можливостями та особливостями. У другій половині дня можна організувати різноманітні рухові ігри, змагання з бігу, стрибків, прості прогулянки тощо.

Для тих дітей, які зацікавлені у музиці та танцях, організують хорові колективи, танцювальні групи, музичні гуртки. Діти знайомляться з народними і сучасними піснями, вивчають музичні інструменти, вчать танці різних народів світу, що сприяє розвитку не лише естетичних смаків, але й збільшує кругозір дитини.

У літературних гуртках проводиться робота з розвитку мовлення та збагачення словника дітей. Діти беруть участь в організації таких масових свят, як «Тематичні літературні вечори і ранки», «Тиждень дитячої книжки», організація виставок «Усний журнал», обговорення та аналіз з учнями книг, газет, літературних бюлетенів тощо.

Підводячи підсумок вищесказаного, потрібно сказати, що позакласна виховна робота має різноманітні форми, і впроваджується за допомогою різних засобів виховного впливу та потребує включення дітей у різні види діяльності.

2 питання. Форми і види позакласної діяльності учнів

І. Єременко, В. Мачихіна, Г. Дульнєв до форм організації позакласної діяльності учнів відносять наступні: масова, групова, індивідуальна.

Кожна форма досягається за допомогою різних видів роботи. Так, для учнів усіх вікових груп можна провести таку масову позакласну роботу, як: заняття загальношкільного хору, святкові ранки і вечори, олімпіади, культпоходи, масові ігри, розваги, змагання, прибирання території школи («День прибирання», «Свято чистоти») тощо.

Масові форми організації позакласної діяльності – це такі форми організації, які охоплюють діяльність великої кількості дітей. Головним завданням педагога є зацікавлення дітей заходом, що підвищує рівень активності дітей, залучення їх до підготовки і організації виховних свят, змагань, вечорів. Зацікавленість дітей підвищується завдяки різним видам роботи (наприклад, при підготовці до новорічного свята беруть участь усі діти різних вікових груп: одні учні оформляють приміщення, інші – одягають ялинку, виготовляють іграшки, старші учні шують в майстернях костюми молодшим). До цього свята можна організувати виставку новорічних малюнків, робіт дітей. Усі діти вивчають пісні, танці, вірші, готують ляльковий театр. Потрібно чітко організувати роботу, щоб діти не стомлювались і їм було цікаво працювати.

Наступною виступає групова форма роботи, яка включає в себе роботу гуртків, секцій, художньої самодіяльності, лялькових театрів тощо.

Заняття студій, гуртків, команд, секцій проводяться у груповій формі.

Для вибору тих чи інших видів діяльності ставлять певні вимоги: цікавість, результативність, відповідальність змісту позакласної роботи.

Гуртки організуються за інтересами дітей, вони задовольняють потреби більшості учнівських груп. Організація шкільної гурткової роботи сприяє більш глибокому і всебічному розвитку учнів, допомагає позитивно розв'язувати завдання корекції і компенсації різних дефектів психофізичного розвитку. Найбільш результативна гурткова робота з учнями 5 – 9 класів, оскільки у них вже сформовані навички колективної праці, в учнів чітко визначились інтереси і здібності. Але деякі гуртки можна організувати з учнями 3-4 класів.

Завдяки спеціальному навчанню і вихованню у молодших школярів спеціальної школи розвивається довільна увага, мовлення (збільшується словниковий запас слів, виправляються вади звуковимови, граматичної будови мовлення), діти навчаються давати повні відповіді на запитання, інтенсивно розвивається наочно-образне мислення, операційна сторона мислення (аналіз, синтез, порівняння), розвивається сприймання (сприймання кольору, форми, величини, просторове сприймання, побутове сприймання часу), проте школярі не можуть оволодіти своїми пізнавальними процесами (у них не виникає рефлексія – здатність усвідомлювати власні психічні процеси), не формуються навички самоконтролю, виявляється недостатньо сформованою довільність психічних процесів. Разом з тим, інтелектуальний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями завдяки спеціальному навчанню і вихованню зазнає якісних змін. При створенні гуртків для молодших учнів з інтелектуальними порушеннями потрібно обов'язково враховувати вікові особливості психічного розвитку дітей.

Для дітей цієї категорії можна створити гуртки, пов'язані із виготовленням аплікації, іграшок-саморобок, ялинкових прикрас, нескладних речей домашнього вжитку, а також гуртки ліплення, роботи з природним матеріалом, папером, малювання, аплікації, конструювання. В цих гуртках можуть брати участь і хлопчики і дівчата.

Вищевказані види діяльності дуже корисні, бо вони сприяють вихованню у дітей особистісно-вольових якостей, зокрема, посидючість, чіткість, акуратність у виконанні завдань, стриманість у роботі, розвивають дрібну моторику рук, відіграють важливе значення у трудовому, етичному вихованні дітей і сприяють подальшому психічному розвитку дітей. Тому збудливих учнів необхідно запрошувати у дані гуртки, зацікавлювати їх діяльністю інших дітей.

Діти молодшого шкільного віку не можуть критично оцінити свої здібності, нахили. Часто трапляється так, що учні 1-4 класів хочуть відвідувати відразу ж по кілька гуртків, або ж не можуть визначити, який саме гурток вони хотіли б відвідувати. Тому педагог повинен допомогти цим дітям визначитись, але ні в якому разі не нав'язувати свою думку, зробити потрібно це непомітно.

На заняттях гуртка трапляється іноді таке, що дитина хоче виконати роботу, не маючи уявлення про її обсяг, конкретний зміст, мету.

У процесі виконання вона переконується у тому, що робота їй не під силу. Як правило, дитина дуже нервує, інколи навіть плаче. Після кількох таких невдач у дитини може зникнути бажання й інтерес відвідувати цей гурток. От чому важливо, щоб керівники гуртків доручали дітям лише посильну для них роботу і контролювали сам процес праці, допомагали дітям подолати перші труднощі.

Вихователю (керівнику гуртка) слід розповісти учням про послідовність виконання тієї чи іншої роботи, мету, обсяг; ознайомити їх з матеріалами та інструментами, наголосити про дотримання правил безпечної роботи. Під час виконання роботи слід нагадувати про послідовність виконання, а також індивідуально працювати з дитиною у якій з'являються труднощі. Після закінчення роботи кожний інструмент дитина має покласти на місце. Це з перших днів привчає дітей до правильної організації та культури праці, допомагає їм дотримувати правил безпечної роботи.

Види робіт, які доручаються молодшим школярам, важливо добирати з розрахунку їх недовготривалого виконання. У таких умовах у дітей завжди буде можливість реально відчувати кінцевий результат, суспільну значущість своєї діяльності. Отримуючи позитивний результат, діти переживають позитивні емоції, а це заохочує їх до подальших трудових зусиль, дозволяє розширювати діапазон їхньої трудової діяльності. Дуже важливо на заняттях гуртка вчити дітей спостерігати, думати, порівнювати, обирати найбільш раціональні шляхи виконання, самостійно оцінювати результати праці.

Педагогічно доцільно не тільки пояснювати дітям для кого і для чого необхідно виконувати роботу, а й показувати, яких результатів досягнуто, порівнювати їх з попередніми. Позитивні досягнення дітей необхідно пропагувати серед членів гуртка – це допомагає дітям ствердити себе як рівноправних членів гуртка, показати свої можливості друзям.

Підлітковий вік охоплює період розвитку дитини від 11 до 15 років і припадає на навчання в середніх класах спеціальної школи, а саме на той період, коли з ними можливо організувати гурткову роботу.

Підлітки здатні до тривалого напруження, проте, окостеніння хребта, грудної клітини, тазу ще не закінчилися, що за несприятливих умов може призводити до їх викривлення, позначитися на загальній працездатності дітей.

У підлітків з інтелектуальними порушеннями виникає потреба в інтимно-особистісному спілкуванні з однолітками, виникає почуття дорослості, формується «підлітковий кодекс честі». Так само, як у нормі, в підлітків з інтелектуальними порушеннями йде процес статевого дозрівання, підлітковий вік, з фізіологічної точки розу, є кризовим періодом у розвитку індивіда. Завершується фізіологічний розвиток, остаточно формується кора головного мозку, ендокринна система. Увесь організм зазнає якісних змін. Підліткова криза може призвести до зниження інтелектуальних можливостей учня з інтелектуальними порушеннями. У підлітковому віці в учнів з інтелектуальними порушеннями виникає зацікавленість внутрішнім світом. У цьому віці розвивається критичність мислення (учні виявляються здатними усвідомити власний дефект), формується самооцінка. У підлітків з інтелектуальними порушеннями формуються елементи логічного мислення, починає формуватися довільність психічних процесів, здатність керувати своєю поведінкою, орієнтуючись на соціальні норми. Підлітки усвідомлюють свої дії, здатні передбачити результати своєї діяльності, разом з тим, психіка підлітків з інтелектуальними порушеннями виявляється недорозвиненою. Не сформовані такі операції мислення як абстрагування, узагальнення, логічне мислення. Учні не володіють своєю поведінкою, не можуть підпорядкувати свої бажання, переважає імпульсивна поведінка. Усі перелічені вище особливості потрібно врахувати при створенні гуртків для учнів цього вікового періоду. Ці особливості слід врахувати і у плануванні занять гуртків, і на самих заняттях гуртка.

У спеціальних школах дуже часто саме для цієї категорії учнів створюється безліч різноманітних гуртків. Гурткова робота з учнями даного віку має хороші наслідки, бо вони певною мірою оволодіють необхідними навичками колективної праці.

Учні 5-7 класів, за даними спостережень, бесід з підлітками, безкорисливо ставляться до практичної роботи. Вони просять доручати їм виконання різної за змістом та формами роботи. Не закінчивши одну справу, щиро прагнуть виконати іншу, запевняючи, що все встигнуть зробити за відповідний проміжок часу, але недостатній рівень організаційних навичок молодших підлітків є однією з причин того, що вони не завжди досягають успіхів у роботі.

Підлітки дуже емоційно переживають результати своєї праці, страждають від невдач. При вказівці за невідповідність заданому зразку вони згодні зразу ж переробити, не завжди погоджуються відкласти роботу, якої не встигнуть виконати своєчасно, при цьому проявляють нетерплячість, намагаються якнайшвидше виконати роботу або вказівку. Основна їхня спрямованість на результат, вони не завжди продумують хід виконання завдання. Вихователю або вчителю предметнику доводиться знову й знову

повторювати, що саме і як робити далі – і так поки не виконають до кінця. Тому з боку керівників гуртків необхідний поетапний контроль протягом усього процесу роботи.

Багато важить для підлітків доброзичлива оцінка, націлена на певний результат: «наступного разу в тебе вийде краще».

На основі оцінки педагогами, друзями результатів виконаної роботи у підлітків розвиваються навички самоконтролю і самооцінки. Це сприяє їх самоствердженню, усвідомлення своєї ролі у колективі задовольняє прагнення підлітків до дорослості. Учні 8-9 класів проявляють інтерес переважно до діяльності, що має суспільну спрямованість – їм подобається виконувати роботу на замовлення рідних, друзів, знайомих, школи. Ті види робіт, що не мають явно вираженої суспільної значущості, виконуються ними не завжди охоче. Саме тому види робіт, що доручаються підліткам, повинні мотивуватися тим, для кого виконується робота, яку користь вона принесе – навіть тоді, коли робота і не зовсім цікава, але потрібна для оточуючих, друзів.

Хлопчики підліткового віку, схильні до різноманітних видів технічної творчості, конструкторської роботи, раціоналізаторської та роботи з деревиною та металом. Тому для них можна створити різноманітні гуртки з цих видів діяльності.

Дівчатка люблять прикрашати своє житло: з задоволенням роблять м'які іграшки, прикраси з макраме, з тканини, картону та інших матеріалів. Подобається також дівчаткам в'язання спицями, крючком, художнє вишивання. Тому для дівчаток підліткового віку доцільно організовувати гуртки з таких видів діяльності.

Однак слід звернути особливу увагу на те, що у будь-якій закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, як правило, слід створювати гуртки ведення домашнього господарства і кулінарії. Тому що переважна більшість учнів з інтелектуальними порушеннями мають неблагополучні сім'ї, більшість з них постійно перебувають у спеціальних школах-інтернатах, а в умовах школи вони не мають змоги навчитися готувати їжу, вести домашнє господарство, хоча саме ці види діяльності дітям з інтелектуальними порушеннями украй необхідні для подальшого самостійного життя.

У гуртковій роботі необхідно враховувати результати психологічного діагностичного вивчення дітей. Наприклад, у більшості дітей, які хворіють гідроцефалією, дуже добре розвинений музичний слух, тому таких дітей доцільно залучати у гуртки художньої самодіяльності. В цих гуртках вони досягають значних успіхів.

Відбір у гуртки відбувається з врахуванням глибини, складності основного дефекту і характеру вторинних відхилень в учнів з інтелектуальними порушеннями. Наприклад: щоб зарахувати дитину в танцювальний гурток, потрібно визначити рівень розвитку її моторики і рухів; хорівий гурток – визначити рівень фонематичного слуху і голосу.

При створенні гуртків необхідно дотримуватись охоронно-педагогічного режиму:

- кількість учнів у гуртку 4-10 чоловік;
- тривалість занять не повинна бути більшою за одну годину , а з перервою тривати півтори години;
- керувати гуртком може людина, яка є не тільки спеціалістом в окремій галузі, але й яка знає особливості розвитку даної категорії дітей, вміє з ними працювати;

У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням найчастіше існують такі гуртки, як:

- предметні (географічний, краєзнавчий, історичний, математичний тощо);
- художнього читання, слова, декламування;
- танцювальні гуртки та хорові гуртки;
- гуртки ліплення, художньої різьби з деревини, машинної і ручної вишивки, ручної праці;
- гурток юних натуралістів;
- гуртки кіномеханіків, гуртки створення іграшок, роботи з конструктором;
- спортивні гуртки і секції (гурток легкої атлетики, бадмінтону, тенісу тощо);
- гурток художньої самодіяльності, дитячих театрів, лялькових театрів тощо.

Для учнів 7-8 класів організовують гуртки в яких учні розширюють і закріплюють свої вміння і навички, які вони отримали під час уроків праці (наприклад: гуртки м'якої іграшки, лялькове ательє, художня різьба з дерева, моделювання, гуртки ручної і машинної в'язки тощо).

У гуртках юннатів можна проводити наступні види роботи: догляд за рослинами поля, саду; прості види селекційної праці; вирощування плодів, овочів, фруктів, квітів; охорона птахів, тварин; озеленення пришкольної ділянки.

Робота гуртків у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, за планом, проводиться в другій половині дня. Організаційні форми можуть бути різні, але є умови, які обов'язково потрібно враховувати при організації і роботі гуртків:

- заняття гуртків розпочинаються через 2-3 години після закінчення уроків;
- якщо заняття гуртка проводяться після самопідготовки, то слід дати дітям час для відпочинку;
- гурткову роботу не слід проводити після вечері, виняток складають лише ті гуртки, в яких діти роблять будь-які речі, і праця не потребує від дітей мисленнєвого навантаження, засвоєння нових прийомів роботи;
- тривалість заняття у гуртку 1 година, з перервою півтори години;

– кількість учнів 5-10 чоловік, в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням може бути 3-5 чоловік в гуртку (наприклад: гурток кіномеханіки, це більш складний гурток);

– вихователь або вчитель складає індивідуальний план своєї роботи;

– заняття гуртка проводяться не частіше 1 разу на тиждень і не менше 1 разу в два тижні;

– правильний відбір у гуртки, а саме: аналіз здібностей та інтересів дитини, допомога у виборі гуртка за інтересом, де можуть виявити здібності учня або направлення дитини в гурток, який допоможе виправити, скорегувати ті чи інші дефекти розвитку дитини (існує категорія дітей, яка хоче займатись у гуртку, в якому займатись не може; таким дітям дають легку роботу в гуртках і зацікавлюють до діяльності в інших гуртках);

– дитина може відвідувати не більше двох гуртків;

– можливий перехід з одного гуртка в інший;

– інформацію про роботу гуртка можна отримати з тематичних заходів, на вечорах-звітах гуртківців про свою роботу, з виставок речей, вироблених дітьми того чи іншого гуртка.

На першому занятті слід розповідати про те, що діти будуть робити в гуртках, які знання, вміння і навички отримають під час занять, яку користь своєю працею вони можуть зробити для оточуючих.

Методика роботи спортивних секцій.

На заняття у спортивні секції допускаються учні основної медичної групи. У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням існують такі спортивні секції: з волейболу, ручного м'яча, настільного тенісу, бадмінтону, легкої атлетики (існують окремі види: біг на короткі дистанції, стрибки вгору, в довжину), лижна секція (В. Мачихіна).

Заняття у спортивних секціях проводять два рази на тиждень. Складається спеціальний план темпу роботи на заняттях, який затверджує лікар.

Спортивна секція спрямована на:

- досягнення дітьми високих спортивних показників;

- сприяння всебічному психофізичному розвитку і корекції дефектів в учнів з інтелектуальними порушеннями;

- підготовку спортивного активу школи;

- на підготовку членів секції до методичної роботи, зокрема, вони допомагають проводити різні спортивні змагання, походи, заходи, свята, дні здоров'я і спорту, ранкову гімнастику.

Методика організації гуртків художньої самодіяльності та театрів.

При організації гуртків художньої самодіяльності і театрів потрібно пам'ятати про те, що ця робота повинна бути не лише цікавою, а мати і корекційно-виховний вплив на учнів з інтелектуальними порушеннями. У процесі роботи діти стають впевненими в своїх силах, не соромляться, переборюють почуття неповноцінності.

До гуртків художньої самодіяльності можна віднести: хоровий, танцювальний, ляльковий театр, дитячий театр, гурток художнього слова (декламування) та інші.

Головна мета гуртків – художньо-емоційне засвоєння учнями дійсності в малюнках, піснях, танцях, при художньому читанні, в музиці, при ліпленні і в інших видах мистецтва.

Учні з інтелектуальними порушеннями рідко цікавляться мистецтвом. Ті із них, які беруть участь в художній самодіяльності лише на мить цікавляться виконавчою діяльністю, переживають спалах емоції, насолоди, а потім, після закінчення заходу, в них швидко згасають позитивні почуття, зникає насолода. Одне, що залишається – це потяг до розваги. Педагог повинен сформувати у дітей необхідні естетичні почуття, навчити дітей творчо, активно ставитись до мистецтва.

Діти з інтелектуальними порушеннями не в змозі при виконанні театральної ролі співвідносити внутрішні переживання і зовнішній свій вигляд з самою роллю. Педагогу слід підбирати легкий репертуар, який не потребує сильних переживань. У програму зі співу включають прості мелодії й пісні. У гуртках дитячих театрів діти не виконують драматичні ролі, які б відображали сильне переживання. Діти вивчають малі за розміром сценки, епізоди, колективні монтажі. При цьому учні вчаться усвідомлювати виступ і правильно його виконувати. Завдяки цій роботі діти можуть адекватно передавати свої думки і почуття, своє ставлення до явищ навколишньої дійсності в малюнку, в танцях, в піснях і інших видах діяльності. Паралельно проходить корекція мислення, моторики і рухів, почуттєвого сприймання та емоцій.

У роботі лялькового театру діти самостійно шиють одяг для ляльок, готують декорації. Це сприяє розвитку самостійності, творчої ініціативності. Діти постійно працюють і переживають разом, а це об'єднує їх в колектив.

Індивідуальна виховна робота проводиться з тими учнями, які прагнуть навчитись грати на музичних інструментах, при навчанні художньому читанню, вишиванню, співах тощо. Індивідуальна робота повинна створити благополучні умови для розвитку індивідуальних можливостей учнів з інтелектуальними порушеннями, вона створює умови щодо включення учнів у колективні форми праці шляхом розвитку їх пізнавальних можливостей і, особливо, самостійності та ініціативи.

Проведення екскурсій з учнями з інтелектуальними порушеннями

У закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням спеціально складається план-графік проведення екскурсій, зустрічей, походів. Екскурсії потрібно старанно підготувати. З учнями спеціальної школи не можна виходити на екскурсії, якщо вони не підготовлені до правильного сприйняття того, що вони побачать. Дітям потрібно ще в школі розповідати про те:

- куди вони підуть,
- що собою становить об'єкт вивчення,

- на що особливо слід дітям приділити увагу при аналізі об'єкту тощо (Г. Дульнєв).

Вихователь попереджає дітей про те, що після екскурсії з ними буде проведена бесіда, їм зададуть ряд питань про побачене. В окремих випадках може бути дано завдання замалювати з пам'яті той об'єкт, на який особливо потрібно дітям звернути увагу, або написати твір на тему екскурсії тощо.

І. Єременко наголошує на тому, що екскурсію можна організовувати в різних варіантах. Вихователь може провести власну розповідь про об'єкт вивчення, дати аналіз відповідним подіям, а може, і екскурсовод, або хтось інший розповісти про неї. Розповідь повинна бути конкретна, цікава, недовга, щоб діти не стомлювались і зрозуміли сутність екскурсії. Якщо проводяться екскурсії на підприємства, які сприяють профорієнтації, то потрібно враховувати можливості дітей до тієї чи іншої професії, щоб у дітей не народжувались нереальні бажання щодо тієї професії, яка їм недоступна.

Екскурсія повинна бути правильно підготовлена. Якщо екскурсія організовується у музей або на підприємство, де розповідають екскурсоводи, вихователю або вчителю слід попередньо відвідати підприємство, подивитись експозиції, відібрати об'єкти, на яких потрібно зупинитись особисто, і дати більш докладне пояснення. Про це потрібно поговорити з екскурсоводом для того, щоб екскурсія була корисна для учнів з інтелектуальними порушеннями і щоб зміст екскурсії їм був доступний. Важливо до цієї роботи приєднати вчителів-предметників.

У зв'язку з проведенням екскурсії можна провести творчі письмові роботи (твір, замітки до газети,) доповіді (з наочністю) на уроках географії та історії, вільне і тематичне малювання або замальовування з картин ілюстрацій, виготовлення макетів тощо.

Кожна екскурсія повинна бути проаналізована після її проведення. Вихователь повинен бути впевнений, щоб усі діти, хоч і з різним ступенем глибини порушень, в залежності від своїх можливостей, все ж таки зрозуміли побачене і почуте правильно. Така робота після екскурсії обов'язкова, ніяк неможна допустити формування неправильних уявлень і понять у дітей з інтелектуальними порушеннями, це виникає лише тоді, коли екскурсія погано підготовлена або не проводиться її аналіз (як закріплення побаченого і формування свідомості дітей з інтелектуальними порушеннями).

При проведенні походів довжина переходу з учнями 3-4 класу складає 6 кілометрів. Обов'язково через 30 хвилин роблять велику зупинку для прийняття їжі і води, для відпочинку.

З учнями 5-9 класів походи організовуються у вихідні дні (довжина переходу складає 10-12 кілометрів). Можливий і дводенний похід.

Підготовка до походу:

- намітити на мапі маршрут і перевірити його;
- виділити місця для відпочинку;
- організувати харчування дітей;
- взяти медичні засоби;

- організувати дітей до походу, ознайомити із правилами поведінки на природі.

РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Зміст практичних занять

Змістовий модуль 1 Основні напрямки виховання дітей з інтелектуальними порушеннями

Тема 1. Виховання – цілеспрямована система формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №1

Тема: Характеристика процесу виховання

Мета: дати уявлення здобувачам вищої освіти про різні напрямки виховної діяльності, ознайомити із структурою, завданнями і категоріальним апаратом курсу, засвоїти основні компоненти системи виховного процесу (мета, суб'єкт, об'єкт, умови, зміст, форми, методи, засоби, методичні прийоми, технології (конструювання, результативність), їх характеристику.

Обладнання: таблиця «Основні компоненти системи виховання учнів з інтелектуальними порушеннями»; схема «Категорії виховних цілей у когнітивній, емотивній та психомоторно-регулятивній галузях»

План

- 1.Характеристика процесу виховання.
- 2.Основні завдання виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
- 3.Зміст виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Питання для обговорення

- Охарактеризуйте поняття „виховання”, „вихованість”, назвіть підходи у системі виховання
- Охарактеризуйте процес виховання у закладі спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням.
- Охарактеризуйте мету виховання у закладі спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням, її різноманітну характеристику згідно до станів особистісного розвитку дитини.
- Назвіть основні завдання виховання учнів закладі спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням.
- Опишіть категорії основних цілей в когнітивній, мотиваційній і психомоторно-регулятивній галузі. Наведіть приклад.
- Назвіть принципи виховання дітей з інтелектуальними порушеннями різних вікових груп та умови ефективного здійснення виховного впливу на особистість

- Охарактеризуйте основні компоненти системи виховного процесу.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати:
  - програму з виховної роботи для спеціальної школи 1 - 4 класи;
  - програму для 5-10 класів з виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями.

План практичного заняття

1. Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
2. Виконання завдань для самостійної роботи.
3. Підведення підсумків заняття.
4. Пояснення домашнього завдання.

Знання: про корекційно-виховну спрямованість виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням; про основні напрямки і завдання виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Вміння: аналізувати основні завдання виховання учнів спеціальної школи; аналізувати, проводити і писати корекційно-виховні заходи за різними напрямками.

Навички: правильного застосування різних форм, методів, засобів і методичних прийомів виховного впливу; написання і проведення масових заходів; розробка планів та конспектів виховного заходу.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №2

Тема 2. Характеристика провідних напрямків виховного впливу

Мета: дати уявлення здобувачам вищої освіти про принципи, мету, завдання, форми громадянського виховання та основні шляхи реалізації концепції громадянського виховання; про напрямок виховної діяльності – національне виховання, про принципи, мету, завдання, форми національного виховання; про зміст та основні напрямки морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями; навчити правильно складати плани конспектів виховних заходів з даних напрямків виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Обладнання: схема плану, плану-конспекту виховних заходів різних типів; електронні варіанти виховних заходів .

План

1. Характеристика процесу виховання.

2. Громадянське виховання, його характеристика.
3. Національне виховання, його характеристика.
4. Моральне виховання дітей з інтелектуальними порушеннями

Питання для обговорення

1. Дайте визначення термінам: “громадянськість”, “громадянське виховання”, “громадська культура”, „громадянська освіта”, назвіть підходи громадянського виховання.
2. Проаналізуйте принципи, мету, завдання, форми громадянського виховання.
3. Розкрийте зміст громадянського виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Розкрийте поняття: „національне виховання”, „національна культура”, „народність”.
5. Проаналізуйте засоби втілення в життя ідеї народності.
6. Порівняйте принципи, мету, завдання, форми виховання учнів закладів спеціальної освіти і закладів освіти з інклюзивним навчанням.
7. Сутність та особливості морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
8. Дати визначення понять „етика”, „мораль”, „норми моральності”, „моральні цінності”, „моральний ідеал”, „моральна поведінка”, „моральне виховання”, „моральна вихованість”, „моральні принципи” тощо.
9. Характеристика процесу морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
10. Назвіть мету, форми, засоби, принципи та завдання морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити власну концепцію громадянського виховання.
2. Розробити власну концепцію національного виховання.
3. Розробити виховний захід з громадянського, національного та морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

План практичного заняття

- Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
- Виконання завдань для самостійної роботи.
- Підведення підсумків заняття.
- Пояснення домашнього завдання.

Знання: про основні напрямки, принципи, форми і завдання громадянського, національного та морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .

Вміння: аналізувати і доводити основні положення Концепції громадянського та національного виховання; аналізувати, проводити і писати корекційно-виховні заходи за даними напрямками.

Навички: правильного застосування різних форм, методів, засобів і методичних прийомів виховного впливу; написання і проведення масових заходів; розробка планів та конспектів виховного заходу.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: Особливості розумового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Мета: узагальнити та систематизувати знання здобувачів вищої освіти з проблеми розумово виховання дітей з інтелектуальними порушеннями; показати методичні аспекти формування свідомості вихованців; навчити правильно складати плани конспектів виховних заходів з даного напрямку виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .

Обладнання: табл. „ Основні напрямки, зміст та завдання виховання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням”; схема плану, плану-конспекту виховних заходів різних типів; електронні варіанти виховних заходів .

План

1. Характеристика процесу розумового виховання.
2. Мета і завдання розумового виховання учнів спеціальної школи.
- 3.Зміст розумового виховання.
4. Основні засоби розумового виховання.

Питання для обговорення

1. Дайте визначення термінам: „розумове виховання”, „інтелектуальний розвиток”, „інтелектуальна культура”, „культура мислення”, „навички мисленнєвої діяльності”
2. Особливості розумового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
3. Основні засоби розумового виховання.
4. Назвіть форми організаційно-педагогічного впливу (в інтелектуальному розвитку).
5. Охарактеризуйте шляхи стимулювання мотивації навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.
6. Зміст розумового виховання. Вимоги до виховання у процесі розумового виховання.
7. Дайте порівняльну характеристику інтелектуального розвитку дітей з типовим розвитком і порушеннями інтелекту.

8. Вкажіть особливості інтелектуального розвитку молодших і старших учнів з інтелектуальними порушеннями.
9. Покажіть особливості розумового виховання молодших і старших учнів з інтелектуальними порушеннями.
10. Охарактеризуйте психолого-педагогічне забезпечення процесу розумово виховання даної категорії дітей.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати програму з розумового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
2. Розробити напрямки розумового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
3. Розробити виховний захід з розумового виховання молодших і старших учнів з інтелектуальними порушеннями.

План практичного заняття

1. Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
2. Виконання завдань для самостійної роботи.
3. Підведення підсумків заняття.
4. Пояснення домашнього завдання

Знання: про зміст, мету, принципи, засоби і завдання розумового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .

Вміння: правильно організовувати, розробляти та проводити виховні заходи з розумового виховання.

Навички: правильного використання різноманітних форм, методів і засобів, при написанні та проведенні масових, групових та індивідуальних занять з проблем розумового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Особливості фізичного та трудового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Мета: узагальнити та систематизувати знання здобувачів вищої освіти з проблем фізичного та трудового виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, показати методичні аспекти формування свідомості вихованців, навчити правильно складати плани конспектів виховних заходів з даних напрямків виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .

Обладнання: табл. „Основні напрямки та завдання виховання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням”; схема плану, плану-конспекту виховних заходів різних типів; електронні варіанти виховних заходів .

План

1. Фізичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
2. Професійно прикладне фізичне виховання.
3. Трудове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
4. Методика трудового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .

Питання для обговорення

1. Основна сутність фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями , його характеристика.
2. Основні засоби, методи, форми, принципи фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
3. Назвіть засоби та методичні прийоми, що активізують пізнавальну діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями та сприяють вдосконаленню і розвитку у них необхідних рухів.
5. Значення трудового виховання в корекції психофізичних недоліків учнів з інтелектуальними порушеннями .
6. Зміст, форми і завдання трудового виховання на весь період навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.
7. Методика індивідуального й диференційованого підходу в процесі трудового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
7. Врахування особливостей психофізичних недоліків в організації трудового виховання.
8. Дидактичні правила для корекційно-виховної роботи над моторикою та рухами.
9. Система і засоби трудового виховання.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити систему консультативних занять для батьків учнів з інтелектуальними порушеннями з даних напрямків виховного впливу.
2. Розробити напрямки з фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
3. Розробити виховний захід з фізичного виховання молодших і старших учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Розробити напрямки з трудового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
5. Розробити виховний захід з трудового виховання молодших і старших учнів з інтелектуальними порушеннями.
6. Розробити напрямки з професійно-прикладного фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
7. Розробити виховний захід з професійно-прикладного фізичного виховання молодших і старших учнів з інтелектуальними порушеннями.

План практичного заняття

1. Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
2. Виконання завдань для самостійної роботи.
3. Підведення підсумків заняття.
4. Пояснення домашнього завдання

Знання: про зміст, мету, принципи, засоби і завдання фізичного, трудового та професійно -прикладного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .

Вміння: організовувати, розробляти та проводити виховні заходи з фізичного, трудового та професійно -прикладного виховання, консультаційну роботу з батьками з даних напрямків.

Навички: здобувачі вищої освіти повинні розвинути навички правильного використання різноманітних форм, методів і засобів, при написанні та проведенні масових, групових та індивідуальних занять з проблем фізичного , трудового та професійно-прикладного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: Взаємодія школи і сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями.

Мета: узагальнити та систематизувати знання здобувачів вищої освіти з проблем сімейного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, умов виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у сім'ї; ознайомити з специфікою консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями, розширити знання здобувачів вищої освіти з новими підходами до організації допомоги батькам, що виховують дітей з інтелектуальними порушеннями; розширити знання здобувачів вищої освіти щодо принципи та умови спільної роботи спеціальної школи з родиною вихованців, ознайомити з типовими помилками сімейного виховання та шляхами їх подолання, навчити складати програму вивчення родин, що виховують дітей з інтелектуальними порушеннями.

Обладнання: мультимедійні презентації з досвіду роботи спеціальної школи з сім'ями вихованців.

План

1. Параметри виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї.
2. Умови виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї.

3. Ефективність консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями.

4. Методична допомога батькам дітей з інтелектуальними порушеннями.

Питання для обговорення

1. Назвіть умови спільної роботи школи і сім'ї щодо установалення єдності діяльності, забезпечення наступності, погодженості, установалення єдиного режиму при вихованні дитини з інтелектуальними порушеннями.

2. Назвіть типові помилки сімейного виховання та шляхи подолання недоліків сімейного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

3. Назвіть функції батьків по відношенню до дитини з інтелектуальними порушеннями.

4. Охарактеризуйте специфіку консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями.

5. Охарактеризуйте класні, групові та індивідуальні форми роботи з батьками.

6. Організація роботи спеціальної школи з громадськістю. Педагогічне керівництво родинно-шкільним вихованням.

7. Робота спеціальної школи з сім'ями учнів.

8. Функції батьків у вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями.

9. Форми роботи спеціальної школи з батьками.

10. Умови правильного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у сім'ї.

11. Нові підходи до організації допомоги батькам дітей з інтелектуальними порушеннями.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити тематику консультування для батьків учнів молодших класів

2. Розробити тематику консультування для батьків учнів старших класів

3. Розробити плани проведення батьківських зборів (тема і клас за вибором).

План практичного заняття

1. Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.

2. Виконання завдань для самостійної роботи.

3. Підведення підсумків заняття.

4. Пояснення домашнього завдання

Знання: про принципи та умови спільної роботи спеціальної школи з родиною вихованців, специфіку консультування батьків дітей з

інтелектуальними порушеннями, нові підходи до організації допомоги батькам, що виховують дітей з інтелектуальними порушеннями; типові помилки сімейного виховання та шляхи їх подолання.

Вміння: організувати та надавати консультативну допомогу родинами, що виховують данну категорію дітей; скласти програму вивчення родин, що виховують дітей з інтелектуальними порушеннями; співпрацювати з родинами, що виховують данну категорію дітей.

Навички: правильної організації роботи з батьками; проведення батьківських зборів та консультативної роботи з сім'ями, що виховують дітей з інтелектуальними порушеннями.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Корекційно-виховне значення самопідготовки у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

Мета: закріпити уявлення здобувачів вищої освіти про навчально-виховну діяльність учнів; ознайомити з методикою організації самопідготовки в класі; навчити проводити аналіз самостійної діяльності учнів, вміти розрізняти форми самопідготовки.

Обладнання: зошит взаємовідвідувань вчителя і вихователя, табл. „Структура самопідготовки”, зошити учнів.

План

- 1.Організація навчально-виховної діяльності з учнями з інтелектуальними порушеннями.
- 2.Вимоги до організації учнів щодо виконання домашніх завдань.
- 3.Структура самопідготовки.
- 4.Особливості працездатності учнів з інтелектуальними порушеннями .

Питання для обговорення

- 1.Особливості виконання домашніх завдань учнями під час самопідготовки.
- 2.Диференційований підхід до організації самопідготовки учнів з інтелектуальними порушеннями . Тривалість самопідготовки.
- 3.Охарактеризуйте корекційно-виховне значення самопідготовки в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
- 4.Назвіть умови праці учнів з інтелектуальними порушеннями під час самопідготовки.
- 5.Назвіть відомі фази зміни працездатності учнів.
- 6.Порівняйте динаміку працездатності учнів на уроці та під час самопідготовки.

7. Проаналізуйте самостійну роботу учнів під час самопідготовки (на базі практичних спостережень) за класом.

Завдання для самостійної роботи

1. Дати порівняльну характеристику форм організації самопідготовки учнів з інтелектуальними порушеннями.
2. Представити доповідь на тему “Використання нетрадиційних засобів організації самопідготовки в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням”
3. Представити доповідь на тему “Участь батьків у виконанні домашніх завдань”

План практичного заняття

1. Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
2. Виконання завдань для самостійної роботи.
3. Підведення підсумків заняття.
4. Пояснення домашнього завдання

Знання: про вимоги до організації учнів при виконанні домашнього завдання, структуру і форми самопідготовки, особливості працездатності учнів з інтелектуальними порушеннями, тривалість самопідготовки, корекційно-виховне значення самопідготовки.

Вміння: давати критичний аналіз самопідготовки, складати план самопідготовки в різних вікових групах, порівнювати динаміку працездатності учнів під час уроку і під час самопідготовки, диференційовано і індивідуально працювати з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Навички: правильної організації самостійної діяльності учнів; підбору завдань відповідно до рівня розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями; надання різних видів допомоги під час самопідготовки.

Змістовий модуль 2. Основні методики формування вихованості дітей з інтелектуальними порушеннями.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №1

Тема: Вплив результатів діагностики дітей з інтелектуальними порушеннями на планування виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з особливостями планування виховної роботи; видами планів; закріпити знання здобувачів вищої освіти з даної теми, показати і проаналізувати плани виховної роботи

спеціальної школи; навчити здобувачів вищої освіти складати характеристики на учня, навчити розробляти різні види планів

Обладнання: таблиця: „Види і структура плану”, річні і календарні плани, які розроблялись у спеціальних школах; плани навчально-корекційної і виховної роботи, інші види планів виховної роботи вихователів і вчителів.

План

1. Планування виховної роботи.
2. Види планів.
3. Завдання планування у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням
4. Характеристика перспективного плану. Характеристика календарного плану.
5. Характеристика поточного планування.
6. Характеристика плану-графіку, плану-сценарію тощо.

Питання для обговорення :

1. Взаємозв'язок діагностики особистості і планування виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
2. Назвіть структури планів в закладах спеціальної освіти та закладах освіти з інклюзивним навчанням.
3. Охарактеризуйте види планів, які складаються в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
3. Охарактеризуйте структуру календарного плану виховної роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями різних класів.
4. Охарактеризуйте структуру поточного плану виховної роботи різних класів.
5. Охарактеризуйте структуру перспективного плану виховної роботи різних класів.
6. Охарактеризуйте структуру плану-графіку плану виховної роботи різних класів
7. Охарактеризуйте структуру плану-сценарію виховної роботи різних класів.

Завдання для самостійної роботи :

1. Скласти календарний план виховної роботи на півріччя для учнів з інтелектуальними порушеннями (молодших або старших) класів спеціальної школи за схемою:

№	Форма і тематика заходів	Місце провдення	Термін проведення	Відповідальні

2. Представити дану таблицю.
3. Проаналізувати шляхи виховної роботи.

4.Скласти тижневий план виховної роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями (теми і клас за вибором).

5.Дати (письмово) порівняльну характеристику виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням (або навчально-реабілітаційних центрах).

План практичного заняття

- 1.Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
- 2.Виконання завдань для самостійної роботи.
- 3.Підведення підсумків заняття.
- 4.Пояснення домашнього завдання

Знання: про специфіку та завдання планування виховної роботи, види планів їх характеристика.

Вміння: складати перспективний, календарний та поточний план виховної роботи; застосовувати результати діагностики при плануванні і проведенні корекційно-виховної роботи; планувати виховну роботу, складати різні види планів.

Навички: використання різних форм і тематики заходів під час планування виховної роботи при роботі з дітьми молодших і старших класів із інтелектуальними порушеннями.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: Методика формування та корекції когнітивної сфери особистості дітей з інтелектуальними порушеннями

Мета: показати здобувачам вищої освіти значення методики переконання в роботі педагога закладів спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням і познайомити з особливостями використання методів переконання; закріпити уявлення здобувачів вищої освіти про призначення методики переконання в роботі педагога спеціальної школи, про застосування методу переконання з урахуванням інтелектуальних і емоційно-вольових порушень у вихованні учнів усіх вікових груп; навчити розробляти розповіді, бесіди, диспути на моральну-етичну тематику, проводити збори, краєзнавчу роботу; познайомити з особливостями використання дискусійних методів при роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями.

Обладнання: таблиця „Основні методи морального переконання”, схема напису етичної бесіди, схема написання диспутів для учнів з інтелектуальними порушеннями

План

1.Призначення методики переконання в роботі вихователя закладів спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням.

2.Особливості застосування методів переконання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

3.Джерела морального переконання.

- 4.Методика проведення з учнями бесід.
- 5.Методика проведення етичної бесіди. Послідовність запитань в етичній бесіді.
- 6.Дискусійний метод: диспут, дискусія, збори

Питання для обговорення

- 1.Які основні методи переконання ви знаєте?
- 2.Методика застосування інформаційного методу в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
- 3.Особливості застосування пошукової діяльності в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
- 4.Які методи педагогічного переконання можна застосувати в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, а які в загальноосвітній?
- 5.Дайте визначення таким поняттям, як „етична бесіда”, „дискусія”. Порівняйте ці два поняття.
- 6.Підготовка педагога до проведення етичної бесіди, дискусії.
- 7.Методика проведення етичної бесіди в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
- 8.Яка послідовність запитань в етичній бесіді?
- 9.Які форми проведення дискусії ви знаєте?
- 10.Назвіть основні види пошукової діяльності.
- 11.Назвіть форми проведення дискусії.

Завдання для самостійної роботи

1. Описати основні джерела морального переконання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, власний приклад педагогів, батьків.
2. Подати порівняльну характеристику методам "Етична бесіда" й „Дискусія” за схемою:
  - 1) Підготовка до етичної бесіди, дискусії.
  - 2) Організація етичної бесіди, дискусії.
  - 3) Хід проведення етичної бесіди (дискусії).
  - 4) Своєрідність етичної бесіди (дискусії)
3. Розробити етичну бесіди (бесіда – інсценування, бесіда – гра) за одним з 3-х напрямків:
  - виховання любові до Батьківщини;
  - виховання поваги до праці;
  - виховання поваги до людей праці.
4. Розробити план дискусії з учнями 7-9 класів закладів спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням про значення праці в житті людини (у формі ділової гри), при цьому потрібно враховувати форми дискусії (збір, учнівські конференції, диспут).
5. Порівняти особливості застосування методів переконання у закладах спеціальної освіти та закладах освіти з інклюзивним навчанням.

План практичного заняття

1. Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
2. Виконання завдань для самостійної роботи.
3. Підведення підсумків заняття.
4. Пояснення домашнього завдання

Знання: призначення методики переконання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, основні методи морального переконання; методику проведення етичних бесід і дискусій.

Вміння: використовувати основні методи морального переконання, різні джерела морального переконання; проводити і складати етичну бесіду і різні види дискусій.

Навички: правильного застосування методів переконання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням; проводити етичну бесіду, диспут, оцінювати інші роботи.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №3

Тема : Методика організації емоційної та педагогічної стимулюючої діяльності школярів

Мета: сформулювати уявлення здобувачів вищої освіти про методи педагогічного стимулювання, показати особливості їх застосування в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

Обладнання: схема аналізу методів педагогічного стимулювання, які застосовуються в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням; таблиця „Методи педагогічної стимуляції”

ПЛАН

1. Основні методи педагогічного стимулювання.
2. Особливості реалізації методів педагогічного стимулювання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
3. Загальні правила застосування методів педагогічного стимулювання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
4. Охоронний педагогічний режим як засіб попередження порушень освітнього компоненту в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

Питання для обговорення

1. Дайте характеристику вимогам:
  - прямі;
  - непрямі;
  - позитивні;
  - негативні;
  - нейтральні тощо.

2. Наведіть конкретні приклади цих вимог і вкажіть різницю.

3. Дайте характеристику методу перспективи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням:

- близька;
- середня;
- далека.

4. Порівняйте використання методу перспективи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

5. Визначте типові помилки при використанні методів заохочення і покарання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

6. Назвіть основні види заохочень та покарань, які використовуються у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

7. Назвіть основні форми заохочень та покарань, які використовуються у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

Завдання для самостійної роботи

1. Письмово підберіть приклади до кожного з виду педвимог за схемою:

ВИМОГА ПРИКЛАД

План практичного заняття

1. Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
2. Виконання завдань для самостійної роботи.
3. Підведення підсумків заняття.
4. Пояснення домашнього завдання

Знання: про педагогічне та емоційне стимулювання та індивідуальність дитини з інтелектуальними порушеннями; основні методи педагогічного стимулювання і особливості їх застосування в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням; основні методи емоційного стимулювання, методика їх впровадження.

Вміння: розрізняти види вимог, перспектив; вказати типові помилки при застосуванні заохочень і покарань; вміння застосовувати основні методи педагогічного стимулювання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

Навички: визначення різних видів вимог; опису заохочень і покарань; практичного використання методів педагогічного стимулювання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: Методика вивчення колективу та особистості учнів з інтелектуальними порушеннями .

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з рівнями вихованості особистості, її показниками та критеріями; показати взаємозв'язок діагностики особистості і планування корекційно-виховної роботи.

Обладання: схема аналізу методів вивчення особистості та колективу учнів з інтелектуальними порушеннями ; таблиця « Основні методи вивчення особистості та колективу учнів з інтелектуальними порушеннями».

План

- 1.Педагогічна діагностика особистості й колективу, її завдання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
- 2.Вихованість учнів і її виявлення.
- 3.Показники і критерії оцінок вихованості учнів з типовим розвитком та порушеннями інтелекту

Питання для обговорення

- 1.Дайте визначення понять: "особистість", "колектив", "вихованість", "мотиваційна сфера учня", "саморегуляція", "самоуправління" тощо.
- 2.Особливості виявлення вихованості особистості й колективу в процесі корекційно-виховного впливу.
- 3.Дайте характеристику уявлень учнів з інтелектуальними порушеннями про правила культури поведінки (молодших класів та старших класів).
- 4.Порівняйте механізм становлення особистості і розвитку її світогляду.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати дискусію на тему вивчення учнівського колективу в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням
2. Скласти показники та критерії моральної вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями (молодших і старших) класів за схемою: клас, показники вихованості, критерії вихованості.
3. Розробити програму роботи з учнівським колективом відповідного класу.

План практичного заняття

- 1.Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.
- 2.Виконання завдань для самостійної роботи.
- 3.Підведення підсумків заняття.
- 4.Пояснення домашнього завдання

Знання: про завдання педагогічної діагностики особистості й колективу спеціальної школи; принципи, методи й програми виявлення вихованості школярів з інтелектуальними порушеннями; основні форми й методи організації життя й діяльності колективу учнів з інтелектуальними порушеннями, методику управління роботою дитячих організацій, умови

посилення корекційного впливу на особистість школяра з інтелектуальними порушеннями

Вміння: складати характеристики на учня й колектив, визначати виховні завдання і їх педагогічне прогнозування

Навички: використання різних прийомів корекційного впливу на особистість при роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями молодших і старших класів; управління роботою дитячих організацій.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Організація і методика виховної роботи в позаурочний час.

Мета: розширити знання здобувачів вищої освіти щодо засобів виховного впливу, щодо форм організації виховної роботи в позаурочний час, показати специфіку виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням; систематизувати знання учнів про цілі і корекційні завдання позакласної виховної роботи, про види і форми позакласної діяльності учнів, навчити розробляти план роботи гуртка і проводити позакласні виховні заходи.

Обладнання: таблиця-схема „Види і форми позакласної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями”, плани роботи гуртків, секцій, проблемних груп тощо.

План

1. Позакласна виховна робота, її сутність.
2. Спрямованість позакласної виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
3. Форми і види позакласної діяльності учнів, їх методика

Питання для обговорення

1. Організація й методика виховної роботи в позаурочний час у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
2. Цілі корекційного завдання позакласної діяльності учнів (масові, групові, індивідуальні)
3. Організація позакласної роботи в молодших класах закладів спеціальної освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням.
4. Форми організації позакласної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями .
5. Режим дня, його особливості для нормального розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.
6. Методика організації роботи гуртків в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, її корекційна спрямованість.
7. Методика роботи спортивних секцій у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
8. Методика роботи художньої самодіяльності і дитячих театрів.

9.Методика проведення екскурсії в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням (молодші і старші класи).

10.Урахування фізіологічних, вікових і генетичних особливостей, структури дефекту учнів при визначенні розумових і фізичних навантажень в позаурочний час.

11.Порівняльна характеристика виховної роботи в загальноосвітніх та спеціальних школах.

Завдання для самостійної роботи

1.Представити порівняльну характеристику позакласної виховної роботи в закладах спеціальної освіти та закладах освіти з інклюзивним навчанням

Класи	Позакласна виховна робота в закладі спеціальної освіти	Позакласна виховна робота в закладі освіти з інклюзивним навчанням
Молодші		
Старші		

2. Розробити план роботи гуртка для учнів з інтелектуальними порушеннями молодших класів

3. Розробити план-конспект проведення екскурсії з учнями з інтелектуальними порушеннями старших класів. Вивчення планів позакласної роботи вихователя.

4.Розробка плану-конспекту позакласного заходу (за вибором).

5.Проведення позакласного заходу. Аналіз і оцінка ефективності проведеної виховної роботи.

План практичного заняття

1.Попередня підготовка здобувачів вищої освіти до заняття.

2.Виконання завдань для самостійної роботи.

3.Підведення підсумків заняття.

4.Пояснення домашнього завдання

Знання: про корекційно-розвиваючу і виховну спрямованість позакласної роботи спеціальної школи; форми і види позакласної діяльності; методику організації роботи гуртків (секції, проблемні групи); методику проведення екскурсії.

Вміння: розробляти плани роботи гуртка (секції); розробляти і проводити позакласні заходи.

Навички: проведення позаурочних виховних заходів, враховуючи вікові та психофізіологічні можливості учнів з інтелектуальними порушеннями ; індивідуальної і диференційної роботи з дітьми під час виховних заходів.

3.2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Самостійна робота з освітнього компоненту “Спеціальна методика виховної роботи” передбачає дослідження здобувачами вищої освіти актуальних теоретичних і практичних проблем в теорії та методиці виховної роботи спеціальної школи; розробку матеріалів виховних заходів (масових, групових, індивідуальних); розробку екскурсії в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням з метою ознайомлення з позакласною діяльністю школи; самостійне вивчення практичного досвіду роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, що дасть змогу закріпити знання, розширити вміння і розвинути навички виховної самостійної діяльності у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Контроль за самостійною роботою здійснює викладач на консультаціях. Здобувачі вищої освіти для виконання завдань самостійної роботи, зазвичай, оформлюють папку зі зібраним матеріалом.

Завдання науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти з освітнього компоненту “Спеціальна методика виховної роботи” полягає в розвитку в них умінь пошукової, дослідницької діяльності, а також у формуванні умінь застосування методів наукових досліджень на практиці. Завдяки участі у науковій роботі здобувач вищої освіти оволодіває навичками роботи з різноманітними інформаційними джерелами з курсу.

Дослідження, пов'язані з виконанням індивідуальних завдань, що формують у здобувачів вищої освіти досвід наукового проведення лабораторних робіт, збирання теоретико-практичного матеріалу для практичних занять. Одночасно здобувачі вищої освіти здобувають досвід вивчення та критичного аналізу наукової літератури.

Видами науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти є: написання рефератів, доповідей, складання анотацій з прочитаної літератури, виконання діагностичних досліджень із залученням до них зібраних здобувачами вищої освіти матеріалів.

<i>№ з/п</i>	<i>Назва теми</i>	<i>Кількість годин</i>	<i>Форми контролю</i>	<i>Література</i>
Змістовий модуль 1.				
Сучасні проблеми виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, характеристика основних напрямків				
1	Тема 1. Виховання – цілеспрямована система формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями	10 (12) ¹	1. Конспектування програми закладу спеціальної освіти. 2. Аналіз програми закладу спеціальної	Література: Основна: 1 - 75

			<p>освіти.</p> <p>3.Дискусія за програмою.</p> <p>4.Розробка рекомендацій щодо програми закладу спеціальної освіти.</p> <p>5.Розробка прикладів категорій виховних цілей у когнітивній, емотивній та психомоторно-регулятивній галузях.</p>	
2	<p>Тема 2. Характеристика провідних напрямків виховного впливу</p>	20(12)	<p>1.Конспектування літератури з проблеми дослідження</p> <p>2.Розробка виховних заходів, їх аналіз.</p> <p>3.Електронні варіанти різних за структурою та напрямком виховних заходів .</p> <p>4.Розробка комп'ютерних матеріалів із записом виховних занять.</p> <p>5.Адаптування комп'ютерних програм з виховання учнів з інтелектуальними порушеннями до особливостей їх психофізичного розвитку.</p>	<p>Основна: 1 -75 Додаткова: 1 - 36</p>

3	Тема 3. Взаємодія школи і сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями	12(12)	1.Розробка основних параметрів та умови виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї. 2.Створення програм консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями та надання їм методичної допомоги. 3. Підбір та розробка комп'ютерних програм,відео та практичних матеріалів з питання взаємодії школи і сім'ї щодо виховання дитини з інтелектуальними порушеннями.	Література: Основна – 1- 75 Додаткова: 1-36.
Змістовий модуль 2. Основні методики формування вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями.				
1	Тема 1. Методика вивчення особистості та колективу учнів з інтелектуальними порушеннями	8(12)	1. Дискусія. 2. Перевірка розробок програм роботи з учнівським колективом. відповідного класу. 3.Аналіз методів вивчення особистості та колективу учнів з інтелектуальними	Література: Основна : 1- 25 Додаткова: 2; 5; 6; 9; 32

			ми порушеннями . 4.Підбір компютерних програмщодо основних методик вивчення особистості та колективу учнів з інтелектуальни ми порушеннями.	
2	Тема 2. Планування виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням	4 (12)	1.Аналіз планів виховної роботи спеціальної школи 2.Розробка календарного плану виховної роботи на півріччя для учнів з інтелектуальни ми порушеннями (молодших або старших) класів. 3.Розробка перспективного плану виховної роботи для учнів (молодших або старших) класів	Основна: 5; 25 Додаткова: 2; 5; 6; 9;
3	Тема 3. Методика формування свідомості учнів з інтелектуальними порушеннями та переконання, її корекційне значення. Методика проведення з учнями етичних бесід та дискусій	8(12)	1.Розробка та обговорення та дискусій та етичних бесід,визначенн я їх корекційної спрямованості 2. Визначення основних джерел морального переконання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з	Література: Основна: 5, 25, с. 172-203, с. 204-230; 20; 21, с. 68-92. Додаткова: 2; 5; 6; 9; 32

			інклюзивним навчанням. 3.Написання порівняльної характеристик и методів “Етична бесіда” й „Дискусія”та особливостей їх проведення з дітьми з інтелектуальним и порушеннями та з дітьми з типовим розвитком	
4	Тема 4. Методика організації емоційної та педагогічної стимулюючої діяльності школярів з інтелектуальними порушеннями	8 (12)	1.Розробка прикладів до кожного з виду педагогічних вимог. 2.Порівняльний аналіз методів емоційного та педагогічного стимулювання учнів з інтелектуальними порушеннями . 3.Схема аналізу методів емоційного та педагогічного стимулювання, які застосовуються в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.	Література: Основна: 5, с.184-200; 20,с.261-270; 25, с. 172-203, с. 204-230; 20; 21, с. 68-92. Додаткова: 2; 5; 6; 9; 32
5.	Тема 5. Організація і методика виховної роботи в позаурочний час	8 (12)	1.Реферування літератури з питання керівництва позакласною виховною роботою в	Література: Основна: 5, с.228-246 ; 20,с.286-300; 11, с. 37-47; 12, с. 227-239; 17, с. 231-236. Додаткова : 1; 2; 4; 5; 6; 9; 22.

			<p>закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.</p> <p>2. Порівняльна характеристика позакласної виховної роботи в загальноосвітній та закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.</p> <p>3. Розробка програм гуртків для учнів з інтелектуальними порушеннями молодших і старших класів, їх структури та змісту.</p> <p>4. Розробка плану проведення екскурсії з учнями з інтелектуальними порушеннями молодших і старших класів</p>	
6.	<p>Тема 6. Корекційно-виховне значення організації самопідготовки у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням</p>	4 (12)	<p>1. Порівняльна характеристика форм організації самопідготовки учнів.</p> <p>2. Розробка та особливості використання іноваційних засобів організації самопідготовки</p>	<p>Основна – 5, с.246-262; 20, с.300-304; 2, с. 29; 17, с. 188-192; 25, с.40-62; 29, с.59.</p> <p>Додаткова – 5; 6; 9; 22; 36.</p>

			в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. 3. Розробка методичних рекомендацій для батьків щодо виконання дітьми домашніх завдань.	
--	--	--	--	--

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота з освітнього компоненту передбачає дослідження здобувачами вищої освіти актуальних теоретичних і практичних проблем в теорії та методиці виховної роботи закладів спеціальної освіти, закладів освіти з інклюзивним навчанням, реабілітаційних центрів; розробку матеріалів виховних заходів (масових, групових, індивідуальних); розробку екскурсії для учнів з інтелектуальними порушеннями з метою ознайомлення з позакласною діяльністю школи; самостійне вивчення практичного досвіду роботи в спеціальних школах, що дасть змогу закріпити знання, розширити вміння і розвинути навички самостійної виховної діяльності з даною категорією дітей.

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	Форми контролю	Література
Змістовий модуль 1.				
Сучасні проблеми виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, характеристика основних напрямків				
1.	Програма для спеціальної школи. Виховна робота 1-4 класи. Питання: 1 .Особливості виховання учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями 2.Особливості психофізичного розвитку школярів з інтелектуальними		1. Конспектування програми. 2.Аналіз програми. 3.Дискусія за програмою 4. Розробка виховних програм з окремих	Література: Основна: 5, 25, с. 7-23, с. 62-94; 15, с. Додаткова: 5; 6; 8; 32.

	<p>порушеннями.</p> <p>3. Напрямки виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями</p> <ul style="list-style-type: none"> - формування особистісних якостей та культури поведінки; - формування навичок санітарно-гігієнічної культури та самообслуговування; - виховання особистості дитини, як учня, члена учнівського колективу; - формування знань та уявлень про довкілля; - виховання особистості дитини, як члена родини; - виховання громадянина, патріота своєї батьківщини. 		<p>напрямків виховання.</p>	
2.	<p>Форми та методи виховної роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Словесні форми. 2. Практичні (діяльність) форми. 3. Наочні форми 		<ol style="list-style-type: none"> 1. Конспект літератури. 2. Аналіз форми. 3 Розробити план однієї з форм виховної роботи з учнями. 	<p>Література</p> <p>Основна - : 5, с.77-124; 2, с. 2, с. 16-60; 4; 9, с. 278-354; 25, с. 7-23; с. 62-94; 15, с. 6.30-56;</p> <p>Додаткова: 5; 6; 8; 32</p>
Змістовий модуль 2 Основні методики формування вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями				
3.	<p>Оцінювання стану вихованості учнів.</p> <p>Питання :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Особистісні якості, їх характеристика. 2. Основні показники їх прояву. 3. Контроль та оцінювання стану вихованості. 4. Основні функції оцінювання: - контролююча; - діагностико-корегуюча; - стимулюючо-мотиваційна; розвиваючі-виховна; 5. Основні параметри вихованості. 		<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз програм. 2. Редагування літератури. 3. Проведення обстеження дитини з інтелектуальними порушеннями і виявлення стану її вихованості. 	<p>Література:</p> <p>Основна : 5, с.144-167; 11, с. 16-24; 25, с. 10-135;</p> <p>Додаткова : 5; 6; 9; 19; 21.</p>

4	<p>Вивчення учнівського колективу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Згуртованість учнів колективу. 2. Організаційність класного колективу. 3. Громадська думка у класному колективі. 4. Характер товариських взаємозв'язків. 5. Зв'язок класного колективу з 		<ol style="list-style-type: none"> 1. Дискусія на тему вивчення учнями колективу в д/ш. 2. Аналіз літератури. 3. Розробити програму роботи з учнівським колективом відповідного класу. 	<p>Література: Основна – 5, 25, с. 172-203, с. 204-230; Додаткова – 2; 5; 6; 9; 32</p>
5.	<p>Проблеми змісту виховання учнів з інтелектуальними порушеннями</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етапи становлення змісту освіти учнів з інтелектуальними порушеннями. 2. Пошук шляхів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями. 3. Протиріччя у навчанні і вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями. 4. Встановлення специфіки роботи в закладах спеціальної освіти. 5. Удосконалення змісту виховання в в закладах спеціальної освіти. 6. Закон про освіту і виховання осіб з обмеженими можливостями здоров'я. 		<ol style="list-style-type: none"> 1. Реферування літератури, 2. Дискусія за запитаннями підручника. 3. Доповнення до декларації виховання учнів з інтелектуальними порушеннями (письмово) 	<p>Основна – 5, 25, с. 172-203, с. 204-230; Додаткова – 2; 5; 6; 9; 32</p>
6.	<p>Керівництво виховним процесом.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні і специфічні завдання керівництва виховним процесом в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням 2. Організація діяльності педагогічного колективу в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням 		<ol style="list-style-type: none"> 1. Реферування літератури. 2. Дискусія. 	<p>Основна – 5, с.228-246 ; 20,с.286-300; 11, с. 37-47; 12, с. 227-239; 17, с. 231-236. Додаткова – 1; 2; 4; 5; 6; 9; 22.</p>

	3. Підвищення кваліфікації вчителя і вихователя в закладах спеціальної освіти.. 4. Позакласна виховна робота в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.			
7.	На шляху до себе: становлення дитини з особливими потребами як творця життя. 1 .Питання рефератів. Життєва компетентність у технології життєдіяльності 2. Гуманізація освіти і виховання, 3. Соціальна адаптація дітей з порушеннями у розвитку. 4. Духовна саморегуляція в контексті життєвої творчості особистості. 5. Формування культури здоров'я. 6. Реабілітаційні центри, специфіка їх роботи 8.Трудове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. 9.Виховання дитини з інтелектуальними порушеннями в сім'ї та ін.		1 .Написання рефератів, їх захист.	Основна : 5, с.124-144; 2; 3; 25; 17; 18; 21; 25. Додаткова – 1; 2; 6; 16; 17; 21.

3.3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

Мета індивідуальних завдань спрямована на дослідження теоретичних і практичних проблем з освітнього компоненту “Спеціальна методика виховної роботи”; розробку комп’ютерних програм та відео матеріалів виховних заходів (масових, групових, індивідуальних); розробку екскурсій в спеціальних школах з метою ознайомлення з позакласною діяльністю школи; самостійне вивчення здобувачами вищої освіти практичного досвіду роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, що дасть змогу закріпити знання, розширити уміння і розвинути навички виховної самостійної діяльності з учнями з інтелектуальними порушеннями.

Науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти з освітнього компоненту “ Спеціальна методика виховної роботи ” полягає в розвитку в них умінь пошукової, дослідницької діяльності, а також у формуванні вмінь ефективного використання методів наукових досліджень на практиці. Дослідження, пов'язані з виконанням індивідуальних завдань, що формують у здобувачів вищої освіти досвід наукового проведення лабораторних робіт, збирання теоретико-практичного матеріалу для практичних занять. Одночасно здобувачі вищої освіти здобувають досвід вивчення та критичного аналізу наукової літератури.

Видами науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти є: написання рефератів, доповідей, складання анотацій з прочитаної літератури, виконання діагностичних досліджень із залученням до них зібраних здобувачами вищої освіти матеріалів.

Орієнтовні види індивідуально-науково-дослідних завдань:

I. Реферування літератури

1. Характеристика системи позакласної корекційно-виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
2. Комплексний підхід до виховання школяра з інтелектуальними порушеннями.
3. Особливості реалізації методів виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
4. Використання методів заохочення і покарання у вихованні дітей з інтелектуальними порушеннями.
5. Трудове навчання та виховання - засіб підготовки учнів до суспільно корисної практичної діяльності.

II. Складання анотацій з прочитаної літератури

1. Професійна орієнтація учнів з інтелектуальними порушеннями.
2. Шляхи формування професійних інтересів в учнів з інтелектуальними порушеннями.
3. Соціально-трудова адаптація випускників спеціальної школи.
4. Формування особистості учня в процесі навчання та виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

III. Тематика курсових робіт

1. Інтереси учнів з інтелектуальними порушеннями та можливості їх корекції при організації дозвілля.
2. Особливості морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
3. Особливості морального виховання дошкільників з інтелектуальними порушеннями
4. Роль художньої літератури у формуванні поведінки учнів з інтелектуальними
5. Методика проведення етичних бесід в старших класах спеціальної школи .

IV. Розробка позакласних виховних заходів

1. Гурткова робота в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, її корекційно-розвивальна.
2. Виховання дитини з інтелектуальними порушеннями в сім'ї.
3. Залежність корекційно-виховної роботи від індивідуальних особливостей розвитку та структури дефекту дитини з інтелектуальними порушеннями.
4. Особливості виховної роботи у спеціальному закладі для глибоко дітей з інтелектуальними порушеннями.
5. Роль вчителя-корекційний педагога у формуванні і розвитку особистості школярів з інтелектуальними порушеннями .

V. Діагностичне дослідження даних питань

1. Організація та виховання класного колективу у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
2. Система естетичного виховання школярів з інтелектуальними порушеннями.
3. Корекція емоційної сфери учнів з інтелектуальними порушеннями засобами естетичного виховання.
4. Особливості фізичного виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
5. Правове виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
6. Моральна підготовка учнів з інтелектуальними порушеннями до сімейного життя.
7. Екологічне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

РОЗДІЛ 4. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. ЗАВДАННЯ ВХІДНОГО І ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ З ВІДПОВІДНОГО МОДУЛЯ

Модульна контрольна робота освітнього компоненту освітнього компоненту проводиться після кожного модуля, включає 3 питання та виконується у письмовій формі. Її мета написання – виявити рівень теоретичних знань та практичних умінь і навичок здобувачів вищої освіти з відповідних модулів освітнього компоненту.

Модульна контрольна робота №1. Основні напрями виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

1. Охарактеризуйте поняття „виховання”, „вихованість”, назвіть підходи у системі виховання.
2. Охарактеризуйте процес виховання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
3. Охарактеризуйте мету виховання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, її різноманітну характеристику згідно до станів особистісного розвитку дитини.
4. Назвіть основні завдання виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
5. Опишіть категорії основних цілей в когнітивній, мотиваційній і психомоторно-регулятивній галузі. Наведіть приклад.
6. Назвіть принципи виховання дітей з інтелектуальними порушеннями різних вікових груп та умови ефективного здійснення виховного впливу на особистість
7. Охарактеризуйте основні компоненти системи виховного процесу.
8. Порівняйте принципи, мету та форми виховання учнів в закладах спеціальної освіти та закладах з інклюзивним навчанням.
9. Дайте порівняльну характеристику завдань і напрямків виховної роботи закладах спеціальної освіти та закладах з інклюзивним навчанням.
10. Обґрунтуйте необхідність спеціальної системи виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
11. Як виховна робота впливає на корекцію недоліків психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями?
12. Дайте визначення термінам: “громадянськість”, “громадянське виховання”, “громадська культура”, „громадянська освіта”, назвіть підходи громадянського виховання.
13. Проаналізуйте зміст, принципи, мету, завдання, форми громадянського виховання.
14. Вкажіть особливості громадянського виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
15. Розкрийте поняття: „національне виховання”, „національна культура”, „народність”, назвіть підходи національного виховання.

16. Назвіть актуальні проблеми національного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
17. Дайте визначення термінам: „розумове виховання”, „інтелектуальний розвиток”, „інтелектуальна культура”, „культура мислення”, „навички мисленнєвої діяльності”.
18. Особливості розумового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
19. Охарактеризуйте шляхи стимулювання мотивації навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.
20. Охарактеризуйте зміст розумового виховання. Назвіть вимоги до виховання у процесі розумового виховання.
21. Основна сутність фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями , його характеристика.
22. Основні засоби, методи, форми, принципи фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
23. Корекційна спрямованість фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
24. Значення трудового виховання в корекції психофізичних недоліків учнів з інтелектуальними порушеннями .
25. Зміст, форми і завдання трудового виховання на весь період навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.
26. Методика індивідуального й диференційованого підходу в процесі трудового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
27. Корекційна спрямованість трудового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
28. Дати визначення понять „етика”, „мораль”, „норми моральності”, „моральні цінності”, „моральний ідеал”, „моральна поведінка”, „моральне виховання”, „моральна вихованість”, „моральні принципи” тощо.
29. Характеристика процесу морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
30. Назвіть мету, форми, засоби, принципи та завдання морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
31. Охарактеризуйте умови морального розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі морального виховання.
32. Естетичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
33. Своєрідність естетичного сприймання учнів з інтелектуальними порушеннями.
34. Організація музичного виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
35. Умови успіху музично-естетичного виховання учнів в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
36. Назвіть умови спільної роботи школи і сім’ї щодо установалення єдності діяльності, забезпечення наступності, погодженості, установалення єдиного режиму при вихованні дитини з інтелектуальними порушеннями.

37. Назвіть типові помилки сімейного виховання та шляхи подолання недоліків сімейного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

38. Назвіть функції батьків по відношенню до дитини з інтелектуальними порушеннями, до спеціальної школи.

39. Охарактеризуйте специфіку консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями.

40. Охарактеризуйте класні, групові та індивідуальні форми роботи з батьками.

Модульна контрольна робота №2: Основні методики формування вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями.

1. Дайте визначення понять: "особистість", "колектив", "вихованість", "мотиваційна сфера учня", "саморегуляція", "самоуправління" тощо.

2. Особливості виявлення вихованості особистості й колективу в процесі корекційно-виховного впливу.

3. Дайте характеристику уявлень учнів з інтелектуальними порушеннями про правила культури поведінки (молодших класів та старших класів).

4. Порівняйте механізм становлення особистості і розвитку її світогляду.

5. Охарактеризуйте взаємозв'язок діагностики особистості і планування виховної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

6. Назвіть структуру планів в закладах спеціальної освіти та закладах з інклюзивним навчанням.

7. Охарактеризуйте види планів виховної роботи в закладах спеціальної освіти та закладах з інклюзивним навчанням.

8. Назвіть основні методи переконання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

9. Методика застосування інформаційного методу в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

10. Особливості застосування пошукової діяльності в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

11. Назвіть методи педагогічного переконання, які можна застосувати в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Порівняйте їх.

12. Дайте визначення таким поняттям, як „етична бесіда”, „дискусія”. Порівняйте ці два поняття.

13. Специфіка підготовки педагога до проведення етичної бесіди, дискусії.

14. Методика проведення етичної бесіди в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

15. Характеристика послідовностей запитань в етичній бесіді.

16. Назвіть форми проведення дискусії. Назвіть основні види пошукової діяльності

17. Дайте характеристику методу педагогічна вимога. Наведіть конкретні приклади вимог і вкажіть різницю.

18. Дайте характеристику методу перспективи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. Порівняйте використання методу перспективи в закладах спеціальної освіти та закладах освіти з інклюзивними навчанням .

19. Визначте типові помилки при використанні методів заохочення і покарання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

20. Дайте характеристику методам заохочень та покарань. Назвіть їх види, форми та доцільність використання у виховному процесі спеціальної школи.

21. Характеристика застосування методів переконання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

22. Характеристика застосування інформаційного методу в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

23. Характеристика застосування методу взаємної освіти в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

24. Специфіка планування виховної роботи у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

25. Застосування результатів діагностики у плануванні та проведенні корекційно-виховної роботи у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

26. Планування роботи вихователя, види планів.

27. Планування роботи класного керівника, види планів.

28. Дайте характеристику календарного плану і вкажіть розділи, які можуть бути у плані.

29. Охарактеризуйте структуру календарного плану виховної роботи різних класів.

30. Охарактеризуйте структуру поточного плану виховної роботи різних класів.

31. Організація й методика виховної роботи в позаурочний час у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

32. Цілі корекційного завдання позакласної діяльності учнів (масові, групові, індивідуальні).

33. Організація позакласної роботи в молодших класах закладах спеціальної освіти та закладах з інклюзивним навчанням.

34. Форми організації позакласної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями .

35. Режим дня, його особливості для розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

36. Методика організації роботи гуртків в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням, її корекційна спрямованість.

37. Методика роботи спортивних секцій у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
38. Методика роботи художньої самодіяльності і дитячих театрів.
39. Методика проведення екскурсії в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням (молодші і старші класи).
40. Урахування фізіологічних, вікових і генетичних особливостей, структури дефекту учнів при визначенні розумових і фізичних навантажень в позаурочний час.
41. Порівняльна характеристика позакласної виховної роботи в закладах спеціальної освіти та закладах освіти з інклюзивними навчанням.
42. Проведення масових позакласних заходів в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
43. Особливості виконання домашніх завдань учнями під час самопідготовки.
44. Диференційований підхід до організації самопідготовки учнів з інтелектуальними порушеннями . Тривалість самопідготовки.
45. Охарактеризуйте корекційно-виховне значення самопідготовки в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
46. Назвіть умови праці учнів з інтелектуальними порушеннями під час самопідготовки.
47. Назвіть відомі фази зміни працездатності учнів.
48. Порівняйте динаміку працездатності учнів з інтелектуальними порушеннями на уроці та під час самопідготовки.
49. Проаналізуйте самостійну роботу учнів під час самопідготовки.
50. Проаналізуйте взаємозв'язок у роботі вихователя і вчителя.

1.2. ПАКЕТ КОНТРОЛЬНИХ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

Тестові завдання з навчального освітнього компоненту “Спеціальна методика виховання” укладені відповідно до навчальної програми освітнього компоненту. Мета тестового контролю рівня знань здобувачів вищої освіти – оцінка рівня засвоєння навчального матеріалу з трьох модулів освітнього компоненту:

Змістовий модуль 1 Основні напрями виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Змістовий модуль 2 Основні методики формування вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями.

Загальна тривалість роботи здобувачів вищої освіти визначається із розрахунку - 1 хв. на відповідь на кожне тестове завдання. Кожне питання оцінюється 2 балами та правильність відповідей від кількості тестових завдань, наданих здобувачу вищої освіти визначається за нижче поданою шкалою.

Бали нарахування відповідей	Оцінка
90-100	відмінно
75-89	добре

60-74
менш ніж 59

задовільно
незадовільно

Завдання мають по чотири варіанти відповідей. У кожному завданні лише один варіант відповідей правильний. Необхідно обрати правильний варіант відповіді та позначити його у бланку відповідей.

1. Виховання це:

а) процес передачі історичного досвіду новим поколінням; вплив на свідомість людини з метою формування відповідних установок, цінних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і діяльності;

б) діяльність з метою передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і трудової діяльності;

в) діяльність з метою передачі новим поколінням суспільно-історичного та діяльнісного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на поведінку людини з метою формування своєрідних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і діяльності.

2. Мета виховання – основа виховної системи, яка має:

а) суспільний характер, відзначається системністю та конкретизованістю;

б) суспільний характер, відзначається універсальністю і чіткою конкретизованістю;

в) соціальне замовлення, визначається універсальністю і спрямованістю.

3. Результативність виховного процесу – завершальний етап системи виховання – це:

а) певний рівень досягнення мети виховання прогнозованих цілей, завдань, ефект якого визначається на основі вивчення результату;

б) своєрідний рівень виконання мети виховання, запланованих завдань, ефект яких визначається на основі досягнення результату;

в) певний рівень досягнення мети виховання, прогнозованих цілей, завдань, які дають змогу отримати результат виховного впливу.

4. До когнітивної галузі відносяться цілі від запам'ятовування і відтворення до розв'язання проблеми, у процесі яких слід:

а) отримувати знання, вміння і навички, будувати їх нові поєднання з відповідними методами, способами дії;

б) затвердити необхідні знання, навички, будувати нові поєднання їх із вже відомими ідеями, методами, процедурами, вимагаючи створення нового;

в) переосмислювати наявні знання, будувати нові поєднання їх із вже відомими ідеями, методами, процедурами, включаючи створення нового.

5. До афективної (емоційно-ціннісної) галузі належать цілі формування емоційно-особистісного ставлення до:

а) явищ навколишнього світу, починаючи від простого сприйняття, інтересу, готовності реагувати до засвоєння ціннісних орієнтацій і ставлень, життєвого їх виявлення;

б) явищ навколишнього світу, починаючи від простого аналізу, готовності сприйняти, до засвоєння ціннісних орієнтацій і ставлень життєвого виявлення їх;

в) явищ довкілля, починаючи від зацікавленості, прагнення засвоїти життєві характеристики.

6. Принцип індивідуалізації включає наступні педагогічні умови, що забезпечують виховний вплив, а саме:

а) розвиток здібностей і нахилів особистості, урахування в процесі виховання вікових та індивідуальних особливостей дитини;

б) розвиток здібностей, нахилів, таланту, властивостей характеру особистості, урахування в процесі виховання вікових та індивідуальних властивостей дитини;

в) розвиток таланту і властивостей характеру особистості, урахування в процесі виховання вікових та індивідуальних особливостей дитини.

7. Принцип гуманізації включає наступні педагогічні умови, що забезпечують виховний вплив, а саме:

а) гармонію в діяльності педагога, формування навичок керування діяльністю дітей;

б) чуйність, щире турботу про дітей, демократизацію по відношенню до них;

в) чуйність, щире турботу про дітей, гармонію діяльності педагога.

8. Принцип цілісності виховного процесу включає наступні педагогічні умови:

а) досягнення цілісного виховного процесу (школа – сім'я – громадськістю);

б) поєднання впливу школи і сім'ї у процесі виховання;

в) досягнення цілісності навчального процесу (школа – сім'я – громадськість).

9. Інтелектуальне (розумове) виховання спрямоване на:

а) розвиток інтелектуальної сфери. Формування поглядів і переконань у особистості;

б) розвиток інтелектуальної культури особистості, становлення у неї навичок і звичок мисленнєвої діяльності;

в) розвиток інтелектуальної культури особистості, пізнавальних мотивів, навичок мисленнєвої діяльності, культури мислення, раціональної організації навчальної праці.

10. Моральне виховання включає:

а) формування моральної свідомості, почуттів;

б) формування моральних знань та діяльності;

в) формування моральної свідомості, почуттів, поведінки.

11. Моральні цінності – одна із форм:

а) виявлення моральних ставлень суспільства;

- б) виявлення значення особистості;
  - в) виявлення гідності особистості.
12. Моральна свідомість включає:
- а) моральні переживання, ставлення, уміння;
  - б) моральні знання, поняття, уявлення, погляди, ідеали, усвідомлення, моральне мислення, пам'яті;
  - в) моральні уміння, навички, поняття, уявлення, знання.
13. Моральна діяльність включає:
- а) моральні уміння, поняття, уявлення, погляди;
  - б) моральні навички, звички, мотиви, переживання, погляди;
  - в) моральні уміння, навички, звички, мотиви, потреби, характер.
14. Основні засоби фізичного виховання:
- а) природні фактори, гігієнічні умови праці, побут, ігри;
  - б) фізичні вправи, природні фактори, гігієнічні умови праці і побут;
  - в) ігри, фізичні вправи, природні фактори.
15. Метод – це:
- а) шлях, спосіб досягнення різних цілей;
  - б) шлях, спосіб виконання цілей і мети;
  - в) шлях, спосіб досягнення передбаченої мети.
16. Бесіда – це метод:
- а) за допомогою якого здійснюється процес спілкування;
  - б) за допомогою якого проходить суб'єктивне спілкування;
  - в) за допомогою якого здійснюється колективне спілкування.
17. Дискусія – це метод за допомогою якого здійснюється:
- а) діалог з дітьми;
  - б) спілкування з дітьми з відповідної теми;
  - в) групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок.
18. Диспут передбачає:
- а) діалог з дітьми;
  - б) зіткнення різних, інколи прямо протилежних точок зору з метою обговорення тексту;
  - в) обговорення будь-яких питань, проблеми з метою правильного їх розв'язання.
19. Методи організації діяльності школярів, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки включають методи:
- а) привчання і тренування, педагогічна вимога, громадська думка, метод прогнозування, виховуючі ситуації;
  - б) уміння, потребу, пораду, довір'я, перспективу, вербальні ситуації;
  - в) тренування, педагогічної вимоги, громадської думки, довір'я, перспективу.
20. Педагогічна вимога – це метод педагогічного впливу, за допомогою якого педагог:
- а) виправляє дії дітей, виявляє ті чи інші якості;

б) викликає і стимулює чи припиняє і гальмує ті чи інші дії людей, виявлення у них тих чи інших якостей;

в) виправляє і спрямовує ті чи інші дії дітей, виявляє відповідні якості.

21. Громадська думка – це система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їхньої діяльності і спілкування і виражає:

а) зацікавленість до діяльності;

б) ставлення до подій, явищ і довкілля;

в) аналіз людиною тих чи інших ситуацій.

22. Прогнозування – це передбачення на:

а) близьку перспективу;

б) далеку перспективу;

в) перспективу.

23. Виховуючі ситуації – це спеціально організовані педагогічні умови з метою:

а) виявлення чи формування в процесі життєдіяльності діяльності школярів системи відповідних ставлень;

б) набуття педагогічного спрямування;

в) формування у школярів системи своєрідних відносин з однолітками.

24. Методи педагогічного емоційного стимулювання включають:

а) методи і засоби стимулювання різнопланової діяльності школярів та формування їхнього морального досвіду;

б) методи і засоби стимулювання інтелектуальної сфери особистості;

в) засоби стимулювання інтелектуальної сфери особистості та методи стимулювання різнопланової діяльності школярів та формування їхнього морального досвіду.

25. До методів виховання належать:

а) метод вправ, методи педагогічного та емоційного стимулювання, методи самовиховання, методи переконання;

б) методи вимог до виховання, методи вправ, методи стимулювання, методи самовиховання, методи переконання;

в) словесні методи, метод вправ, методи стимулювання, методи переконання.

26. До форм організації позакласної роботи можливо віднести наступні:

а) масова, групова, індивідуальна;

б) масова, гурткова, індивідуальна;

в) масова, гурткова, самотійна.

27. Групова форма організації позакласної роботи включає:

а) заняття суспільного характеру, студії, секції, гуртки;

б) заняття студії, гуртків, команд, розваги, змагання;

в) заняття гуртків, студій, команд, загонів, секцій.

28. Масова форма позакласної роботи включає:

а) заняття суспільного характеру, гуртки, студії, культпоходи;

б) заняття суспільного характеру, вечори, ранки, олімпіади, культпоходи, масові ігри, розваги, змагання;

в) заняття суспільного характеру, вечори, ранки, олімпіади розваги.

29. Метод привчання та тренування включає:

- а) пораду, довір'я, уміння, навички;
- б) уміння, навички, звички, пораду;
- в) уміння, навички, звичку, потребу.

30. При характеристиці емоційної сфери особистості педагог повинен бачити такі стани у дітей:

- а) втома, перевтома, стрес, напруженість, монотомія, афективний стан;
- б) втома, перевтома, стрес, аутомія, загальмованість;
- в) перевтома, стрес, дискомфорт, монотонність, втома.

31. До форм стресу відносять:

- а) фізіологічний стрес, психологічний стрес;
- б) емоційна напруженість, педагогічний стрес;
- в) монотомія, афективний стан.

32. Емоційна напруженість має дві форми:

- а) гальмівна, збудження;
- б) гальмівна, імпульсивна;
- в) збудження, імпульсивна.

33. Переконавання застосовується шляхом наступних словесних впливів:

- а) зауваження, порада, прохання, етична бесіда;
- б) порада, прохання, зауваження, осуд;
- в) порада, прохання, зауваження, побажання, осуд.

34. До форм диспуту відносять:

- а) диспут-бесіда, диспут-дискусія, диспут-лекція.
- б) диспут-дискусія, диспут-прохання, диспут-лекція.
- в) диспут-лекція, диспут-дискусія, власне диспут.

35. До джерел морального переконання відносяться:

а) навчальні програми, підручники, твори, засоби масової інформації, особистий приклад дорослих;

б) програми, посібники, приклад батьків, педагогів, старших товаришів, диспут;

в) засоби масової інформації, диспут, дискусія, твори.

36. Інформаційний метод забезпечує передачу учням знань, ідей, фактів, шляхом:

а) передачі та опрацюванням педагогом інформації, організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти;

б) повідомлення систематичної наукової інформації дітям, реалізація її самостійної роботи;

в) повідомлення тих чи інших відомостей педагогом, реалізація під його керівництвом самостійної роботи учнів з джерелами інформації.

37. Пошуковий метод допомагає включенню дітей в:

- а) колективний пошук інформації;
- б) самостійне отримання знань з різних джерел і обробки цієї інформації;
- в) обробка і отримання інформації від викладачів.

38. Дискусійний метод збуджує учнів до обмірковування та обміну думками за тими чи іншими актуальними питаннями, до:

а) самостійної виробки правильної точки зору при участі і допомозі учнів;

б) колективної виробки правильної точки зору при участі і допомозі вчителів;

в) організацій власної діяльності за допомогою вчителів.

39. Для проведення пошукової діяльності з учнями певного класу проводять:

а) екскурсії, свята, ранки, туризм, краєзнавчу роботу;

б) свята, розваги, краєзнавчу роботу, шкільні музеї;

в) екскурсії, краєзнавчу роботу, туризм, краєзнавчі гуртки, організацію шкільних музеїв.

40. Для організації дискусій потрібно:

а) визначення цілей і теми дискусії; збір інформації; упорядкування, інтерпретація і спільна оцінка одержаної в ході обговорення інформації; підведення підсумків;

б) визначення цілей і мети дискусії; збір інформації; вироблення рішення; підведення підсумків;

в) встановлення теми дискусії; збір інформації; упорядкування, інтерпретація і спільна оцінка одержаної в ході обговорення інформації.

41. Метод прикладу – це:

а) спосіб для наслідування;

б) засіб наслідування;

в) форма наслідування.

42. Самопідготовка – це:

а) самостійна робота учнів з підготовки домашнього завдання;

б) самостійна підготовка учнями завдань з метою поглиблення знань, закріплення навичок;

в) режимний момент навчально-виховної діяльності учнів.

43. Виконання домашнього завдання відбувається за наступними етапами:

а) підготовча частина, самостійна робота учнів, підсумки;

б) підготовча частина, розв'язання педагогом домашнього завдання, самостійна робота учнів, підсумки;

в) підготовча частина, роз'яснення педагогом, підсумки.

44. До форм організації самопідготовки відносяться:

а) індивідуально-масова, фронтально-індивідуальна, фронтальна, фронтально-самостійна, самостійна;

б) індивідуальна, фронтально-індивідуальна, фронтальна, фронтально-самостійна, самостійна;

в) індивідуально-самостійна, фронтально-самостійна, самостійна, фронтальна.

45. До гуртків художньої самодіяльності можна віднести:

а) природничий, географічний, хорівий, танцювальний, ляльковий театр, гурток художнього слова, тощо;

б) хоровий, танцювальний, ляльковий та дитячий театр, художнього слова та декламування та ін.;

в) хоровий, танцювальний, природничий, театральний, художній та ін.

46. Технологія – це:

а) засоби, методи реалізації педагогічних ідей;

б) методи, форми та способи впровадження педагогічних ідей;

в) конкретні способи, прийоми реалізації педагогічних ідей.

47. Розумове виховання включає такі складові:

а) розвиток інтелектуальної сфери; формування поглядів, відношень, переконань; організація раціональної навчальної діяльності;

б) розвиток здібностей та чуттєвого пізнання, формування переконань, сприйняття, уяви; організація раціональної навчальної діяльності;

в) розвиток інтелектуальної сфери особистості; формування відносин та переконань; становлення світогляду особистості.

48. До громадянського виховання відноситься конкретно-історичний підхід, який дає змогу врахувати:

а) історичні умови членів суспільства, що формує завдання громадянського виховання;

б) наукові позиції членів суспільства, що формує завдання громадянського виховання;

в) особистісні умови членів суспільства, що формує завдання громадянського виховання.

49. Одним із положень змісту національного виховання виступає:

а) становлення працездатності у людини;

б) формування дбайливого ставлення до довкілля;

в) виявлення моральності людини.

50. До психомоторної галузі виховання можливо віднести розвиток у особистості:

а) навичок письма;

б) рухових маніпуляцій та діяльності;

в) мовленнєвих навичок.

Зразок бланку відповідей на тестові завдання

№ теста	відповідь
1.	а)

1.3. ПРОГРАМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Питання підсумкового контролю

1. Зміст, основні напрямки та форми організації виховної роботи у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

2. Охарактеризуйте принципи організації виховного процесу.

3. Охарактеризуйте основні компоненти системи виховного процесу

4. Охарактеризуйте категорії виховних цілей у когнітивній галузі.

5. Охарактеризуйте категорії виховних цілей у емотивній галузі

6. Охарактеризуйте категорії виховних цілей у психомоторно-регулятивній галузі
7. Громадянське виховання учнів з інтелектуальними порушеннями .
8. Національне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
9. Розумове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
10. Фізичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
11. Трудове виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
12. Моральне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
13. Естетичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
14. Музичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями
15. Назвіть умови виховання учнів з інтелектуальними порушеннями у сім'ї.
16. Специфіка консультування батьків дітей з інтелектуальними порушеннями.
17. Завдання педагогічної діагностики особистості та колективу
18. Вихованість учнів, її характеристика
19. Назвіть показники і критерії оцінки вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями .
20. Охарактеризуйте знання, які необхідні для визначення у дітей з інтелектуальними порушеннями молодших класів розвитку моральних якостей
21. Назвіть етапи впровадження методів самовиховання особистості
22. Застосування результатів діагностики у плануванні і проведенні корекційно-виховної роботи у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням
23. Планування виховної роботи у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
24. Планування роботи вихователя, види планів.
25. Планування роботи класного керівника, види планів
26. Роль і головне призначення методики переконання в роботі вихователя спеціальної школи
27. Основні методи формування свідомості та переконання у дітей з інтелектуальними порушеннями
28. Використання інформаційного методу у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням
29. Методика проведення з учнями етичних бесід у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням
30. Використання пошукового методу у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.
31. Методика проведення дискусії з учнями спеціальної школи
32. Використання методу взаємної освіти у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням
33. Характеристика методів організації педагогічної стимулюючої діяльності школярів

34. Назвіть загальні правила застосування методів педагогічного стимулювання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

35. Використання методів привчання і тренування у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

36. Використання методу педагогічної вимоги у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

37. Особливості використання методу громадської думки в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

38. Використання методу прогнозування у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

39. Методика використання виховуючих ситуацій в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями

40. Особливості використання заохочень та покарань в педагогічному процесі спеціальної школи

41. Особливості позакласної роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

42. Форми позакласної діяльності учнів.

43. Методика організації гурткової роботи в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

44. Методика роботи спортивних секцій в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням

45. Методика організації гуртків художньої самодіяльності та театрів.

46. Охарактеризуйте специфіку проведення екскурсій з учнями з інтелектуальними порушеннями

47. Охарактеризуйте корекційно-виховне значення самопідготовки у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

48. Організація самопідготовки учнів з інтелектуальними порушеннями

49. Назвіть структуру виконання домашніх завдань під час проведення самопідготовки у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

50. Назвіть форми організації самопідготовки у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Бахмат Н., Вержиховська О. Формування професійно-трудової компетентності школярів з інтелектуальними порушеннями засобами професійної орієнтації. Педагогічний дискурс. 2020. Вип. 29. С. 24–28.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорінтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 2006. 204 с.
3. Бистров А.Є. Порушення поведінки розумово відсталих підлітків і методи їх корекції. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2014. № 4 (38). С. 413–421.
4. Бистрова Ю.О., Синьов В.М. Діагностика індивідуально-психологічних рис особистості як початковий етап процесу професійно-трудової соціалізації учнів з особливими освітніми потребами. Nowoczesna edukacja: filozofa, innowacja, doświadczenie. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2015. Nr1. P. 120–129.
5. Бистрова Ю.О. Забезпечення наступності в процесі професійно-трудової соціалізації осіб з вадами інтелектуального розвитку : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 332 с.
6. Вержиховська О. М. Формування моральних якостей у розумово відсталих молодших школярів у позакласній виховній роботі: монографія. Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д. Г. 2009. 228 с.
7. Вержиховська О. М., Бонецька О.М., Козак А.В. Теорія і спеціальна методика виховання дітей з особливостями інтелектуального розвитку: Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський:ТОВ «Друкарня Рута» , 2013. 372 с.
8. Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі : моногр. Кам'янець-Подільський : Видавець Звойленко Д.Г, 2012. 228 с.
9. Вержиховська О.М., Рудзевич І.Л. Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені ІванаОгієнка, 2016. 292 с.
10. Висоцька А. М. Організація корекційно-виховних занять із розумово відсталими школярами. Дефектологія. 2012. № 1. С. 14-17.
11. Висоцька А. М. Організація позакласної виховної роботи в спеціальних навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю (5-10класи) :методичні рекомендації. Київ: ПрАТ «Видавництво «Київська правда, 2012. 106с.
12. Висоцька А. М. Основні завдання, форми і методи громадянського виховання учнів з обмеженими інтелектуальними можливостями Дефектологія. 2005. №3. С. 34-36.
13. Висоцька А.М., Івашина І.І. Основні напрямки виховної роботи з формування спеціальної поведінки учнів допоміжних шкіл-інтернатів: методичний посібник. Черкаси: ЧОПОПП, 2003. 31 с.

14. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
15. Гладченко І.В., Чеботарьова О.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Трикоз С.В., Міненко А.В. Методичні аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. Київ : ІСП НАПН України, 2016. С. 10–16.
16. Гончарук Н.М. Психологія регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2013. 523 с.
17. Гончарук Н.М. Формування колективістських взаєностосунків молодших підлітків в умовах шкільної групи: соціально-психологічний тренінг: навч.-метод. посібн. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, редакційно-видавничий відділ, 2007. 104 с.
18. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова КМУ від 30 вер. 2020 р. №898. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-p/stru#Stru>.
19. Дмитрієва І.В. Змістовно-процесуальні компоненти системи естетичного виховання розумово відсталих учнів 6-9-х класів засобами мистецтва. Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2008. № 22(161). С. 55–64.
20. Дмитрієва І.В. Основні функції естетичного виховання учнів допоміжної школи. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2006. Вип. 5. С. 116–123.
21. Дмитрієва І.В., Одинченко Л.К. Розвиток самостійності учнів спеціальної школи як фактору їхньої соціалізації. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2015. Вип. 30. С. 54–59.
22. Дмитрієва І. В. Шляхи естетичного виховання розумово відсталих школярів. Дефектологія. 2006. № 3. С. 35-39.
23. Замашкіна О.Д. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. 400 с.
24. Іваненко А.С. Формування уявлень про майбутню сім'ю у розумово відсталих підлітків : автореферат дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 20 с.
25. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1997. 304 с.
26. Квітка Н. О. Особливості естетичної вихованості молодших школярів спеціальних шкіл-інтернатів. Дефектологія. 2004. № 1. С. 34-36.
27. Коваленко В.Є. Освітнє середовище як чинник емоційного розвитку розумово відсталих молодших школярів : автореферат дис. ... канд.

психол. наук : 19.00.08; наук. кер. В.М. Синьов ; М-во освіти і науки України, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 20 с.

28. Коваленко В.Є., Бистрова Ю.О. Характер емоційного зв'язку з розумово відсталою дитиною підліткового віку: зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С., 2008. Вип. 8. С. 317–322.

29. Конопльова Л.В. Теоретичні аспекти вивчення життєвого цілепокладання у підлітків із розумовою відсталістю. *Nowoczesna edukacja: filozofa, innowacja, doświadczenie*. 2016. № 1(5). Р. 97–106.

30. Константи́нів О.В. Педагогічні умови становлення трудового навчання розумово відсталих учнів в Україні. Актуальні питання корекційної освіти. Серія : педагогічні науки. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 3. С. 110–119. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2012_3_16 (дата звернення: 04.09.2019)

31. Концепція «Нова українська школа»: концептуальні засади реформування середньої школи : рішення колегії МОН від 27.10.2016 року. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 18.04.2020).

32. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : постанова КМУ від 3 жовт. 2018 р. № 710-р URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p/conv#n34> (дата звернення: 23.02.2021)

33. Круть М. Організація самостійної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями. *Дефектологія*. 2002. № 3. С. 48-51.

34. Кузнецова Т.Г. Профорієнтаційна робота як засіб збереження професійного інтересу розумово відсталих учнів. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 19: Корекц. педагогіка та спец. психологія. Київ, 2014. Вип. 26. С. 136–139. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_26_30 (дата звернення: 01.09.2020)

35. Левицький В.Е. До питання організації професійно-орієнтаційної роботи з учнями старших класів з порушеним інтелектом. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка*. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 21 (2). С. 148–154. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_21\(2\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_21(2)_22) (дата звернення: 17.07.2019)

36. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики: учеб. пособ. Донецк : Лебидь, 2002. 327 с.

37. Ляшенко А.М. Шляхи підвищення ефективності самопідготовки учнів з інтелектуальними порушеннями. Київ : Освіта, 1979. 85 с.

38. Ляшенко О.М. Організація керівництва самопідготовкою в умовах допоміжного навчання. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. XVII. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. С. 130-136.

39. Ляшенко О.О. Теоретичні засади правового виховання дітей з вадами інтелектуального розвитку: сутність, структурна організація, динаміка формування. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. XVII в хвох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. С. 136-143.
40. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2005. 164 с.
41. Маценко Л.М. Педагогіка сімейного виховання : підручник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 376 с.
42. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підруч. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
43. Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
44. Миронова С.П. Нова українська школа : особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.
45. Омелянєнко В. Л., Кузьмінський А.І Теорія і методика виховання: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 415 с.
46. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва ; за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
47. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів : наказ МОНМСУ від 31.10.2011 №1243. URL : <https://sites.google.com/site/openeuroland/vr/main-2011> (дата звернення: 12.11.2021)
48. Положення про навчально-реабілітаційний центр. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0034-98> (дата звернення: 26.04.2018).
49. Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93> (дата звернення: 15.01.2018).
50. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з сучасної педагогічної науки. Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 18–20.
51. Прикладна корекційна психопедагогіка: олігофренопедагогіка : навч. посіб. / за ред. О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2017. 600 с.
52. Пропенко І.Ф. Педагогіка : підручн. Харків : Фоліо, 2017. 572 с.
53. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Колупаєвої А.А. К.: ТОВ ВПЦ

«Літопис –XX». 2010. http://osvitalviv1.at.ua/INKLUZIJA/putivnik_dlja_batkiv-n.pdf

54. Серомаха Н.Є. Корекція поведінки розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку в ситуаціях фрустрації : дис... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2012. 253 с.

55. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підруч. : у 2-х ч. Ч.1. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. 238 с.

56. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підруч. : у 2-х ч. Ч. 2: Навчання і виховання дітей. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 224 с.

57. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини : підруч. Київ : Знання, 2008. 359 с.

58. Сім'я і дитина в умовах інклюзивної освіти. Методичні поради батькам щодо сімейного супроводу навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Навчально-методичний посібник / Шевцов А.Г., Романенко О.В., Ханзерук Л.О., Чеботарьова О.В., за заг. ред. наук. ред. Шевцова А.Г. К.: Видавничий дім «Слово», 2013. 112 с.

59. Спеціальна педагогіка : навч. посіб. / уклад. О.В. Мартинчук, І.М. Маруненко, К.В. Луцько та ін. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. 364 с.

60. Спеціальна педагогіка : понят.-термінол. слов. / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.

61. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2002. 200 с.

62. Тарасова В.В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту : навч.-метод. посіб. Харків : б/в, 2017. 125 с.

63. Тат'янчикова І.В. Вивчення особливостей соціалізації учнів з обмеженими інтелектуальними можливостями на стадії індивідуалізації. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекц. педагогіка та спец. психологія. Київ, 2012. Вип. 21. С. 264–269. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2012_21_69 (дата звернення: 13.05.2020)

64. Тихенко Л., Пустовіт Г. Позашкільна освіта і виховання 4 у 2-ох кл. Кн. 2 : Дидактичні основи методів навчально-виховної роботи. Суми : Університетська книга, 2015. 272 с.

65. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків. «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

66. Філіпчева Г.О., Сундукова О.О. Деструктивні складові емоційної сфери особистості розумово відсталих підлітків як передумова соціальної дезадаптації. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Педагогіка і психологія. 2009. Вип. 15. С.109–115.

67. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.

68. Хохліна О.П. Проблема корекційної спрямованості трудового навчання дітей з інтелектуальними вадами. Актуальні питання корекційної освіти. Серія : педагогічні науки. 2014. Вип. 4. С. 412–422. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/arpo_2014_4_48 (дата звернення: 13.05.2020)

69. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. Київ : Педагогічна думка, 2018. 242 с.

70. Хруль О.С. Організація і зміст роботи з формування допоміжної поведінки у старшокласників з інтелектуальною недостатністю : зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 20 (2). С. 205–213. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_20\(2\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_20(2)_27) (дата звернення: 17.08.2020)

71. Цикурова А.В. До проблеми морально-естетичного виховання розумово відсталих учнів : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 19 (2). С. 214–221. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_19\(2\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_19(2)_28) (дата звернення: 23.05.2020)

72. Шибецька В.В., Кравець Н.П. Формування та корекція емоційної сфери розумово відсталих учнів молодшого шкільного віку. Молодий вчений. 2015. №5 (20). Ч. 4. С.15–18.

73. Шишменцев І.М. Виховання культури людських взаємин у розумово відсталих старшокласників засобами української літератури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2017. 21 с.

74. Шкурупій К.І. Особливості впровадження гурткової роботи для учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального освітнього закладу. Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців : зб. наук. праць. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. Вип. 9. С. 338-343. URL : <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/11101/1/Shkurupii.pdf> (дата звернення: 11.07.2020)

75. Buiniak M., Myronova S., Mykhalska S. Influence of Family Education on the Psychophysical Development and Socialization of a Child With Intellectual Disabilities Journal Pedagogika-Pedagogy Volume 94, Number 3, 2022. С. 329-340. <https://pedagogy.azbuki.bg/pedagogics/sadarzhanie-na-sp-pedagogika-2022-g/sp-pedagogika-knizhka-3-2022>.

Додаткова:

1. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини і її діагностика. Донецьк : Вид-во ДНУ, 2006. 336 с.

2. Бабяк О.О. Формування когнітивного компонента міжособистісних стосунків у підлітків із ЗПР в шкільній групі. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. Вип. 5. С.167–175.

3. Бастун Н., Лукомська С. Сексуальне виховання підлітків та молоді зі зниженим інтелектом. Київ : Держсоцслужба, 2007. 80 с.
4. Бондар В.І. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади : за і проти. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 2–5.
5. Висоцька А. М., Лапін А. В., Нікітіна Я. Виховна робота. 1-4 класи. Програма для спеціальної школи. *Дефектологія*. 2010. № 4. С. 21-26.
6. Висоцька А. М., Лапін А.В. Програма для спеціальної школи : орієнтовна тематика виховних заходів (1-4 кл.). *Дефектологія*. 2011. № 2. С. 25-31.
7. Глоба О.П. Концепція створення в Україні національної системи корекційно-реабілітаційних послуг. Актуальні питання корекційної освіти. Серія : педагогічні науки / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова : вип. 5 в 2-х т. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2015. Т 2. С. 64–77.
8. Лапін А. Громадянське спрямування трудового виховання в закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням. *Дефектологія*. 2004. №3. С.33-37.
9. Левицький В.Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід). Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. 108 с.
10. Матвєєва М. П., Миронова С. П Статеве виховання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням: посібник для вчителів і вихователів. Кам'янець-Подільський : 1996. 30 с.
11. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, 2005. 164 с.
12. Методика навчання учнів 1-4 класів спеціальної школи: навч. посіб. / за ред. О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Друк- Сервіс, 2011. 312 с.
13. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, 2008. 204 с.
14. Мільчевська Г.С. Соціально-психологічні особливості старшого підліткового віку. Теоретичні та практичні наукові інновації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Краков, 29-31 січня 2013 р.). Краків : б/в, 2013. Ч. 3. С. 31–33.
15. Мухіна А.Ю., Загороднюк Я.І. Вплив захисних механізмів на регуляцію і дезорганізацію особистості розумово відсталих підлітків. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекц. педагогіка та спец. психологія. Київ, 2013. Вип. 23. С. 356–359. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_107 (дата звернення: 04.08.2019)
16. Мухіна А.Ю., Загороднюк Я.І. Особливості захисних механізмів та копінг-стратегій розумово відсталих підлітків: диференціація понять. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекц.

педагогіка та спец. психологія. Київ, 2013. Вип. 24. С. 326–330. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_24_71 (дата звернення: 08.02.2019)

17. Навчальні програми для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Трудове навчання: Професійно-трудове самовизначення «Крок до мети» (варіативний модуль) / уклад. А.Б. Молодід. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 10 с.

18. Навчальні програми для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (8-9 класи). Трудове навчання (офісно-палітурна справа) / уклад. І.О. Біленко Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 27 с.

19. Навчальні програми для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (8-9 класи). Трудове навчання (взуттєва справа) / уклад. О.О. Синиця, М.М. Коваленко. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 32 с.

20. Навчальні програми з української мови для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями / уклад. Н.П. Кравець, Н.О. Утвенко. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2019. 72 с. URL : https://corr.ks.ua/progr_int.htm (дата звернення: 03.01.2022)

21. Омельченко І.М. Технологія формування спілкування дітей із порушеннями психічного розвитку : навч. посіб. Полтава : Техсервіс, 2017. 133 с.

22. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / за заг. ред. Т.О. Докучиної. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2020. 172 с.

23. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. С. 7–30.

24. Сак Т.В. Особлива дитина: від народження до 6 років. К.: Літера ЛТД, 2008. 144 с.

25. Сергеєнкова О.П., Столярук О.А., Коханова О.П. Вікова психологія : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

26. Синьов В.М. Розумова відсталість як педагогічна проблема : навч. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. 118 с.

27. Спеціальна психологія : тексти : навч. посіб. : у 2 ч. / за ред. М.П. Матвеєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : КПДПУ, 2001. Ч.2 140 с.

28. Спеціальна психологія : тексти : навч. посіб. : у 2 ч. Ч.1 / за ред. М.П. Матвеєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : КПДПУ, 1999. 158 с.

29. Співак Л.А. Особливості уявлень про природу в учнів з інтелектуальними вадами. Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана

Огієнка. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 23(1). С. 341–348. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_23\(1\)_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_23(1)_45) (дата звернення: 03.01.2022)

30. Татьянчикова І.В. Основні чинники соціалізації дитини з інтелектуальними вадами. Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 19(2). С. 196–204. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_19\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_19(2)_26) (дата звернення: 11.05.2021)

31. Татьянчикова І.В. Особливості формування життєвих орієнтацій в учнів допоміжної школи : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 1999. 20 с.

32. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Економічна думка, 2013. 64 с.

33. Хохліна О.П. Педагогічні та розвивальні ефекти освіти. Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. №13(93). С. 203–209.

34. Шевцов А.Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : моногр. Київ : Соцінформ, 2004. 200 с.

35. Шеремет М.К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти. Корекційна педагогіка. 2007. № 1. С. 14–16.

36. Yakovleva S. Individualization and differentiation at teaching of pupils with cognitive development. Insight: the psychological dimensions of society. 2019. № 1. P. 110–116.

ТЕМАТИКА ЕТИЧНИХ БЕСІД1-3 класи:

1. Ми любимо свою Батьківщину.
2. Поговоримо про чистоту і здоров'я людини.
3. Ви прийшли до магазину.
4. Чому необхідно трудитися.

4-6 класи.

1. Режим дня у твоєму житті.
2. Що означає бути добрим?
3. Що таке праця?
4. Друзі пізнаються в біді.

7-9 класи.

- 10) Для чого потрібно приносити користь людям?
- 11) Усі роботи добрі – вибирай на смак.
- 12) Як можливо виправляти свою поведінку.
- 13) Що таке дружба і товаришування?
- 14) Закон і ми.

СХЕМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ВТХОНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЗАКЛАДІ ОСВІТИ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

1. Загальні відомості про заняття.

Назва заняття, рік навчання, тема заняття, мета заняття, план заняття, обладнання.

2. Загальна характеристика мети заняття.

- Визначення тематики мети заняття, її відповідність до програми спеціального дитячого садочка.
- Інформування дітей про тематику і мету заняття.
- Сприйняття дітьми з інтелектуальними порушеннями мети і завдань заняття.
- Актуалізація уваги на готовність корекційний педагога, вихователя і дітей до заняття.

3. Визначення типу і структури занять, їх характеристика:

- Доцільність вибору даного типу занять при досяганні мети і поставлених занять.
- Місце відповідного типу занять в системі інших занять з даної тематики.
- Відповідність структури занять даному типу занять (послідовність розташування елементів заняття), регламентація в часі, роль кожного етапу у виконанні навчальних, вихованих та корекційних завдань.

4. Аналіз змісту заняття.

- Відповідність змісту матеріалу науковим знанням.
- Відповідність мети – змісту заняття психофізіологічним, індивідуальним та віковим особливостям дітей.
- Використання індивідуального та диференційованого підходу під час корекційний педагогічних занять.
- Зв'язок матеріалу з заняттям, практикою, досвідом учнів з інтелектуальними порушеннями.
- Виховна та корекцій спрямованість матеріалу занять.

5. Аналіз форм методів та прийомів навчання на занятті.

- Поєднання методів навчання під час заняття (словесних, наочних, практичних).
- Своєрідність використання корекційний педагогом методичних прийомів в процесі роботи.
- Форми організації діяльності учнів під час заняття.

6. Аналіз суб'єктивно-об'єктивної діяльності під час заняття.

- Активність корекційний педагога під час заняття, вміння організувати та зацікавити групу на різних етапах роботи, педагогічний такт, етика педагога.

- Активність та зацікавленість дітей з інтелектуальними порушеннями, особливості їхньої діяльності та поведінки під час заняття, ставлення дітей до вчителя, до діяльності.

- Своєрідність використання фізкультхвилинок та логопедичних вправ у процесі заняття, їх призначення.

7. Висновки про ефективність проведення заняття даного типу.

- Позитивні та негативні сторони заняття.

- Рекомендації щодо поліпшення заняття.

ДОДАТОК В.

**ОРІЄНТОВНА СХЕМА АНАЛІЗУ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ В
ЗАКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЗАКЛАДІ ОСВІТИ З
ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ**

Загальні відомості про виховний захід (група, рік навчання, місце проведення).

Тема і мета виховного заходу.

Форма проведення (година класного керівника, учнівський вечір, зустріч, екскурсія та ін.).

Актуальність виховного заходу та його відповідність потребам та інтересам дошкільників з інтелектуальними порушеннями, рівню їх розвитку, віковим та психофізичним особливостям.

Попередня підготовка до заходу:

- залучення до його підготовки учнів.
- наявність і якість плану проведення заходу.
- підготовка наочних посібників до заходу.

Проведення заходу:

- дохідливість і переконливість розкриття теми і змісту заходу;
- врахування вікових особливостей дітей та їх інтересу;
- доцільність і ефективність застосованих методів виховання під час проведення заходу, забезпечення організаційної чіткості, емоційності у його проведенні;

- участь дітей у проведенні заходу, їх поведінка, увага, інтерес, дисципліна;

- використання матеріалів з життя класу, з найближчого оточення учнів;

- ефективність використання обладнання : наочних посібників, технічних засобів та ін.

- підсумки проведеного виховного заходу;

- етика поведінки здобувачів вищої освіти, практиканта (уміння володіти аудиторією, викликати інтерес, активізувати учнів; тон, педагогічний такт, зовнішній вигляд, культура мовлення, міміка, жести).

Загальні висновки про захід:

- виховна цінність заходу;
- методичні помилки та недоліки у підготовці та проведенні виховного заходу, їх причини та шляхи усунення.

СХЕМА АНАЛІЗУ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

1. Опис педагогічної ситуації (місце виконання, учасники, реакції учасників).
2. Передумови виникнення педагогічної ситуації.
3. Внутрішні і зовнішні умови виникнення педагогічної ситуації.
4. Спонтанність виникнення педагогічних ситуацій, або її свідомо підготовленість педагогом.
5. Ставлення педагога до ситуації, його дії, варіанти її вирішення.
6. Пізнавальна цінність ситуації для її учасників.
7. Ваша власна точка зору з приводу позитивних та негативних сторін даної ситуації.

ДОДАТОК Д.

**ОРІЄНТОВНА СХЕМА АНАЛІЗУ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ В
ЗАКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЗАКЛАДІ ОСВІТИ З
ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ**

1. Визначення тематики виховного заходу, її актуальність.
2. Характеристика мети виховного заходу (виховна, пізнавальна, розвиваюча та корекційна).
3. Форма, у якій проводиться виховний захід (дискусія, етична бесіда, екскурсія, змагання, тощо), її доцільність.
4. Попередня підготовка до проведення виховного заходу : ознайомлення учнів з темою і метою виховного заходу, залучення і зацікавлення школярів до підготовчої роботи, підбір та систематизація педагогом інформаційних джерел, наочності, обладнання, технічних засобів, оформлення приміщення.
5. Вступна частина виховного заходу : активізація та зацікавлення учнів з інтелектуальними порушеннями до виховного заходу, психологічний настрій, мотивація спільної діяльності вчителя й учнів у виховному заході.
6. Основна частина: послідовність, доступність, зрозумілість, виразність та емоційність проведення заходу; застосування різних методів та методичних прийомів під час виховної години; залучення учнів до самостійної цілеспрямованої діяльності.
7. Відповідність змісту методів і прийомів роботи меті виховного заходу, їх педагогічна доцільність та результативність.
8. Заключна частина заходу: рівень сприйняття учнями з інтелектуальними порушеннями використаного матеріалу, наочних і практичних посібників; усвідомлення загальних висновків; емоційний настрій після виховного заходу.
9. Педагогічна майстерність вчителя, вихователя (стиль педагогічного спілкування і взаємовідносин, педагогічний такт, організаторські вміння, культура мовленнєвої діяльності, організація учнів на різні види діяльності, тощо).
10. Виділення позитивних і негативних сторін виховного заходу. Пропозиції щодо його покращення.

Система занять з формування моральних якостей.

Є.1. Система занять з формування моральної якості “доброта”

Заняття №1

Тема “Люби та поважай близьких”.

Мета: дати дітям уявлення про правильні стосунки в сім’ї, зацікавити дітей моральною діяльністю на етапі розрізнення позитивних і негативних вчинків, пояснити правильність даного напрямку, підвести їх до розуміння категорії “доброта” у напрямку виховання любові та поваги до рідних, близьких, виховувати повагу до близьких, навчити розповідати про даний напрямок моральної категорії, наводити подібні приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Бабуся”, чисті картки паперу, інструкція до гри “Я добрий” та до вправи “Закінчи речення”, клей, зошит “Правила моралі”.

Хід заняття

I. Вступна частина

Бесіда:

- Хто живе з вами в сім’ї?
- Чи є у вас бабуся?

II. Основна частина

1. Читання оповідання “Бабуся”:

"Оля та Світланка жила з батьками та старенькою бабусею. Бабуся дуже любила своїх онучок, постійно гралась з ними, ходила на прогулянку, читала на ніч казки. Одного разу бабуся включила телевізор і дивилась улюблений телесеріал. Оля почала голосно кричати і бігати по хаті, заважаючи бабусі.

- Оля, не бігай по хаті, ти заважаєш бабусі, - говорила, соромлячись, Світланка, але Оля продовжувала свою гру. Бабуся так і не зрозуміла, про що йшла мова у фільмі."

2. Обговорення оповідання за запитаннями:

- 1) Про кого розповідається в оповіданні?
- 2) Як ставилась бабуся до Олі та Світланки?
- 3) Хто вам сподобався з оповідання? Чому?
- 4) Як можна назвати вчинок Олі? Чому?
- 5) Як можна назвати вчинок Світлани? Чому?
- 6) Чому так поводи́ла себе Оля?
- 7) Як ви ставитесь до своїх бабусь (дідусів, батьків)?
- 8) Що означає добре ставитись до рідних, близьких?
- 9) Чому потрібно завжди поважати та любити близьких?
- 10) Як люди ставляться до тих, хто не поважає своїх батьків?
- 11) Чому Світланці було соромно?
- 12) Що означає бути добрим?

3. Гра "Закінчи речення". Інструкція:

“Зараз ми з вами пограємо у гру “Закінчи речення”. Я буду називати початок речення, а ви повинні його закінчити. Але враховуються лише ті відповіді, які правильні. За кожен відповідь ви отримаєте приз.”

- Якби моя бабуся дивилась телевизор, то я б не... (шумів, заважав).

- Якби я голосно грався і мене попросили робити це тихіше, то я б ... (почав гратись тихіше, послухався).

- Бабуся (батьки) любить і поважає мене, то я повинен .... (любити і поважати її).

- Бути добрим означає (любити і поважати батьків).

- Любити і поважати треба бабуся, татка ... (мати, дідуся, рідних).

III. Заклучна частина

Зачитування морального правила дітям. "Бути добрим означає поважати і любити близьких, родичів."

2. Вправа “Я добрий”. Інструкція:

Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.

Заняття №2

Тема: “Допомагай дорослим”.

Мета: дати уявлення дітям про доброту як допомогу дорослим, зацікавити дітей моральною діяльністю при розрізненні позитивних і негативних вчинків, підвести їх до розуміння категорії “доброта у напрямку посильної допомоги сім’ї, близьким; виховувати у дітей доброзичливість; навчити розповідати про даний напрямок моральної категорії, наводити подібні приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання "Помічниця" чисті картки паперу, словесна інструкція до вправи “Я добрий” і до гри “Закінчи речення” клей, зошит “Правила поведінки”.

Хід заняття.

I. Вступна частина

1. Слово вчителя.

“До нас у школу прийшов лист від Оксанки з міста А, в якому вона просить допомогти їй вирішити свою проблему. Ну як, допоможемо? Давайте спробуємо. Але спочатку я прочитаю вам листа.”

2. Читання листа.

“Мене звуть Оксанка. На уроці ми читали оповідання, але я його трохи не зрозуміла, допоможіть мені, будь-ласка, відповісти на 2 основних запитання до оповідання. Дуже прошу вас, будь-ласка!”

Вчитель: Також нам потрібно прочитати ще й оповідання. Читаємо?

II. Основна частина

1. Читання оповідання "Помічниця".

“Галя повернулася зі школи і вирішила зробити щось приємне - допомогти матері. Швиденько помила посуд на кухні, підмела кімнату, прибрала іграшки, речі. Коли мати прийшла з роботи, то в хаті стояла чистота. Мати усміхнулася і сказала:

- Дякую, Галинко, молодець. Ти ж моя помічниця.”

2. Обговорення оповідання за запитаннями.

- 1) Про кого розповідається в оповіданні?
- 2) Що приємного для матері зробила Галя?
- 3) Чи була задоволена мати вчинком Галі?
- 4) Як можна назвати вчинок Галі? Чому?
- 5) Чому вона так вчинила?
- 6) Чи допомагаєте ви матері?
- 7) Що означає бути добрим, уважним до батьків?
- 8) Чому необхідно завжди допомагати батькам?
- 9) Як люди ставляться до тих, хто не допомагає батькам, близьким?
- 10) Чому мати була задоволена вчинком Галі?
- 11) Як почувала себе Галя?

3. Письмова робота. Діти відповідають на два останніх запитання.

Інструкція:

“А зараз ми візьмемо листочки паперу і напишемо Оксанці відповідь. Про що нас прохала Оксанка? Ах, так, дамо відповідь на два останніх запитання.” (Вчитель ще раз зачитує два останні запитання і діти дають відповідь на них).

4. Збір листівок.

“Сьогодні я відішлю Оксанці ваші відповіді і вона буде дуже задоволена.”

III. Заключна частика

1. Наведення власних прикладів дітьми за запитаннями вчителя.

- Хто з вас допомагає батькам?
- Розкажіть, як ви це робите.

2. Виведення морального правила.

- Про що сьогодні ми з вами говорили? Моральне правило: “Бути добрим означає допомагати рідним, близьким, батькам.”

3. Вправа "Я добрий (а)". Інструкція:

- 1) Запиши моральне правило на картки тим кольором, який тобі подобається.
- 2) Наклей його в зошит “Правила моралі”.
- 3) Повтори вдома декілька разів правило моралі.

Заняття № 3

Тема: “Поважає вчителів, однолітків.”

Мета: дати уявлення учням про правильні стосунки з вчителями, зацікавити їх моральною діяльністю при розрізненні позитивного чи негативного ставлення до героїв оповідань, до вчителів; підвести їх до розуміння категорії “доброта” як шанобливого ставлення до вчителів; виховувати доброзичливість і повагу до вчителів; навчити розповідати про даний напрямок і наводити подібні приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Наш вчитель”, чисті картки, словесна інструкція до вправи “Я добрий”, гра “Знайди невідоме слово”, олівці, зошит “Правила моралі”, клей, заохочувальні призи.

Хід заняття.

б) Вступна частина

Підготовча бесіда вчителя

- Ви всі навчаєтесь у школі, так?
- А хто допомагає вам отримувати знання?
- Хто розповідає цікаві історії?
- Хто в школі пестить, а іноді сварить вас за погані вчинки?

II. Основна частина

1. Читання оповідання “Наш вчитель”.

“Одного разу у 2-А класі школи №11 відкрилися двері і на порозі з'явився молодий вчитель. Спочатку діти поводили себе погано, перепитували його по десять разів, не слухались. Але вчитель кожного разу все краще і цікавіше розповідав свої уроки. Згодом діти заспокоїлись і стали уважно його слухати, полюбили його. До дітей він ставився з повагою, ніколи даремно не підвищував голосу.

Один тільки Сергійко не слухався, розмовляв під час уроку. Тоді Сашко не витерпів та й промовив:

- Ти погано себе поводиш і не поважаєш вчителя, бо не слухаєш його.

Усі діти підтримали Сашка і перестали розмовляти та гратись з Сергійком, Сергійко дуже переживав. Побачивши це, вчитель промовив:

- Не можна нехтувати Сергійком. Він все зрозумів і більше не буде заважати вам і мені на уроці.”

2. Обговорення оповідання за запитаннями:

- Про кого розповідається в оповіданні?
- Як вчитель ставився до дітей?
- Що сталося у класі?
- Хто вам сподобався в оповіданні? Чому?
- Як можна назвати вчинок Сергійка? Чому?
- Чому він так поводив себе?
- А як ви поведете себе на уроці?
- Чи поважаєте ви своїх вчителів та однолітків?
- Як ставляться до тих, хто не поважає інших?
- Чому Сергійко соромився свого вчинку?

3. Гра “Знайди невідоме слово”

Мета: закріпити уявлення дітей про добро як повагу до вчителів, однолітків.

Інструкція: “Я буду зачитувати правила моралі, а ви повинні знайти пропущене слово.”

- Коли розповідає вчитель щось на уроці, то я поводжу себе ... (добре).
- Коли відповідають діти на запитання вчителя, то я не заважаю їм і поводжу себе ... (добре).
- Я ніколи не перебиваю вчителя, бо ... (поважаю) його.
- Вчитель нас поважає, отже і ми повинні ... його. (поважати).
- До вчителів завжди треба ставитись з ..., шанобливо. (повагою)

- Поважай своїх друзів і вони завжди будуть ... тебе.(поважати).
Допомога передбачається у вигляді запитань або слів, що треба вставити у зміст.

III. Заключна частина

1. Бесіда.

- Про що ми сьогодні з вами говорили? (Про те, що слід поважати вчителів, однолітків).

2. Виведення морального правила, зачитування його дітям.

Моральне правило: “Бути добрим означає шанобливо і з повагою ставитись до вчителів, однолітків”.

3. Вправа “Я добрий (а)”. Інструкція:

1) Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.

2) Наклей його в зошит “Правила моралі”.

3) Повтори вдома декілька разів правило моралі.

Заняття №4

Тема: “Люби все живе”

Мета: дати дітям уявлення про позитивне ставлення до живої природи, зацікавити дітей моральною діяльністю на основі розрізнення позитивних та негативних вчинків, підвести їх до розуміння “добра” як виявлення любові до навколишнього; виховувати любов до живої природи; навчити розповідати про даний напрямок моральної категорії і наводити подібні приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Друзі птахів”, пам’ятка “Добра людина”, словесні інструкції до вправи “Я добрий (а)” людина, олівці, зошит “Правила моралі”, картки, клей, заохочувальні призи у вигляді пташок.

Хід заняття

I. Вступна частина

Підготовча бесіда.

- Ми вже багато говоримо про добрі вчинки, а знаєте ви, що таке добро?

- Яка людина вважається доброю? (яка допомагає рідним, близьким; допомагає дорослим; поважає вчителів та однолітків).

Допомога: якщо не можуть діти відповісти, то даються підказки:

- Подивіться у свої зошити і пригадайте.

- Але добра людина - це не тільки та, яка допомагає і поважає дорослих, рідних, вчителів. Добра людина - це та, яка любить тварин, рослини, не ображає і не ламає їх.

4) Основна частина

1. Читання оповідання “Друзі птахів”.

- Сьогодні ми з вами прослухаємо оповідання про таких діточок.

Оповідання.

“Була люта зима. Все занесло снігом. Діти виглядали у вікно.

Мела завірюха.

- Бачиш, - сказала дівчинка, - он яблунька. Хоч би вона не замерзла.
 - Ні, вона в снігу, як у шубці, - відповів хлопчик.
 - А он, бачиш пташок на гілочках. Їм і холодно, і голодно. Адже під снігом нічого не знайдеш.

- А ми зробимо поличку, - сказав хлопчик, - і це буде їхня їдальня.

Наступного дня поличка вже висіла на дереві. На ній було багато пташиних страв: і насіння, і крихти хліба та сушені ягоди. Пташки наїдалися досхочу, їм уже не страшна буде зима. Діти усміхались і раділи разом з ними.”

2. Аналіз оповідання за запитаннями:

- Про що говориться в оповіданні?
- Чому пташкам узимку важко прогудуватись?
- Як діти дбали про пташок?
- Хто вам сподобався з дітей? Чому?
- Як вчинив хлопчик?
- Чому він так вчинив?
- А як ви допомагаєте тваринам, пташкам узимку?
- Що означає любити навколишній світ?
- Чому потрібно любити пташок, тварин?
- Як називають людей, які не люблять навколишній світ?
- Чому діти усміхались і раділи за пташок?

3. Виготовлення пам'ятки. Інструкція:

“А зараз ми з вами зробимо пам'ятку, яку надішлемо дітям у дитячий садочок для того, щоб вони вміли правильно ставитись до навколишнього середовища. Для цього я вам зачитаю речення, а ви допоможете їх закінчити. Хто буде допомагати мені, отримає приз.”

Пам'ятка "Добра людина".

1. Добра людина це та, що ... . (любить тварин, рослини).
2. Добра людина завжди допомагає ... . (тваринам, птахам).
3. Добра людина не ображає і ... . (любить тварин).
4. Дітей, які люблять навколишнє, називають ... . (добрими) .
5. Дітей, які допомагають тваринам, птахам, рослинам називають ... . (добрими).

III. Заключна частина.

1. Бесіда:

- Що означає бути добрим?

2. Виведення морального правила, зачитування його дітям, Моральне правило: "Бути добрим означає любити навколишнє, допомагати рослинам, тваринам."

3. Вправа “Я добрий(а)”. Інструкція:

1) Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.

2) Наклей його в зошит "Правила моралі".

3) Повтори вдома декілька разів правило моралі.

Заняття № 5

Тема: "Будь доброзичливим та нежадібним."

Мета: дати дітям уявлення про такий напрямок доброти, як доброзичливість та нежадібність, повно розкрити ці поняття, підвести до розуміння їх, зацікавити дітей до виділення цих позитивних категорій з числа протилежних до них, негативних категорій; виховувати доброзичливість; вчити розповідати про даний напрямок моральної категорії доброта, наводячи при цьому подібні приклади із власного життя.

Матеріали та обладнання: текст оповідання "Братик Василько", словесна інструкція до вправи "Я добрий (а)" і гри "Закінчи речення", олівці, клей, зошит "Правила поведінки", чисті картки, заохочувальні призи у вигляді цукерки.

Хід заняття

I. Вступна частина

Слово вчителя:

- Хто живе з вами в сім'ї?
- Чи є у вас сестричка, братик?
- Чи любите ви своїх братика, сестричку?

II. Основна частина

1. Читання оповідання.

"Була у Василька сестра Наталя. Зібралась вона якось іти до школи і раптом заметушилась: забула олівці купити. А в неї сьогодні урок малювання.

- Васильку, - сказала вона, - позич мені свої олівці, я тобі після школи віддам.

- Я не знаю, де вони.

- От жадний, - сказала Наталя. - Та в шухляді ж вони. Василько заліз в шухляду і ніби-то нічого не знайшов, хоча олівці стояли там.

- Справді немає, - промовив він і закрив стіл.

Наталя побігла до сусіда Сашка і той з задоволенням дав їй олівці.

- Дякую тобі, Сашко, ти , дуже добрий хлопчик, - вказала Наталя і пригостила Сашка цукеркою.

Василько, побачивши, що Сашка Наталя пригостила цукеркою, засоромився і заплакав.

2. Аналіз оповідання. Запитання до тексту:

- 1) Про кого розповідається в оповіданні?
- 2) Хто дав Наталі олівці?
- 3) Як можна назвати вчинок Сашка? Чому?
- 4) Як можна назвати вчинок Василька? Чому?
- 5) Чому він так повів себе?
- 6) Хто з нашого класу нежадібний?
- 7) Що означає бути доброзичливим та нежадібним?
- 8) Чому потрібно ділитись з іншими дітьми речами, іграшками?
- 9) Як ви ставитесь до тих дітей, які не дають гратись своїми іграшками?
- 10) Чому Василько засоромився і заплакав?

3. Гра "Закінчи речення." Інструкція:

"А зараз ми пограємо в гру. Я буду зачитувати речення, а ви повинні закінчити його. Хто закінчить правильно, отримає приз."

- Якби у мене сестричка попросила улюблену книжку, то я ... (дав їй).
- Сестричка завжди ділиться зі мною ласощами, то і я повинен ... (ділитись з нею).
- Якби хтось у класі не мав ручки, то я б ... (дав йому ручку).
- Бути добрим означає ... (ділитись іграшками).
- Доброзичлива та людина, яка ... (нежадібна, ділиться іграшками).

III. Заключна частина

1. Бесіда:

- Що означає бути добрим?
- Яка людина вважається доброю?

2. Виведення морального правила.

Моральне правило: "Бути добрим означає бути доброзичливим, нежадібним, завжди ділитись іграшками, речами, ласощами."

3. Вправа "Я добрий(а)". Інструкція:

- 1) Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається;
- 2) Наклей його в зошит "Правила моралі";
- 3) Повтори вдома декілька разів правило моралі.

Заняття №6

Тема: "Добра людина"

Мета: закріпити та удосконалити уявлення дітей про такі напрямки доброти як любов, повагу, та допомогу рідним, близьким; шанобливе ставлення до вчителів; доброзичливість та нежадібність; вияв любові до навколишнього; виховувати доброзичливість, любов до оточуючого; вироблення у дітей активного позитивного ставлення до моральної діяльності за допомогою гри "Вгадай добрий вчинок" і "Як ти вчиниш"; формування вмінь практичного вирішення моральної ситуації.

Матеріали та обладнання: моральні ситуації, зошит, словесна інструкція до вправ "Перевір себе", до гри "Вгадай добрий вчинок" і "Як ти вчиниш", заохочувальні призи у вигляді лева, чисті картки, олівці, клей.

Х ід заняття

I. Вступна частина

1. Слово вчителя.

"Сьогодні ми з вами пригадаємо все, що вивчали про категорію "доброта", для цього відкрийте свій зошит та пригадайте "Правила поведінки".

2. Бесіда з дітьми.

- Яка людина є доброю?
- або
- Що означає бути добрим?

Гра “Вгадай добрий вчинок” . Розгляд малюнків про позитивні і негативні вчинки дітей. Інструкція:

“А зараз ми перевіримо, хто знає все про добру людину. Я вам буду показувати малюнок з добрим чи поганим вчинком, і якщо вчинок добрий, ви повинні плескати в долоні, а якщо ні – нічого не робити”.

II. Основна частина

1. Гра “Як ти вчиниш”. Вибір дітьми відповідей до моральних ситуацій.

Інструкція:

"Я вам буду читати моральні ситуації, а ви повинні обрати відповідь, що тотожна даному вчинку. Хто обере правильну відповідь, отримає приз."

1.1. "Всім дітям в класі роздали цукерки. Одна дівчинка спізналась і не отримала цукерки". Як ти вчиниш?:

- а) поділишся своєю цукеркою з дівчинкою;
- б) поділишся своєю цукеркою, якщо вона пригостить тебе чимось;
- в) поділишся своєю цукеркою, якщо про це нагадає вчителька;
- г) пожалієш дівчинку, але свою цукерку з'їси сам;
- д) цукерку з'їси сам, нехай собі плаче.

1.2. "Мати, поспішаючи на роботу, попросила тебе нагодувати тварин, але ти домовився з хлопцями піти пограти на вулиці в футбол." Як ти вчиниш?:

- а) нагодуєш тварин, а потім підеш гратись на вулицю;
- б) підеш пограєшся, а лише тоді нагодуєш тварин;
- в) попросиш бабусю нагодувати тварин, а сам підеш на вулицю;
- г) скажеш мамі, що в тебе немає часу і підеш гратися з дітьми;
- д) підеш гратись з дітьми.

1.3. "Бабуся попросила тебе прибрати кімнату, але ти мала йти до сусідської дівчинки подивитись нову іграшку". Як ти вчиниш:

- а) прибереш кімнату, а завтра підеш гратись;
- б) підеш швиденько подивисься, а потім прибереш кімнату;
- в) попросиш бабусю прибрати кімнату, а сама підеш до сусідки;
- г) скажеш бабусі, що в тебе немає часу і підеш до сусідки;
- д) Підеш до сусідки і скажеш, щоб бабуся прибрала сама.

1.4. "Вчитель попросив допомогти готувати клас до святкового вечора. А ти з мамою мала після уроків іти за покупками". Як ти вчинив:

- а) допоможеш вчительці оформлювати клас. Підеш за покупками іншого дня або пізніше;
- б) швиденько збігаєш з мамою за покупками, а потім прибіжиш оформлювати клас;
- в) підеш з мамою за покупками, а потім, якщо ще буде час, повернешся оформлювати клас;
- г) поясниш вчительці ситуацію і підеш з мамою за покупками;
- д) підеш з мамою за покупками.

1.5. "Ти не слухався маму і вона тебе покарала, не дозволивши цілий день дивитись телевізор. Коли вона піде на роботу, як ти вчиниш:

- а) не буду дивитись телевізор цілий день;

б) не буду дивитись телевізор, а ввечері попрошу пробачення, і якщо мати дозволить, то подивлюсь;

в) подивлюсь улюблену передачу, а потім попрошу у мами вибачення;

г) подивлюсь телевізор, а коли прийде мати, виключу;

д) буду дивитись телевізор, нехай свариться.

2. Нагородження дітей.

III. Заключна частина

1. Заключна бесіда.

- Про що ми говорили під час заняття?

2. Виведення морального правила.

Моральне правило: “Добра людина - це та, яка допомагає і любить батьків; поважає вчителів та однолітків; любить навколишнє; доброзичлива та нежадібна.”

3. Вправа "Перевір себе".

1) “Відкрийте зошит. Подивіться, чи усі правила моралі стосовно категорії “доброта” ви написали.

2) Підкресліть в усіх правилах слово, яке ми розглядали на попередніх і на сьогоднішньому занятті олівцем, що вам подобається.

Заняття № 7

Тема: “Що означає бути добрим”.

Мета: узагальнення та систематизація знань дітей з моральної категорії “доброта”, вироблення вмінь і навичок практичного вирішення моральних колізій, виховувати доброзичливі почуття, активізування моральної діяльності дітей і вироблення позитивного ставлення до неї за допомогою гри-інсценізації і сюжетно-рольової гри.

Матеріали та обладнання: моральні колізії, запитання до гри-інсценізації, зошит “Правила моралі”, інструкція до гри “Добрі вчинки”, до сюжетно-рольової гри “Хто в класі добра людина”, фішки .

Попередня робота: підготовка трьох виступаючих до гри-інсценізації.

Хід заняття.

I. Вступна частина

Вступна бесіда:

- Кого ми називаємо добрим?

- Пригадайте, які оповідання ми читали з цього приводу?

- Розкажіть про власні добрі вчинки.

1. Читання та закінчення ситуацій з моральним змістом. Ситуації:

а) “Оленка гралась в улюблену гру. Мати попросила її сходити в магазин за хлібом. Що зробила Оленка? Чому? “;

б) “Сергійко та Сашко голосно гомоніли та бігали по хаті. Раптом до матері подзвонили з роботи. Взявши слухавку, вона нічого не могла почути.

Сергійко та Сашко ...” (Що зробили Сергійко та Сашко далі? Чому?);

в) “На уроці діти уважно слухали вчителя. Віталік спізнився і з шумом залетів у клас, розповідаючи, чому він спізнився. Діти ...” (Що зробили діти? Чому?);

г) “Оксанка і Олеся грались з кошеним. Кошеня ненароком пошкрябало Олесі руку. Олеся ...” (Що зробила Олеся? Чому?)

д) “Люба та Сашко малювали. Раптом у Люби зламався олівець.

- Сашко, - сказала Люба, - можна мені домалювати малюнок твоїм олівцем?

Сашко ... “ (Що відповів Сашко? Чому?)

4) Гра-інсценізація “Поводь себе правильно.”

Ситуація 1. “Сидить бабуся і дивиться телевизор. Забігає Сашко і Оленка, кричать. Бабуся каже:

- Тихіше, я нічого не чую.

- То й не треба, - виключив телевизор Сашко.

- Нехай подивиться, - каже Оленка.”

Запитання до учнів:

- Як повів себе Сашко?

- Чому він так повів себе?

- Хто з дітей вчинив правильно?

- Чи можна заважати дорослим?

Ситуація 2. “Світланка біжить до школи і каже:

- Василько, я іду до школи, але в мене десь косинець зник. Ти не позичиш свого?

- У мене немає, - каже Василько, закриваючи стіл, на якому лежить косинець.

- А ось він, - каже Світланка.

- Ні, це не той, він мені потрібен, в другого немає, - відповів Василько.

- Візьми мій, - каже Оленка.”

Запитання до учнів:

- Як повів себе Василько?

- Чому він так вчинив?

- Хто з дітей вчинив правильно?

- Як би ви вчинили в даній ситуації?

III. Заклучна частина

1. Сюжетно-рольова гра “Школа”. Інструкція:

“А зараз ми з вами пограємо в гру “Школа”. Кожен з вас обере собі роль і буде діяти згідно до неї”.

1. Вчитель складає з дітьми моральне правило:

- Якою повинна бути добра людина?

“Добра людина - це та, яка допомагає і любить батьків; поважає вчителів та однолітків; любить навколишнє, доброзичлива та нежадібна.”

3. “Хто в класі добра людина”. Інструкція:

“Кожен з вас повинен розповісти про одну добру людину в нашому класі”.

1. Гра “Я добрий (а)”. Інструкція:

“Ми сьогодні перевіримо себе. Я буду зачитувати правило і якщо ви робите так, то підніміть фішку, а якщо ні – то не потрібно”.

3) Я добрий, бо допомагаю бабусі;

- 4) Я добрий, бо не жадібний;
- 5) Я добрий, бо люблю усе живе тощо.

Заняття № 8

Тема: “Я добра людина”.

Мета: перевірити, скоригувати, узагальнити знання дітей щодо моральної категорії “доброта”; стимулювати у вихованців розвиток особистісних цінностей у процесі виконання вправ; навчити дітей самостійно та диференційовано застосовувати моральні знання в практичних ситуаціях.

Матеріали та обладнання: картки з моральними колізіями, розроблені за рівнем складності, зошит “Правила моралі”, кольорові олівці.

Хід заняття

5. Вступна частина

Підготовча бесіда.

5. Яка людина вважається доброю?

6. Наведи конкретні приклади добрих вчинків (дітей, власні)

II. Основна частина.

1. Читання і завершення моральних колізій дитиною. “Я зачитаю вам оповідання, а ви повинні подумати і закінчити їх”.

1 рівень. (Складна ситуація). “На клумбі біля школи розквітли квіти. Тобі вони сподобались. Що ти вчиниш? Чому?”

2 рівень. “Василько та Миколка гралась машинками. Мати покликала Василька додому і він забрав усі свої машинки. Миколка розплакався, бо хотів погратись. Що вчинив Василько? Чому?”

3 рівень. “Люба та Сашко малювали. Раптом у Люби зламався олівець. Як вчинив Сашко? Чому?”

4 рівень. (Проста ситуація). “Сашко їсть цукерки.

- Дай мені цукерку, - попросила Оленка. Як вчинив Сашко? Чому?”

3. Психологічна гра-вправа “Я добра людина”. Інструкція:

“А зараз ми пограємо у гру “Я добра людина”. Ви повинні виконувати мої установи і відповідати на запитання. Слухайте уважно. Почали.”

1) Заплющіть очі і подумайте про те, що ви добрі люди, що ви допомагаєте мамі (доброзичливі до інших, любите тварин, поважаєте вчителя).

2) Про що ви думаєте?

3) Спробуйте уявити себе в ситуації, коли ви допомагаєте мамі (доброзичливі до інших, любите тварин ...).

4) Які відчуття вас охоплюють?

5) Допомогати мамі (бути доброзичливим, любити тварин, поважати вчителя) - це добре чи погано?

6) Пообіцяйте собі, що будете допомагати мамі (бути доброзичливими до інших, любити тварин, поважати вчителя)

7) написання у зошит “Правила моралі” “Я добрий, бо я допомагаю матері (доброзичливий до інших, люблю тварин, поважаю вчителя)”. Намалюй її таким кольором, який ближче до цієї норми.

3. Гра “Запитай-вгадай-покажи”. Інструкція:

“А зараз ми пограємо в гру. Один з вас, хто добре знає категорію “доброта”, запитає нас про неї, ми повинні вгадати, чи це про неї йдеться мова і навести реальний приклад за цією складовою. Наприклад: “Допомагати мамі – це добре?”. Як ми будемо допомагати мамі, розкажіть.”

I. Заключна частина

Виведення моральних правил дітьми за допомогою запитання вчителя.

- Яка людина вважається доброю? Чому?

Допомога: робота з моральним правилом. Моральне правило: “Добра людина – це та, яка допомагає і любить батьків; поважає вчителів та однолітків; любить навколишнє; доброзичлива та нежадібна”.

Заняття №9

Тема: “Квітуха країна доброти”.

Мета: 1) перевірити, скоригувати та узагальнити знання дітей про моральну категорію “доброта”; 2) виховувати любов до оточуючих, до близьких людей, повагу до вчителів, доброзичливість; дати дітям змогу самостійно і диференційовано застосовувати знання в реальних ситуаціях.

Попередня робота: підготовка 2-3 дітей, що виступають на занятті, розробка наочності.

Матеріали та обладнання: завдання, написані на пелюстках різних квітів (ромашка), лист від “Королеви Квітів”, квіточки-подарунки, емблеми-квіточки, хризантема, фіалка, гвоздика, троянда, розповідь вчителя, написана на гарному папері, телеграма від Королеви Добрих Квітів.

Хід заняття.

I. Вступна частина

1. Розповідь вчителя.

Вчитель: “Діти, Королева Добрих Квітів залишила нам листа, в якому просить нашої допомоги. Чи бажаєте ви допомогти? Якщо так, то відкриваємо листа і послухаємо уважно, що ж хоче від нас Королева Добрих Квітів. “

2. Зачитування листа дітям.

“Любі школярки! Нашу країну охопило горе. На нас напали недобрі квіти. Вони привчають усіх робити погані справи. Але якщо ви допоможете нам розібратись у хороших та поганих справах, то вони зникнуть з нашої країни. Для цього вам слід пригадати секрети доброї людини і вирішити ряд завдань, що ми вам надіслали.”

За кожне правильно виконане завдання ви отримаєте у винагороду квіточки-подаруночки.

- Ну, що, почнемо виконувати завдання?

1. II. Основна частина

2. 1. Виконання завдань, що записані на пелюстках різних квіточок.

1.1. Завдання (квіточка ромашка) “Люби і поважай близьких” (назва завдання записана всередині квіточки), передбачає конкурс знавців моральних слів:

- Що означає бути добрим?
- Що означає поважати близьких?
- Що означає любити близьких?
- Наведіть власні приклади з життя, коли ви були добрими.
- Наведіть власні приклади з життя, коли ви поважали дорослих.

1.2. Завдання. (хризантема) “Допомога” . Гра-завдання “Назви слово”:

- Добра людина завжди ... (допомагає) батькам.
- Якщо бабуся просить поприбирати в кімнаті, то їй потрібно ... (допомогти).
- Якщо твій друг не встигає застелити ліжко, а ти вже це зробив, то треба (допомогти) йому.
- Хто любить свою матусю, той завжди їй ... (допомагає).
- Уважна людина - це така, яка усім ... (допомагає).

1.3. Завдання. (фіалка) “Люби тварин”. Гра-змагання “Закінчи речення”:

- Добра людина - це та, що (любить тварини, рослини), усе живе.
- Добра людина завжди допомагає і ... (любить тварин).
- Добра людина не ображає і ... (любить тварин).
- Дітей, що люблять тварин, рослини, навколишнє, називають ... (добрими дітьми).
- Дітей, які допомагають тваринам, годують їх, називають ... (добрими дітьми).

1.4. Завдання:(гвоздика) “Добрі стосунки”. Гра-змагання “Речення з помилками”. Приклади:

- Коли вчитель розповідає щось на уроці, то треба поводити себе погано, шуміти, кричати, бігати. Це подобається вчителю.
- Коли хтось відповідає, то я поводжу себе добре: кричу, заважаю.
- Я завжди перебиваю вчителя, бо поважаю його.
- Вчитель нас поважає, а ми його не повинні поважати.
- До вчителів треба ставитись без поваги, шанобливо.

1.5. Завдання(троянда) “Доброзичливість”. Інсценізація ситуацій (2-3 учні). Відповіді на запитання до неї.

Інструкція: “Подивіться сценку і дайте відповіді на запитання, що є на пелюстках.”

Сценка: “Двоє хлопчиків і дівчинка сидять за столом.

- Ой, у мене зламався олівець. - сказала дівчинка.
- Ну і що, - відповів їй хлопчик, - у мене лише один олівець і я тобі не дам його.
- Бери олівець, - каже другий хлопчик, - а я потім домалюю.”

Запитання:

- Як повів себе перший хлопчик?
- Хто з дітей вчинив правильно?
- Що означає бути доброзичливим?
- Хто є доброзичливим: перший чи другий хлопчик?

1.6. Завдання. “Доброта” - складання “Пам’ятки доброї людини.”

- Добра людина - це та, яка:
- 1) (допомагає ї любить батьків);
- 2) (поважає вчителів та однолітків);
- 3) (любить навколишнє);
- 4) (допомагає навколишнім).;
- 5) (доброзичлива та нежадібна).

III. Заключна частина

Підсумок заняття.

1. Підрахунок квіточок-подарунків.

2. Заключне слово вчителя:

- Прийшла телеграма від Королеви Добрих Квітів:

“Любі друзі! Дякую вам за допомогу. Усі погані квіти втекли геть з нашої країни. Ви дуже хороші діти. За це я вам надсилаю маленькі подарунки, які завжди вам будуть нагадувати про те, що ви добрі люди.”

3. Отримання прізв'язів від Королеви Добрих Квітів.

Є.2. Система занять з формування моральної якості “чуйність”.

Заняття №1

Тема: “Будь завжди уважним до інших”.

Мета: дати дітям уявлення про чуйність як уважне ставлення до оточуючих, близьких; виховати у них чуйність; зацікавити дітей до роз'яснення терміну “чуйність” за допомогою наведення конкретного прикладу до даного напрямку, розповідь про його сутність.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Котушка”, письмова інструкція до вправи “Я чуйна людина”, до гри “Закінчи речення”, олівці, чисті картки, зошит “Правила моралі”, клей, заохочувальні призи у вигляді котушки.

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Вступна бесіда.

- Чи є у вас бабусі та дідусі?
- Як ви ставитесь до них?

2. Словникова робота: “Чуйність - це повага до інших”.

II. Основна частина.

11. Читання оповідання “Котушка”.

“Бабуня сиділа біля вікна і шила. А Вітя з Людою вилізли на канапу й гортали нову цікаву книжку.

Коли це - стук-стук-стук - застрибала на підлозі котушка – та під буфет.

- Біжи, Вітю, дістань бабуні котушку, - шепоче Люда братові.

- Сама йди, - відмовляє Вітя, - я вже з-під ліжка наперсток діставав.

Тепер твоя черга.

- Ні, твоя.

- Чому це моя?

- Я чому моя?

Сперечались вони, сперечались, навіть про книжку забули. А бабуня тим часом нагнулась, понишпорила палицею під буфетом та й дістала котушку.

2. Аналіз оповідання за запитаннями:

1) Про кого розповідається в оповіданні?

2) Чому сперечались Вітя з Людою?

3) Хто вам сподобався? Чому?

4) Як назвати вчинок Віті і Люди? Чому?

5) Чому вони так поводитись?

6) Чи уважні ви до своїх бабусь?

7) Чому потрібно завжди поважати дорослих, бережливо ставитись до їх почуттів?

8) Що означає бути уважним, чуйним?

9) Як люди ставляться до тих, хто неуважний до дорослих?

10) Як ви думаєте, Віті та Люді стало соромно, чи ні?

3. Гра “Закінчи речення”. Інструкція:

“Я вам буду зачитувати речення, а ви повинні закінчити його. За кожен правильну відповідь ви отримаєте приз.”

- Якби у моєї бабусі впала котушка, то я б ... (підняв її).

- До старших слід ставитись ... (уважно).

- Чуйна людина - це та, яка ... (уважно ставиться до дорослих).

- Уважно ставиться до дорослих лише ... (чуйна людина).

- Уважно ставитись до дорослих, рідних означає бути ... (чуйним)

III. Заключна частина

1. Зачитування морального правила дітям.

Моральне правило: “Чуйна людина завжди уважно ставиться до дорослих.”

2. Вправа “Я чуйна людина”. Інструкція:

1) Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі подобається.

2) Наклей його в зошит “Правила моралі”.

3) Повтори правило моралі декілька разів уголос перед сном.

Заняття № 2

Тема: “Завжди співчуйвай оточуючим.”

Мета: дати дітям уявлення про чуйність як співчуття і співпереживання оточуючим, зацікавлення дітей і вироблення позитивного ставлення до моральної категорії “чуйність” за допомогою вправ, оповідань; виховання любові до ближнього; навчити дітей розповідати зміст терміну “співчуйваю” і наводити до нього приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Три товариші”, плакат “Словникова робота”, письмова інструкція до гри “Знайди невідоме слово”, до вправи “Я чуйний (а)”, клей, картки, зошит “Правила моралі”.

Хід заняття

1) Вступна частина

1. Вступна бесіда вчителя.

- Що означає бути чуйним?
- Наведіть приклади чуйної людини.

3 Словникова робота: Чуйність - це співчуття та співпереживання оточуючим. Співчуття та співпереживання - це переживання разом з людиною, якій погано, хвилювання за неї.

4 Бесіда з дітьми:

- 1) Хто у нас в класі чуйний? Чому?
- 2) Хто у нас вміє співчувати, співпереживати іншим? Чому?

II. Основна частина

1. Читання оповідання.

“Вітя загубив сніданок. На перерві усі діти снідали, а Вітя стояв і дивився.

- Чому ти не їси? - запитав Коля.
- Сніданок загубив.
- Погано, - сказав Коля, кусаючи білу булку. - До обіду ще далеко!
- А де ти його загубив? - запитав Мишко.
- Не знаю ..., - тихо сказав Вітя.
- Ти, мабуть, в кишені ніс, а треба в сумку класти, - сказав Мишко.

А Володя нічого не запитав. Він підійшов до Віті, розламав надвое шматок хліба з маслом і простягнув товаришу:

- Бери половину! Вітя посміхнувся:
- Дякую!”

2. Аналіз оповідання:

- Що трапилось з Вітею?
- Як до цього поставились його друзі?
- Хто вам сподобався? Чому?
- Як можна назвати вчинок Володі? Чому?
- Чому він так вчинив?
- А хто з вас чуйний?
- Що означає бути чуйним?
- Чому потрібно співчувати оточуючим?
- Як люди ставляться до тих, хто не співчуває оточуючим?
- Чому Вітя посміхнувся?

3. Гра “Знайди невідоме слово”. Інструкція:

“Я вам зачитаю речення, а ви повинні вгадати слово. Хто вгадає правильно, отримає приз.”

- Людина, яка співчуває друзям, називається ... (чуйною).
- Людина, яка жаліє інших називається ... (чуйною).
- Справжній товариш розуміє, співчуває вам, а отже є ... (чуйною людиною).

- Людина, яка переживає за своїх друзів називається ... (чуйною).

III. Заключна частина

1. Бесіда:

- Що означає бути чуйним?

2. Моральне правило: “Чуйна людина завжди співчуває оточуючим.”

3. Вправа “Я чуйна людина.” Інструкція:

1) Запиши правило моралі на картки таким кольором, який тобі подобається;

2) Наклей його в зошит “Правила моралі”;

3) Повтори правило моралі уголос декілька разів перед сном.

Заняття №3

Тема: “Турбота про інших.”

Мета: дати уявлення дітям про категорію “чуйність” як турботливе ставлення до оточуючих; показати позитивну сторону допомоги оточуючим і зацікавити дітей до цього; навчити визначати рівень допомоги оточуючим; виховувати любов до оточуючих; навчити розповідати про даний напрямок моральної категорії і наводити подібні приклади.

Матеріали та обладнання: словесна інструкція до вправи “Я чуйний (а)”, усна інструкція до гри “Як вчинити”; олівець, зошити “Правила моралі,” чисті картки, клей, заохочувальні призи у вигляді листочків.

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Гра “Як вчинити?” (Вихователь називає сюжет, а діти закінчують його). Інструкція: “Я починаю розповідати оповідання, а ви подумайте і закінчіть його.”

Ситуація 1. Діти збирають урожай. Одна дівчинка набрала так багато фруктів, що не може утримати їх в руках. Сашко... (Що робить Сашко?).

Ситуація 2. Двоє дітей їдять щось смачне, а третій - ні. (Як вчинити?).

Ситуація 3. Усі діти саджають квіти, прибирають ділянку, а одна дитина стоїть без роботи. Вчитель ... (Як вчинив вчитель?).

2. Словникова робота. Чуйність -- це турбота про інших, допомога їм.

1. Основна частина

1. Читання оповідання “Шкільне подвір’я”.

“Шкільне подвір’я” восени покрилось жовто-червоною ковдрою. Сидячи у класі, діти дивились у вікно, як опадає листя. Після уроків зайшов класний керівник і сказав:

- Сьогодні ми з вами будемо прибирати шкільне подвір’я. Для цього необхідно піти отримати лопати, віники, граблі. - Сергійко, звернулась вчителька до самого швидкого хлопчика, - вибери, хто з дітей піде отримувати приладдя. Сьогодні ти відповідаєш за те, щоб усі діти вийшли на прибирання території.

Сергійко підскочив і голосно закомандував:

- Всі збираємось на вулиці. Хто збереться останній, той буде нести граблі, віники і лопати.

Усі діти почали швиденько збиратись і, штовхаючись, повибігали на вулицю. Лише Оленка не змогла швидко вдягнутись, тому що окрім курточки їй потрібно було одягнути кофту, шапку і шарфик. Батьки після хвороби суворо заборонили вибігати на вулицю без шапки. Коли дівчинка

зібралась, то у класі нікого не залишилось. Вона взяла 4 лопати і потягла їх на вулицю. На подвір'ї Сергійко почав жартувати з неї:

- Тобі не тяжко, ти як тяглова коняка.

Оленка поклала лопати і повернулась у клас за віниками та граблями.”

2. Обговорення оповідання:

- Про кого розповідається в оповіданні?

- Що вчителька сказала Сергійкові?

- Що вчинив Сергійко?

- Хто з дітей виніс приладдя?

- Як назвати вчинок Сергійка?

- Чому він так повів себе?

- Хто з вас чуйний?

- Чому потрібно завжди турбуватись про інших?

- Як люди ставляться до тих, хто не турбується про інших?

- Чи знав Сергійко, що він неправильно вчинив?

III. Заклучна частина

1. Зачитування дітям морального правила:

“Чуйна людина - це та, що турбується про інших.”

2. Вправа “Я чуйний(а).” Інструкція:

1) Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі найбільше подобається;

2) Наклей його в зошит “Правила моралі”;

3) Повтори правило моралі декілька разів уголос перед сном.

Заняття №4

Тема: “Допомагай друзям у біді.”

Мета: дати дітям уявлення про чуйність як допомогу друзям у скруті; виховувати любов до ближнього; зацікавлювати дітей до розрізнення позитивних і негативних вчинків при складанні пам'ятки; навчити розповідати про даний напрямок моральної категорії і наводити подібні до оповідання приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Справжній друг”, словесна інструкція до вправи “Я чуйний (а)”, олівці, зошит “Правила моралі”, чисті картки, клей, заохочувальні призи у вигляді календариків, плакат “Словникова робота”, інструкція до пам'ятки “Допомагай друзям”.

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Вступна бесіда:

- Яка людина називається чуйною?

2. Словникова робота:

Чуйна людина - це також людина, яка допомагає друзям у біді.

II. Основна частина

1. Читання оповідання “Справжній друг”.

“На уроці математики вчителька визвала Сергійка до дошки. Сергійко не знав, як вирішити загачу.

- Сідай, Сергійко, ти зовсім не готуєшся то уроків, - зауважила вчителька.

Сергійко сів за парту і заплакав. На перерві до нього підійшли друзі Миколка та Олег і почали його заспокоювати:

- Не плач, Сергійку, - сказав Миколка, - наступного разу я тобі підкажу, а домашнє завдання ти можеш у мене списати.

- Ні, - каже Олег, - так не можна чинити. Краще, якщо хочеш, то я з тобою трішки позаймаюсь і ти будеш знати.

- Дякую, - усміхнувся Сергійко.

2. Аналіз оповідання. Запитання:

- Про кого розповідається в оповіданні?

- Що зробив Миколка?

- Як повів себе Олег?

- Хто з хлопчиків вам сподобався? Чому?

- Чому Олег та Миколка так вчинили?

- Як ви ставитесь до тих дітей, які допомагають своїм друзям?

- Чому слід допомагати друзям?

- Як люди ставляться до таких як Олег?

- А ви допомагаєте своїм друзям?

3. Пам'ятка "Допомагай друзям."

Інструкція: "Сьогодні ми з вами складемо пам'ятку "Допомагай друзям" для дітей, молодших за віком, щоб вони могли правильно себе поводити в дитячому садочку. Я буду зачитувати правила, а ви їх допоможете закінчити:

1) Якщо твій друг потрапив у біду, то ... (допоможи йому).

2) Чуйна людина - це та, яка ... (допомагає друзям у біді).

3) Допомагає друзям у біді ... (чуйна людина).

4) Якщо у тебе щось трапилось, то тобі... (допоможуть твої друзі) .

15) Заклучна частина

1. Підведення підсумків заняття:

- Яка людина називається чуйною?

2. Виведення морального правила:

"Чуйна людина - це та, яка допомагає друзям у біді."

3. Вправа "Я чуйний(а)." Інструкція:

1) Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі найбільше подобається;

2) Наклей його в зошит "Правила моралі".

3) Повтори правило моралі декілька разів уголос перед сном.

Заняття № 5

Тема: "Якщо другу погано, то і мені також."

Мета: дати дітям уявлення про чуйність як хвилювання за своїх друзів, близьких, підвести дітей до усвідомлення поняття "хвилювання"; зацікавити позитивними вчинками героїв оповідання; виховувати чуйність; навчити

розповідати про своїх друзів, про даний напрямок моральної категорії, наводити приклади.

Матеріали та обладнання: текст оповідання “Мої друзі”, словесна інструкція до вправи “Я чуйний (а)”, олівці, зошит “Правила моралі”, чисті картки, клей, заохочувальні призи у вигляді сердечка, плакат “Словникова робота”.

Хід заняття.

I. Вступна частина

1. Вступна бесіда:

- Яка людина вважається чуйною?

“А знаєте, що чуйна людина - це та, яка хвилюється за своїх друзів, близьких.”

2. Словникова робота:

Хвилюватись - це означає переживати, думати про стан інших людей.

II. Основна частина

1. Читання оповідання “Мої друзі”.

“У Василька захворіла мати. Він дуже сумний прийшов до школи. Усі діти грались, а він сидів за партою наодинці. Після уроків до нього підбігла Катруся:

- Ти чому такий сумний? - запитала вона.

- У мене мама захворіла, - відповів Василько.

- Нічого страшного, одужає. Ідемо, пограємось з нами, - сказала Катруся.

- Ні, я не можу. Я дуже хвилююсь за свою маму. Василько пішов додому. По дорозі його наздогнав Петрик:

- Мені сказала Катруся, що у тебе хвора мати. Хочеш, я допоможу тобі зробити щось вдома?

- Дякую, - зрадів Василько.”

2. Аналіз оповідання. Запитання:

- Про кого розповідається в оповіданні?

- Що трапилось у Василька?

- Що сказала Катруся?

- Хто вам сподобався? Чому?

- Як можна назвати вчинок Петрика?

- Чому він так повів себе?

- А як ви ставитесь до інших, хто не чуйний, не хвилюється про інших?

- Чому Василько зрадів словам Петрика?

3. Гра “Закінчи речення”. Інструкція:

“Я вам буду зачитувати речення, а ви повинні закінчити його. За кожну правильну відповідь ви отримаєте приз.”

- Чуйна людина - це та, яка ... (хвилюється про ближніх).

- Хвилюватись про друзів означає бути ... (чуйною людиною).

- Хвилюватись про інших означає ... (переживати з ними разом, думати про них).

- Переживати за друга, думати про нього означає, що ви ... (хвилюєтесь, чуйна людина).

III. Заклучна частина

1. Бесіда з дітьми:

- Яка людина називається чуйною?

- Що означає хвилюватись?

2. Моральне правило:

“Чуйна людина - це та, яка хвилюється про інших (переживає з ними разом, думає про них) “

3. Вправа “Я чуйний(а)”. Інструкція:

1) Запиши правило моралі на картки тим кольором, який тобі найбільше подобається.

2) Наклей його в зошит “Правила моралі”.

3) Повтори правило моралі декілька разів уголос перед сном.

Заняття №6

Тема: “Чуйна людина”.

Мета: закріпити та удосконалити знання дітей про напрямки, що включає категорія “чуйність”; виховувати стійке активне позитивне ставлення до моральної діяльності за допомогою гри “Вгадай чуйний вчинок”, “Як ти вчиниш”, формувати вміння практичного вирішення ситуацій.

Матеріали та обладнання: моральні ситуації, зошит “Правила поведінки”, словесна інструкція до вправ “Перевір себе,” “Вгадай чуйний вчинок”, “Як ти вчиниш?”, заохочувальні призи у вигляді яблук, чисті картки, олівці, клей, медаль знавця.

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Вступна бесіда:

- Давайте пригадаємо все, що вивчали про категорію “чуйність”.

- Яка людина вважається чуйною?

Допомога: зачитування правил із зошита “Правила моралі”.

1. Гра “Вгадай чуйний вчинок”. Інструкція:

“А зараз ми перевіримо, хто знає все про чуйну людину. Я вам буду показувати малюнки, а ви повинні визначити вчинки їх героїв, якщо вчинок чуйний, то ви плескаєте в долоні, а якщо ні – то нічого не робите.”

1. Основна частина

1. Гра “Як ти вчиниш?” Інструкція:

“ Я вам буду зачитувати моральні ситуації, а ви повинні обрати відповідь, що тотожна (подібна) даному вчинку. Отже, з 5 відповідей оберіть правильну. Хто вірно обере відповідь, отримає одне яблучко, пояснить її – два яблучка. Хто більше набере яблук, отримає медаль знавця.”

1. Ти став свідком того, по однокласник несправедливо образив хлопчика. Як ти вчиниш:

а) вимагатимеш від однокласника вибачитись перед хлопчиком;

б) з'ясуєш, чому однокласник образив хлопчика і допоможеш їм помиритись;

в) пожалієш та заспокоїш хлопчика;

г) не будеш влізати у конфлікт, але пожалієш хлопчика;

д) зробиш вигляд, що тебе це не стосується.

2) В автобусі їде багато людей. Усі місця зайняті. Ти стомився і сидиш біля вікна. На зупинці зайшла старенька бабуся.

Як ти вчиниш:

а) одразу встанеш і звільниш місце;

б) звільниш місце, якщо ніхто не встане і не звільниш місця раніше;

в) встанеш, якщо бабуся тебе про це попросить;

г) встанеш, коли усі почнуть просити тебе про це;

д) знайдеш причини для відмови.

3) Оленці дали завдання поприбирати в класі, але дуже багато роботи.

Як ти вчиниш:

с) одразу допоможеш їй прибрати;

б) запитаєш, чи не потрібна твоя допомога;

в) допоможеш, якщо Оленка про це попросить тебе;

г) допоможеш, якщо вчителько попросить тебе;

д) знайдеш причини для відмови.

4) Твій друг не знає, як виконати завдання з української мови. Як ти вчиниш:

а) запропонуєш йому свою допомогу;

б) допоможеш, якщо він тебе попросить;

в) допоможеш, якщо попросить тебе вчителька;

г) даси списати вправу;

д) не допоможеш, нехай сам думає.

2. Нагородження переможця.

III. Заключна частина

1. Бесіда з дитиною:

- Яка людина вважається чуйною?

Допомога: плакат з моральним правилом: "Чуйна людина - це та, яка завжди уважно ставиться до дорослих; співчуває оточуючим; турбується про інших; допомагає друзям у біді; хвилюється про інших."

2. Вправа "Перевір себе". Інструкція:

1) відкрийте зошит "Правила моралі";

2) Подивіться на усі правила, записані у ньому;

3) Підкресліть слово, яке ми розглядали на попередніх заняттях, кольоровим олівцем.

Заняття №7

Тема: "Що означає бути чуйним?"

Мета: узагальнити та систематизувати знання дітей за моральною категорією "чуйність"; виробити вміння та навички практичного вирішення моральних колізій; виховувати позитивне ставлення до моральної діяльності; її активізація за допомогою гри-інсценізації та сюжетно-рольової гри.

Попередня робота: до гри-інсценізації підготовка 3 учнів.

Матеріали та обладнання: моральні колізії, запитання до інсценізації, зошит “Правила моралі”, інструкція до гри “Чуйні вчинки”, “Хто в класі чуйна людина”, до сюжетно-рольової гри “Прибирання дошки класу.”

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Вступна бесіда:

- Кого ми називаємо чуйним?
- Які оповідання ми читали про чуйних людей?
- Розкажіть про власні чуйні вчинки.

2. Гра “Чуйні вчинки”. Інструкція:

“Хто з вас розкаже про чуйні вчинки, той отримає приз.”

II. Основна частина

1. Читання моральних ситуацій. Закінчення їх.

Моральні ситуації:

Ситуація 1.

“Сашко, ївши бутерброд, побачив, як голодна собака дивиться на нього. Тоді Сашко ... Що зробив Сашко? Чому?”

“Ігор гуляв коло дому, аж раптом побачив маленьке цуценя, яке мерзло і дуже жалібно тьввало. Толі Ігор ... що зробив Ігор? Чому?”

“На вулиці було слизько. Ігор і Сашко йшли додому. Сашко впав. Що зробив Ігор? Чому?”

“У Юрка День народження. Оля і Катерина принесли подарунки. Юрко зрадів подарункам і у дівчаток з'явилась усмішка. Прийшов Петрик і приніс свій подарунок, але побачивши подаровані Юрку іграшки, нахмурився і сказав ... Що сказав Петрик? Чому?”

“У магазині було дуже багато людей. В однієї бабусі впали яблука і розсипались по підлозі. Петрик ... Що зробив Петрик? Чому?”

2. Гра-інсценізація “Поводь себе правильно”.

Ситуація 1. “Хлопчик їсть бутерброд. Інший хлопчик дивиться на нього і каже:

- Дай мені шматочок.
- Ні, - відповідає перший хлопчик, - мені мама сказала їсти самому.

Дівчинка дістає з портфеля цукерку і каже:

- Ось, пригощайся, моя мама завжди кладе декілька цукерок, щоб я змогла поділитись з друзями.” Запитання до учнів:

- 1) Як повів себе перший хлопчик?
- 2) Чому він так повів себе?
- 3) Хто з дітей вчинив правильно?

Чи потрібно турбуватись про однокласників?

Ситуація 2. “Хлопчик біжить і впав. Дівчинка підбігає і запитує:

5. Миколка, Ти дуже сильно вдарився? Давай, я допоможу тобі встати.
6. Нічого йому немає, - сміється Василько, - сам встане.

1. Як повела себе дівчинка?
2. Чому вона так сказала?

3. Хто з дітей вчинив правильно?
4. Хто з дітей вчинив неправильно?
5. Чи потрібно співчувати друзям?

3. Гра “Хто в класі чуйна людина”. Інструкція:

“Кожен з вас повинен розповісти про того, хто у нас чуйний.”

III. Заклучна частина

- Сюжетно-рольова гра “Прибирання класу”. Інструкція:

“А зараз ми пограємо в гру “Прибирання класу”. Але кожен самостійно обере собі роль.”

2. Бесіда:

- Якою повинна бути чуйна людина?

Допомога: плакат з моральним правилом : “Чуйна людина – це та, яка уважно ставиться до дорослих; співчуває сточуючим; турбується про інших; допомагає друзям у біді; хвилюється про інших.”

3. Гра “Я чуйний”. Інструкція:

“Я зачитую правила, і якщо ви робите так, то піднімаєте фішку, якщо ні – то не потрібно”.

-Я чуйний, бо я (уважно ставлюсь до дорослих).

-Я чуйний, бо я (співчуваю оточуючим) .

-Я чуйний, бо я (турбуюсь про інших) .

-Я чуйний, бо я (допомагаю друзям у біді).

-Я чуйний, бо я (хвилююсь за інших).

Заняття №8

Тема: “Я чуйна людина”.

Мета: перевірити, скоригувати і узагальнити знання дітей щодо моральної категорії “чуйність”; стимулювати у вихованців розвиток особистісних цінностей у процесі виконання вправ; виховувати чуйність; навчити дітей самостійно використовувати моральні знання в практичних ситуаціях.

Матеріали та обладнання: картки з моральними колізіями, розроблені за рівнем складності, зошит “Правила моралі”, кольорові олівці.

Хід заняття

8. Вступна частина

1. Підготовча бесіда:

- Яка людина вважається чуйною? Чому?
- Назвіть конкретні приклади власних чуйних вчинків, або вчинки дітей, що вам запам’ятались.

II. Основна частина

1. Зачитування дітям моральних колізій, завершення їх школярами.

Інструкція:

“Я зачитую вам ситуації, а ви повинні подумати і закінчити їх.”

1) В автобус зайшла старенька бабуся, вона попросила Юрка:

-Пересядь, будь-ласка, ближче до вікна, а то мені тяжко проходити. Що відповів Юрко? Чому?

2) Твого друга образив старший хлопець. Що ти вчиниш? Чому?

3) Мама попросила тебе допомогти їй поприбирати, а ти мав іти грати на вулицю. Що ти вчиниш? Чому?

4) У тебе захворіла мати. Що ти вчиниш? Чому?

II.2. Психологічна вправа-гра "Я чуйна людина". Інструкція:

“А зараз ми пограємо в гру “Я чуйна людина”. Ви повинні виконувати мої установи і відповідати на запитання. Сіли рівненько. Почали.”

1) Заплющити очі і подумайте, що ви чуйні люди, що ви уважно ставитесь до однолітків (.....)

2) Про що ви думаєте?

3) Спробуйте уявити себе в ситуації, коли ви уважно ставитесь до своїх друзів (.....)

4) Які відчуття вас охоплюють? (радість, ...)

5) Уважно ставитись до однолітків - це добре чи погано?

1. Пообіцяйте собі, по будете завжди, уважними до інших (.....)

2. Напишіть у зошит “Правила моралі”: “Я чуйний, бо уважно ставлюся до однолітків” (.....)

4. Гра “Запитай-вгадай-покажи” Інструкція:

“Один з вас, хто добре знає все про чуйну людину, запитає нас про неї, а ми повинні вгадати, чи мова йде про чуйність, чи про чесність і навести приклад чуйної людини.”

III. Заключна частина

Підсумкова бесіда.

- Яка людина вважається чуйною? Чому?

- А ви чуйні люди? Чому?

2. Самостійне виведення морального правила дітьми. Допомога: плакат з моральним правилом: "Чуйна людина - це та, яка завжди уважно ставиться до дорослих; співчуває оточуючим, турбується про допомагає друзям у біді; хвилюється про інших.”

Заняття №9

Тема: “Замок чуйності.”

Мета: перевірити, узагальнити та скоригувати знання дітей про моральну категорію “чуйність”; розвивати самостійні навички застосування знань в реальних ситуаціях; виховувати у дітей уважне ставлення до інших, вміння співчувати оточуючим, турбуватися про інших, допомагати друзям у біді, бути чуйними.

Попередня робота: розробка наочності, підготовка дітей до виступу на занятті.

Матеріали та обладнання: зірочки-подарунки, карта "Замку Чуйності", оголошення від Короля Чуйності, медаль "Чуйна людина", оголошення лист від Короля Чуйності.

Хід заняття.

I. Вступна частина

1. Розповідь вчителя.

Педагог: Діти! Сьогодні у нас з вами відбудеться цікава екскурсія до "Замку Чуйності". Для цього ми попросили Короля Чуйності надіслати нам карту Замку Чуйності. Окрім карти він надіслав нам оголошення. Ну, що, прочитаємо його?

2. Читання дітям оголошення:

"Увага! Увага! Увага! Всім! Всім! Всім! Вступайте в ряди чуйних людей. Хто сьогодні прийме участь в екскурсії, той отримає медаль "Чуйної Людини". Окрім того, за кожне виконане завдання ви отримаєте зірочку-подарунок."

4) Основна частина

1. Мандрівка по замку.

1.1. Хатинка "Уважна" (дістати з хатинки завдання). Конкурс знавців моральних слів. Завдання:

- Що означає бути уважним?
- Наведи конкретні приклади уважної людини.
- Як слід ставитись до старших? (Уважно)
- Яка людина уважно ставиться до дорослих? (чуйна)
- Що означає бути чуйним?

1.2. Дворик "Співчуття". Гра-змагання " Назви слово":

- Людина, що співчуває друзям називається ... (чуйною)
- Людина, яка жаліє інших, називається ... (чуйною)
- Справжній товариш чуйний, бо ... (співчуває) оточуючим
- Людина, що переживає, хвилюється за інших ... (чуйна)

1.3. Фонтан "Турботи" (фонтан відкрити. Завдання на картці). Гра-змагання "Закінчи речення".

- Уважно ставиться до дорослих лише (чуйна людина, турботлива)
- Чуйна людина завжди ... (турбується про інших).
- До старших слід ставитись ... (уважно, турбуватись про них).
- Слід допомагати молодшим, ... (турбуватись про них).

1.4. Сад "Допомоги". Гра-змагання "Речення з помилками":

- Якщо друг потрапив у біду, не допомагай йому.
- Якщо бабуся ненароком перекинула стілець, то не допомагай їй.
- Якщо хтось не знає домашнього завдання, то не допомагай, а дай списати.

- Чуйна людина ніколи не допомагає іншим.
- Допомогати іншим означає бути чесним.

5. Башта "Чуйності" (вгорі завдання). Складання "Пам'ятки "Чуйної Людини".

- Чуйна людина це та, яка:
- (уважна до інших людей),
- (завжди співчуває оточуючим),
- (турбується про інших),
- (допомагає друзям у біді).

3) Заключна частина.

Підсумок заняття:

1. Підрахунок призів, встановлення переможців.

2. Заключне слово вчителя:

"А тепер усім дітям, хто приймав участь в екскурсії Король Чуйності передав медалі "Чуйної Людини" і написав листа."

3. Зачитування листа від Короля Чуйності: "Усі ви сьогодні добре мандрували, отже кожний заслуговує на медаль, яка допоможе вам не забувати цю подорож і завжди бути чуйними людьми."

Глосарій

Абілітація - первинне формування функцій і здібностей у дітей раннього віку з проблемами розвитку за рахунок створення спеціальних умов.

Аморальність - характеристика поглядів, лінії поведінки і способу життя особистості, а також політики, яку проводять корумповані політична група чи партія, що виявляють нігілістичне ставлення до суспільства і насамперед до загальнолюдських норм моралі.

Афективний стан - сильний і короточасний емоційний стан, пов'язаний з різними змінами важливих для суб'єкта обставин, який виявляється у змінах у внутрішніх органах; рухових проявах; проявах станів внутрішньої конфлікту, суперечності між бажаннями, прагненнями, вимогами та можливостями.

Бесіда - метод, за допомогою якого здійснюється процес спілкування, це джерело взаємин між об'єктами і суб'єктами виконання в процесі колективної чи індивідуальної діяльності.

Відвертість — моральна якість, яка характеризує особистість і її вчинки, виражається в тому, що людина робить і говорить те, в правильність чого вона вірить, діє заради тих міркувань, в яких вона готова признатися сама собі.

Ввічливість — характеризує людину, для якої повага до людей стала повсякденною нормою поведінки і звичним способом поводження з оточенням.

Великодушність — така форма виявлення людяності в повсякденних взаємовідносинах людей, при якій гуманність переважає міру загальноприйнятих норм чи проявляється по відношенню до того, хто її не зовсім заслуговує.

Вимогливість — висунення високих моральних вимог до людини і визнання її відповідальності за їхнє виконання.

Витримка — моральна якість, в якій знаходять конкретні прояви володіння самим собою; включає: уміння людини підкорити свої дії досягненню поставленої цілі, здатність переборювати труднощі, здійснювати контроль над своїми почуттями, приглушувати в собі роздратування, песимістичний чи, навпаки, авантюристичний настрій під час зіткнення з навколишнім опором.

Відповідальність — властивість особистості, яка характеризується прагненням і умінням оцінити свою поведінку з точки зору користі чи шкоди для суспільства, поєднувати свої вчинки з вимогами, що існують у суспільстві, нормами, законами, співвідносити потреби з реальними можливостями.

Вірність — незмінність і постійність по відношенню до людей і до справи, у виконанні обов'язку, у відданості обраним принципам і моральному ідеалу.

Виховання - передача досвіду суспільних стосунків і формування духовної сфери особистості. Використовується як у широкому (соціальному, педагогічному), так і вузькому розумінні.

Виховні ситуації - це спеціальні організаційні педагогічні умови з метою виявлення чи формування у процесі життєдіяльності школярів системи відповідних ставлень.

Втома - синдром дискомфорту, зокрема появ» негативних емоцій типу роздратованості, нервозності, апатії, відчуття безсилля, агресивності

Гальмівна емоційна напруженість - загальмованість рухової діяльності, активності, важкості сприйняття, нездатності переключити увагу на інший вид діяльності.

Гра - один із видів діяльності людини, який виник історично, полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними, і виступає засобом всебічного виховання дитини.

Гідність - сукупність високих соціально-моральних якостей людини, а також оцінка їх самою особистістю й громадською думкою.

Громадська думка - це система загальних суджень людей, яка виникає у процесі їхньої діяльності та спілкування, виражає ставлення до різних явищ, подій довкілля, які становлять загальний інтерес дітей.

Групові форми організації позакласної діяльності - це такі форми організації (гуртки, секції, художня самодіяльність, лялькових театрів тощо), які охоплюють діяльність відповідної групи дітей.

Діти з порушеннями (вадами) психофізичного розвитку діти, що мають фізичні і (або) психічні порушення, які відображаються на усьому психофізичному розвитку дитини і перешкоджають засвоєнню нею соціокультурного досвіду без спеціально створених умов. У якості синонімів використовують: діти, що потребують корекції психофізичного розвитку; аномальні діти; діти з особливими освітніми потребами; неповносправні діти.

Дискусійний метод - організація процесу обміркування та обміну думками за тими чи іншими актуальними питаннями, до колективного вироблення правильної точки зору за участі та допомоги вчителів.

Дискусія - це метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних точок зору.

Диспут - обмін думками, одна з традиційних і широко практикованих форм, як метод дискусії знаходить повне своє вираження у процесі мовленнєвої діяльності дітей.

Добродійність — узагальнена характеристика позитивних стійких моральних якостей особистості: підкреслює дійову форму засвоєння добра (добродіяти — робити добро) на протиположності звичайному знанню принципів, які **не** роблять людину добродійною.

Духовність — специфічна людська якість, яка характеризує мотивацію і суть поведінки особистості, не притаманні ні тварині, ні моделюючим діям людини. Духовність — позиція ціннісної свідомості, властива всім її формам.

Етична бесіда - це засіб залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків і вироблення моральних оцінок і суджень

Індивідуальні форми організації позакласної діяльності це такі форми організації (індивідуальні заняття з художнього читання, вишивання, співу, гри на музичних інструментах тощо), які створюють позитивні умови для розвитку індивідуальних можливостей дітей, включення їх у колективні форми праці шляхом розвитку їх пізнавальних можливостей, самостійності та ініціативи.

Заохочення - це такий вплив на особистість, який визначає спосіб вираження суспільної позитивної оцінки поведінки і діяльності окремої особистості чи колективу.

Змагання - метод стимулювання діяльності, який забезпечує успіх і цілеспрямованість у процесі роботи, відчуття товариства, взаємодопомоги, що реалізується шляхом обліку і порівняння результатів спільної діяльності і заохочення її учасників.

Золоте правило — одна із давніх нормативних вимог, яка виражає загальнолюдський зміст моральності. Її найбільш поширене формулювання: «(не) чини відносно інших так, як ти (не) хотів би, щоб вони чинили відносно тебе».

Імпульсна емоційна напруженість - надмірне підвищення активності, поява нав'язливих рухів, хаотичність уваги, несталість думок, емоційна неврівноваженість, збудливість, постійний прояв агресивного стану.

Індивідуальна форма організації самопідготовки - це індивідуальні встановлення порядку та самостійне виконання дитиною завдань з тих чи інших уроків під час самопідготовки.

Інклюзивна освіта - це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчати за місцем проживання, і передбачає навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзія - це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах. Головний принцип інклюзії: рівні можливості для кожного.

Інтеграція - включення дитини з вадами психофізичного розвитку в середовище здорових людей у процесі навчання, виховання, праці, проведений вільного часу.

Інформаційний метод - це організація педагогом передачі учням знані, шляхом переконання їх або підбору відповідних книг, творів мистецтва пі ознайомлення дітей з ними.

Корекційна освіта - освіта у спеціальних закладах (школи, класи, реабілітаційні центри), яка надається фахівцями і містить навчальний, виховний і корекційний компоненти.

Корекційна робота - це діяльність, спрямована на поліпшення процесії» розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання її психофізичних вад у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку її особистості та підготовки до самостійного життя.

Корекція (від лат. *correction* - виправлення) - система педагогічних, психологічних і медичних заходів, спрямованих на послаблення і (або) подолання вад психофізичного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості. У вузькому розумінні цей термін означає поліпшення, виправлення вади.

Лекція - це значне за обсягом і тривалістю повідомлення про будь-які явища, факти, події (використовують в старших класах).

Масові форми організації позакласної діяльності - це такі форми організації (виховні свята, змагання, виставки робіт дітей тощо), які охоплюють діяльність великої кількості дітей.

Метод громадської думки - це метод педагогічного впливу на створення суспільно корисної, активної діяльності вихованців і формування на цій основі моральних якостей шляхом моральної оцінки з боку організаційно згуртованого колективу.

Метод взаємної освіти - залучення учнів до активної пропаганди отриманих ними знань серед своїх однолітків і в більш широкому соціальному оточенні.

Методи організації педагогічної діяльності школярів, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки - це проектування, на безпосередньому рівні, у процесі виховання, різних видів діяльності людей, їх взаємин та емоційних станів з оточуючими, організація їх у процесі спілкування.

Методи педагогічного стимулювання - це реальні стосунки людей, які об'єднані одним колективом, єдиними спрямуваннями, загальною відповідальністю.

Метод педагогічної вимоги - це метод педагогічного вилу, за допомогою якого педагог викликає і стимулює, чи припиняє і гальмує ті чи інші дії людей, виявлення у них певних якостей.

Метод прогнозування - це передбачення на перспективу, прагнення особистості до майбутнього, до здійснення мсти, цілі, ідеї, проекту.

Навчання — цілеспрямована взаємодія вчителя і учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються уміння й навички.

Нумерація - сукупність прийомів називання і позначення чисел з допомогою слів-числівників (усна нумерація) і спеціальних знаків (письмова нумерація).

Освіта - результат завершеного навчання.

Перевтома - крайня форма хронічної втоми, цей стан потребує спеціального лікування.

Покарання - це такий вплив на особистість, який визначає спосіб вираження суспільної негативної оцінки поведінки і діяльності окремої особистості чи колективу, що суперечать нормам суспільної поведінки і призводить до постійного неухильно наслідування.

Пошуковий метод - організація допомоги дітям включитись у самостійне отримання знань з різних джерел і обробки цієї інформації.

Праця у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням - спеціальна організація навчання та виховання учнів, що забезпечує систему знань, умінь і навичок господарчої та побутової діяльності, політехнічну освіту, допрофесійну підготовку. Зміст, організація та методика навчання на цих уроках спрямовані на ознайомлення школярів спеціальної школи: з технікою, технологією, організацією сучасного виробництва, формування системи конкретних трудових вмінь і навичок, розвиток технічної творчості, виховання культури праці, сумлінного ставлення до неї, виявлення і розвиток нахилів до певної трудової діяльності

Принциповість — позитивна якість особистості, яка керується у своїй поведінці принципами, внутрішніми переконаннями, чітко дотримується і послідовно відстоює їх у теорії і на практиці.

Реабілітація застосування цілого комплексу заходів медичного, соціального, освітнього та професійного характеру з метою підготовки або перепідготовки індивідуума до найвищого рівня його функціональних здібностей.

Розповідь - це коротке живе повідомлення про будь-які явища, факти, події.

Самопідготовка - це самостійна робота учнів з підготовки домашніх навчальних завдань з метою поглиблення знань, закріплення умінь і навичок, отриманих на уроці під керівництвом вихователя в школах та групах продовженого дня. Самостійна форма організації самопідготовки передбачає повне самостійне визначення та виконання дітьми домашнього завдання.

Скромність — характеризує особистість з точки зору ставлення до оточуючих і самої себе, являється в тому, що людина не визнає за собою ніяких переваг чи особливих прав, добровільно підкоряє себе вимогам суспільної освітнього компоненту, обмежує свої власні потреби матеріальними умовами, що існують у суспільстві, ставиться до всіх людей з повагою, виявляє нагальну терпимість до дрібних недоліків людей, якщо ці

недоліки торкаються лише її власних інтересів, і водночас критично ставиться до своїх власних заслуг і недоліків.

Сміливість — характеризує здатність людини долати в собі почуття страху, невпевненості в успіху, сумнів перед труднощами і несприятливими для неї наслідками.

Совість — категорія етики, яка виражає міцний зв'язок моралі і людської особистості і характеризує здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе виконання і здійснювати самооцінку власних вчинків; виявлення моральної самосвідомості особистості.

Спеціальний (корекційний) освітній заклад - освітній заклад, створений для дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Спеціальні умови для одержання освіти (спеціальні освітні умови) - умови навчання (виховання), в тому числі спеціальні освітні програми і методи навчання, індивідуальні ТЗН і середовище життєдіяльності, а також педагогічні, медичні, соціальні та інші послуги, без яких є неможливим (ускладненим) засвоєння загальноосвітніх і професійних освітніх програм особами з порушеннями психофізичного розвитку.

Стрес - це специфічна адаптаційна реакція організму на дію експериментального фактору, а саме - мобілізація захисних реакцій організму дитини на негативний подразник.

Трудове виховання у закладі спеціальної освіти та закладі освіти з інклюзивним навчанням - система виховного впливу, яка передбачає залучення учнів до трудової діяльності з метою формування позитивного ставлення до праці та людей праці; здійснення корекції та компенсації вад розумового і фізичного розвитку; готовності учнів виконувати посильну працю; утримання в належному стані робочого місця і інструментів; вироблення навичок попередньої підготовки до виконання трудових завдань; якісне виконання роботи, заощадливе ставлення до матеріалів; уміння

доводити роботу до кінця. Складовою частиною системи трудового виховання учнів з порушеним інтелектом є заняття з ручної праці

Формування - процес становлення людини як соціальної істоти під впливом багатьох факторів - екологічних, соціальних, економічних, психологічних, політичних та ін.

Формування морального досвіду це звернення педагога до власного, набутого в процесі життя і виховання, досвіду дитини.

Фронтальна форма організації самопідготовки це повідомлення вихователем етапів послідовності виконання усних і письмових завдань і від повідного предмета та виконання під його керівництвом.

Фронтально-індивідуальна форма організації самопідготовки це індивідуальне встановлення дитиною порядку виконання завдань з тих чи інших уроків під час самопідготовки та подальше фронтальне їх обговорення, самоперевірку та взаємоперевірку за методичними вказівками та під контролем вихователя.

Фронтально-самостійна форма організації самопідготовки – це самостійне визначення дітьми послідовності виконання домашнього завдання, темпу роботи за загальними вказівками та індивідуальною допомогою вихователя.

Чесність – відображує одну із важливих вимог моральності. Включає правдивість, принциповість, вірність прийнятим зобов'язанням, суб'єктивну переконаність у вірності справі, що здійснюється, щиросердність перед іншими і самим собою щодо тих мотивів, якими людина керується, визнання і дотримання прав інших людей на те, що їм законно належить.

Чуйність – характеризує ставлення людини до оточуючих. Передбачає турботу про потреби, запити і бажання людей, уважне ставлення до їхніх інтересів, проблем, що їх хвилюють, думок і почуттів.